

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**ÖMER SIDKI'NIN MÜKEMMEL
KAVÂİD-İ LİSÂN-I OSMÂNÎ ADLI DİL
BİLGİSİ KİTABI (METİN- İNCELEME-
DİZİN-SÖZLÜK)**

Merve DENDUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN- 2019**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**ÖMER SIDKI'NIN MÜKEMMEL
KAVÂİD-İ LİSÂN-I OSMÂNÎ ADLI DİL
BİLGİSİ KİTABI (METİN- İNCELEME-
DİZİN-SÖZLÜK)**

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Metin DEMİRCİ
JÜRİ :Dr. Öğr. Üyesi Sadi GEDİK
JÜRİ :Doç.Dr. Mehmet Soğukömeroğulları

Merve DENDUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN - 2019**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ÖMER SIDKI'NIN MÜKEMMEL KAVÂİD-İ LİSÂN-I
OSMÂNÎ ADLI DİL BİLGİSİ KİTABI (METİN-
İNCELEME- DİZİN-SÖZLÜK)

Merve DENDUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Tez 17/06/2019Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Metin DEMİRCİ SOĞUKÖMEROĞULLARI	Dr. Öğr. Üyesi Sadi GEDİK Doç. Dr. Mehmet	
Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası	Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası	Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası
BAŞKAN	ÜYE	ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.
Proje No:.....

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

Unvan, Adı Soyadı, İmzası
Enstitü Müdürü

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÖMER SİDKİ’NİN MÜKEMMEL KAVÂİD-İ LİSÂN-I
OSMÂNÎ ADLI DİL BİLGİSİ KİTABI (METİN-
İNCELEME- DİZİN-SÖZLÜK)**

Merve DENDUŞ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Metin DEMİRCİ

Yıl : 2019, Sayfa: 206

**Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Sadi GEDİK
: Doç.Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI**

Mülazım-ı evvel Ömer Sıdkı’nın Mükemmel Kavâid-i Lisan-ı Osmânî adlı eseri, 1315/1896 yılında Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriye’de öğrencilere eğitim amaçlı okutulması için yazılmıştır. 150 sayfa olarak basılmış olan birinci kitabın içeriği geniştir. Kitapta Osmanlı lisanının sarfına yani dil bilgisine dair konular oldukça detaylı ve bir o kadar da sade bir üslupla anlatılmıştır. Yazarın bu eseri yazmasındaki amacı Türk dil bilgisini detaylı olarak askerî okullarda okuyan öğrencilere öğretmektir.

Eserin günümüz Türkçesine çevrilmemiş olması bizi böyle bir çalışmaya yönlendirmiştir. Çalışmada öncelikle Mükemmel Kavâid-i Lisan-ı Osmânî adlı eserin çeviri yazısı yapılması ve bu eserde dil bilgisi terimlerinin günümüzdeki Türkçe dil bilgisi hususları çerçevesinde açıklanmasıyla bağlantılıdır. Çeviri yazısı esnasında herhangi bir ekleme veya çıkarma yapılmamıştır. Eserin çeviri yazısının yapılmasının ardından çalışmamızın konusunu teşkil eden Ömer Sıdkı’nın Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî eseri ile Raşid’in *Külliyat-ı Kavâid-i Lisan-ı Osmânî* adlı eseri ve Ahmet Cevat Emre’nin *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* adlı eseri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca söz konusu olan eser ile aynı dönemde yazılan *Mecmuatü’s Sarf* adlı Arapça bir dil bilgisi kitabı ile karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmayla, eserin Türk dilinin tarihi gelişimi içindeki yeri tespit edilerek, dil öğretimi inceleme sahası için de önemli bir kaynak eser olacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mükammel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî, Ömer Sıdkı, Türkçe Dil Bilgisi, Askerî Rüştiyeler, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Yabancı Okullar, Gramer Terimleri

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

**ÖMER SİDKİ'S GRAMMAR BOOK CALLED
MÜKEMMEL KAVÂİD-I LİSÂN-I OSMÂNÎ (TEXT-
RESEARCH- INDEX-DICTIONARY)**

Merve DENDUŞ

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Metin DEMİRCİ

Year : 2019, Pages:206

Jury : Assist. Prof. Dr. Sadi GEDİK
: Assoc. Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

Major Ömer Sıdkı's work, called *Mükemmel Kavâid-i Lisan-ı Osmânî*, was written in 1315/1896 and it was written to be taught in the Marine Secondary Schools. The content of the first book, which was published in 150 pages, is quite extensive. In the book, the subjects related to the Ottoman language's grammar are explained in a very detailed and simple manner. The author's purpose in writing this work is to teach Turkish grammar to students studying in military schools in detail.

The fact that the work was not translated into contemporary Turkish has directed us to such a study. This study is primarily related to the transcription of the work of *Mükammel Kavâid-i Lisan-ı Osmânî* and the explanation of the grammatical terms of the period within the framework of the current Turkish grammatical form. During the transcription, no insertion or deletion has been made. After the transcription of the work was done, a comparison was made between Rashid's *Külliyat-ı Kavâid-i Lisan-ı Osmânî* and Ahmed Cevad Emre's *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*. In addition, this work was compared with an Arabic grammar called *Mecmuatü's Sarf* written in the same period of the work that our study is based on.

With this study, the place of the work in the historical development of the Turkish language is determined and it will be an important source for the study area of language teaching.

Keywords: Magnificent Grammar of Ottoman Turkish, Ömer Sıdkı, Turkish Grammar, Regulation of the Ministry of Education, Foreign Schools, grammatical Terms

ÖN SÖZ

Türkçe, oldukça eski ve geniş bir alana yayılmış dillerden biridir. 1800’lü yılların sonu ve 1900’lerin başında Türkçe öğretimine yönelik çalışmalar önemli bir şekilde artmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi’nde iptidai, rüştiye, idadi ve sultani gibi okullar açılmıştır. Bu okullara Türkçe bir ders olarak girmiştir. Bu dönemde de yazılan eserlerde en çok dil bilgisi, sarf ve nahiv gibi konular ele alınmıştır.

Mükemmel Kavâid-i Lisani Osmânî eseri, Ömer Sıdkı tarafından Türkçe dil bilgisi kurallarını ve terimlerini öğrencilere öğretmek amacıyla yazılmıştır. Meşrutiyet sonrası yazılan eserlerdendir. Kendisi de mülazım-ı evvel ve muallim olan Ömer Sıdkı, bu eserinin Mekteb-i Rüştiye’de okutulmasını tavsiye etmiştir. Tanzimat sonrasında dil bilgisi alanında pek çok eser yazılmıştır. Bu eserlerin pek çoğu günümüzde Türkçeye çevrilmiştir; ancak *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*’nin her hangi bir çevirisi bulunmamaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde bu eserin 1800’lü yılların sonu ve 1900’lerin başında askerî okullarda nasıl bir dil bilgisi öğretimine öncülük ettiği görülmektedir.

Çalışma neticesinde yüz yıl öncesi “fiil”, “filimsi”, “edat”, “zamir”, “isim”, “tamlamalar” vs. gibi konuların günümüzle karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca üslup ve içerik açısından da günümüz dil bilgisi öğretimiyle kıyaslama yapılmıştır. Eserin çeviri yazısının yapılması, daha sonra eser üzerinde yapılacak araştırmalara ışık tutmuştur. Eserde öncelikle yazarın dil ve edebiyat görüşleri hakkında bilgi verilmiştir. Eser, sarf kelimesinin anlamının açıklanmasıyla başlamıştır. 31 dersten oluşan eserin hemen hemen her bölümünde örneklerle başvurulmuştur. Eserin en hacimli bölümü “fiil” bölümüdür diyebiliriz. “Fiiller” ayrı ayrı ve ayrıntılı çekimleriyle birlikte verilmiştir. Eserin son bölümünde edatlar, “zamaniyye”, “haliyye”, “mekaniyye” ve “nida” olmak üzere 4 kısım altında incelenmiştir. Ayrıca eserin son bölümünde “Tahlil-i İbare” kısmı yer almaktadır. Bu bölüm, kitabın bütünüyle ilgili olarak konuların daha iyi kavranması amacıyla, ibaretin tahlilini içermektedir.

Makatib-i Rüştiye-i Askeriyye öğrencileri için hazırlanan bu eserde, dönemin diğer dil bilgisi kitaplarına göre daha sade bir dil kullanıldığı ve dil bilgisi konularının oldukça detaylı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın amacı, önemi ve sınırlıklarına yer verilmiştir. Ayrıca Osmanlı terimi üzerine tartışmalar, askerî rüştiyeler, maarif-i umumiye nizamnamesi, Tanzimat sonrası Türk ve yabancı okullarda ders programları ve Türk dili ile Cumhuriyet’e kadar yazılan dil bilgisi kitapları gibi konular yer almıştır. İkinci bölümde eserimizin döneminde kaleme alınan gramer kitapları üzerine yapılan benzer çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde yazarın hayatı ve eserlerine yer verilmiş ve çalışmamızın konusunu teşkil eden Ömer Sıdkı’nın *Mükemmel kavâid-i Lisân-ı Osmânî* eseri ile Raşid’in *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı eseri ve Ahmet Cevat Emre’nin *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* adlı eseri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca söz konusu olan eserimiz ile aynı dönemde yazılan *Mecmuatü’s Sarf* adlı Arapça bir dil bilgisi ile karşılaştırma yapılmıştır. Bu eserler aynı dönemde yazıldığı için seçilmiştir. Çalışmalar; içerik, üslup benzerlikler ve farklılıklar bakımından incelenmiştir.

Dördüncü bölümde eserin çeviri yazısı yapılmış ve çeviri yazısı işaretleri kullanılmıştır. Orijinal metnin sayfa numaraları çalışmada yay ayrıç içerisinde verilmiştir. Daha sonra eserde geçen gramer terimleri tekrar tekrar tespit edilerek, tespit edilen gramer terimleri çalışmanın dizin bölümünde günümüz karşılıklarıyla verilmiştir. Bu terimler açıklanırken birçok Türkçe dil bilgisi kitaplarından yararlanılmış, geçtikleri

sayfa numaraları yanlarında gösterilmiş ve “sözlük” kısmına yer verilmiştir. Daha sonra ekler başlığı altında eserin orijinal metnin ilk on sayfasına yer verilmiştir.

Yazım ve noktalamalar hususunda, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan yazım kılavuzunun 2005 yılı baskısından yararlanılmıştır. Terimlerin ve örneklerin çalışmada daha belirgin bir biçimde görülmesi için, terimler tırnak işaretiyle ve örnekler eğik harflerle gösterilmiştir. Terimler dizininde, terimlerin Arap harfli metindeki geçtikleri yerlerin sayfa numaraları gösterilmiştir. Sonuç bölümünde çalışma boyunca yapılan değerlendirmelere; kaynakça bölümünde çalışmada kullanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle, bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim kıymetli ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren Dr.Öğr.Üyesi Metin Demirci’ye, ayrıca lisansüstü öğrenim sürecimde benimle bilgi ve tecrübelerini paylaşan diğer hocalarıma teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Bilgisayar yazılımında yaptığı katkılarla ve metin kontrolleri sırasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Zeynel Sayın ve bana hayatım boyunca destek olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Merve DENDUŞ
HAZİRAN- 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler	1
1.1.1. Araştırmanın Amacı	1
1.1.2. Konunun Önemi	1
1.1.3. Sınırlılıkları	2
1.2. Osmanlı Terimi Üzerine Görüşler.....	2
1.3. Askerî Rüştîyelerin Kuruluşu, Örgütlenme Düzeni ve Askerî Rüştîyelerde Uygulanan Eğitim Sistemi	4
1.4. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	7
1.5. Tanzimat Sonrası Türk ve Yabancı Okullarda Ders Programları ve Türk Dili	8
1.6. Cumhuriyet'e Kadar Yazılan Dil bilgisi Kitapları	18
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR	22
3. ÖMER SİDKİ.....	31
3.1. Hayatı	31
3.2. Eserleri	31
3.3. Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî	31
3.4. Ömer Sıdkı'nın <i>Mükemmel-i Kavâid-i Lisân-ı Osmânî</i> Adlı Eseri ile Bazı Gramer Kitapları Arasında Bir Karşılaştırma	46
3.4.1. Ömer Sıdkı'nın <i>Mukammel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî</i> Adlı Eseri ile ile Raşid'in <i>Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî</i> Adlı Eseri Arasında Karşılaştırma	46
3.4.2. Ömer Sıdkı'nın Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî Adlı Eseri ile Ahmet Cevat Emre'nin Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eseri Arasında Karşılaştırma.....	49
3.4.3. Ömer Sıdkı'nın <i>Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî</i> Adlı Eseri ile <i>Mecmuatü's Sarf</i> Adlı Eser Arasında Karşılaştırma	54
4. MÜKEMMEL KAVÂİD-İ LİSÂN-I OSMÂNÎ.....	57
4.1. Eserin Çeviri Yazısı	57
4.2. Dizin.....	158
4.3.Sözlük	168
5. SONUÇ	176
KAYNAKLAR	179
EKLER	
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

Ag.e.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
DLT	: Divanü Lügâti't -Türk
H.	: Hicri
Hızl	: Hazırlayan
MÖ	: Milattan önce
MS.	: Milattan sonra
s.	: Sayfa
vb.	: Ve başkası, ve benzeri, ve bunun gibi
Yay.	: Yayınları
Ed.	: Editörlü kitap
e.t.	: Erişme tarihi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı

1. GİRİŞ

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasıyla, İslam dünyasının hâkimiyeti Türklerin ellerine geçmiş ve Türkçe bütün İslam aleminde önem kazanmaya başlamıştır. Bunu *Divanü Lügati't -Türk* gibi eserler açıkça göstermektedir. Kaşgarlı Mahmut'un Türkçenin önemi ve Türkçe öğrenmenin lüzumu hakkındaki açıklamaları, hatta bu hususta bir takım hadisler uydurulması ile, bu siyasi hâkimiyeti göstermektedir (Toparlı, Çögenli ve Yanık 1999: V). Kaşgarlı Mahmut'un kitabı Cevahirü'n-Nahv fi Lügati't-Türk adlı eseri kayıptır ve Türk dilinin ilk grameri olarak bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde birtakım gramer-sözlük karışımı eser yazılmıştır. Bugün elimizde bulunan en eski Türkçe grameri, Bergamalı Kadri'nin 1530 yılında kaleme aldığı Müyessiretü'l-Ulûm adlı eseridir.

Zamanla Türk dilinin gelişimiyle, İmparatorluğun başkenti İstanbul'da da Türk dili ile ilgili çalışmalar gündeme gelmiş ve Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerle gramer çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır. Dil, yeni düşüncelerin halka aktarılmasında aracı olmuş ve önem kazanarak gazete dili, tiyatro dili, öğretim dili gibi yeni kavramlar konuşulmaya başlanmıştır. 1851 yılında Ahmet Cevdet Paşa ve Mehmet Fuat Paşa, Batıdaki örneklerden faydalanarak *Medhal-i Kavâid* ile *Kavâid-i Osmânîyye* (1865) adlı eserleri kaleme almışlardır. Daha sonra Abdullah Ramiz Paşa'nın *Emsile-i Türkiyye* (1866), Ali Nizam'ın *Lisân-ı Osmânî'si* (1884) gibi bu alanda birçok yayın yapılmıştır. Bu dönemde yazılan gramerlere *Kavâid-i Osmânîyye* adeta kılavuzluk etmiştir (Toparlı ve İlgin, 2006: VII).

İbrahim Halil Usta bu tür eserlere verilen çeşitli adlardan bahsetmiştir. Bu eserlerden dilin yapı bilgisini esas alanlar "sarf"; kelime grupları ve cümle bilgisini esas alanlar ise "nahiv" terimleridir. Eğitim ve öğretim amacını taşıyan gramer kitapları içinse genellikle "kavâid" terimi kullanılmıştır. Kavâid kitaplarını, diğer gramer kitaplarından ayıran özelliği, Türkçenin kurallarını vermesi ve Türk gramer tarihi içindeki ses ve yapı bilgisi konularını daha fazla içermesidir (Usta, 1993: 283-284).

Araştırma, Tanzimat'ta askerî okullar için hazırlanmış dil bilgisi kitabı olan *Mükemmel-i Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı eserin incelenip değerlendirmesiyle ortaya çıkmıştır.

1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler

1.1.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı daha önce çeviri yazısı yapılmamış olan Ömer Sıdkı'nın *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı, Milli Kütüphanede kayıtlı bulunan, EHT 1964 A188 yer numaralı eserinin çeviri yazısını ve incelemesini yapmaktır. Bu çalışmaya izin ve sözlük konulmuştur. Bu çalışmanın, dil bilgisi öğretimi ve Türk dili grameriyle ilgili daha sonraları yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşünülmüştür. Çalışmada ayrıca *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*'de geçen dil bilgisi terimleri verilmiştir. Osmanlı Türkçenin grameri üzerinde yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi hedeflenmektedir.

1.1.2. Konunun Önemi

Çalışma daha önce üzerinde çalışma yapılmamış bir gramer kitabı üzerinedir. Dolayısıyla Osmanlı Türkçesine ait incelemeler yapan kişilere, inceledikleri

diğer dil bilgisi kitaplarının yanında farklı bir yazarın eserini inceleme fırsatı sunacaktır. Karşılaştırmalı olarak dil bilgisi üzerine araştırma yapanlara bir kaynak daha sağlanmış olacaktır. Ayrıca 1800'lü yılların sonu ve 1900'lerin başında askerî okullarda yapılan dil bilgisi öğretimi ile yüz yıl önceki dil bilgisi öğretimi, yapılan çalışmalar doğrultusunda, geçmişin tecrübeleri üzerine bina etme imkanı sunacağından, dil bilgisi öğretimi açısından, isabetli ve verimli programlar oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Gerek içerik gerekse dil bilgisi ve terimleri bakımından zengin olduğuna inanılan eserin araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmayla eserin, Türk dilinin tarihi gelişimi içindeki yeri tespit edilerek, dil öğretimini inceleme alanında önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

1.1.3. Sınırlıkları

Araştırma, Milli Kütüphanede bulunan *Mükemmel Kavâid-ı Lisân-ı Osmânî* adlı eser, çeşitli yönlerden incelenmelerle sınırlıdır. Çalışma giriş, eserin çeviri yazısı, incelemesi, dizin, sonuç, sözlük ve kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Osmanlıca terimi hakkında bilgi verilmiştir ve bu konuyla ilgili görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın daha sağlıklı olması için eserin yazıldığı dönem incelenmiştir. Bu bölümde 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'e kadar yazılan dil bilgisi kitapları hakkında bilgi verilmiştir. Eserden faydalanmak isteyenlerin aradığını orijinal metinde rahatlıkla bulabilmesi için çeviri metnine ayrıca numara verilmiştir. Çeviri yazısı uzman görüşleri ve onların düzeltmeleri eşliğinde yapılmıştır. Eserin çeviri yazısının yapılmasının ardından çalışmamızın konusunu teşkil eden Ömer Sıdkı'nın *Mükemmel kavâid-i Lisân-ı Osmânî* eseri ile Raşid'in *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı eseri ve Ahmet Cevat Emre'nin *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* adlı eseri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca söz konusu olan eserimiz ile aynı dönemde yazılan *Mecmuatü's Sarf* adlı Arapça bir dil bilgisi ile karşılaştırma yapılmıştır. Dizin bölümünde eserdeki gramer terimleri günümüz karşılıklarıyla verilmeye çalışılmış ve sonra sözlük bölümü oluşturulmuştur. Sonuç bölümünde doküman analizi yapıldıktan sonra elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Son bölümde çalışmamızda faydalanılan kaynaklara yer verilmiştir. Daha sonra ekler başlığı altında eserin orijinal metnin ilk on sayfasına yer verilmiştir.

1.2. Osmanlı Terimi Üzerine Görüşler

Moğolistan ve Çin içlerinden Orta Avrupa'ya, Sibiry'a'dan Hindistan ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alanda varlık gösteren bir dil olan Türkçe dünyanın en önemli dillerindendir. En eski hesaplara göre yaklaşık 8500 yıllık tarihi olan Türkçe çok çeşitli dönemlerden geçmiştir. Türkologlar tarafından Türk dili, ilk yazılı ürünlerden başlayarak üç dönemde incelenmektedir. Bunlar:

1. Eski Türkçe Dönemi: (VII.-XII. yy) Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçeleri
2. Orta Türkçe Dönemi: (XII. –XX. yy) Doğuda Harezmi ve Çağatay Türkçesi, Batıda Eski Oğuz ve Osmanlı Türkçesi
3. Yeni Türkçe Dönemi: XX. yy'in ilk çeyreğinde başlayıp bugünkü Türk dili ve lehçeleri (Ata, 2011: 26-32).

16. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar geçen dönem, Osmanlı Türkçesi Dönemi'dir. Bu dönem "20. yüzyıl başlarında Genç Kalemler hareketinin yarattığı terkipsiz Türkçeyle sona erer". Bu çalışmada ele alınan dönem Tanzimat

öncesini ve sonrasını içeren dönemdir. Özellikle de Tanzimat sonrası incelendiğinde, aydınlar arasında Türk dilinin ismi konusunda bir mutabakata varılmadığı görülmektedir. Bazıları Türk dilini “ Osmanlıca” bazıları ise “ Türkçe” olarak tanımlamıştır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına dek Osmanlı coğrafyasında kullanılan Türkçenin, “Osmanlıca” veya “Osmanlı Türkçesi” olarak adlandırılmış, “Osmanlıca” anlamındaki “Osmânî” veya “ lisân-ı Osmânî” gibi terimlerin Tanzimat’ta ortaya çıktığını, Osmanlılar kendi kullandıkları dile “Türkçe, Türki, Zeban-ı Türki, Lisân-ı Türkî” dediklerini belirtilmiştir (Ercilasun,2015: 457-466). Bu karışıklık çalışmamıza konu olan *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*’de de göze çarpmaktadır.

Yazar *Ömer Sıdkı*, dil konusundaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

Lisân-ı azbul- beyân-ı Osmanî esâsen Arabî ve Fârisî gibi hâ’iz-i vüs’et ve selâset iki mühim lisân ile Türkce’niñ imtizâc-i bedi’inden huşule gelmiş bulunduğundan şervet ve leâfetine hâd u payan yokdur. Faķat es-Sene-i mezkureden alınan ve aslı Türkce olan kelimeniñ şuret-i teleffüz ve tehrirleri lisân-ı Osmânî muntelibinini ve ale’l-huşuş mebâdi-i teşşilâtta bulunan bir takım nevresideniñ ezhânını işkâl etmekde bulunmuşdur(s.2).

Görüldüğü üzere bazen Türkçe bazen Lisân-ı Osmânî ifadeleri kullanılmaktadır.

Tanzimat yazarlarından olan Ahmet Cevdet Paşa dilimizin tanımını da şöyle yapmaktadır:

Şimdi Türkçe denilen dilimizin aslı Çağatayinin bir kolu olup, zaten kuralları ve düzeni pek muntazam bir lisân ise de kelimeleri ve söz hazineleri pek geniş olmadığından Arapça ve Farsçadan ödünçleme ve aktarma yaparak çok geniş bir dil olmuş ve şimdi herkesi hayrete düşüren açıklığı ve güzelliği ile Osmanlı Saltanatının dünyayı aydınlatan güneşinin Doğu coğrafyasını ısıttığı zamandan sonra ortaya çıkmış ve bu sonsuza dek yaşayacak devletin hükmünü yürütme vasıtası olduğundan “Lisân-ı Osmânî” adını almıştır” (Özkan, 2000: 25).

Namık Kemal de “Osmanlıca” terimini kullanmakla birlikte “Türkçe” terimini de kullanır (Ercilasun, 2015: 466). Türk dilinin adının ne olduğu hakkında Ali Suavi “Lisân-ı Osmânî siyasal bir deyimdir. Osmanlı sözcüğü dilin ne olduğunu anlatmaz, doğrusu lisân-ı Türkîdir (Türk dili)” der (Karal, 1994: 56’dan aktaran Başar, 2014: 9). Tanzimat Dönemi’nde, aydınların “Lisân-ı Osmânî” tanımını kullanmaları aslında bir siyasi boyutu göstermektedir. Nitekim o dönemde devletin, Osmanlı bayrağı altında yaşayan ama farklı etnik ve dini cemaatlere mensup kitleleri “Osmanlılık” şuuru etrafında toplamak istemesi, şüphesiz dil etrafındaki tartışmalara kadar yansımıştır (Başar, U. 2014: 9).

Buna karşılık dilimizin adı “Türkçe” dir tezini savunanlar, iddiaları şöyle çürütmektedir:

1- Devletin adının “Osmanlı” olması, dilinin de adının “Osmanlı” olmasını gerektirmez. Devlet kurucusuna atfen “Osmanlı Devleti” denilebilir; ancak Türkçeyi kuran Osman Gazi değildir. Bu dili de atalarından ona geçmiştir (Ağar, 2004:4).

2- Dilimizde Arapça ve Farsça kelimelerin bulunması ve üç dilden oluşmuş olması da “Osmanlıca” olarak adlandırılması için yeterli bir neden değildir. Çünkü dünyada hiçbir dil birden fazla dilden oluşmuş olamaz. Bir dilin başka bir dilden kelime ödünç alması da dil birliğine zarar vermez. Her dil ait olduğu ulusun uygarlık ilerlemesi ve ihtiyaçlarının çoğalması ölçüsünde bir takım kelimelere muhtaç olur ve bu kelimeleri

bir yandan kendisi kendi köklerinden meydana getirirken, diğer yandan en az emek kanununa uyarak daha kolay bir çare olarak başka dillerden alır. Alınan bu kelimelerden dolayı dilin adı değişmez ve birkaç dilden oluşmuş denemez (Ağar, 2004: 4).

3- Diğer Türk dillerini konuşanlar tarafından anlaşılmaması iddiası geçerli değildir. Anlaşamama sebebi lehçe farkından kaynaklanır; çünkü her dilde bu şekilde lehçe farklılıkları bulunmaktadır. Bundan ötürü dilin adını değiştirmek uygun değildir (Ağar, 2004). Üzerine çalışma yaptığımız eserin yazarı Ömer Sıdkı'nın da aynı fikirde olduğunu görmekteyiz.

Ma'mâfih aqvâm-i Osmâniyyenin mevķî' coğrafileri iktizâsınca telâffuz ve tekellümlerinde ki fark, uşul-i tahrîr ve kitâbette daħi o nisbette bir tebedule ĥidmet eylediği ve biteħşîş isti'mâl olunan kelimâtiñ ma'ħaz ve iştiķâķi ve şuret-i taşrifi ekseriyetle ķâle alınmayıp bâblarından işitdikleri gibi kullanmağa kesb-i istinâs etmiş olmaları nazari muţâlaya alınır, telaffuz ve imlânîñ ezĥân-i umumiye de ĥuşule getirdiği iġtişâşâtiñ esbâb-i mucibesinden biri ve belki de birincisi bu mâddede olduğu tezâhür eder (Sıdkı, 1896:2-3).

4. Hüseyin Ragıp Bey de dilimizin adının “Türkçe” olması gerektiği düşüncesindedir (Ağar, 2004:4).

5- “Osmanlılık uyruk anlatır sözcüktür. Emeviye dili, Abbasi dili, Selçuk dili denemeyeceği gibi, Emeviye ulusu, Abbasi ulusu, Selçuk ulusu da denmez, bunun gibi ne Osmanlı milleti ne de Osmanlı dili demek doğru değildir. Osmanlı halkı çoğunlukla Türkçe konuşur. Ama içlerinde başka dilleri de konuşanlar vardır. Osmanlılar Osmanlıca konuşur demek anlamsızdır” (Kartal, 1994: 66'den aktaran Ağar, 2004: 4).

6- Süleyman Paşa da Recaizade Ekrem'e yazdığı bir mektupta konuyla ilgili şu cümleleri sarf etmektedir: “Osmanlı edebiyatı demek doğru değildir. Nasıl ki lisanımıza Osmanlı lisanı ve milletimize Osmanlı milleti demek de yanlıştır. Çünkü Osmanlı tabiri yalnız devletimizin adıdır. Milletimizin unvanı ise, yalnız Türk'tür. Milletimizin adı sadece Türk'tür. Bu sebeple lisanımıza Türk dili, edebiyatımıza da Türk edebiyatı demek lazımdır” (Gökalp, 2018: 8-9'dan aktaran Ağar (2004: 4) “Osmanlı diye bir millet olmadığına göre Osmanlıca diye bir dil de yoktur. Ayrıca “Türkçe” adlandırması “Osmanlıca” adlandırmasına karşılık daha kapsamlı bir terimdir.” şeklinde Türkçenin adı sorunu ile ilgili görüşünü sunmaktadır.

7- Şemsettin Sami (2010: 13) “Bizce müstamel lûgat-ı Arabiyye ve Farisiyyeyi camî olduğu halde, bu kitabın ‘Kamus-ı Türkî’ namıyla tesmiyesine belki itiraz edenler bulunur; lakin lisanımız lisan-ı Türkîdir, bu lisana mahsus lûgat kitabına dahi başka isim düşünmek abestir. Lisanımızda müstamel kelimelerin cümlesi de, herhangi lisandan me'ħuz olursa olsun hakikaten müstamel ve malum olmak şartıyla, Türkçeden ma'duddur” söz konusu sözlüğün girişinde Doğu ve Batı Türkçesinin bir olduğundan bahsederek şu satırları yazmaktadır.

1.3. Askerî Rüştîyelerin Kuruluşu, Örgütlenme Düzeni ve Askerî Rüştîyelerde Uygulanan Eğitim Sistemi

Askerî rüştîyelerin kuruluşuna değinmeden önce rüştîyelerin kuruluşuna bir göz atmak uygun olacaktır. Rüştîye; “Tanzimat Dönemi'nde Batı tarzında oluşturulan,

zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen orta öğretim kurumu.” şeklinde tanımlanmıştır (Öztürk, 1997: 300-301). Bu okullara rüştiye adı verilme sebebi çocukların rüşt yaşına kadar bu yeni okullarda kalmalarıydı diye düşünülmüştür. Rüştiye okullarının açılmasına zemin hazırlayan hareket II. Mahmut’un 1824 tarihli “ Talim-i Sıbyan” adlı talimatnamesine dayanmaktadır. Talimatname, ilköğretimde yapılan ilk reform girişimi olarak nitelenmektedir (Yazıbaşı, 2014: 59). Rüştiyelerin açılmasını hazırlayan süreç Sultan Abdülmecid’in 1845 yılında toplanan “Meclis-i Maarif-i Muvakkat” tarafından açıklığa kavuşturulmuş ve Tanzimat Ferman’ında sözü edilen düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için ülkede Avrupa standartlarında yeni bir eğitim sistemi kurulmasını öngören bir ferman yayımlamasıyla başlamıştır (Öztürk, 1997: 300-301). Bu meclis rüştiyelere, sıbyan okullarının üstünde, Darülfünuna talebe yetiştiren orta dereceli okul hüviyetini vermiştir (Yazıbaşı, 2014: 75; Tenger, 2005: 18; Altınova, 2010: 28-31).

İlk rüştiye 1847’den daha sonra maarif nazırlığına kadar yükselecek olan Mekatib-i Umumiyye nazırı Kemal Efendi’nin çabalarıyla İstanbul’da Davud Paşa Mektebi’nde açılmıştır (Öztürk,1997: 300-301; Altınova, 2010: 119-120; Yazıbaşı, 2014: 76; Tenger, 2005: 22; Doğanay, 2011: 29). 1847 yılından sonra rüştiye mekteplerinin sayısının arttığı görülmektedir. 1853 tarihinde rüştiyeler 25 rüştiye açmak üzere gerekli imkanlar sağlanarak, İmamzade Mustafa Vehbi Efendi (ö. 1877), vilayetlere gönderilmiştir (Yazıbaşı, 2014: 76; Doğanay, 2011: 75; Altınova, 2010: 125-126). Daha sonra sayıları arttan rüştiye okullarının öğretmen ihtiyacı, başlangıçta medrese mezunlarının öğretmen yapılmasıyla karşılanmıştır (Tenger, 2005: 77). Bu tarihten bir yıl sonra 16 Mart 1848 tarihinde rüştiye okullarının öğretmen ihtiyacını Darülmualimin ve Darülmualimat okullarından gidermek üzere İstanbul’da inşa edilen Darülmualimin resmi açılışı yapılmıştır (Tenger, 2005: 79-91; Doğanay, 2011: 30; Altınova, 2010: 68).

Sultan Abdülaziz (1861-1876) Dönemi’ne gelince rüştiye okullarının ülke genelinde yaygınlaştırıldığı görülmektedir (Altınova, 2010: 142). Sayısı hızla artan rüştiye okullarına düzenlemeler 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde getirilmiştir. Bu Nizamname ile rüştiye okullarının nerelerde açılacağı, binalarının ne tür bir plana göre yapılacağı, masraflarının nereden karşılanacağı, öğrenci sayısına göre ne kadar öğretmen istihdam edileceği, okullarda görevli personelin ne kadar maaş alacakları, öğretim süresinin ne kadar olacağı, rüştiyelerin ne zaman tatil edilebileceği gibi temel konular karara bağlanmıştır (Yazıbaşı, 2014: 78-79; Tenger, 2005: 33). Bu okullarda “üss-i cedide” yöntemlerine göre eğitim ve öğretim uygulanmıştır.” Üss-i cedide” sisteminin ilk kurucusu ve uygulayıcısı Selim Sabit Efendi’dir (İgüs,2008: 56).

1879-1885 yılları arasında eğitim tarihimizde öncü rolü ünlü olan Said Paşa, 1879’da rüştiyelerin ders programına yabancı dil olarak Fransızca dersinin eklenmesini sağlamıştır. Fransızca eğitimiyle, öğrencilerin ticaret, ziraat, sanat ve devlet memuriyetine ilişkin Fransızca yazılmış çağdaş bilgileri kolayca öğrenerek anlayabilmesi amaçlanmıştır (İgüs, 2008: 58). Paşa 1888 yılında ülkedeki eğitimin gidişatıyla ilgili bir layiha hazırlayıp II. Abdülhamid’e sunmuştur. Paşa layihada, rüştiye eğitimindeki aksaklıkların neler olduğunu tespit ederek rüştiye eğitiminde önemli değişiklikler yapılması gerektiğini tavsiye etmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile masrafları devlet tarafından karşılanan rüştiyelerin mali sorumluluğunu halka devretmeyi, rüştiyelerin Almanya örneğinde olduğu gibi sanayi mekteplerine çevrilmesini, böylece mevcut eğitim sistemi içerisinde bu okulların daha işlevsel hale getirebileceğini önermiştir. Rüştiyelerde öğrenci sayısı yeterli olmadığı ve devlete

pahalıya mal olduğu için Said Paşa rüştiyeleri halka devretmek istemiştir (Emiroğlu 1996: 9'den aktaran İğüs, 2008: 58).

Askerî rüştiyelere gelince, Tanzimat Dönemi'nde rüştiye mezunları genellikle devlet kamu yönetiminde memur olarak tayin edilirdi. Gerek bu durum gerekse mevcut rüştiyelerden mezun olanların askerî okullardaki eğitim öğretime alışmakta zorlanması Babıali, askerî idadiler için askerî rüştiyeler açılmasını mecbur kılmıştır (Öztürk, 1997: 300-301). Bazı kaynaklarda askerî rüştiyelerin ilk kuruluş tarihinin 1845 yılına kadar olduğu görülmektedir (Karatamu, 1971: 415'den aktaran Akdağ, 2016: 56). 1864'de bütün askerî idadiler birleştirilince askerî idadilere hazırlayan Mahrec-i Mekatib-i Askerîye adlı dört yıllık askerî okullar açılmıştı. Dört yıl eğitim süreli bu kurum lağvedilerek, yerine 9 Ocak 1875 tarihinde askerî idadilerin öğrencilere ihtiyacını temin edecek askerî rüştiyeler kurulmuştur (Altınova, 2010: 173'den aktaran İğüs, 2008, s. 59).

Askerî rüştiyelerin kuruluşu ve işleyişiyle ilgili hukuki zemini sağlayan Sadaret Tezkeresi'nde önemli bilgiler bulunabilmektedir. Bunlar; bu tezkerede kaç sınıf ve öğrenci bulunması gerektiği, başarılı mezunların Dersaadet askerî idadisine gönderileceği, askerî rüştiye öğrencilerinden askerliğe uygun olmayanlara nasıl davranılacağı gibi konuları içermektedir (İğüs, 2016: 296-297). Mehmet Esad tarafından kaleme alınan *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye* adlı eserde ise, askerî rüştiyelerin ihtiyacı olan bütçenin Paris'te bulunan Mekteb-i Osmânî'nin kapatılması ile sağlandığı belirtilmiştir. Ayrıca Tophane'nin Seraskerliği ve Maarif'in Mekteb-i Osmânî için de ödeneklerden ayrılan toplam 150.000 Frankla 9 tane askerî rüştiye kurulduğu yazmaktadır (İğüs, 2008: 59).

Askerî rüştiyelerin binaları dört derslikli olarak tasarlanmıştır; çünkü eğitim süresi dört yıldır. Türkçenin anadil olmadığı bölgelerde, öğrencilere Türkçe öğretmek amacıyla dört dersliğe hazırlık sınıfı eklenmesiyle, derslik sayısı beşe çıkarılmıştır (İğüs, 2016: 307). Askerî rüştiyelere kayıt şartları ise, yeterli derecede Türkçe okuyup yazabilmek, dört yıllık sıbyan mekteplerinden mezun olmak ve 12-14 yaşlarında erkek çocuğu olmaktı. Öğrencilerde Müslüman olma şartı aranmamaktaydı. Ayrıca öğrencilerden asker yetimi ve kimsesi olmayanlara geceleri yatacak yerleri tahsis edilmişti (Altınova, 2010: 174-175). Askerî rüştiyelerde sınıflar, dördüncü sınıf olarak belirtilen öğrenciler için ilk yıl öğrencileri, birinci sınıflar içinse son sınıf öğrencileri olacak şekilde, günümüzdekinin tamamen tersi şeklinde tanımlanmıştı (Çam 1991: 72'den aktaran İğüs, 2008: 116). Askerî rüştiyelerde sınavlar her üç ayda bir dersin öğretmeni tarafından, yılsonu sınavlarıysa idadi öğretmenler tarafından yapılmaktaydı. Diploma almak içinse not ortalamasının altı olması gerektiği belirtilmişti (İğüs, 2008: 116).

Dönemin askerî okullarının özellikle de askerî rüştiyelerin gerek bina, gerekse eğitim ve öğretim materyalleri gibi ihtiyaçları devlet tarafından sağlandığı için bu okulların, 1869 Maarif Nizamnamesi ile tüm ihtiyaçlarını halktan karşılayacağını açıklayan sivil rüştiyelere göre daha şanslı olduğu düşünülmektedir. 1877 yılında askerî rüştiyeler de tüm askerî okullar gibi "Mekatib-i Askerîye Nezareti" adlı bir teşkilata bağlanmış ve programı yeniden düzenlenmiştir. Ancak 2. Abdülhamid'in, 1909'da tahtan indirilmesinden sonra Mekatib-i Askerîye Nezareti kaldırılmış, ülkedeki tüm askerî okullar da Terbiye ve Tedrisat-ı Müfettiş-i Umumi adlı yeni bir teşkilata bağlanmıştır. Buna rağmen askerî okullar bakanlık düzeyinde olmamış ve sadece bir müfettişlik kurumu bazında temsil edilebilmiştir. Bu problemleri gidermek üzere "Askerî Okullar Umum Müdürlüğü" kurulmuş ve ülkenin tüm okulları bu müdürlüğe bağlanmıştır. Böylece askerî okullar müdürlük düzeyinde temsil edilmeye başlanmıştır.

23 Eylül 1913 yılında çıkarılan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkat ile askerî rüştiyelerin durumu yeniden ele alınmış ve bu rüştiyeleri Maarif Nezaretine bağlama kararı alınmıştır (İğüs, 2008: 119-120).

Arapça, Farsça, İmla ve Hüsn-i Hat derslerine çoğunlukla sivil öğretmenler girmişlerdi. Resim, yabancı dil, riyaziye (matematik) derslerini ise asker öğretmenler vermekteydi. Askerî rüştiyelerin ilk açıldığı yıllarda eğitim dört yıl olarak verilirken, 1892 yılı itibari ile İstanbul'daki askerî rüştiyelerde eğitim süresi üç yıla indirilmiştir. Taşrada bulunan okullar ise üç yıllık eğitime 1898 yılında geçmiştir (Altınova, 2010: 175). Askerî okullardaki eğitim sivil okullardan daha ileri, muntazam, disiplinli ve daha teknikti. Hayat daha disiplinli ve düzenliydi. Askerî rüştiyeler ile sivil rüştiyelerin ders programları karşılaştırıldığında, askerî rüştiyelerin müfredatlarında Türkçeye, sivil rüştiyelere göre daha fazla ağırlık verildiği, yabancı dilin iki yıl erken başlatıldığı, Fransızca yazı ve beden eğitiminin ders olarak programa dahil edildiği, resim dersleri için de okulda ayrı bir atölye oluşturulduğu görülmektedir. Sivil rüştiyelerin müfredatında ise, Arapça ve Kur'an'ı Kerim'in usulüne göre okutulduğu derslere, hem ders saati olarak hem de ders önceliği olarak daha fazla önem verilmiştir (İğüs, 2008: 119). Askerî rüştiyeden mezun olan öğrencilerin askerî idadilere girmeye mecbur olmadığı belirtilmiştir. Mezun öğrencilerin bazıları ya hayata ya da sivil idadilere atılıyorlardı. Bazıları da memuriyete giriyorlardı. Ancak yine de mezun olan öğrencilerin büyük bir kısmı askerlik mesleğini seçiyorlardı (Altınova, 2010: 179).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde askerî rüştiyelerin içinde bulunduğu rüştiye okullarının, Birinci Dünya Savaşı sonunda itilaf devletleri orduları başkomutanı tarafından kapatıldığı söylenmektedir (Karatamu, 1971: 417'den aktaran Akdağ, 2016: 57). Bazı akademik çalışmalarda ise askerî rüştiyelerin 1912-1913 tarihli Balkan Savaşı esnasında eğitim hizmetlerine son verdikleri belirtilmiştir. Ancak Esma Parmaksız İğüs tezinde askerî rüştiyelerin kapatılabileceği ve bu okulların sivil rüştiyelere çevrileceği Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1904/05 tarihli bir belgede bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak bu kararın uygulanıp uygulanmadığını, belgenin aslına rastlanmadığı için bu söylentinin pek mümkün olmadığı belirtilmiştir (İğüs, 2008: 120-121). Ancak şu kesin ki Birinci Dünya Savaşı sonunda ve İstiklal Savaşı'nın başında ülkenin hiçbir yerinde ne orta ne de lise derecesinde askerî okul kalmıştır (Karatamu, 1971: 417'den aktaran Akdağ, 2016: 57).

1.4. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

Tanzimat Dönemi'nde uygulama alanına konulan 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Türk eğitim tarihinde önemli ve uzun süre etkili olan bir eylem planı olarak tanımlanmaktadır (İğüs, 2008: 13). 18.yüzyıl sonlarından itibaren başlayan ve daha sonra çok tutarlı ve genel bir mahiyet kazanan bu Nizamname ile Osmanlı eğitiminin modernleşme sürecine başlanmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin bir kanun metni olmasının yanında gelecek için ideal bir eğitim tasavvurudur.

Nizamname ilkokuldan üniversiteye tüm öğretim kademelerinde eğitim ve öğretimin özelliklerini düzenlemiştir. Bu nizamnamede de okutulacak dersleri, kayıt kabul işlerini, idarecilerin ve öğretmenlerin aylık ücretleri gibi konular ele alınmıştır.

Rüşdiyenin bulunduğu bölgede hangi dil kullanılıyorsa o dille ilgili dersler ve ticaret merkezlerinde isteyen talebeye dördüncü sınıfta Fransızca dersleri verilmiştir. Ayrıca dini bilimlerle ilgili dersler her milletin kendi dili ile anlatılacağı ve bunların dilleri de öğrencilere okutulacağı belirtilmiştir. Rüşdiyelerin ders programında Lisan-ı

Osmânî Kavâidi ile Arapça ve Farsça Gramer dersleri yer almaktadır. Kız rüştiyelerinde kızlara yönelik programında da aynı dersler içermiştir (Çağır ve Türk, 2017: 66).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Tanzimat okulları, Müslüman ve Gayrimüslim okulları, özel ve genel okullarında Türkçe öğretim dili olarak önemsenmiştir (BOA, 2014: 3). Arapça konuşulan vilayetlerde ise ilk ve orta öğretimde öğretim dilinin Arapça olması, ancak her kademede Türkçe ders olarak okutulması, tarih ve coğrafya derslerinin de Türkçe olması; daha yüksek kademelerde ise Eğitim dilinin Türkçe olması bununla birlikte bazı derslerinin Arapça okutulması gibi konular 1913 tarihli İrade’de geçmektedir (a.g.e. 2014: 266).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı eğitim sisteminde, ilkökul eğitimi geçmiş yıllara kıyasen daha fazla önemsenmiştir. Ayrıca ilkökul öğretmenlerinin birer devlet memuru olarak hukuki ve idari statülerinin konu edildiği, kızların ilkökul eğitimine katılabildiği, devlet okullarının sayısının arttığı, taşra okullarının ve yerel bilim idarelerinin bütçesinin ele alındığı, Osmanlı Devleti’ndeki tüm devlet okullarının, özel okullar, gayrimüslim cemaatlerin okulları ve yabancı okulların tek bir yasaya tabi olması gerektiği gibi konular bu zamanda gerçekleşen en önemli değişmelerdendir. Maarif Nezareti eğitsel konular ile birlikte müzeler ve kütüphaneler gibi kültür kurumları ve ayrıca bilimsel yayınlar ile de ilgilenmiştir (Somel, 2015: 6). Osmanlı eğitim sistemi içerisindeki okullar tanımlanmış ve derecelendirilmiş, bu sınıflamanın dışında kalan okulların açılmasına izin verilmemiştir. Böylece okullar arasında dil birliği sağlanacağı hedeflenmektedir. Maarif -i Umumiye Nizamnamesi yayımlandıktan sonra birçok orta, yüksek teknik ve mesleki okullar açılmıştır. Türkçenin öğretim alanında yaygınlaşması, yeni kavram, kelime ve terimlerin dilimize yerleşmesi, birçok dilden edebi, felsefi ve tarihi eserlerin Türkçeye tercümelerinin yapılması yine bu nizamname ile gerçekleştirilmiştir (Çağır ve Türk, 2017: 71-74).

Nizamnamenin düşünsel çerçevesini oluşturan Esbab-ı Mucibe Layihasında eğitim meselesi ele alınmıştır. Eğitim dili bağlamında iki nokta vurgulanmıştır. Birincisi, her milletin eğitim sahasında ilerlemesinin ancak kendi dilinde olmasının uygun olduğu tespittir. “Her milletin maarifce husul-i terakkisini kendi lisanında aramak lazım gelüb”. İkinci nokta ise herhangi bir kavmin kendisine yabancı bir dil ile fenlerde ve maarifte ilerleme yoluna girmesinin zor olacağı tespittir. “Bir kavme ahir bir lisan-ı ecnebi ile fûnun ve ma’rifetce tarik-i terakki ira’esi müşkil ve müte’assir olduğu der-kardır” (Somel, 2015: 24).

Bu Nizamname bazı değişiklikler yapmakla birlikte 1913’e dek uygulanmaya devam etmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin hem genel eğitim bakımından hem de Maarif-i Umumiye Nezareti’nin yapısını belirlemesi bakımından geniş bir hukuksal çerçeve sağladığı görülmektedir (Somel,2015: 6).

1.5. Tanzimat Sonrası Türk ve Yabancı Okullarda Ders Programları ve Türk Dili

Tanzimat hareketinin etkisiyle Türkçede çeşitli yönlerden gelişmeler olmuştur. Bunların eğitim ve öğretime yansımalarını incelemeyi önce, geçmişteki anadil eğitimine kısa bir göz atmak yararlı olacaktır. Türkçe, Türk göçebe halk (Türkmenler ya da köylüler gibi) arasında kullanılan bir dil idi. Cumhuriyet Dönemi’ne kadar Türkçe, Eski Türkçe (Orhun ve Uygur Türkçeleri), Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi Dönemleri’nde oldukça arı ve yalın bir şekilde konuşulmuştur. 15. yy. dan sonra Türkçe, Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmış ve "Osmanlıca" adı altında yapay bir dil

olarak görünmüştür. Yazı dili de Arapça ve Farsçanın etkisinden dolayı doğal niteliğini yitirmiştir.

Türkçe binlerce yılla ifade edilen tarihe sahip, dünyanın en zengin ve en eski dillerinden biridir. Hun İmparatorluğu (MÖ III. - MS I. yy.) Dönemi'nden beri bilinen, (Kök)Türk (MS VI - VIII. yy.) Dönemi'yle birlikte yazılı metinlerle izlenebilen Türkçe, öğretimi söz konusu olunca maalesef aynı şansa sahip olamamıştır. İlk ve Orta Çağ boyunca Türkçenin sistemli bir biçimde öğretilip öğretilmediği konusuyula ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Uygur Dönemi'nde ve İslami Dönemler'de birçok çeviri çalışmalarına şahit oluyorsak da aile ve çevre dışında bir dil öğretimi yapıp yapılmadığı noktasında aydınlatıcı bilgilere rastlanmamaktadır (Ağar, 2004: 1).

Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin hayalinde kurduğu gibi koca bir cihan dili olmasını istemiş, herkesin Türk dilini öğrenmesi ve konuşması gerektiğini söylemiştir (Kitapçı, 1995: 126'den aktaran Biçer, 2012: 114). *DLT*, Türkçenin büyük bir dil olduğunu göstermek ve Araplara Türkçe öğretmek amacıyla Arapça olarak hazırlamıştır, ancak kullandığı örnekler Türkçedir. Öyleyse Kaşgarlı Mahmud'un eserini, Türkçeyi Araplara öğretme amacının dışında, doğrudan doğruya Türkçeye hizmet aşkıyla yazdığı görülmektedir (Yavuz, 1983: 9'den aktaran Biçer, 2012: 115).

Kıpçak sahasında, Çağatay sahasında ve Anadolu sahasında kaleme alınan eserler daha çok dil bilgisi- sözlük karakterindedir. Kıpçak Dönemi'nde Türkçeye ve Türkçenin öğretimine oldukça fazla önem verilme sebebi Memluk Devleti'nin yönetici ve ordu kesiminin Türk olması ve Türklerin Mısır'da yönettikleri devletlerde resmi dil olarak Türkçeyi kullanmalarındır (Biçer, 2012: 116-117).

Selçuklu Dönemi'nde yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış eserlere rastlanılmamaktadır. "Büyük Selçuklu Devleti zamanında devletin belki bir cihan devleti olma siyasetini gütmesinden dolayı Türkçe ikinci planda kalmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde de durum aynıdır. Türklerden gelen tebaanın muhtaç olduğu, bize kadar gelemeyen dini ve kahramanlık eserlerinin dışında Farsça ve Arapça yine saray tarafından üstün tutulmuştur" (Yavuz, 1983: 10'den aktaran Biçer, 2012: 119). Görüldüğü üzere Türkçeye önem verilmemiş, bilim dili olarak Arapça resmi dil ve edebiyat dili olarak da Farsça kullanılmıştır. Selçuklu devletindeki Türkler, medreselerde Arapça ve Farsça tahsili görmüş ve yine bu dillerle ilim ve edebiyat yapılan muhitlerde bulunmuşlardır (Ercilasun, 2015: 433).

Anadolu beylikleri Türkçeye sahip çıkıp Türkçe'nin gelişmesi için zemin hazırlamışlardır. Türkçeyi koruyup Türkçe eserlerin yazılmasını isteklendirmelerinin aslında beylerin Arapça ve Farsçayı yeteri kadar veya hiç bilmediklerinden kaynaklandığı görülmüştür (Yavuz, 1983: 10'den aktaran Biçer, 2012: 120). Bu Dönem'de Türkçeye verdiği önemle eserlerini Türkçe yazan Aşık Paşa karşımıza çıkmaktadır. Aşık Paşa'da Türkçe sevgisi önemli bir yer tuttuğu için Türkçecilik akımı içinde görülür. Aşık Paşa bütün diller üzerinde düşünen ilk Türk dilcilerinden sayılmaktadır. Aşık Paşa, Türkçenin o devirde hor görüldüğünden, Türk dili ile kimsenin ilgilenmediğinden, bu durumu Türk milletinin de bilmediğinden *Garib-name* adlı eserinde şikayet etmiş ve Türklerin kendi dilinde eserler okuyup hikmetlere ulaşmasını istemiştir (Yavuz, 2000: 13'den aktaran Biçer, 2012: 121-122).

İbni Mühenna'nın yazdığı *Hilyetü'l-İnsan ve Heybtü'l-Lisân* adlı sözlüğü, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde Türkçeyi ana dil olarak öğretmek için hazırlanmış kitaplarından. Eserinde asıl yerli şivenin karakterini, şöyle belirlemiştir; bilmiş ol ki, Türk dilinin kökeni, Arapçanın Hicaz olduğu gibi Türkmenistan'dır (Caferoğlu, 1984, 147).

Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvede olduğu 16. ve 17. yüzyıllarda Türkçeye ilgi duyup öğrenmek isteyen insan sayısı artmıştır (Açık, 2011: 597'dan aktaran Biçer, 2012: 126). Bu öğrencilerin daha önce okuma-yazma ve genel bilgilerle yetiştirilmesi için rüştiye okulları açıldı (Göğüş, 1994: 12). Bu okulların programlarına genel bilgi dersleriyle birlikte Türkçe dersleri de kondu. Okul programlarında Türkçe ilk olarak bu şekilde yer almıştır (Göğüş, 1994: 12).

Günümüze değin okullarda Türkçenin eğitim, edebiyat ve bilim dalı olarak uzun yıllardır kullanılmamıştır. Medreselerde İslam dini ve bilimlerini öğretmek amaçlandığı için bu bilgilerin kaynağı olan Arapçanın öğretilmesine önem verilmiş ve Türkçe bir anadil öğretim konusu ya da dersi olarak düşünülmemiştir ama öğretim dili olarak zaman zaman kullanılmıştır. Sıbyan okullarında Kuran ve Arapça öğretilmesi, çocukların Türkçe yazma ve okumalarını engellemiş, Türkçenin benimsenmemesine, bir bilim konusu olmamasına, yazı dalı olarak gelişmemesine ve bilimsel olarak betimlenmemesine sebep olmuştur. Sıbyan okullarında da okumaya geçmeden, çağın padişahı, devlet büyükleri için dualar ve ilahiler öğretilirdi. Daha sonra supara (Farsça si-pare) denilen bir elifba kitabından okumaya başlanırdı. Öğretilen alfabe Arap alfabesi olduğu için Türkçe p, ç, ğ seslerini gösteren harfleri içermezdi. Okumada uygulanan yöntem, birleşim (synthese) yöntemidir. Harfler ise bazı benzetmelere başvurulmuş ve bunlar tekerleme şeklinde ezberletilerek öğretilirdi (Ağar, 2004: 2).

Tanzimat Dönemi'ne gelince, dönemin en önemli niteliği Türkçeye önem verilmesidir. Bazı aydınlar Türkçedeki sorunları fark etmiş sınırlı da olsa çözümler getirmeye başlamıştır. 1851'de Dr. Rüşti Türkçenin p, ç, j, g seslerini gösteren 35 harfli bir alfabe geliştirmiştir (<http://www.turkceogretimi.com>\ e.t.22.09.2018). Aynı yılda Batı'dan yeni bilim dersleri konulmuş olduğundan bu derslere ilişkin kitapların yabancı dillerden Türkçeye çevrilmesi için Encümen-i Daniş "Bilim Akademisi" adlı kurul oluşturulmuştur. Böylece Türkçenin özleştirilmesi ve anlatımın sadeleştirilmesi kararı verilmiştir (Binbaşıoğlu, 2009:105-106).

Tanzimat Dönemi'nde devlet çeşitli uluslarını "Osmanlılık" adı altında birleştirmeyi amaçlamış, Türklerin tarihi ve dili ile ilgili araştırmalar da başlamıştır. Bu çağın Türk dili ile ilgili önemli gelişmelerinden biri bilim terimleri yapılması ve Batı'dan giren edebiyat türlerinin ve gazete dilinde, konuşma diline yaklaşılarak yalınlaşmadır. Toplumumuza fizik, kimya, biyoloji gibi bilimler girmiştir. Bu bilimlerin incelenmesi ve kavramları karşılamak için yeni terimler türetmek gerekmektedir. Yeni terimlerin türetilmesi, Batı dillerinden olduğu gibi alınmasıyla, Türkçe kökler ve eklerle yapılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak aydınlar Türkçe köklerden Türkçe eklerle sözcük türetmek yerine, Arapça köklerden sözcük türetme yolunu yeğlemiştir. Bu Arapça terimler Türkçeyi, edebiyat, din ve bilim alanlarında da yabancı sözcüklerle dolduruyordu. Okullara yeni bilim ve fen dersleriyle birlikte yeni bilim terimleri girmeye başlamış ve Cumhuriyet Dönemi'nde başlatılan dil devrimiyle birlikte Türkçe terimlerin kullanılması okul programlarında ve ders kitaplarında devam etmiştir. Yalınlaşan edebiyat diliyle yazılan yapıtların okullarda okutulması ne yazık ki bu kadar çabuk olmadı; çünkü Agah Sim Levent'in belirttiğine göre Tanzimat çağında yayımlanan yeni edebiyat, henüz yeterli ürünler vermemiş ve bu yüzden öğretim, bunlardan alınan örnekler üzerinde yapılamamıştır. Daha sonraları edebiyat kitapları için Şinasi, Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Hamit gibi yazar ve şairlerin eserlerinden örnekler seçilmeye başlanmıştır (Göğüş, 1994: 13).

Maarif Nezareti 1861 yılında yayımladığı bir genelgede "...Öğretim dili Türkçedir" diye belirlemiştir. Encümen-i Daniş üyelerinden Ahmet Cevdet Paşa ile Fuat Paşa, Türkçenin kurallarını saptamak amacıyla *Kavâid-i Osmânîye* (Osmanlı Dil

Bilgisi) adlı bir kitap yazdılar. Bundan sonra öğretim dilinde Türkçeye yönelenmiştir; fakat bu çabalara karşın, 1920’lerde basılan kitaplarda bile anlaşılacak bir Türkçe görülmemektedir. Bununla birlikte, bu yaklaşım, ulusal kültür için önemli bir başlangıç olmuştur. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin gerçekçisinde bu yaklaşım doruğuna ulaşmış ve her ulusun eğitimde ilerleyebilmesinin ancak kendi dilinde öğretim yapmasıyla gerçekleşebileceği gerçeğine ulaşılmıştır.

Tanzimat’ta kurulan ve ilk orta dereceli okul olan Galatasaray Lisesi’nde Fransızca dersler, bütün derslerin beşte üçünü oluşturuyordu. Programında; edebiyat, tarih, coğrafya, matematik, tabii bilimler (fizik, kimya), Türkçe, Arapça, Farsça hatta Yunanca ve Latince, hukuk, yazı ve resim sanatları, muhasebe ve defter tutma, ekonomi (Servet-i mille), beden eğitimi ve bitki ilimi (botanik) gibi dersler yer almaktaydı. İlkokulda okutulan dersler ise, Rehnümayı Muallimine göre, birinci sınıfta Elifba, Kuran, ahlak, zihni hesap, yazı; ikinci sınıfta Kuran, ilm-i hal, malumat, iptidaiye hesaptan sayı saymak ve yazmak, sülüs (yazı); üçüncü sınıfta ise Kuran, tecvid, tarih-i enbiya, amal-i erbaa (dört işlem), nesih; dördüncü sınıfta Kuran, coğrafya, Tarih-i Osmânî, sarf-ı Türkî (Türkçe dil bilgisi), rika (yazı) idi (Binbaşioğlu, 2009: 105-110-116).

Görüldüğü üzere okullarda Türkçe dersleri, Türkçedeki Arapça ve Farsça kurallarının öğretilmesine devam edilmiştir. Bu tutum, medrese anlayışında olduğu gibi, Türklere Türkçe öğretilmesinin gerekli olmadığı anlayışının sürdüğünü göstermektedir. Bu yanlış tutum karşısında Maarif Nezareti, 1896 yılında yayımladığı bir genelgede bu anlayış yanlışlığına dikkat çekerek “Türkçenin kendine özgü kuralları olduğu, bunların da öğretilmesi gerektiği...” konusunda ilgilileri uyarmıştır (Göğüş, 1994: 13).

1875/1876 (H.1292)’da rüşdiye okullarında birinci senede Arabi ve Farisi dersleri de yoktur. Farklı olarak medhal-ı kavâid, muhazarat-ı Türkiye, imla-i ameliyat ve rik’a dersleri olduğu belirtilmiştir. Muhazarat-ı Türkiye dersi de ikinci ve üçüncü senede görülmektedir. Dördüncü sene Arabi ve inşa dersleri yoktur. Kıraat-i Türkiye, imla, divani ve ilm-i belagat derslerine rastlanmıştır (Doğanay, 2011: 251-252). 1893 programında yapılan değişiklikte birlikte Türkçe derslerinin sayısı artırılmış ve Türkçe öğretiminin önemi vurgulanmıştır (Başar, 2014: 105).

Mutlakiyet Dönemi’nde de (1878-1908) Tanzimat Dönemi’nde olduğu gibi eğitimin amacı Osmanlılık idi. Bu dönemde ilkokullarda okutulan dersler şunlardır: Elifba, Kuran, tecvit, ilm-i hal, ahlak, sarf-ı Osmânî (Osmanlıca dil bilgisi), imla, kıraat, muhtasar tarih-i Osmânî, muhtasar coğrafya-i Osmânî, hesap, hüsnü hat (güzel yazı). Kasaba ile köy okullarının programları arasında fazla fark yoktu (Binbaşioğlu, 2009: 223).

1881 (H. 1298) yılında Meclis-i Maarif, rüşdiye mekteplerinin birinci sınıfındaki Fransızca dersini kaldırarak, Türkçe derslerinin ilerletilmesi ve ikinci, üçüncü ve dördüncü senelerde Fransızca okutulmasına dikkat ve itina edilmesini amaçlamıştır. 1891 öğretim yılında da Maarif Nezareti’nin önerilerine uyularak rüştiyelerde çocukların ilk olarak kendi anadillerini ve devletin resmi dili olan Türkçenin sarf ve nahvını öğrenmeleri gerekli hale getirilmiştir. Bir çocuk kendi dilini öğrenmeden diğer yabancı dilleri tahsil edemeyeceğinden Türk çocuklarının diğer lisanlardan önce Türkçeyi tahsil etmeleri şarttır. 1899-1900 öğretim yılında tüm rüşdiyelerde bazı değişiklikler dışında ders programı aynı kalmış, Türkçe dersinin saatleri, Arabi ve Farisi derslerinin saatlerine kıyasla daha fazla olmuştur. Fransızca dersleri bile ortadan kaldırılmıştır (Doğanay, 2011: 253-258-259-263).

II. Meşrutiyet Dönemi’nde (1908-1920) idare yasasının 23. maddesinde, öğretim programlarında, resim, beden eğitimi, aile bilgisi ve dikiş-nakış gibi derslerle

birlikte din, matematik, coğrafya, dil bilgisi gibi geleneksel dersler bulunacağı belirtilmiştir. Bu dönemde en çok gelişen okullar, ilköğretim okulları idi. 1913 yılında “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati” (Geçici İlköğretim yasası) çıkmıştır. Bu yasaya göre eski 3 yıllık ilkokullar ile 3 yıllık rüştiyeler birleştirilip, 6 yıllık üç dereceye ayrılmıştır. Devre-i İptidaiye, devre-i mutavassıta, devre-i aliye gibi ilk, orta ve yüksek dereceleri oluşmuş, yeni ilkokul programı hazırlanmıştır. Bütün okullardaki öğretim dilinin kısmen sadeleştiği, Arapça ve Farsça derslerinin genellikle programlardan çıkarıldığı görülmüştür. Yabancı dile rağbet artarak 6 yıllık ilkokullara da yabancı dil dersleri konmuştur. Yabancı dil derslerinden en çok seçilen Fransızca, İngilizce ve Almanca idi. 1909 yılında geliştirilen programlarla yazı, imla, kitap okuma, güzel konuşma gibi bilgi ve beceri dersleriyle Türkçeye yer verilmiştir (<http://www.turkceogretimi.com>\ e.t. 22.09.2018). Tefik Fikret *Yeni Mektep* adlı eserinde öğretimin genel olarak, Türkçe ve İngilizce dili ile yapılacağını belirtmiştir (Binbaşioğlu, 2009: 269-270- 293-294). Bu dönemde de okullar tekrar düzenlendikten sonra ders programları yenilenmiş ve bunlara paralel olarak Türkçenin öğretimine de özel bir önem verilmiştir. İttihat ve Terakki Partisi önderliğinde, idarenin milliyetçi bir dünya görüşüyle hareket etmesi ile birlikte ilk ve orta dereceli okullarda Türkçe öğretimi yeni bir anlayışla ele alınmıştır. 1332/1916 tarihinde Hüseyin Ragıp Bey tarafından hazırlanan *Türkçenin Usul-i Tedrisi* (Türkçenin Öğretim Yöntemi) adlı eser, dönemin öğretmenlerine sunulmuştur (Ağar, 2004: 2).

Daha önce zikrettiğimiz gibi Tanzimat’ta Türklerin tarihi ve dili üzerinde araştırmalar da başlamıştır. Bu ilgi ve çalışmalar sonradan Türkçülük akımı niteliği kazandı. Türkçülük Akımı içinde Türkçenin de önemli bir yeri vardı. Dilin Arapça ve Farsça kurallardan arındırılma hareketi Türkçeyi oldukça sadeleştirmiş ve özleştirmiştir. Bu hareketi başlatan *Ömer Seyfettin* ve arkadaşları 1911’de Selanik’te çıkardıkları "Genç Kalemler" dergisinde başlıca şu düşünceleri savundular:

1. Arapça, Farsça tamlama ve çoğul biçimli sözcükler dilimizden atılacak.
2. Arapça, Farsça edatlar kullanılmayacak.
3. Türkçesi bulunan sözcükler yerine yabancı sözcükler kullanılmayacak.
4. Yazı dili, İstanbul ağzında oluşmuş Türkçeye yaklaştırılacak (Göğüş, 1994: 13-14). Bu programlarla dilin anlam ve yapı yönünden incelemesi ve güzel konuşma öğretilmesi amaçlanmıştır.

1913 yılında Maarif Nezareti içinde *Islahat Encümeni* (terimler komisyonu) adıyla bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurulla kitaplardaki Farsça ve Arapça terimler Türkçeleştirilecekti; ancak fazla bir etkinlik göstermeden işlevlerine son verilmiştir (Binbaşioğlu, 2009:276). 1924 programında dil bilgisi ve kompozisyon dersleri yer almamış, ancak dil konusu çerçevesinde edebiyat tarihi dersi içerisinde Eski Türk lehçelerine ve kullandıkları alfabelere değinildiği görülmektedir. 1924 programının sadece üç yıl uygulamada kalma sebepleri; yoğun olması, öğrenciye beceri kazandırmak yerine bilgi vermesi, öğrenci seviyesinin üzerinde olması, Cumhuriyet öncesi dönemden çok farklı olmaması ve edebiyat tarihi ağırlıklı olmasıdır (Dursun, 2006: 2; Gürsoy, 2007: 164; Işıksalan, 2000: 17’den aktaran Adıgüzel, 2007: 1363). Dili Türkçeleştirilmiş, konuları ulusal sorunlardan alınmış olan bu edebiyatın ürünleri, okullarda çabuk benimsenmiştir. Ancak yeni dilciler bilimsel terimlerin Türkçeleşmesi konusuna dokunmadılar. Ömer Seyfettin’in : "...Şunu söyleyelim ki ilmi ve fenni ıstılahlara şimdilik dokunmayız. Muhitülmaarif heyeti teşekkül etti; bütün ıstılahlara kat’i bir şekil verecek." yazısından yeni dilcilerin bilimsel terimlerin Türkçeleşmesi konusuna dokunmamaları düşünülmektedir. Bu kurul da eskisi gibi Arapça ve Farsça sözcük ve kurallarını kullanarak terimler yapmayı sürdürmektedir.

Cumhuriyete doğru geline yıllarda, Türkçe eğitiminin okul programlarında çeşitli bilgi ve beceri yönleri açısından amaca uygun bir yöntem kazanmış olmasına rağmen etkinlikleri ve yönteminin henüz gelişmiş ve yeterli olmadığı görülmüştür. Kural öğretilmesine daha çok önem verilmiş, okuma-yazmanın sürekli ve yöntemli araştırmalar aracıyla, bir beceri olarak kazanılabilmesine dikkat edilmemiştir. Bu dönemde ders kitaplarının kadro yönünden zayıf olması çeşit bakımından zengin olmaması, dildeki yabancı sözcüklerin bu öğretimi çok güçleştirmesi; sözlük, ansiklopedi gibi kaynakların da çok olmaması gibi sorunlara rastlanmıştır (Göğüş, 1994: 14). Cumhuriyet Dönemi'nde dilin Türkçeleşmesi gerektiğinin hem uluslaşmak hem de demokratlaşmak yönünden gerekliliği belirtilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde, Türkçe öğretimine ulusal, toplumsal, ahlaki, kültürel, mesleki gibi amaçlar verilmiştir. 1924 yılında İstanbul Milli Eğitim Müdürü Saffet Bey, bir Elifba (Alfabe) Kongresi düzenlemiştir. Bu kongrede zamanın eğitimcileri toplanmış, ilk okuma ve yazma öğretimi üzerinde durulmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde tartışılan “Cümle Yöntemi”, bu kongrede de tartışılmış ve kabul edilmiştir. Daha sonraları 1926 yılında ilköğretim programında da “ses” (savt) yöntemi ile “cümle” yönteminden birini kullanmakta öğretmen serbest bırakılmış, “heceleme” yapılmayacağı, bunun yasak olduğu açıkça belirtilmiştir (Binbaşıoğlu, 2009: 288- 376-378).

1927 programı ile kompozisyon dersi ilk defa programa alındıktan sonra öğrenciye okuduğu yazıyı inceleme, çözümleme ve düşüncelerini yazılı ya da sözlü olarak ifade etme becerisi kazandırılmıştır. Okuma ve yazma becerilerinin bir arada geliştirilmesinin hedeflenmesi dil ve edebiyat öğretiminde bir aşama olarak görülmüştür. Ancak program gerektiği gibi uygulanmamış, çünkü okullarda okuma ve yazma etkinliklerine yeterince yer verilmemiş ve okullarda araç olarak sadece edebiyat tarihi kitapları kullanılmıştır (Adıgüzel, 2007: 1364).

Tanzimat Dönemi'nden beri, eski Arap harflerinin Türkçeye uymayışı dolayısıyla çekilen sıkıntılardan kurtulmak ve kolayca okuma ve yazmayı öğretmek için, her dönemde girişimler yapılmış; fakat hiç birinde başarıya ulaşılamamıştır. Bu, 1 Kasım 1928'de Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşmiştir (Binbaşıoğlu, 2009: 380). 1928 yılında Arap alfabesi bırakılarak, Türkçenin seslerini içeren ve Latin alfabesine dayanan bir alfabe yapılmıştır. Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Kasım 1928'de kabul edilen bu alfabe, o ders yılı okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Ders kitapları da bu alfabe ile yazılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nda kurulan Dil Encümeni'nin yeni alfabeye hazırladığı *İmla Lügati* yazım kılavuzu olarak kullanılmıştır (Göğüş: 1994: 14). 1928 yılında harf devriminin gerçekleşmesiyle programda Türkçe derslerine konsantre edildiği ve Türkçe-Edebiyat programlarında ciddi gelişmeler yapıldığı görülmektedir (Göğüş, 1971: 149'den aktaran Adıgüzel, 2007: 1364). Program, ortaokul ve lisede anadil öğretimini bir bütün saymıştır ve dersin adı her düzey için Türkçe olarak değiştirilmiştir (Adıgüzel, 2007: 1364). 1929 yılında okul programları Türkçe anadili olarak benimsenmiştir. Bu anadil göz önünde bulundurularak, öğrencilere düşünme alışkanlığı kazandırılması, konuşma ve yazma becerilerinin bütünlük içinde geliştirilmesi ve anadilinin doğru kullanılması gibi dil öğretim etkinliklerine dikkat edilmiştir.

Türkçeyi topluma ulaştırabilmek için bu konuların uzmanlarının ve öğretmenlerinin de yetiştirilmesi gerekmektedir. 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (1936'da Türk Dil Kurumu olarak değiştirildi) kuruluşu ile dil kurumsallaşmıştır (Binbaşıoğlu, 2009: 381). Cemiyetin amacını, “ Türkçenin bilim, teknik ve sanat kavramlarını karşılayacak biçimde geliştirilmesini ve özelleştirilmesini” sağlamaktı.” şeklinde belirtmiştir. Cemiyet, ilk olarak, Arapça ve Farsça sözcüklere

karşılık bulurken, bir taraftan da Osmanlıca bilim terimlerini Türkçeleştirmeye çalışmıştır. 1932’de de toplanan ilk Türk Dili Kurultayı’nda terimlerin Türkçe köklerden, Türkçenin ekleriyle yapılması gibi konulardan bahsedilmiş, yabancı kural ve kelimelerden arıtmak ulusal bir ülkü olarak belirlenmiştir. Okullardaki öğretim ana diline ne kadar saygı gösterildiği ve Türkçe öğretiminin ne kadar ciddi tutulduğu görülmektedir (Göğüş, 1971: 149’dan aktaran Adıgüzel, 2007: 1365). Daha sonralar okullarda Arapça, Farsça dersleri kaldırılmıştır (Göğüş, 1994: 14; Binbaşoğlu, 2009: 376-378-388). 1935’ten sonra Türkçenin kökenine ve niteliğine ilişkin çalışmaların arttığı görülmektedir. 1936 yılında Atatürk, iyice incelenip Türkçenin kurallarının sistemli bir şekilde verildiği dil bilgisi kitapları hazır olana kadar okullarda dil bilgisi öğretimini durdurmuştur (Göğüş, 1978: 49). 1940 yılında dil bilgisi konusunda çalışmalar artmıştır. Bir anket niteliğinde dönemin dilcilerine ve Türkçe-Edebiyat öğretmenlerine gönderilerek hem öğretilme, hem de incelenerek eksik ve yanlışlarının bildirilmesi hedefli MEB tarafından Tahsin Banguoğlu’na *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* isimli bir dil bilgisi kitabı yazdırılmıştır (Göğüş, 1971: 151den aktaran Adıgüzel, 2007: 1366). 1941 yılında MEB sözlük ve kılavuz niteliğinde, yeni terimleri toplayan kitap *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu* yayımlanmıştır. Türkçe kök ve eklerle yapılmış terimlerin öğrenciler tarafından kolay anlaşılması hedeflenmiştir. 1936 yılında ders programlarından kaldırılan dil bilgisi dersi, 1942’de ortaokul programına Dil bilgisi adı altında yeniden konmuştur (Göğüş, 1994: 15).

Liselerde ise ancak 1949 yılında dil bilgisi dersinin okutulmasına başlanabilmektedir. 1942 yılında, yalnız lise üçüncü sınıfların programında bir değişiklik yapılmış ve “Klasik Şube, Lise: 3 Edebiyat Programı” adıyla yeni hazırlanan bir müfredat programında ders saatleri, edebiyat tarihi, edebi kıraat ve metin tetkiki, kompozisyon gibi konular açıklanmıştır. 1943 yılında toplanan İkinci Maarif Şurası’nda Türkçe öğretimi konu alınmıştır. Türkçe öğretiminde okuma, yazma yöntemlerini belirlemek, diksiyon, deklamasyon yöntemi ile bir antoloji hazırlamak, okullarda öğrencilere örnek şive ve telaffuz öğretimi vermek üzere özel gramofon plakları yapılmıştır. Öğretimin her kademesinde okutulan kitaplarda imla birliğine varılması istenmiştir (Işıksalan, 2000: 24’den aktaran Adıgüzel, 2007: 1366-1367).

1949 Müfredat Programı’nda “Edebiyat” olarak geçen dersin adı, 1952 yılında “Türk Dili ve Edebiyatı” olarak değiştirilmiştir (Göğüş, 1978: 502’den aktaran Adıgüzel, 2007: 1367). Bu programda ilk defa birinci ve ikinci sınıflar için haftada bir saat “Dil Bilgisi” dersi konulmuş ve “Okuma ve Edebiyat”, “Dil Bilgisi” ve “Kompozisyon” gibi dersler ele alınmıştır.

1954 programı ile dil bilgisi dersi programdan kaldırılıp Edebiyat dersi, okuma ve kompozisyon olarak iki ders adı altında işlenmiş ve bu dersler içerisinde dil incelemeleri yapmaya zaman ayrılması düşünülmüştür. Programda dil bilgisi hakkında bilgi verilmesine rağmen öğrencilere öğretilmesi gereken dil bilgisi konuları belirtilmemektedir (Adıgüzel, 2007: 1368). 33 yıl yürürlükte kalan 1957’de uygulamaya konulan yeni müfredat programında derslerin “Okuma ve Kompozisyon” bölümlerine ayrılması ve dil bilgisi uygulamaları bu derslerle kaynaştırılarak metinler incelenirken gerçekleştirdiğinden bahsedilmiştir (Işıksalan, 2000: 29’den aktaran Adıgüzel, 2007: 1369). Günümüze kadarki öğretim uygulamalarının temelini 1957 yılında hazırlanan Türkçe programlarının oluşturduğu düşünülmektedir.

1981 tarihinde geliştirilip yürürlüğe giren program, Türkçe öğretiminin çağdaş öğretim anlayışına uygun bir şekilde düzenlenerek genel ve özel amaçları, öğrencilere kazandırılacak davranışları, yöntem, araç-gereç, ölçme-değerlendirme, dil bilgisi ve yazı boyutlarını kapsamaktadır. Türkçe programlarının düzenlenmesinde var olan

sorunlardan dolayı Talim ve Terbiye Kurulu'nun halen İlköğretim okulları Türkçe programı üzerinde çalıştığı görülmektedir (<http://www.turkceogretimi.com>\ e.t. 22.09.2018). 1991 programında “Türk Edebiyatı”, “Dil Bilgisi” ve “Kompozisyon” üç ayrı ders olarak ele alınmış ve programları da ayrı ayrı hazırlanmıştır. Ancak 1992-1993 öğretim yılında uygulanan programla tekrar birleştirilmiş ve eski programlardaki gibi ortak notla değerlendirilmesi gösterilmiştir (Karakuş, 2002: 185). 1991 programı, “uygulanabilirlik” niteliğinin yoksunluğundan dolayı 1995-1996 öğretim yılında uygulamadan kaldırılmış, Ders Geçme Sistemi'nden vazgeçilerek henüz programı hazırlanmamış olan ‘Sınıf Geçme Sistemi’ne geçilmiştir.

Ortaöğretimin dört yıla çıkarılması ve günümüz ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle 2005 programı hazırlanmıştır. Bu programda Dil ve Anlatım dersinin genel amaçları, 1924'ten günümüze dil bilgisi ve kompozisyon derslerinin içerdiği amaçlarına benzemektedir (Adıgüzel, 2007: 1379-1380). Devletin Türkçenin özleşmesi çabalarının sonucunda Edebiyat dili sözcük yönünden % 90'ı aşan bir Türkçeye erişmiş ve çeşitli uzmanlık dallarında uzmanlar tarafından Türkçe terimler yapılmasına devam edilmiştir (Göğüş, 1994: 15).

Yabancı okullardaki ders programları ve Türkçenin durumuna gelince, yabancı okulların ilk kuruluşundan bahsetmenin faydalı olacaktır. Osmanlı Dönemi'nde medreseler ve Enderun Mektebi'nin haricinde iki tür özel okul bulunmaktaydı. Bunların birincisi, gayrimüslimler tarafından kurulan eğitim kurullarıydı. Sıbyan okulları ve medreselere sadece Müslüman çocuklar kabul edilirken, Enderun okullarına Hristiyan tebaanın çocukları girebilmekteydi (Erden, 2001, 155). Bu okullarda din, edebiyat, tarih, matematik, müzik ve beden eğitimi gibi derslere yer verilmekteydi, ayrıca bu okullarda öğretim Türkçe olarak yapılmaktaydı. Özel okulların ikinci grubu ise, yabancılar/ecnebler tarafından açılan “misyoner mektepleri” dir. Bu tür okulların ilki 1535'te Kanuni Sultan Süleyman ile Fransa Kralı 2. François arasında anlaşma imzalandıktan sonra kurulmuştur (Kılıç, 2005: 261). Günümüzde varlığını “Saint Benoit Lisesi” olarak sürdüren bu okulda, Katolik akidelerin eğitiminin yanında öğrencilere matematik, Fransızca, Grekçe, Latince ve sanat dersleri de verilmiştir. Anadolu'da Protestan misyonerlerin ilgisi 19. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Bu misyonerler ve onları izleyenler ilk yıllarda incelemeler yapıp, Türkçe, Ermenice ve Arapça öğrenmişlerdir 17. yüzyılın sonuna doğru eğitimde Fransızca, Türkçe ve Rumca gibi dersler yer almıştır (Tekeli ve İlkin, 1999: 37-39).

1869 yılında çıkartılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okulları düzenleyen herhangi bir kanun yoktu. Ancak Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasıyla birlikte batılı ülkelerin uyguladıkları baskı sonucu Gayri-Müslimlere ve yabancılara birçok yeni özgürlükler veren ferman ve kanunlar çıkartılmıştır. Böylece yabancı okulların sayısı artmıştır (Kılıç, 2005: 262-263). Sayıları hızla artan misyoner okulları, gayrimüslim ve Müslüman halkın çocuklarının bir arada eğitim görmesi için açılan Galatasaray Mektebi-i Sultanisi'nde (1868) olduğu gibi, Osmanlı mekteplerinde de benzer programlar takip edilmiştir. Bunu yaparak Müslüman talebeleri çekmek istemişlerdir. Misyonerler açtıkları yabancı okullarında, kendi ülkelerindeki kitapları aynen bu okullarda da okutmuşlardır ve kapitülasyonların onlara verdiği hukuki zemin yüzünden Osmanlı Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) bunlara karışmamıştır. Okutulan kitaplarda Türkler hakkında kötü yazılar bile var idi. Okulların müdürleri genelde papazlardandır. Hristiyan talebeler gibi Müslüman talebeler de kiliseye götürülerek ibadete mecbur edilmişlerdi. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların açılmasıyla alakalı ilk düzenlemelere başlanmıştır. Yabancı ve Gayri-

Müslim okullarının özel okul statüsü içine alınması, okulların açılmalarının ruhsata bağlanması gibi konular Nizamname'nin 1. ve 29. maddelerinde geçmiştir. Nizamname, yabancı okulları hukuki bir zemine oturtmaya çalışmış ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun iyice çöküş sürecine girmesiyle Nizamname hedeflerine ulaşamamış ve yabancı okulların sayısı sakınmadan artmıştır (Kılıç, 2005: 264).

II. Abdülhamit devrinde gayrimüslimlere ait okullarda Türkçe önemsenmemiş, okulların tabi oldukları ülkelere göre dersler verilmiştir. Mesela coğrafya dersinde öğrencilere yabancı bir ülkenin coğrafyası öğretilmiş, kendi ülkelerine dair hiçbir şey öğretilmemiştir. Osmanlı'da ilk 1895'te çıkarılan bir fermanla Rumeli ve Anadolu'daki rüştiye (ortaokul) derecesindeki gayrimüslim okullarına, masrafları devlete ait olmak üzere, Türkçe muallimi tayini kararlaştırılmıştır. Ancak Avrupa devletleri, çeşitli misyoner grupları ve gayrimüslim teb'anın ruhani reisleri, yabancı ve gayrimüslim mektepleri konusunda Osmanlı Devleti'ne karşı ortak tavır alarak, bu fermanın başarılı bir şekilde uygulanmasını engellemişlerdir

1908'den sonra Maarif Nezareti, okullar üzerinde güçlü bir denetim kurmaya çalışmış ve Türkçeyi mecburi ders olarak okutmalarını istemiştir. Yine de bu çabalara karşı azınlıklar ve Avrupa devletleri ciddi tepkiler göstermiştir.

O tarihlerde yabancı okulların amaçları konusunda İstanbul Alman Lisesi Müdürü Dr. Richart Pröyzer'in ortaya koyduğu tespitler önemlidir. Bu tespitler şunlardır:

Türkiye Abdülhamit'in istibdadına nihayet verdiği zaman muhtelif içtimai sahalarda kaos içindeydi. Bu hal bilhassa Maarif sahasında daha çok göze çarpıyordu. İlk mektepler, yok denecek kadar azdı. Tali mektepler de öyle bir vaziyette idiler ki çocuklarının tahsillerine ehemmiyet verenler ya hususi muallim tutmağa veya çocuklarını ecnebi mekteplerine göndermeye mecbur oluyorlardı. O zaman bu ecnebi mekteplerinde Türkçe tedrisatı çok elim bir vaziyette idi. Bu dersler birçok ecnebi mekteplerinde seçmeli idi. Şayanı hayrettir ki çocuklarını bu derslere iştirak ettirmeyenler, bizzat Türklerdi. Çünkü Türkçe öğretmenleri de, Türkçe kitapları da yetersizdi. Abdülhamid devrinde bu mesele o kadar şayanı dikkat idi ki, kıraat (okuma) kitapları arasında Avrupa ders kitaplarının noktası noktasına Türkçeye çevrilmiş numuneleri vardı. Bu şartlar altında bir çocuğun kalbinde vatan hissi, vatan muhabbeti, yurt sevgisi ve milli duygu nasıl uyandırılabilirdi? Açık söyleyeyim ki, birçok ecnebi mektebi, ülkeye hizmet etmek gibi bir gaye taşımıyordu. Memleketin lisanı bile ihmal ediliyor, çocuğun gözü mektebin mensup olduğu memlekete çevrilerek, oranın körü körüne hayranı olmasına çalışılıyordu. Çocuklar ecnebi bir memleketin coğrafyasını öğrendikleri halde, kendi vatanlarına dair hiçbir şey bilmiyorlardı. Buna ilaveten bir başka kötülük de bu mekteplerde Müslüman çocuklarına yapılan dini tesirler ve telkinlerdi. Bu tesirler, son derece muzır ve tehlikeli idi. Bu mekteplerin bazılarında Müslüman çocuklar, Hristiyan ibadet ve dualarına, dini merasimlere katılmak zorundaydı. Hatta bazen bu çocuklara kabahatlerini affettirmek için hac bile öptürüyorlardı. Fakat garibi şu ki bu öğrencilerin aileleri bu duruma vakıf oldukları halde hiçbir itirazda bulunmuyorlardı" (Kılıç, 2005: 267-268).

1911 yılında hükümetin himayesinde kurulan komisyon kararlarına göre, Türkçe öğretimine önem vermek şartıyla gayrimüslimlere ve yabancılara ait okullar bağımsız yapılacaktı, fakat Balkan Savaşları dolayısıyla bu kararlar uygulanamamıştır. 1913'te mesele tekrar ele alınmış ve Türkçe öğretilmesi şartıyla, mahalli dil ile öğretim

yapılması yasaklanmıştır. Ancak 1. Dünya Savaşı'na kadar bu okullar üzerinde gerçek bir denetim sağlanamamış ve eğitime eskiden olduğu gibi devam edilmiştir. 1914'te I. Dünya Savaşı başladıktan sonra askerî idare kapitülasyonları kaldırılmış ardından yabancılara verilen imtiyazlar lağvedilip bütün azınlık ve yabancı mektepleri, Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır. Yabancıların yeni okul açmalarına izin verilmemiş, bazı şartlar gerçekleştirerek azınlık okulları açılabilmiştir. Ayrıca "Türkçe, Türkiye tarihi ve coğrafyası" gibi derslerin Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilmesi zorunlu kılınmıştır. Savaş durumundan dolayı Osmanlı Devleti'nin aldığı bu kararlara kimse karşı çıkmamıştır. Mondros Ateşkesi (1918) sonrasında Osmanlı'nın pek çok şehri işgale uğramış, işgal edilen topraklarında bulunan okullar, kontrol dışı kalmıştır.

Yabancı devletler eğitim haklarını yeniden almaya çalışmışlar. Okulların bir kısmı tekrar etkin duruma gelmekle birlikte önce Lozan Barış Antlaşması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu, sonrasında da 1925, 1926, 1929 ve 1931 genelgeleri, Cumhuriyet Türkiye'sinde azınlık okullarıyla yabancı okulların önemini kaybetmesine sebep olmuştur. Lozan Antlaşması'yla yabancı okullarla ilgili getirilen düzenlemelere göre konuyla ilgili yeni bir statü kabul edilmiştir. Bu antlaşmanın 40. maddesine göre yabancı ve gayrimüslim okulları Türk okulların kanunlarına bağlı olmak şartıyla çalışmalarını devam ettirebilmiştir. Lozan Antlaşması'yla birlikte yabancı ve gayrimüslim okullara tanınan imtiyazlar tamamen ortadan kalkmıştır (Kenan Okan, 1971:5'den aktaran Kılıç, 2005:272).

1925'te ise yabancı öğretmenlere sınavı geçmek mecburi tutulmuş ve Türkçe ile birlikte Türk tarihi ve coğrafyası derslerinin verilip verilmediği de sıkı takip altına alınmıştır. Sınava giren öğretmenler arasında yeterli yetenekler taşımayanlar işten atılmıştır. Türkçe dersinde kalan öğrencinin sınıfını geçemeyeceğine karar verilmiştir. Türkçe dersini bilerek ihmal eden okullar kapatılmıştır. Öğrencilerin her türlü sınavları okullarda veya Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmış, eskisi gibi elçiliklerde sınavlar yasaklanmıştır. İstanbul İngiliz Kız Ortaokulu Türkçe öğretmeni kabul etmek istemediği için kapatılmış, ancak Türkçe öğretmenini kabul ettikten sonra yeniden açılmıştır. 1927'de St. Paul Cheri Fransız Kız Okulu Türk öğretmenlere sorun çıkarttıklarından dolayı kapatılmıştır. 1928'de Bursa Amerikan Koleji, iki Müslüman öğrencinin Hristiyan dinine geçtikleri sebebiyle kapatılmıştır (Ergin, 1977, 49-61'den aktaran Kılıç, 2005: 276-277).

7 Şubat 1926 Yabancı Okullarda Türkçe Öğretimi Genelgesi şu önemli kararları içermektedir:

- Yabancı okulların ruhsatnamede yer almayan alanda faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir. Sahip oldukları ruhsatlarla Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin müsaade ettiği çerçevede çalışabilirler. Bunun dışında faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir.
- Yabancı okullarda Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyası derslerini okutacak öğretmenler bakanlıkça tespit edileceğinden bu görevi üstlenecek öğretmenlerin tespitinde Bakanlığa isim bildirilecektir. Tavsiye edilenlerin Türk ve milli duygu sahibi olmaları gerekmektedir.
- Okul kayıtlarının Türkçe tutulması sağlanacak, buna uymayan okullar kapatılmak üzere bakanlığa bildirilecektir.

7 Kasım 1935 tarihli Yabancı Okullar Yönergesi 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne göre hazırlanmıştır ve daha önce Tevhidi Tedrisat Kanunu maddelerinin, 1925 ve 1926 Genelgeleri maddelerinin bu yönergeyle arasında biraz farklılıklar vardır. Mesela yabancı okullarda okuyan öğrencilere Türkçe, Türk Tarihi ve coğrafyasıyla birlikte sosyoloji dersi de Türk diliyle Türk öğretmenler tarafından

verilmesi gerekmektedir. Üzerinde konuşulmakta olan derslerin kitapları ise Türk okullarına uymalı ve öğrenciler isteyince ders kitaplarının bakanlık tarafından teftiş ve onayının alınması şartıyla bu derslerin kendi dillerinde okutulmasına izin verilmiştir (Kılıç, 2005: 275-276-277-278).

1.6. Cumhuriyet'e Kadar Yazılan Dil bilgisi Kitapları

Dil bilgisi çok eski bilimlerden sayılmaktadır. Dil bilgisinin Grekçe'den Latince'ye, oradan diğer dillere yayıldığı, Hintlerin en eski gramerciler olduğu, Aristoteles'in M.Ö. 1. yy'da batıda dil bilgisinin kurucusu olduğu, Dionysos'un M.Ö. 1. yy'da *Dil Bilgisi Sanatı* adıyla bilinen ilk dil bilgisi kitabını yazdığı, Romalı Donatus'un M.S. 4. asırda yazdığı dil bilgisi kitabının batıda yıllarca okutulduğu bilinmektedir. İlk Arapça grameri ise VII. yüzyılda yazılmıştır. Harezmi Türklerinden ve büyük dilcilerden olan Zemahşeri'nin, Arapça gramer üzerine çalışmış olduğu ifade edilmiştir (Özçam, 1997: 3). Araplar'ın dil çalışmalarında Hintliler ve Grekler'in etkisi altında kaldığından söz edilmiştir. İran asıllı Sibeveyhi'nin, VIII. yüzyılın en önemli "nahiv" veya "morfoloji" bilgini, *Elkitab* eserini kaleme aldığı bilinmektedir (Başkan, 2003, 32'den aktaran Erenoğlu, 143).

Bunların dışında İslami döneminde görülen dil bilgisi çalışmaları daha çok gramer ve sözlük konularında önemli yeri tutan İskenderiye Dil Okulu'nu örnek olarak almıştır. Bekir Çobanzade (1926: 192), *Divanü Lügâti't -Türk* ile ilgili "Türk dilinin sarfı, ilk defa 1075-94 senelerinde hükümet eden Abbasi Halifesi Ebu'l Kasım Abdullah bin Muhammed Muktedi Biemrillah zamanında, müellifin özünün kaydına göre, 466 hicri senesinde yazılmış olan *Divani Lügati't-Türk*'tür. Bu eser Türk dillerinin sarfı hususiyetlerine büyük dikkat ve ehemmiyet vermiş ve bu hususta çok kıymetli kayıtlar yapmış" diye belirtir. Daha önce belirtildiği gibi Karahanlı Dönemi'nde Türkçenin yabancılara öğretimi konusunda bilinen ilk yazılı eser Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı *Divanü Lügâti't -Türk*'tür.

Arapça olarak ve Araplara yazılan *Divanü Lügâti't -Türk*'te, Karahanlı Türkçesinin yapısı, ses değişimleri, isim halleri, fiiller hakkında bilgi ve kurallardan bahsedilmiştir (Türk Ansiklopedisi, Cilt XVIII, 58). Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügâti't -Türk*'te bahsedilen ve bugün elimizde bulunmayan 11. asırda yazdığı *Cevahirü'n-Nahv fi Lügat't-Türk* (Türk Dilinin Nahiv Cevherleri) adlı eseri bu alanda önemli eserlerdendir (Özçam, 1997: 3). En başta bahsettiğimiz gibi 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesinde yazılmış ilk dil bilgisi kitabı ise; Bergamalı Kadri'nin *Müeyyessiret-ül-Ulûm* (1530) adlı eseridir. Bu eser, Oğuz Türkçesinin ilk dil bilgisi kitabı olması bakımından oldukça önemlidir. Bergamalı Kadri bu eserini Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa'ya sunmuştur (Korkmaz, 1992: 4).

Ercilasun (2015: 280) Harezmi Türkçesi Dönemi'nde Türkçeyi ana dili olarak medreselerde öğretmek amacıyla hazırlanan çeşitli Türkçe öğretimi kitapları bulunduğunu belirtir. Bu dönemde yabancıların Türkçe öğrenmesi için Cemalü'd-din İbn-i Mühenna tarafından hazırlanmış olan *Hilyetü'l-İnsan ve Heybetü'l-Lisân (İbn-i Mühenna Lügati)* adlı kitabı bu kitaplardan biridir. Eserin adı "İnsanın Güzel Sıfatları ve Dilin Büyüklüğü" anlamına gelmektedir. Arapça- Türkçe- Moğolca bir sözlüktür.

Kıpçak Türkçesine ait eserlerden ise, *Codex Cumanicus*, Kıpçakların konuşma dilini, ağızlarını yansıtır. *Kitabül-İdrak Li- Lisâni'l Etrak, Ebu Hayyan Muhammed bin Yusuf* tarafından yazılan bir sözlük ve gramerdir. Arap diliyle, Arapça dil bilgisi

yöntemine göre düzenlenmiştir. *Kitabü'l-İdrak*, sözlük, tasrif (morfoloji) ve nahiv (sentaks) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Kitabın, dönemin standart Türkçesine ait bir eser olduğu belirtilmiştir. *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türkî ve Acemi ve Muğlalı*, El-Konevi adlı tarafından yazılmıştır. Eserin 63 yaprağı Arapça- Türkçe sözlük ve gramer, 13 yaprağı Moğolca- Farsça sözlüktür. *Et-Tuhfetü'z-Zekiye fi'lügati't-Türkiyye*, Arapça-Türkçe bir sözlük ve gramerdir. *Belagatü'l- Muştak fi Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak*, kitabının yazarı Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî'dir ve eser Arapça-Türkçe bir sözlüktür. *El-Kavaniü'l-Külliyeye Lizabti'l-Lügat't-Türkiyye*, Arap dilinde yazılmış bir Türk grameridir (Ercilasun, 2015: 382-284-285-388-389). *Ed-Dürretü'l-Mudiyeye Fi'l- Lügati't- Türkiyye*, Arapça-Türkçe sözlük ve konuşma kılavuzudur.

Çağatay Dönemi'nde birçok gramer kitabı ve sözlük yazılmıştır. Ancak yazılan bu eserlerin tamamına yakını ana dili öğretimine ilişkindir. Sadece Ali Şir Nevai'nin yazmış olduğu *Muhakemetü'l-Lügateyn* adlı eser diğerlerinden farklı bir niteliğe sahiptir (Biçer, 2012: 123). Nevai, Türk ve Acem dillerini tarafsız bir görüşle mukayese ve muhakeme ediyor; Türkçenin üstün ve ağır basan taraflarını birer birer belirleyerek, bunları *Muhakemetü'l Lügateyn* adlı eseri ile ifadeye ve ispata çalışıyordu. Başlıca Çağatay sözlükleri şunlardır:

Abuşka Lügati, *Bedayü'l-Lügat*, *Fazlullah Han Lügati*, *Kitab-ı Zeban-ı Türkî*, *Senglah Lügati*, *Fethali Kaçar Lügati*, *Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, *Üss-i Lisân-ı Türkî*. (Ercilasun 2015: 408-424- 426).

Zeynep Korkmaz (1992, VII) da Türk gramercilerinin Arap ve Fars dillerinden etkilendiklerini şöyle anlatmıştır: “ X. yüzyıldan başlayarak İslam medeniyeti alanına girmiş olan Türk dünyasında Araplara ve diğer yabancılara Türkçeyi öğretmek üzere yazılmış gramer veya gramer-sözlük karışımı eserlerin çoğu Arap, bazıları da Fars dilindedir. Bu eserlerde Türkçenin kuralları Arap dilinin kalıplarına göre düzenlenmiştir.” Yukarıda zikrettiğimiz, *Divanü Lügâti't -Türk* (m. 1073), *Kitabü'l idrak lisân'l-ettrak* (m, 1312), *Mukaddimetü'l edeb* (13. Yüzyıl), *Ettuhfetü'zZekiye* (14. yüzyıl) gibi Türk kültürünün kaynak eserlerinin, bunun tipik örnekleri olduğunu belirtmiştir. “Türk gramercilerinin eserleri incelendiğinde, Arap dilinin etkisi yanında Avrupa ve Rus gramercilerin meydana getirdikleri etkiler de görülmektedir” (Çobanzade, 1926, 203'den aktaran Özçam, 1997: 3). Faruk Kadri Timurtaş da Türkçe üzerine Farsça ve Arapçanın etkisinden bahsetmiştir. Ona göre, Türkçe gramer sahasında uzun süre Türkçe bir esere rastlanmamış ve asırlar boyu Arapça ve Farsça kavâide (sarf ve nahve) önem verilmiş olduğunu da ifade etmektedir.

Belirttiğine göre, Türkçenin modern anlamda filoloji ve lengüistik çalışmaları çok yeni olduğundan dolayı tam bir grameri ve sözlüğü meydana getirilememiştir (Timurtaş, 1996, 32-34'den aktaran Erenoğlu, 143). Ayrıca Zeynep Korkmaz, Türkçe gramer kitaplarında Fransız dili etkisini şu şekilde ifade etmiştir: “Cumhuriyet öncesinde yazılmış olan bazı gramer kitaplarında ise, Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın Sarf ve Nahv (1908)'inde olduğu gibi Fransız grameri ölçü alınmıştır. Dolayısıyla daha sonraki dönemde, gramerimize onun başlattığı bir Fransız etkisi hakim olmuştur” (Korkmaz, 1992, 4). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemde ise gramer çalışmaları artmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde ve Cumhuriyet öncesinde ortaya çıkan gramer çalışmalarında, Fransız grameri esas alınmasına rağmen Türklere, Araplardan geçen sarf, nahiv, kavâid terimlerinin Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına kadar Türkçe gramer çalışmalarında kullanılmasına devam edilmiştir. Örneğin: Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın beraber yazdıkları *Kavâid- i Osmânîyye* isimli kitap, *Kavâid- i Osmânîyye*'nin yayımlanmasından bir yıl sonra, *Medhal-i Kavâid* isimindeki bu eser,

Kavâid-i Osmânîyye'nin bir özeti olarak hazırlanmış, ortaokul ders kitabıdır. Birinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1876-1878) yazılan gramerlerden Süleyman Hüsnü Paşa tarafından kaleme alınan *İlm-i Sarf-ı Türkî* 1876 ağırlıklı olarak Türkçe kuralların verildiği bir dil bilgisi kitabıdır. Selim Sabit tarafından kaleme alınan *Sarf-ı Osmânî* (1884), Halit Ziya Bey tarafından yazılan *Kava'id-i Lisân-ı Türkî* (1884), Mutlakıyet Dönemi'nde (1878-1908) yazılan gramerlerdendir. Ahmet Cevdet Paşa'nın son dil bilgisi kitabı olan *Tertîb-i Cedid-i Kavâid-i Osmânîyye* (1885), Paşa'nın Fuat Paşa ile beraber kaleme aldığı ilk kitabının çeşitli eksiklerini tamamlamak ve yeniden düzenlemek amacıyla yazdığı eseridir. Tahir Kenan tarafından İzmir'de kaleme alınan *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (1893), Mutlakıyet Döneminin önemli dil bilgisi kitaplarından. Mehmet Sadık tarafından İstanbul'da yazılan *Üss-i Lisân-ı Türkî*, (1895) aynı dönemde yazılmış gramerlerde işlenen özelliklerin yanında, Doğu Türkçesi ile karşılaştırılmalı olarak yazılması nedeniyle, daha bir önem arz etmektedir. Görüldüğü üzere Mutlakıyet Dönemi'nde yazılan eserlerde dilin adı için hem Türkî hem Osmânî terimleri kullanılmıştır. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1920) yazılan gramerler *Hüseyin Cahit* tarafından kaleme alınmış olan *Türkçe Sarf ve Nahv* (1908), *İkinci Meşrutiyet Dönemi*'nin önemli dil bilgisi kitaplarından birisidir. Ahmet Cevat Emre tarafından kaleme alınan *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osman-î Sarf ve Nahiv* (1919) adlı eser. *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi*, “ Türk dilini ilkokullarda alıştırtma yaptırarak, ezberleterek ve resimlerle göstererek öğretmek amacıyla, Köprülüzade Mehmet Fuad ve Süleyman Saip tarafından Kurtuluş Savaşı yıllarında yazılmış bir seri kitabın ilkidir” (Karaörs, 2006: 5'den aktaran Başar: 83). Cumhuriyetin ilanından sonra gramer, dil bilgisi ve dil bilimi terimleri Arapça terimlerin yerini almıştır. Abdullah Ramiz Paşa tarafından kaleme alınan *Emsile-i Türkiyye* (1866) Ahmet Cevdet Paşa'ya ait olan *Kavâid-i Türkiyye* (1871), sıbyan mekteplerinde okuyan öğrencilerin kaynak kitap ihtiyacını karşılamak amacıyla sade bir dille ve Türkçe kurallar ağırlıklı olarak yazılmıştır. *Nev Usul Sarf-ı Türkî* (Şemseddin Sami, İstanbul, 1892), *Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri* (Ahmet Rasim, 1925), Cumhuriyet Dönemi'nin ilk esaslı dil bilgisi kitabı, Galatasaray Lisesi tali kısmı Türkçe muallimlerinden Mithat Sadullah Sander tarafından kaleme alınan *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri* isimli dil bilgisi kitabıdır. Yeni terimlere dayanan eserler de şunlardır: *Gramer* (İ. Necmi Dilmen, İstanbul, 1928) adlı kitabı, *Genel Dil Bilgisi* (A. Saim Dilemre, İstanbul, 1937), *Genel Dil Bilgisi*, ikinci kitap: *Dil Evolüsyonları* (Saim Ali Dilemre, Ankara, 1941), *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* (T. Banguoğlu, İstanbul 1940); *Türk Dil bilgisi, Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişmeleri Üzerine Gramer Denemesi* (A. Cevat Emre, İstanbul, 1945); *Yeni Türk Dil bilgisi* (Haydar Ediskun, İstanbul, 1962); *Türk Dil Bilgisi* (Muharrem Ergin, İstanbul, 1958) ; *Temel Dil bilgisi* (Emiray Kemal, İstanbul-1967); *Dil bilgisi* (Tahir Nejat Gencan, İstanbul, 1971), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Levent Agah Sırrı, Ankara,1972); *Dil bilgisi* (Cemiloğlu İsmet, Ankara-1979), *Osmanlıca Grameri* (F. Kadri Timurtaş, İstanbul 1964), *Türkçe Dil bilgisi* (Bilgegil Kaya, İstanbul-1982); *Dilbilim ve Türkçe Yazıları* (Doğan Aksan, 2004).

1928'de Türk Dili Encümeni'nin hazırladığı *Muhtasar Türkçe Gramer* adlı eser, dilin kendi yapısına uygun ilk denemesidir (Korkmaz, 1992, 4- 5). Avrupa'da ise Türk dili ve dil bilgisi üzerindeki çalışmalarının tarihinin çok eski olduğu bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da Türk diline ilgi arttıkça pek çok Türkçe dil bilgisi kitapları yazılmıştır. Bu çalışmaların bazıları şunlardır: J.W. Redhouse (1884), J. Deny (1912), J.Nemeth (1916), Ettore Rossi (1939), S.Topalina (1940), A.N.Koronov (1941), A.Tietze, S.G.Lisse (1943), Harbert Jansky (1943), Robert Godel (1945), N.

Nitek (1945), Normon A. Mcquohn (1946), Heinz Appenzeller (1948), P.H.Rühl (1949), L.Rosony (1960), G.L. Lewis (1967).

W.Radloff (1882-1883), A.Cevad Emre *Türk Lehçeleri Mukayeseli Grameri* 1949, N.K. Dimitriev (1956-1959, 1961, 1962) gibi dilbilimciler Türk dillerinin karşılaştırmalı dil bilgisi alanında çalışmışlardır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

18.yüzyılda çok önemli olaylar geçmiştir. Tanzimat Fermanı'nın (1839-1876) ilanı, bu dönemin en önemli olaylarından biridir. Bu ferman Batı ile bir uyum süreci olarak özetlenebilir. 3 Kasım 1839'da ilan edilerek pek çok alanda gelişmeler yapılmış; bu gelişmelerin en önemlisi dil gramerinin öğretimi ile ilgili olandır. 18.yüzyılda, Tanzimat ilanıyla birlikte dil bilgisi öğretimi açısından pek çok çalışma ortaya konmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi 1851 yılında Cevdet Paşa ve Fuat Paşa tarafından kaleme alınan *Medhal-i Kavâid* adıyla bilinen eserin Türkiye Türkçesine ait ilk dil bilgisi kitabı olduğu bilinmektedir. Daha sonraları pek çok eser yazılmış fakat bunlar da Türkiye Türkçesi yanında Osmanlı Türkçesi de işlemişlerdir. Arapça kuralların etkisinin devam etmesi ise gözden kaçmamaktadır. Örneğin huruf-ı kameriyye, huruf-ı şemsiyye, muttasıl, munfasıl, fiil-i muzari, fiil-i mazi vs. gibi. Yine bu dönemde gerçekleşen gelişmelerden biri de rüştiyelerde nahiv derslerinin ilk kez okutulmaya başlanmasıdır. 18. yüzyılda yazılan gramer kitaplarından bazıları ise şunlardır:

Müeyyessiretü'l-Ulûm, Bergamalı Kadri (1530)

Bergamalı Kadri'nin *Müeyyessiretü'l-Ulûm* (ilimleri kolaylaştıran) adlı eserinin elimizde bulunan ve kaleme alınan ilk Türkçe gramer olduğu bilinmektedir. Eser yabancılara Türkçe öğretmek için değil medreselerde okuyan Türk öğrencilere yazılması bakımından dikkate değer konumdadır. Karabacak (2002) eserin 1911 yılında Bursalı Ahmet tarafından bulunan orijinal nüshasının kaybolduğunu belirtmiştir. Bugün elde sadece Besim Atalay'ın yayına hazırladığı tıpkıbasımının mevcut olduğu söylenmektedir. Eser, Esra Karabacak tarafından 2002 yılında Latin harflerine aktarılmıştır ve Türk Dili Kurumu yayınları arasında yerini almıştır.

Medhal-i Kavâid, Ahmet Cevdet Paşa ve Fuad Paşa (1851)

Ahmet Cevdet'in *Medhal-i Kavâid* adlı eseri Nevzat Özkan tarafından 2000 yılında yeni Türkçe harflerine aktarılmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınlarının 772. kitabı olarak hazırlanmıştır. Özkan, çalışmanın önsözünde eserin Kavâid-i Osmânîye'nin özeti olarak hazırlandığını, ortaokullar için bir ders kitabı olduğunu belirtmiştir. Eser, "Giriş", "Medhal-i Kavâid", "Terimler Dizini", "Sözlük" ve "Özgün Metin" olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı eserler sıralanmıştır. Ayrıca metnin değerlendirilmesine yer verilmiştir. Çalışmada kullanılan kısaltmaları ve Özkan'ın kullandığı kaynakları dizdikten sonra metnin bugünkü dile aktarılmış şekli bulunmaktadır. Terimler Dizini'nde, alfabetik olarak dil bilgisi terimleri sıralanmış ve terimlerin bugünkü karşılıkları belirtilmiştir. "Sözlük" bölümünde Türkçe Sözlükte yer almayan kelimelerin anlamlarına yer verilmiştir. Özkan, çalışmasının son bölümünde ise metnin birinci baskısının tıpkıbasımına yer vermiştir.

Kavâid-i Osmânîye, Ahmet Cevdet Paşa ve Fuad Paşa (1851)

Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın kaleme aldıkları ve Türkiye Türkçesinin ilk dil bilgisi kitabı olarak bilinen *Kavâid-i Osmânîyye* adlı eser üzerine Nevzat Özkan bir çalışma yapmıştır. Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesinin 5. kitabı olarak hazırlanmıştır. Çalışmada "Ahmet Cevdet Paşa", "Fuat Paşa", "kısaltmalar", "kaynaklar", "terimler dizini", "sözlük" ve "tıpkıbasım" adlı

bölümlerden bahsedilmiştir. Özkan, önsözde eserin ilk dil bilgisi kitabı olarak daha sonraki ele alınan kitapların üzerine etkisinden bahsetmiştir. Daha sonra konuyla ilgili yapılan çalışmalara işaret etmiştir. Bunlar: Esra Karabacak'ın Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitapları adlı yüksek lisans tezi ve onun *Bergamalı Kadri'nin Müyessiretü'l-Ulûm ile Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitaplarındaki Terimler Üzerine Bir İnceleme*" adlı çalışması. Önsözden sonra kitabın yazarları olan Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşanın hayatları, faaliyetleri ve devrindeki etkileri ile ilgili ayrıntılı bir şekilde bilgiler verilmiştir. Daha sonra metnin çeviri yazısı yer almıştır. Metnin dili ağır olduğu yerde sayfa altında sadeleştirilmiş şekilleri verilmiştir. Eserde terimlerin anlamları bugünkü karşılıklarıyla dizinde açıklanmıştır. Bir de sözlük hazırlanmıştır. Çalışmanın son bölümünde eserin tıpkıbasımı sunulmuştur.

Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmânîye, Ahmet Cevdet Paşa (1886)

Ahmet Cevdet Paşa'nın 162 sayfalık olan *Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmânîye* eseri üzerinde Esra Karabacak tarafından çalışma yapılmıştır. Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projisi'nin 18. kitabı olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın önsözünde eserin Türkiye Türkçesinin Batı tarzındaki ilk dilbilgisi kitabının yeni bir düzenlemeyle basılmış şekli olduğu belirtilmiştir. Paşa'nın dil konusunda yaptığı hizmetler ayrıntılı olarak sunulmadığı ve onun dilbilgisi kitapları uzun yıllar okullarda Türkçenin öğretiminde okutulduğu ifade edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Örneğin; Esra Karabacak'ın *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dil Bilgisi Kitapları* adlı yüksek lisans tezi, Esra Kabacak'ın *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları* çalışması, Nevzat Özkan'ın Ahmet Cevdet Paşa- Fuat Paşa, *Kavâid-i Osmânîye* adlı çalışması, Ertuğrul Bilgili'nin Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kavâid-i Osmânîye* Adlı Eserinde Dilbilgisi Terimleri yazısı. Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kavâid-i Türkiye, Medhal-i Kavâid, Kavâid-i Osmânîye* ve *Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmânîye* adlı dört temel dilbilgisi kitabı bulunduğu açıklanmıştır. Bu eserlerde *Kavâid-i Türkiye* dışında Arapça ve Farsça unsurlar kendi dillerindeki şekilleriyle ve Türkçe eklerle verildiği izah edilmiştir. Önsözden sonra "kısaltmalar", "kaynaklar", "*Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmânîye*", "terimler dizini ve sözlük" bölümleri bulunmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Paşa'nın hayatı ve eserleri ile gramer kitapları ele alınmıştır. Bu bölümden sonra kısaltmalar ve kaynaklara yer verilmiştir. Çalışmanın devamında metnin çeviri yazısı sunulmuştur. Bu bölümden sonra eserde geçen dil bilgisi terimlerinin bugünkü karşılıklarının ve metinde geçtikleri yerlerini gösteren bir terimler dizini hazırlanmıştır. Ondan sonraki bölümde sözlük kısmı bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda eserin tıpkıbasımı yer almıştır.

Emsile-i Türkiye, Abdullah Ramiz Paşa (1866)

Çalışma, söz konusu olan eserin Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesinin 1. kitabı olarak Emir İçhem İdben tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın önsözünde Abdullah Ramiz Paşa tarafından yazılan *Emsile-i Türkiye*'nin gerek hacim bakımından gerek Arapça ve Farsça kurallardan çok Türkçe kurallara yer verilmesi bakımından Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa ve Ali Nazima tarafından kaleme alınan Batı tarzındaki gramer kitaplarına nazaran daha nitelikli olduğu söylenmektedir. Giriş kısmında da geçmişte Türkçe üzerine yapılan gramer çalışmaları zikredilmiştir. Ayrıca Türkçenin Arap ve Fars gramercilerinin etkisi altında kalmasından bahsetmiştir. Daha sonra Tanzimat'la birlikte Türk dili açısından Türk toplumuna gelen yeniliklerden ve dildeki problemlerden bahsedilmiştir. İnceleme kısmında yazarın hayatı ve gramerciliği ile ilgili bilgiler verilmiştir. İdben, eserin çeviri

yazısını yaptıktan sonra sözlük ve dizini hazırlamıştır. Ayrıca eklerin dizinini ayrı koymuştur. Bir sonuç ve bibliyografyaya yer verdikten sonra eserin tıpkıbasımını eklemiştir.

İlm-i Sarf-ı Türkî, Süleyman Hüsnü Paşa (1875)

Süleyman Hüsnü Paşa'nın kaleme aldığı *İlm-i Sarf-ı Türkî* adlı eseri Türkiye Türkçesi Tarihi Devirler ve Yazı Dilleri Gramerleri Projesinde 17. kitabı olarak, Recep Toparlı ve Dilek Yücel tarafından hazırlanmıştır ve Zeynep Korkmaz'ın incelemesiyle yeniden yayımlanmıştır. Bu eserin sunuş kısmında “İsim, Sıfat, Zamir, İsm-i İşaret, Mübhemat, Master, Fiil, Fer’-i Fiil ve Edevat” olmak üzere dokuz babdan oluştuğu, fiil bölümünün oldukça uzun tutulduğu belirtilmiştir. Ayrıca edevat bölümünde, 51 edat üzerinde örnekleriyle açıklanarak durulmuştur. Hatime kısmında cümleyle ilgili örnekler verilerek açıklandığı söylenmektedir. Daha sonraları eserin ortaokul öğrencileri için hazırlanmış olduğu belirtilmiştir. Sunuş kısmından sonra yazarın hayatından bahsedip onun en önemli eserleri sıralanmıştır. Konu ile ilgili kaynakları yazdıktan sonra eserin çeviri yazısına yer verilmiştir. Esere, diğer sarf kitapları gibi “İlm-i Sarf”ın anlamı verilmek ile ve Türkçedeki harfler ile bunların yazılış şekilleri verilip ünlüler tanıtılmakla başlandığı görülmüştür. Çalışmanın sonunda alfabetik olarak terimler dizini düzenlenmiştir.

Belagat-ı Osmânîyye, Ahmet Cevdet Paşa (1880)

Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belagat-ı Osmânîyye* adlı eseri üzerine Turgut Karabey ve Mehmet Atalay çalışmıştır. Çalışmada, önsöz, transkripsiyon sistemi, bibliyografya, kısaltmalar, giriş, metin, indeks, terim indeksi, fonksiyonel sözlük olmak üzere dokuz başlık bulunmaktadır. Çalışmanın önsözü içinde Ankaravi'nin *Meftahu'l- Belaga ve Misbah'l- Fesaha* adlı eserinden sonra Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belagat-ı Osmânîyye* adlı eserinin, en meşhur belagat kitabı olarak bilindiği belirtilmiştir. Eserde, Arap gramercilerinin tasnifine dayanılarak, Türkçeden örnekler seçerek ve Türkçenin mantığına göre yapılarak Osmanlı Türkçesinin belagat kurallarının ortaya konduğu belirtilmiştir. Eserin; dibace, mukaddime ve lahika'dan oluşan bir giriş ile meani, beyan ve bedi'den ibaret bir maksad ve hatime kısımlarını içeren bir belagat kitabı olduğu açıklanmıştır. Bu çalışmanın metnin aslına sadık kalınarak, yazarın üslubu ve dili korunarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. Transkripsiyon sistemi ve bibliyografya kısımlarına yer verdikten sonra çalışmada yer alan kısaltmalar bir listede sıralanmıştır. Daha sonra yazarın hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Eserin transkripsiyonlu metni sunulduktan sonra metne ait özel isimleri ihtiva eden indeks ile terim indeksi ve fonksiyonel sözlük eklenmiştir.

Sarf-ı Osmânî, Selim Sabit (1881)

Reyhan Selman tarafından Sakarya Üniversitesi Türk Dili Bölümünde Cevdet Şanlı yürütücülüğünde yüksek lisans tezi olarak Selim Sabit'in *Sarf-ı Osmânî* adlı eseri üzerine bir çalışma hazırlanmıştır. 211 sayfadan oluşturulmuştur. Tez; giriş, çeviri metin, terimler ve lügatça bölümlerden oluşmaktadır. Ortaokullar için hazırlandığı, Arapça ve Farsça tamlamalara sıkça yer verildiği fakat dil bilgisi terimlerin çoğu Arapça olduğu belirtilmiştir. Çalışma iki bölümde yapılmıştır. Birinci bölümde eserin çeviri yazısı yapılmıştır. İkinci bölümde ise eserde kullanılan dil bilgisi terimlerini ispat ederek açıklanmıştır. Çalışmanın sonunda eserin orijinal metnin fotokopisi konmuştur.

Nahv-i Osmânî, Selim Sabit (1881)

Selim Sabit Efendi'nin *Nahv-i Osmânî* adlı eseri üzerine Selçuk Dağdelen Kilis 7 Aralık Üniversitesi Türk Dili Bölümünde Hasan Şener yürütücülüğünde yüksek lisans tezi olarak bir çalışma hazırlanmıştır. 150 sayfadan oluşan çalışma; giriş, yöntem, Selim Sabit Efendi ve inceleme bölümlerden oluşmaktadır. Giriş bölümünde dil, dil bilgisi ve Türkiye Türkçesi bugünkü durumu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışmanın amacı “eserin birçok kişiye ulaşmasını sağlamak ve Türkiye Türkçesi gramerinin tarih içindeki gelişim sürecini ortaya koymak.” şeklinde açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Selim Sabit Efendi'nin hayatı, eserleri, Türk eğitim tarihindeki yeri gibi konular yer almaktadır. Sonraki bölümde eserin çeviri yazısı konulmuştur ve eserde geçen dil bilgisi terimlerini ispat edildikten sonra bunlara dil bilgisi terimleri sözcüğü oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan kaynakların künyeleri sıralanmıştır. Son kısımda eserin orijinal metni eklenmiştir.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî, Mihri (1888)

Mihri'nin *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eseri üzerine Özlem Atılğan tarafından Kırıkkale Üniversitesi Türk Dili Bölümünde İbrahim Gültekin yürütücülüğünde yüksek lisans olarak bir çalışma hazırlanmıştır. 358 sayfadan oluşturulmuştur. Çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın 19. yüzyılda yazılan dil bilgisi kitaplarından ayrılan özelliği “dil bilgisi konularına Türkçe, Arapça, Farsça olarak ayrı bölümlerde yer verilmiş olması” şeklinde belirtilmiştir. Eserin genelinde soru- cevap yöntemi kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu bölümde de araştırmanın problem durumu, varsayım ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise 19. yüzyılda eğitim içinde Türkçe öğretimi konusu yer almaktadır. Daha sonra 19. Yüzyılda yazılan Türkçe gramer kitapları ve üzerine yapılan çalışmalar ile 19. yüzyılda yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi için hazırlanan gramer kitapları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise araştırma doküman inceleme yöntemi kullanıldığı ifade edilmiştir. Burada da eserin çeviri yazısı yaparak orijinal metne sadık kalınmış ancak bazı değişiklikler yapıldığı belirtilmiştir. Eserin son bölümünde bir sözlük hazırlanmıştır.

Ameli ve Nazari Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî, Ahmet Rasim (1890)

Ahmet Rasim'in devrin idadileri (liseleri) için kaleme aldığı *Ameli ve Nazari Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî* adlı eseri üzerine Metin Demirci çalışma yapmıştır. Bu çalışma “önsöz”, “giriş”, “*Ameli ve Nazari Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî*”, “terimler”, “kaynaklar” olmak üzere beş anabashlıktan oluşmaktadır. Yazar, önsözde kavimlerin bıraktıkları yazılı eserleri ile bu kavimlerin sırrını çözmekte ve varlıklarından haberdar olma katkısından bahsetmiştir. Osmanlılarda on dokuzuncu yüzyılda kaleme alınan Ahmet Rasim'in *Ameli ve Nazari Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî* adlı eserinin Latin harfleriyle sunulduğu belirtilmiştir. Ahmet Rasim'in eserleri hakkındaki bilgiler Nesrin Bakış'ın çalışmasından faydalanarak elde edildiği ifade edilmiştir. Çalışmada asıl sayfa numarası verildiğinden ve metnin noktalamasına sadık kalınmakla birlikte bazı değişiklikler yapıldığından bahsedilmiştir. Giriş kısmında gramer anlamını ve türlerini verdikten sonra Karaağaç, Korkmaz gibi dilcilerin gramer tanıtımları sunulmuştur. Daha sonra Kaşgarlı Mahmut'la Türk gramerciliğine başlandığı, Bergamalı Kadri'nin *Müyessiretü'l-Ulûm* eseri Batı Türkçesinin ilk grameri olduğu, Abdurrahman Fevzi'nin *Mikyasü'l- Beyan* eseri Tanzimat'ın ilk Türkçe grameri olduğu gibi bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra Türk diliyle ilgili Türkler ve Batılı araştırmacılar tarafından yayımlanan dil bilgisi kitapları ve sözlükleri üzerine durulmuştur. Bu kısımda da Ahmet

Rasim'in hayatı ve edebi kişiliği altbaşlığı altında Ahmet Rasim'in hayatı ve eserleri üzerine durulmuştur. Burada eserlerini türler bakımında sınıflandırarak şu şekilde vermiştir: Hikaye ve kısa romanları, anıları, mensur şiirleri, fıkra ve makaleleri, tarihle ilgili kitapları, seyahat yazıları, monografileri, tercümeleleri, okul kitapları, diğer eserleri en son dil bilgisi kitapları. Nesrin Bakış tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden faydalanarak dil bilgisi eserleri içerik bakımından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra transkripsiyonlu şekline yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda eserde geçen terimler için Terimler başlığı altında bugünkü Türkçe karşılıkları sunulmuştur ve yazarın kullandığı kaynaklara yer verilmiştir.

Nev Usul Sarf-ı Türkî, Şemsettin Sami (1892)

Şemsettin Sami'nin kaleme aldığı *Nev Usul Sarf-ı Türkî* adlı eseri üzerine Furkan Hamit tarafından çalışma yapılmıştır. Eser, “önsöz”, “kısaltmalar”, “giriş”, “Şemsettin Sami'nin hayatı ve eserleri”, “Şemsettin Sami'nin dilciliği ve sözlükçülüğü”, “*Nev-Usul Sarf-ı Türkî*”, “*Nev-Usul Sarf-ı Türkî*'nin incelenmesi ve değerlendirilmesi”, “Türkçe sözlükte bulunmayan kelimeler ve terimler sözlüğü”, “kaynaklar” olmak üzere on başlıktan oluşmaktadır. Yazar, önsözde Türkçenin söz varlığını tespit eden çalışmanın Kaşgarlı Mahmut'un ortaya koyduğu *Divanü Lügâti't -Türk* olduğunu söylemektedir. Ayrıca Türkçenin yapısını ortaya koyan bazı Batılıların kitapları zikredilmiştir. Örneğin: Megister'in *Insutionum Linguae Turcicae Libri Quatvor*, Ryer'in *Rudimenta Grammatices Linguae Turcicae* eseri. Çalışmanın yazarı olan Şemseddin Sami'nin ortaya koyduğu makaleler, yazdığı kitaplar ve sözlüklerin Türk dilciliğine sağladığı katkısından bahsedilmiştir. Çalışmada Sami'nin düşüncelerini kendi üslubuna sadık kalarak aktarmaya çalıştığı belirtilmiştir. Eserin giriş kısmında Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerine etkisinden ve Türk dilinin güçlü bir halk dili olduğunu göstermek ve onu korumak için yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Örneğin: Bergamalı Kadri'nin *Müeyyessiretü'l Ulûm*, Tanzimat'tan sonra yazılan kitaplardan da Mehmet Fuat ve Ahmed Cevdet Paşa'nın *Medhal-ı Kavâid*, Ali Nazima'nın *Muhtasar Lisân-ı Osmânîyye* vb. Osmanlı toplumunun Arap ve Fars dillerinin kurallarına daha çok ağırlık verilmesinden şikayetçi olduğu belirtilmiştir. Sami'nin noktalama işaretleri üzerine geniş bir şekilde durması konusunda öncü olduğu belirtilmiştir. Sami'nin hayatını anlatıldıktan sonra eserleri dizilmiştir. Şemseddin Sami'nin dilciliği ve sözlükçülüğü bölümünde onun çalışmalarında genel olarak Türk dilinin ağırlıklı olarak ele alındığı vurgulanmıştır. Burada da noktalama işaretleriyle ilgili açıklamalarına yer verilmiştir. Eserin çeviri yazısı koyulduktan sonra onun incelemesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın sonunda sözlük ve terimler sözlüğü bulunmaktadır. Yazarın kullandığı kaynaklara da yer verilmiştir.

Kavâid-i Lisân-ı Türkî, Tahir Kenan (1892)

Eser Leyla Karahan ve Ülkü Gürsoy işbirliğiyle ortaya çıkmıştır. Çalışma; önsöz, giriş, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, sözlük, terimler, kaynaklar, tıpkıbasım olmak üzere yedi başlık altında incelenmiştir. Çalışmanın önsözünde, on dokuzuncu yüzyılda Türkçenin Osmanlı lisanı olarak adlandırılırken bu eserde Türk sözünün kullanılmasının benzerlerinden farklı kılan özelliklerden olduğu belirtilmiştir. Bir başka özellik ise bol örneklerle yer verilmesidir. Eserin, Dr. Ömer Faruk tarafından yapılacağı ancak hocanın meşgul olduğu için bu niyetinden vageçip Leyla Karahan ve Ülkü Gürsoy'un hazırlamalarına müsaade ettiği açıklanmıştır. Eserin dönemin gramercilik anlayışını tanıma ümidiyle ortaya konulduğu belirtilmiştir. Giriş bölümünde yazarın hayatıyla ilgili bilgilere Sicill-i Ahval Defterlerinde ve Emekli Sandığı dosyalarında araştırma

yaparak elde edildiği belirtilmiştir. Daha sonra eserin mekteb-i idadi öğrenciler için hazırlandığı, dört defterden oluştuğu, defterlerin içerikleri gibi bilgiler ele alınmıştır. Çalışmanın hazırlanış süresinde Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi ilkelerini uygulayarak yapıldığı belirtilmiştir. Eserin çeviri yazısı yapıldıktan sonra Türkçe Sözlük'te bulunmayan kelimler için bir sözlük ve eserde geçen terimler ve bunların bugünkü karşılıkları ile bir terimler bölümü bulunmaktadır. Daha sonra çalışmada kullanılan kaynaklara yer verilmiştir. Eserin tıpkıbasımı, çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Hace-i Lisân-ı Osmânî, Mehmet Rifat (1894- 1895)

1311 (1893- 1894) yılında Manastırlı Mehmed Rifat tarafından kaleme alınmış olan *Hace-i Lisân-ı Osmânî* adlı eser üzerine Fatih Kaya tarafından çalışma yapılmıştır. 320 sayfalı olan bu çalışma önsöz, giriş, metin, sözlük, gramer terimleri dizini, şahıs ve eser adları dizini ile kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Yazar, önsözde Mehmet Rifat'ın *Hace-i Lisân-ı Osmânî*'nin birinci cildinin “müfredat” a, ikinci cildinin “mürekkebat”a, üçüncü cildinin “ edebiyat”a, dördüncü cildinin de yine “ edebiyat”a ayrıldığını belirtmiştir. Mehmed Rifat'ın, bu eseri hazırlarken daha önce yazmış olduğu dil bilgisi kitaplarının yapısına göre farklı bir yol uyguladığı görülmüştür. Osmanlı Türkçesini oluşturan Türkçe, Arapça ve Farsçayı ayrı ayrı ele almıştır. Eserin üçüncü ve dördüncü ciltlerinin yayıma hazırlanıp hazırlanmadığına dair bilgi bulunmadığı söylenmektedir. Bu çalışma Mehmed Rifat'ın eseri'nin Sarf-ı Türkî ve Nahv-i Türkî bölümlerini içermektedir. Ancak Arapça ve Farsça ile ilgili bölümlerle “tatbikat” bölümlerini eklemeyi belirtmiştir. Daha sonraları çalışmanın kaç bölümden oluştuğu ve giriş kısmında neler anlattığı belirtilmiştir. Giriş kısmında ise Manastırlı Mehmet Rifat'ın hayatı ve eserlerinden kısaca bahsedilmiştir. Eserin “ sarf-ı Türkî” ve “ nahv-i Türkî” bölümleri bugünkü Türkçe harflerine aktarıldıktan sonra sözlük bölümüne yer verilmiştir. Eserde geçen gramer terimlerinin karşılıkları ve geçtikleri sayfa numaraları gramer terimleri dizininde sunulmuştur. Şahıs ve eser adları dizisinde ise eserde bulunan şahıs ve eserler hakkında kısaca anlatılmıştır. Yazarın faydalandığı kaynakları dizdikten sonra üzerine çalışma yapılmış kısımların tıpkıbasımlarına yer verilmiştir.

Üss-ü Lisân-ı Türkî, Mehmet Sadık (1895)

Mehmet Sadık tarafından kaleme alınan bu eser Recep Toparlı ve Ali İlgin işbirliğiyle hazırlanmıştır. Türkiye Türkçesi Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesinin 15. kitabı olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma sunuş, kaynakça, *Üss-i Lisân-ı Türkî*, terimler dizini ve sözlük olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sunuş kısmında Doğu Türkçesi ile karşılaştırılmalı olarak yazıldığı için eserin öneminin arttığı ifade edilmiştir. Eserin 1895 yılında İstanbul'da yazılmış olduğu, 1902 yılında Martin Hartmann tarafından bazı eklemelerle Almancaya çevrildiği belirtilmiştir. Eserin baş kısmında da Ahmet Mithat Efendi'nin takrizi yer aldığı söylenebilir. Eserin altı bölüm ve küçük bir lügatten oluştuğu belirtilmiştir. Bunlar: İsim, mastar ve ef'al, sıfat, zamir, edevat, bazı kavâid-i şettadır. Ayrıca eserin yazarının hayatı ile ilgili bilgi elde edilemediği belirtilmiştir. Ancak onun Üsküdar'daki Özbekler Dergahı şeyhi Şeyh Ethem Efendi'nin oğlu olduğu ve Ravza-ı Terakki Mektebi Farsça öğretmeni olduğu eserin baş tarafında kayıtlı olduğu açıklanmıştır. Daha sonra ise konuyla ilgili çalışmaları sıraladıktan sonra transkripsiyon işaretleri kullanarak eserin çeviri yazısına yer verilmiştir. Terimler dizini bölümünde eserdeki gramer terimleri sıralanmış, daha sonra da sözlük kısmına yer ayrılmıştır.

Kavâid-i İmla ve Tahrir, Yüzbaşı İhsan (1905)

Umut Başar, Yüzbaşı İhsan'ın *Kavâid-i İmla ve Tahrir*'in eseri üzerine Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dili bölümünde Celal Demir yürütücülüğünde yüksek lisans tezi olarak yapmıştır. 249 sayfadan oluşmuştur. Tez; kavram alanı, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde dil bilgisi öğretimi, Yüzbaşı İhsan'ın kişiliği ve çalışmaları, Kavâid-i İmla ve Tahrir'in transkripsyonu ve incelemesi bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın girişinde çalışmanın konusu Mehmet İhsan Efendi'nin “ Kavâid-i İmla ve Tahrir” adlı eseri ve bu eserde izlenen Türkçe dil bilgisi öğretim yöntemi olarak belirtilmiştir. Burada da çalışmanın amacı, önemi, sınırlıkları ve araştırmada kullanılan bilimsel araştırma yöntemi açıklanmıştır. Bu bölümden sonra “ kavram alanı” başlığı altında Osmanlı Türkçesine ait bazı dil bilgisi terimlerinin anlamları incelenmiştir. Ardından “ Tanzimat Dönemine kadar Türkçe öğretiminin Tarihçesi”, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri'nde yazılan gramer ve genel özellikleri ortaya konulmuştur. Sonraki bölümlerde Yüzbaşı İhsan'ın hayatı, kişiliği ve çalışmaları ele alınmıştır. Eserin çeviri yazısı yapıldıktan sonra kitapta geçen gramer terimlerinin dizini yer almıştır.

Kavâid-i Lisân-ı Türkî, Halit Ziya Bey (1884)

Halit Ziya Bey'in *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* adlı eseri üzerine Kaya Türkay tarafından çalışma yapılmıştır. Çalışmanın sunuş kısmında eserin Alay Mekteplerindeki Türkçe derslerinde okutulmak üzere hazırlandığı izah edilmiştir. *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*'nin yazarı Halit Ziya Uşaklıgil mi yoksa Halit Ziya Bey mi konusu üzerine durulmuştur. Eserin yazarı Halit Ziya Bey olduğu ile ilgili bilgiler Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümünde kayıtlı ve dış kapağı korunmuş bir nüshanın bulunmasıyla elde edildiği belirtilmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde özellikle Türkçe kuralların üzerinde durulması ve öğrencilerin seviyelerine uygun örneklerle, dil bilgisi öğretiminin pekiştirilmeye çalışılmasıyla birlikte *Muallim Efendilere İhtar* başlığı altında öğretmenler için bir takım uyarıların yapılmasının dikkat çeken hususlardan olduğu açıklanmıştır. Daha sonra eserin yazarı ve yazılış amaçları, eserin içeriği; eserin dili, anlatımı ve kuruluşundan bahsetmiştir. Sonuç kısmında da dönemin dil bilgisi kitaplarıyla karşılaştırarak ilgi çekici olan bazı önemli özelliklerin yanı sıra, eserdeki eksikliklere de yer verilmiştir. Metnin yeni harflere aktarılırken Proje Kurulunun “Türkçe söyleyişi esas alan” ilkeleri uygulandığı belirtilmiştir. Dönemin noktalama düzeni korunmak ile birlikte okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla dizgide teknik değişiklikler yapıldığı izah edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde sözlük ve terimler dizini bulunmaktadır. Daha sonra yazarın kullandığı kaynaklara yer verilmiştir.

Türkçe Sarf ve Nahiv, Hüseyin Cahid Yalçın (1908)

Eser, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Avrupa gramerciliği bakış açısıyla kaleme aldığı Türkçe Sarf ve Nahiv adlı eser Leyla Karahan ve Dilek Ergöneç tarafından yeni harflere aktarılmıştır. Çalışma “Söz Başı”, "Giriş", "Türkçe Sarf ve Nahiv" , “Sözlük”, "Terimler Dizini", “Kaynaklar” ve “Tıpkıbasım” başlıklı bölümlerden oluşmaktadır. Çalışmanın söz başında eserin idadilerin 1. sınıfları için ve çok sayıda örnek ve soru ile hazırlandığı yazmaktadır. Bu çalışma Hüseyin Cahit'in hayatı, Türkçe sarf ve nahiv ayrıntılı bir şekilde diğer eserleri ise kısa bir şekilde anlatılmıştır. Çalışmada uygulanan ilkeler açıklanmıştır. Daha sonra eserin çeviri yazısına yer verilmiştir. Metin bölümünden sonra sözlük ve terimler dizini hazırlanmıştır. Çalışmayı hazırlarken yazarların kullandıkları kaynaklar alfabetik olarak dizilmiştir. Bu bölümlerin sonunda, *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserin bu çalışmaya esas alınan 1908 baskısının tıpkıbasımı konmuştur.

Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv, Ahmet Cevat Emre (1923)

Ahmet Cevat Emre'nin kaleme aldığı *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmanî Sarf ve Nahiv* adlı eseri üzerine Gülden Sağol, Erdal Şahin ve Nurgül Yıldız tarafından çalışma yapılmıştır. Çalışmanın önsözünde söz konusu olan eserin Cumhuriyetin ilanından önce yazılan dil bilgisi kitapları arasında en kapsamlı olduğu ve yazarının gramerci olarak tanınmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Bu çalışma giriş, metin, terimler dizini, sözlük ve tıpkıbasım olmak üzerine beş kısımdan oluşmaktadır. Giriş bölümünde ayrıntılı bir şekilde Ahmet Cevat Emre'nin dil bilgisi kitapları ve diltiliği ile ilgili bilgiler verilmiş, hayatı ve ilmi hayatı üzerine durulmuş, eserleri sıralanmıştır. Türk dili hakkında çok sayıda eser yazması, yazarın ne kadar üretken bir gramerci olduğunu göstermektedir. Kısaltmalara ve bibliyografyaya yer verildikten sonra metin kısmında eserin Latin harflerine çevirisi yapılmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde eserde geçen bütün dil bilgisi terimleri sıralanarak bugünkü karşılıkları ile gösterilmiştir. Daha sonra alfabetik olarak sözlük hazırlanmıştır. Çalışmanın son bölümünde eserin tıpkıbasımını sunulmuştur.

Mükemmel Osmanlı Sarfı, Mehmet Rıfat (1892)

Ferhat Tamkoç, Manastırlı Mehmet Rıfat'ın kaleme aldığı 214 sayfalık *Mükemmel Osmanlı Sarfı* adlı eseri üzerinde çalışma yapmıştır. Çalışmanın önsözünde 19. yüzyılın sonunda öğrencilere dil bilgisi ve terimleri örneklerle öğretmek amacıyla yazıldığı ifade edilmiştir. Daha sonraları çalışmanın nasıl bir yöntem ile hazırlandığı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma, Manastırlı Mehmet Rıfat, Kaspar Efendi, değerlendirme, kaspar masarif tabiiyyesi nispetinde ehven fiyatla neşrolunan yeni kitaplar, sözlük, terimler dizini ve tıpkıbasım olmak üzere yedi ana bölüm altında incelenmiştir. Çalışmada kullanılan kaynakları sıralandıktan sonra eserin yazarı olan Manastırlı Mehmet Rıfat'ın hayatı, dil ve edebiyat görüşleri ve eserleri gibi konulardan bahsedilmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra eserin basılmış olduğu matbaa olan Kaspar Matbaası hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümden sonra eserin dil özelliklerinin değerlendirilmesi kısmına yer verilmiştir. Metnin yeni Türk harflerine aktarıldıktan sonra eserde geçen gramer terimlerinin “terimler dizini” başlığı altında bugünkü Türkçesiyle karşılanmıştır. Çalışmanın sonunda eserin tıpkıbasımını bulunmaktadır. Burada Tanzimat'ta yazılan diğer dilbilgisi eserlerinde görüldüğü gibi Arapça sarf unsurlarının etkisi görüldüğü belirtilmiştir.

Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî, Raşid (1899)

Raşid'in Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî adlı eseri üzerine Ali Karataş tarafından Pamukkale Üniversitesi Türk Dili bölümünde Mevlüt Metin Türktaş yürütücülüğünde yüksek lisans tezi olarak bir çalışma hazırlanmış ve 382 sayfadan oluşturmuştur. Tez; giriş, kavramsal çerçeve ve ilgili araştırmalar, yöntem, bulgular ve yorum, tartışma, sonuç ve öneriler, *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*'nin incelenmesi bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde eserin Tanzimat sonrası yazıldığı, askerî rüşdiye ve idadilerde okutulması tavsiye edildiği belirtilmiştir. Çalışmanın Raşid'in *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı eserinin metin çevirisi ve metin incelemesi yapmak amacıyla hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca eserdeki dil bilgisi terimlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesini eserin Türkçe eğitimi açısından değerlendirilmesi oluşturduğu belirtilmiştir. Konuyla ilgili araştırmalar ve Türkçe öğretimi ve değerler eğitimi ile ilgili çalışmalar dizilmiştir. Üçüncü bölümde de eserde tarama modeli uygulandığı ve veri toplama aracı olarak doküman analizi kullanıldığı ifade edilmiştir. Daha sonraları veri toplama yöntemi ve

süreci anlatılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlendiği belirtilmiştir. Bulgular ve yorum bölümünde eserde konular tümdengelim yöntemiyle işlendiği, sarf, nahiv, ilim gibi dil bilgisi yanında okuma, yazma, konuşma becerisi bölümlerine denildiği, eserin sade bir üslup ile yazıldığı, dil bilgisi sistemleri bakımından zengin olduğu...gibi bulgular elde edilmiştir. Daha sonra eserin incelenmesine yer verilmiştir. Burada da eserde kullanılan dil bilgisi terimleri ve açıklamaları yer almaktadır. Eserin çeviri yazısı yapıldıktan sonra çalışmada yararlanılan kaynaklar sıralanmıştır.

3. ÖMER SIDKI

3.1. Hayatı

Leyla Karahan'ın yönlendirmesi doğrultusunda Milli Kütüphane kataloğunda eserin yazarı Ömer Sıdkı'nın hayatı ile ilgili tarama yapıp maalesef herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriye'de mulazim-i evvel ve öğretmen olduğu, eserin düzgün ve ayrıntılı bir şekilde yazıldığı, diğer dil bilgisi kitaplarındaki eksiklikleri telafi etme amacıyla yazıldığı ve bu kitapçığın bir mükemmeliyete ulaşması umuduyla kaleme alındığı eserin baş tarafında kayıtlıdır.

3.2. Eserleri

Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî: Nahiv 2. kitap (79 s.) Osmanlıca – Gramer, Asır Matbaası, İstanbul, 1316.

Ömer Sıdkı'nın kaleme aldığı *Mükemmel-i Kavâid-i Lisan Osmânî*: Nahiv 2. Kitap adlı eseri üzerine henüz bir çalışma hazırlanmadığı görülmektedir. Eserin kapağında Askerî Rüşdiyye-i Bahriye mektepleri için hazırlandığı yazmaktadır ve kasbar matbaası, Babıali Caddesinde 25 numaralı matbaada basıldığı belirtilmiştir. Ömer Sıdkı'nın yazdığı bu kitap İstanbul'da 1311'de, 78 sayfa olarak hazırlanmıştır. Maarif Nezaret-i Celilesi'nin ruhsatlarıyla basıldığı ifade edilmiştir. Eser, giriş sayılabacak bir bölümle başlamamıştır. Eserin içinde esma-i Arabiyye, tesniye ve cem-i Arabi, cem-i mükasser, efal-i Arabiyye, furu-i efal-i Arabiyye, kinayet-i Arabiyye, esma-i Farsayye, efal-i Farsiyye ve müştakkatı; cümle, kelam, terkiib-i izafî, izafet-i Farsiyye ve Arabiyye, mana-i izafetin envai, terkiib-i vasfî, mutabakat, mutabakattan ma bade, elfaz-i vasfiyye, vasfî-i terkiibi, cümle-i tamme, mefaail, efal; mastar, efal-i sıla, efal-i rabtiyye, efal-i feriiyye; muhteda, haber ve bir cümle-i tammenin tanzimi; revabit-i kelam, rabita-i temyiziyye, rabita-i şartiyye, rabt edatları, mürekkep olan rabt edatları gibi konular bulunmaktadır. Bu konuları işlerken çok sayıda örnekle desteklendiği görülmüştür. Ancak 1. kitap gibi her dersin sonunda sorulara yer verilmemiştir.

Mükemmel Osmanlı Lisânı (32 s), Asır Matbaası, İstanbul, 1320

Yazarın bu eserinin başında de rüşdiyye mekteplerinin öğrencilerine yönelik olduğu görülmektedir. Milli Eğitim Kütüphanesinin sayfasında eserin ön kapağının yırtık ve arka kapağının eksik olduğu yazmaktadır. Ayrıca eserin konusunun nahiv olduğu ve 32 sayfadan oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca Asır matbaasında, İstanbul şehrinde 1316 tarihinde basıldığı ifade edilmiştir. Bu eser üzerine de bir çalışma bulunamamıştır.

3.3. Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî

İfade-i Mahsusa

Yazar esere “*İfade-i Mahşûşa*” ile başlar. Bu kısımda *Lisân-ı Osmânî* ile ilgili görüşlerini sunar. Bu konuda şöyle der:

Lisân-ı azbul- beyân-i Osmânî esâsen Arabî ve Fârisî gibi hâ'iz-i vüs'at ve selâset iki mühim lisân ile Türkçenin imtizâc-i bedî'inden hûşûle gelmiş bulunduğundan şervet ve lefâfetine hadd ü pâyân yoktur" (s.2). Ardından Osmanlı kavimleri arasındaki bulunan telaffuz farkı konusuna değinir. "Ma'mâfih aqvâm-i Osmâniyenin mevki' coğrafileri iktizâsınca telâffuz ve tekellümlerinde ki fark, uşul-i tahrir ve kitâbette dağı o nisbette bir tebedule hizmet eylediği ve bitehşîş isti'mâl olunan kelimâtin ma'haz ve iştiķâķi ve şuret-i taşrifi ekşeriyetle ķâle alınmayıp bâblarından işitdikleri gibi kullanmağı kesb-i istinâs etmiş olmaları nazari müţâlaaya alınır, telaffuz ve imlânın ezhân-i umûmiye de hûşûle getirdiği igtîşâşâtın esbâb-i mücibesinden biri ve belki de birincisi bu mâddede olduğu tezâhür eder (s.2-3).

Eserin yazıldığı dönemde Lisan-ı Osmânî umumi memalik Osmânîyye yayıldığı ve onu öğrenmek için isteğın çoğaldığı gösterilmiştir. "Lisân-ı Osmânî umumi memâlik-i Osmâniyyeye şâyân imtişâl bir ķâ'ide-i mergube irâe edecek derecede kesb-i nezâket ve şihhat etmiş birrves müstahsen-i câmî' olmağıla bunun üssü esas ittiķâz olunması teslim gerde-i âlî nazarandır" (s. 3-4).

Eserin detaylı ve düzgün bir şekilde mekteb-i rüşdiyye-i bahriyyede okutulması hedefiyle hazırlandığı belirtilmiştir: "Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriye'de bir seneden mütecâviz vâķi' olan tedrisât ve bu sâike ile yeni ve eski ondan ziyâde ķavâ'id kitâplarından edilen tettebbu'ât yüzünden tecelli etdi" (s.4). Yazar eserini hazırlarken diğerk dil bilgisi kitaplarıyla mukâyese yaptığını ve eksikliklerini telâfi etmeye çalıştığını belirtmiştir "İşbu kitâpta ittiķâz ettiğim uşul ve kavâ'id şimdiye ķadar neşir olunan ķavâ'id kitâplarına bazı mertebe muğâyır fakat nefsu'l-emre muvâfık gibi ise de eşķâb-i vukûf ve ķavâ'id-i lisân müştâğları tarafından görülen naķâyışın ihtârını – lisânımız ķavâ'idinin mutarred ve müstahsen bir şurete ifrâğı tarafdârlığı şifatiyla- ricâ iltimâs eylerim" (s.4).

İlm-i Sarf

Eser Lisan-ı Osmânî Kavâidinin sarf kısmına dair birinci kitap olarak sunulmuştur. 31 dersten oluşmaktadır. Ömer Sıdkı birinci dersin başında ilmi sarf şü şekilde tanımlamıştır: "İlm-i şarf. Kelimelerin ahvâl ve iştiķâķından bahşeder" (s.6).

Birinci derste harf hakkında bilgiler verilmiştir. Türkçe dil bilgisi yanında Arapça dil bilgisine ve Farsçaya da birkaç yer ayrıldığını görmekteyiz. Yazar harfi "Ağızdan çıkan şadânın delâlet etdiği keyfiyettir." (s.6) şeklinde tanıttıktan sonra harfler Osmanlı lisânında otuz bir harften oluştuğı ve ikiye ayrıldığını izah etmiştir.

“*Hurûf-ı Muttasıla*: Kendinden sonraki ve evvelki harflere bitişen harflerdir, *Hurûf-ı mufaşıla*: Kendinden sonra harflere bitişmeyen harflerdir” (s.6). Ayın (ع), tı (ط), peltek s (ث), sad (ص), dad (ض), ha (ح), he (خ), zel (ذ), harflerin Türkçe olmadığı ve bu harflerin Arapça kelimeler aracılığı ile Türkçeye geçtiği belirtilmiştir. Daha sonra bu harflere karşıl原因 seslere yer verilmiştir. Örneğin te (ت) harfinin sadası tı (ط) harfi gibi (s.7). Ayrıca “hafif” telaffuz olunan harfler, “sakil” telaffuz olunan harfler, başka harf yardımıyla bazen “hafif” bazen “sakil” telaffuz olunan harfler gibi konular hakkında bol miktarda örnekler verilmiştir. Bu iki terim de ünlü uyumlarını anlatmakta kullanıldığı görülmektedir. Harflerin başta, ortada ve sondaki şekillerine ayrıntılı bir şekilde değinilmemiştir. Harfler bölümünde *Ömer Sıdkı’nın Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* eserinde kaf harfinin 3 çeşit okunuşundan bahsedilmiştir.

Kâf-i Arabî: Arabî kelimelerine mahşûşdur ki Türkce Fârisi kelimelerde daği bulunur:

Kemik, kürek, keten, lafızlarında olan kâf (ك) ‘lerin şadâsı gibi.

Kâf-i Fârisî: Fârisî ve Türkî kelimelerinde bulunur.

Arabi kelimelerinde yokdur: *Gelmek, görmek, geniş, lafızlarında olan kâf (ك) ‘ler gibi*

Kâf-i Türkî: Nûn şadâsı veren kâf (ك) ‘lerdir ki yalnız Türkçe kelimelerinde vardır: *öñ, soñ, deñiz, baña, seniñ lafızlarında olan kâf (ك) ‘ler gibi*” (s. 9).

Hareke

Görüldüğü gibi harfler konusu üzerine genel bilgiler verilmiştir. Yazar harfleri anlattıktan sonra hareke kısmına geçer. Harekeyi şu şekilde tanımlar: “*Hareke* harfleri muhtelif şadâlarda ve bir şuret-i mahşûşada telaffuz etdiren keyfiyetdir” (s.11).

Türkçedeki sekiz sesli harf (a, o, u, ı, e, ö, ü, i) yerine Osmanlı lisanında Arapçada olduğu gibi 3 tane hareke bulunduğu “fetha, kesra, zamme” belirtilmiştir. Her biri iki çeşit olup “hafife” ve “sakile” şeklinde adlandırıldığı ancak zammenin tekrar ikiye ayrılıp “meksuta” ve “makbuza” şeklinde isimlendirildiği belirtilmiştir. Ayrıca Arapça kelimelerine mahsus tenvin ve med hareke işaretlerine de örneklerle kısaca yer verilmiştir (s.12). Ardından bugünkü Türkçemizde büyük ünlü uyumu kuralından bahsedilmiştir.

Lafız, Kelime, İsim

Üçüncü ders ise “lafız” ve “kelime” konularına ayrılmıştır. Lafız: “Ağızdan çıkan ma’nalı söz yâhüd ma’nasız şadâdan ibâretidir.” şeklinde tanımlanmıştır. Kelime ise şu şekilde tanımlar: “Ma’nası olan bir lafızdır: Kitâb, bu, güzel, yazmak, yazdı, yazan lafızları gibi” (s.13). İsim, zamir, ism-i işaret, mübhemat, sıfat, mastar, fiil, edat olmak üzere sekize ayrılmıştır. (zahir, ism-i işaret, mübhemat) bunların üçü kinayat ismi altında ele alınmıştır

Eserde isim öncelikle iki kısımda değerlendirilmiştir. Birincisi ismi müştak, ikincisi ise ism-i gayrimüştak. Daha sonra müştaka ve gayrimüştaka isimleri “ism-i cins” ve “ism-i has” olarak iki şekilde ele alınır. Bir başka sınıflandırma ise Türkçe bir ismin “müfred” ve “cem” olmasını ifade eder. Bu sınıflandırmaya Arapçada “kemiyyet” denir. Arapçadaki “cem-i salim” ve “cem-i mükesser” konuları ve Farsça isimlerin nasıl çoğul yapılabileceği gibi konular üzerine durmamıştır. Ayrıca Arapçadaki ve Farsçadaki “keyfiyyet” isimlerin müzekker ve münnes sınıflandırmasına değinilmemiş ve bu konunun ikinci kitapta görüleceğini ifade etmiştir (s.15). Ömer Sıdkı isimlerin Arabi kaidelerle çoğul yapıldıktan sonra Türkçe “-ler” ekiyle çoğul yapılamayacağını hatırlatmıştır. Örneğin: “masarifler demek ca’iz değildir” (s.15). İsimler konusunda da “ism-i tasgir”, “ism-i mensup”, “ism-i mekân” konularına değinilmiş ve örneklerle de izah edilmiştir.

Arapça ve Farsça isimlerindeki tasgir sigalarına yer verilmemiştir. “İsm-i mensup” ise -li ve ya-yı nisbet edatlarından bahsedilmiştir. “İsm-i mekân” hususunda ismin “lk” Türkçe edatıyla, “zar”, “sar”, “stan”, “şan”, “gede”, “gah” gibi Farsça edatlarıyla yapılabildiğini belirtmiştir. Ancak Arapçanın mekân isimlerinin vezinleri ele alınmamıştır. “İsim” bölümünde ses uyumuyla ilgili bilgiler açıklanmıştır. Örneğin; küçültme eki olan “cak”, “cek”, “cağiz”, “ceğiz”, ism-i mekan ekleri olan “lık”, “lik”. Bu bölümde de ünsüz yumuşaması bakımından değerlendirilmiştir. ق (k) ile biten kelimelere ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde bu sesin ğ (ğ)’ye dönüştüğü belirtilmiştir. Buna istisna olarak tok, ok gibi kelimelere yer verilmiştir (s16).

Konular işlenirken öncelikle o konuya ait tanımlamalar ve kurallardan bahsedilmiştir. Özellikle vurgulanmak istenen bir kural var ise “kaide” başlığı altında ayrıca işlenmiştir, “faide” başlığı da yararlı diğer bilgileri içermektedir. Dipnotlar da kullanılmaktadır. Aykırı durumlar ise bazen “ihtar” bazen “tenbih” ile açıklığa kavuşturulmuştur. Konuların işleniş sırası nerdeyse eserin tamamında bu şekildedir. Örneğin:

“İşbu kelimelerin dal (دال) ile yazılmasında ne kirā’atca ve ne de tahrīrce bir mahzūr görülemediği gibi mezkūr kelimelerin tı (ط) ile yazılan şadālarına nisbeten nezāket-i lisān daḥi muḥāfaẓa edilmiş olur” (s.9).

“ḳā’ide: _kelimelerin nihayetinde sākin (سکین) bulunursa harekeleneceği vakit (وقت) gayna tebdil olunur: tok, ok, lafızları gibi. Bazı müsteşnâları vardır.” (s.16).

“Tenbih: İsimlerin muzāfun ileyh ve muzāf ḥalleri naḥiv kısmında mufaşşalan görüleceğiden şimdilik kāf ve ye-i izāfetiniñ tefriḳ olunması ve muzāfun ileyh ile muzāfiñ bilinmesi lazımdır.” (s.23)

“(ihtār1): Müteaddilerin her bir derecesinden teşkıl olunan maşādır-ı mechūleniñ envā’-i maşādıra taṭbīḳi ḳā’ide-i ma’lūma üzeredir.” (s.51)

Her bir konunun sonuna mutlaka sualler (sorular) kısmı da bulunmuştur. Sorular özenle seçilmiş, kişiyi konuyu tekrara sevk etmiştir. Ayrıca bu soru bölümleri her bir konunun adeta içeriklerini gösteren birer özet mahiyetindedir.

Örneğin:

“Kelime neye derler?

Kelime kaç kısımdır?

İsim neye derler? Umūmen isimler kaç nev’dir?” (s.18).

Daha sonra “esma-i adat” konusuna değinilmiştir “Birden dokuz’a kadar olan adedleriñ isimleri, şayılarıñ esma-i aşliyesidir” denmiştir. Bunların tamamına da “ism-i adet” denildiği ifade edilmiştir. Asıl sayı ve kesir sayısından bahsetmiştir (s.16-17). Ancak sıra ve üleştirme sayı konusunu bu kısımda ele almamıştır. Bunlardan “sıfat” kısmında bahsetmiştir (s.32-33). Arapçadan Türkçeye geçmiş Osmanlı lisanında kullanılan sayılara yer vermiştir. Örneğin: *sülüs*, *humus*, *südüs* gibi. Son olarak Farsçadaki dörtte bir demek olan (çeyrek) lafzının Osmanlı lisanında kullanıldığını izah etmiştir (s.17). Sülüs, rub’, humus sözleri yanında üçte bir, dörtte bir, beşte bir kullanılmasıyla bu terimlerin Türkçeleşmesine başladığının bir göstergesidir.

Zamir

“Zamir” eserin dördüncü dersinde “Ma’nası isme delâlet eden kelimedir.” şeklinde tarif edilmiştir (s.18). Zamirler konusu günümüz dil bilgisi kitaplarında zamir kaynaklı ve iyelik kaynaklı zamirler olarak ele alınmıştır. Fakat Ömer Sıdkı eserinde bunları beraber ele almıştır. Eserde zamirler dört kısma ayrılmıştır: “Zamir-i şahsi”, “zamir-i izafi”, “zamir-i vasfi” ve “zamir-i fiili”.

1. Zamir-i şahsi: “Eşhâşa râci’ zamirlerdir: Ben, sen, o ve cemi’leri: Biz, siz, onlar”. Çoğul ifade eden zamirler saygı göstermek amacıyla tekrar çoğul eki eklenebileceğini belirtmiştir. Örneğin; *sizler bizler* (s.19). Şahıs zamirlerin “mütekellim”, “muhâtab” ve “gâ’ib” olarak üç başlık altında toplar.

2. Zamir-i izafi: “İzâfet ve mällikiyet beyân eden zamirler olup basit, mürekkep nâmlarıyla iki kısımdır (*kitabım*, *benim kitabım*)”. “Zamir-i izafi” Arapça ve Farsça isimlerine de ilave edilebileceğini izah etmiştir, *bahçem*, *vücudum* gibi (s.19-20). İmlada 1. çoğul kişi ve 2. çoğul kişi zamir-i izafinin (i) yazılmadığına dikkat çekmiştir. Vücudumuz (وجودیمز) ve vücudunuz (وجودیکز) kelimelerinde “zamir-i izafi” ilave olunmasının yanlış olduğunu belirtmiştir (s.21).

“Zamir-i vasfi” ve “zamir-i fiili” beşinci derste ele alınmıştır.

3. Zamir-i vasfi “Kendisinde vaşif ma’nası bulunan, mağablinde ve maba’inde olan kelimeleri birleştiren (ki) zamîridir”(s.22-23). Hanedeki adam gibi.

4. Zamir-i fiili “Fî’illeriñ bir kısmına mahşûş zamîrlerdir, nihâyetlerine ilâ olunur”(s.23).

İzafet, Zamir-i Vasfi, Zamir-i Fiili

Beşinci derse “izafet” konusuyla başladı. İzafet “Bir ismi diğer isme lafzen ve manen rabt etmekdir” şeklinde tanıtılmıştır (s.22). “İzafet” konusunun, nahiv kısmında ayrıntılı bir şekilde görüleceğini belirtmiştir (s.22- 23). Eserde görüldüğü üzere Arapça ve Farsça zamirlerin Lisan-ı Osmânîde kullanıp kullanılmadığı üzerine durulmamıştır.

İsm-i İşaret

İsm-i işaret “Ma’nasıyla muhâtaba bir şeyi gösteren lafızlardır” denilerek tarif edilmiştir (s.24). Lisan-ı Osmânîde ism-i işaretler altıncı dersin başında şu şekilde anlatılmıştır:

“ *Bu, şu, o, bura, şura, ora, böyle, şöyle, öyle* lafızlarından ibarettir.

(*bu, şu, o*) ve bunların cemi’leri zirûhî ve birûhî işâret ederler: *bu âdam, şu kitâb* gibi.

Bura, şura, ora ism-i işâretleri bir maḥali işâret eder. Burası oradan güzeldir, buradan şurası on âdımıdır gibi. Böyle, şöyle, öyle isim işâretleri bi-rûḥ ve di-rûḥuñ medḥ ve zemini imâ eder: Böyle çalışırsañ birinci olursuñ, şöyle akıllı efendi görmedim, öyle refik âz bulunur gibi. Mezkûr *ism-i işâretleriñ* bir kısmı karib bir kısmı vasaṭ diger kısmı ba’di iş’âr ederki, âtide gösterilmiştir:

karib(yakın) _ bu	bura	böyle
vasaṭ (orta) _ şu	şura	şöyle
ba’id (uzak) _ o	ora	öyle

(*İşte*) lafzı en karib (*yakın*) işaar eden ism-i işâret olduğu izah edilmiştir.

Mübhemat

Eserin yedinci dersinde “mübhemat” konusundan bahsedilmiştir. “Ma’nalarında delâlet-i şariḥa olmayan lafızlardır.” şeklinde tarifi yapılmıştır (s.27). Lisan-ı Osmânîde mübhem mana veren elfaz başlıca: Kendi, kim, biri, ne, hangi, kaç, bunca, hayli, epey lafızlarından ibarettir. Yazar mübhematın nerede kullanılacaklarını, ne anlamlara geldiklerini belirtmiştir. Mübhemat ism-i tecrid (kendi), kelimat-ı istifhamiyye (kim, ne, kaç, hangi vb.) , ism-i mevsul (o, ol, şu, şol) gibi kısımlara ayrılmayıp bunları beraber ele alınmıştır. Farsça ve Arapçadaki mübhemat Osmanlı lisanında bazı istisnalar dışında kullanıp kullanılmadığı üzerine durulmamıştır.

Sıfat

“Sıfat” bahsine eserin sekizinci dersinde sıfatın tanımı yapılarak başlanmıştır. Eserde sıfat “Zi-rûḥ ve bi-rûḥuñ iyilik, fenalık, güzellik, çirkinlik ve büyüklük, küçüklük, renk ve daha bunlara mumâşil ḥalini bildiren kelimelerdir: *Güzel, kötü, çirkin, yüksek, dar, siyah, beyâz...*” (s.31) denilir şeklinde izah edilmiştir. Sıfatlar “*Sıfat-ı müştakḳa:*

Fi'ilden müştak şifatlardır: Çalışkan, dargın, solğan gibi ve “şifat-ı gayrimüştaḳḳa”: *Zaten şifat olan kelimelerdir ki*” olarak ikiye ayrılmıştır (s.32). Fiilden müştak şifatlara, “fer-i fiil” bahsinde görüleceğini beyan etmiştir (teşkilât-ı fer‘-i fi‘il bahşinde görülecektir).

Sıfat-ı gayrimüştaḳa “semai” ve “kıyasi” olarak iki başlık altında değerlendirilmiştir. Semaî şifatlara “İşidilmekle bilinen şifatlardır”(s.32), kıyasi şifatlara ise “şifat ma’nâsı vermek üzere şifatlara ve ba’zen isimlerin edevât ile terekkebünden hâşıl olan şifatlardır.” şeklinde tanımlanmıştır (s.32-33). “Sıfat-ı sema’iyye” ikiye ayrılmıştır. Birincisi “sıfat-ı adiiyye” diğeri ise “sıfat-ı adediyye” .

“Sıfat-ı adediyye” de iki alt başlık altında ele alınmıştır. “Adad-ı vasfiyye” ve “adad-ı tevziyye”dir. “Sıfat-ı kıyasiyye” başlığı altında şifatlara “nisbiyye, teşbihiyye, takliliyye, tafdiliyye , temyiziyye, tekidiyye” olduğu belirtilmiştir. Lisan-ı Osmânîde, Farsça ve Arapçadaki “sıfat-ı kıyasiyye” yapmak için kullanılan bazı eklere değinilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinden sonra c’li şekilleri ortaya çıktığı bilinmektedir. Burada küçültme ekleri konsonant uyumu dışında kalmakta ve yalnız c’li olarak kullanılmıştır. “Sıfat-ı temyiziyye” cA, cAlk eki olan da yalnız c’li şekli kullanılmıştır (Ergin, 2013: 165).

“Sıfat-ı kıyasiyye” bahsinde ise sıfat-ı nisbiyye “-II”, “-U”, “-cI” Arabi ve Farisi kelimelerin nihayetine Farisi edatları olan “men”, “nak”, “ban”, “ver”, “kin” ekleri ekleyerek yapılır (s.34). Osmanlı lisanında Arapça ism-i mensupların vezinlerinden bahsedilmemiştir. Burada da “sıfat-ı nisbiyye” eki olan cI yalnız c’li şekilleri ve yalnızca düz vokalli şekilleri kullanıldığı görülmüştür. Arapçada “ism-i tafdil” vezni olan “efal” den bahsedilmemiştir (s.34). Farsçadan alınan tafdil edatlarından yalnızca “ter” edatı ele alınmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerine eklenebileceğini belirtmiştir (s.25).

“Sıfat-ı teşbihiyye” bahsinde -mtrak, -msi, Farisi ve Arabi kelimelerin nihayetine -veş, -asa lafızlarının ilavesiyle sıfat-ı teşbihiyye olur. “Sıfat-ı takliliyye” bahsinde -ca, -cak edatlarına, “sıfat-ı tafdiliyye” bahsinde çok, ziyade, daha, pek, gayet, en sözcüklerine Arabi ve Farisi kelimelerine (ter) edatına, sıfat-ı temyiziyye bahsinde ise “lık”, “ca” edatlarına yer verilmiştir (s.35). “Sıfat-ı tekidiyye” bahsinde “p, m, z, s” harfleriyle yapılan pekiştirme şifatlara *sapsarı, dopdolu, kaskatı, masmavi* kelimeleri örnek olarak verilmiştir. Günümüz dil bilgisi kurallarıyla kıyaslama yapılırca “r” pekiştirme harfinden bahsedilmemiştir (s.36). Bundan sonra şifatlara olumsuz şekillerini ele almıştır (s.36-37).

Mastar

Eserin dokuzuncu dersinde mastardan bahsedilir. Mastar “Ma’nâsı zât ve zamana delâlet etmeyip yalnız bir iş beyân kelimelerdir: Okumaḳ, yazmaḳ, bilmek gibi.” (s.38) şeklinde tarif edilmiştir. Mastarların “müsbet” ve “menfi” şekillerine değinilmiştir (s.39).

Mastarların Envai

Onuncu derste ise mastarların envainden bahsedilmiştir. Mastarlar, “basit” veya “mürekkep” olur. Mastar-ı basit “Bir kelimeden ibâret olan maşdarlardır” (s.40). Genel olarak mastarlar, “mastar-ı aslı”, “mastar-ı tekidi”, “mastar-ı tahfifi”, “hasıl-ı mastar”, “ism-i mastar” olmak üzere beşe ayrılmıştır.

1. Mastar-ı asli: Önceki derste bahsedildiği belirtilmiştir “Bir maşdardan edât-ı maşdar kalktıktan sonra kalan hey’ete (madde-i asliyye) tesmiye olunur ya da (emr-i hazır denir)” (s.39).

2. Maşdar-ı te’kidi: Maşadır asliyyenin hafiflerine (lik) ve şekillerine (lık) ilâvesiyle yapılan maşdarlardır

(*maşdar-ı aslı*)

(*maşdar-ı te’kidi*)

Görmek

görmeklik

Görmemek

görmemeklik (s.41)

Burada -maklık ekiyle yapılan mastarın şekillerini genişletirerek açıklanmıştır.

3. Maşdar-ı tahfifi: Maşdar ma’nası vermek üzere müşbet ve menfi madde-i asliyyelere (me) ilâve olunarak yapılan maşdarlardır (bilme- bilmeme) (s.41).

4. Haşıl-ı maşdar: Maşdar ma’nası vermek üzere ahiri sakın olan madde-i asliyyeler (ş) müteharrik olanlara (yiş) ilavesiyle olunur: Biliş, bilmeyiş (s.42-43). Bu bölümde ünlü ile biten kelime ile olumsuzluk eki kullanıldığında araya bir y ünsüzünün girmesi örneklerle gösterilmektedir. Örneğin: Okuyuş, okumayışım.

5. İsm-i maşdar: Maşdardan müştak bir takım isimlerdir ki, bazısında maşdar ma’nası bulunur. Ve bazıları ise müstaķil isimdirler.” İsm-i mastarın yapılması için dört kaideden bahsedilmiştir:

1. Madde-i asliyyelere “-ım” yahut “-c” ilavesiyle: *Alım, kazanc,*

2. Madde-i asliyyelere “-gI, -gU, -kI, -kU” ilavesiyle: *Keşki, sorgu, sargı, burgu,*

3. Madde-i asliyyelere “-tI” ilavesiyle: *Akıntı, sıkıntı,*

4. Madde-i asliyyeye “k- k” ilavesiyle: *Dayak, kapak, elek* gibi (s.43-45).

Müteaddi Mastarlar

Fiil- özne bağlantısı açısından mastarlar “malum” ve “meçhul” olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır (s.46). “Masatır-ı maluma” madde-i asliyyelerden (l-n) harf-i zaidi bulunmayan mastarlardır. “Masatır-ı maluma” başlığı altında mastarların fiil- nesne bağlantısı açısından “lazım” ve “müteaddi” konuları üzerinde durulmuştur (s.46). Lazım öznenen başka herhangi bir şeyde veya şahısta eseri görülmeyen fiildir *uyumak, gelmek* gibi. “Müteaddi” ise öznenen başka bir şeyde veya bir şahısta eseri görülen fiildir. *Kırmak, yazmak, kesmek* gibi (s.47).

“Masadır-ı müteaddiyye” “semai” ve “kıyasi” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “Semai müteaddi”: Aslında müteaddi olan mastarlardır, “kıyasi-i müteaddi” ise aslında lazım olup “-t, -dır, -Ir” eklerinin getirilmesiyle müteaddi yapılan mastarlardır: *Oturtmak, gezdirmek, taşırmak* gibi. “Lazım mastarları” “müteaddi mastarlar” kılmak üzere kullanılan istisna hallerin varlığından zikredip bu istisna hallerin tüm

örneklerinden bahsedilmemiştir (s. 48). *İç-: içirmek, uç-: uçurmak, em-: emzirmek* gibi. Daha sonra üçüncü dereceli “müteaddi” yapılabileceğinden bahsedilmiştir (s.49).

	Derece 1	Derece 2	Derece 3
gezmek	Gezdirmek	Gezdirtmek	gezdirttirmek

Arapçada “lazım” bir fiil müteaddi fiil haline getirmek için kullanılan vezinlerden bahsedilmemiştir. Şu vezinler şu şekilde gösterebiliriz:

(لعب) Laibe (لعب) laaba , (علم) alime (علم) allama faala vezninde fiil köküne şedde ziyadesiyle,
(اضحك) Dahaka (اضحك) adhaka afala vezninde fiil köküne hemze ve şedde ziyadesiyle,
(جلس) Calasa (جالس) caalasa faala vezninde fiil köküne elif ziyadesiyle gibi (Maksudoğlu, 1990: 46-48).

Meçhul Masterlar

Masterların ikinci kısmı olan “meçhul masterlar” ise eserin on ikinci dersinde anlatılmıştır. Masadır-ı meçhule: “Edât-ı maşdardan evvel madde-i aşliyyede (l) yâhūd (n) zâ’ide bulunan maşdarlardır.” şeklinde tarif edilmiştir. Konuyla ilgili görülen üçüncü ihtarın gerçekten çok faydalı olduğu görülmüştür.

“(ihtâr1): Müteaddîleriñ her bir derecesinden teşkîl olunan maşâdır-ı meçhûleniñ envâ’-i maşâdırâ taṭbîkî kâ’ide-i ma’lûma üzeredir.

(ihtâr 2): Meçhûl ve muṭâva’ât edâtları olan “n,l” harflerinden evvel lazım gelen hareke harflerini ekşeriyye yazmak icab eder, yazılan , görülen, yazılıp gibi.

(ihtâr 3): Edât-ı ta’diye olan “te”niñ harekelenince dale ḳalb olunması şive-i lisân iktizâsındandır ”(s.50-51). Burada ettirgen çatıyı karşılayan –t ekinin ünlüyle başlayan bir ek aldığına tonlulaşmasını gözden kaçırmameçhuladığı fark edilmiştir.

Arapçada “meçhul fiil” ile karşılaştırmak istersek ise şu şekilde anlatabiliriz:

1. Mazi sigasındaki bir malum fiili meçhul yapmak için, sonan bir önceki harf kesre ile, diğer harekeli harfler ise zamme ile harekelenir, son harfe dokunulmaz. Yazıldı (كُتِبَ), yazdı (كتب) gibi.

2. Muzari’ sigasındaki malum bir fiili, fiil-i meçhul yapmak için, ilk harfî zamme ile sonan bir önceki harfî ise fetha ile harekelenir: Yazılır (يُكْتَبُ), yazar (يكتب) (Maksudoğlu, 1990: 75). Ayrıca bu derste “master-ı mutavaat” sigasına yer verilmiştir: Sevinmek, görünmek gibi. “Meçhul” ile “mutavaat” sigaların birbirinden nasıl ayrılacağına dikkat çekmiştir. Sıfatlara “ş” ve “r” ilavesiyle mutavaat anlamı verebileceğini on üçüncü derste izah etmiştir. *Fenalaşmak, iyileşmek, morarmak, kararmak* gibi (s.51-53-54).

Master-ı İsmi, Master-ı Vasfi, Master-ı Müşareket

On üçüncü derste “master-ı ismi”, “master-ı vasfî” ve “master-ı müşareket”ten bahsedilmiştir. İsimlere ve sıfatlara –la ilavesiyle ve “edat-ı master” getirilmesiyle “master-ı müteaddi” yapılır. İsimlerden yapılan “master-ı ismi” sıfatlardan yapılan

“mastar-ı vasfı” tesmiye olunur (s.53). Mastar-ı müşareket “İki veya daha ziyâde kimseler bayninde vuğu’ bulan hâdaşı beyân eder.” şeklinde belirtilmiştir. “-ş” eki ilave edilerek “mastar-ı müşareket” yapılabileceği belirtilmiştir (s.54).

Mastarların ikinci kısmı olan “mastar-ı mürekkep”, eserin on dördüncü dersinde anlatılmıştır. “Mürekkep mastarlar” şu şekilde tanımlanmıştır: “Diğer bir kelime ile birleşerek yapılan maşdarlar” (s.56).

Mastar-ı Mürekkep

Mastar-ı mürekkep “iktidarı” , “ta’cili”, “ta’mimi” isimleriyle üç kısma ayrılmıştır. “İktidarı” *yazabilmek, söyleyebilmek*, “tacili” *yazıvermek, söyleyivermek* örneklerinde olduğu gibi. “Ta’mimi” ise “Bir maşdarın, isimler ve şifatlar ile terekkeb eden şuretlerdiki”. Üç vecihle yapıldığı belirtilmiştir:

1. Bir mastar-ı basit ile kelimat-ı Arabiyye ve Farisiyye veyahut Türkçe sıfatların ve isimlerin birleşmesiyle kurulan mastarlar (cahil kalmak, aç kalmak) gibi.
2. Etmek, eylemek, kılmak, yapmak, olmak, buyurmak mastarlarıyla kurulan mastarlar, bunlara amm denir, memnun etmek, feramüş buyurmak gibi.
3. –miş edatı ilave edildikten sonra olmak mastarıyla kurulan mastarlar, söylemiş olmak gibi (s.57-58).

Masadır-ı Arabiyyedeki “sülasi mücerred”, “rûbai mücerred”, “sülasi mezid-i fih” ve “rubai mezid-i fih” gibi konulardan bahsedilmemiştir. Osmanlı lisanında kullanıp kullanılmadığı üzerinde durulmamıştır. Masadır-ı Farisiyye ise Farisi mastar-ı asliyyelerin Osmanlı lisanında katiyen kullanılmadığını görmekteyiz. Kanaatimizce rüştiyye ve idadilerde okutulan bu Osmanlı dilinde kullanılmayan Farisi kuralların anlatılması gereksiz bulunmuş, kanaatimizce de bu usul gayet yerindedir. Ortaokul ve lise seviyesindeki öğrenciyi gereksiz bilgilerle meşgul etmek hem öğrenciyi sıkacak hem de asıl öğrenmesi gereken konudan uzaklaşmasına sebep olacaktır.

Halat-i İsim

“Mastar” konusu anlatıldıktan sonra eserin on beşinci dersinde “halat-i isim” ele alınmıştır. İsimler “mücerred” ve “mürekkep” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Arada Osmanlı dilinde kullanılan Arapça ve Farsça bazı hal edatlarını ele almıştır (s.61).

Mücerred isimler: “Kendisine hiçbir edat ilave olunmayanlardır: Mekteb, kağıd, kalem gibi”. Mürekkep isimler: “Mücerred isimler; edâtı mef’ûl, edât-ı izâfe, zamîr-i izâfe, zamîr-i izâfe-i basit veya istifhâm ile isim mürrekkeb haline gelirler”. Mefûl edatları altıya ayrılmıştır. Bunlar:

1. Mefulbih: (-i), (-yi) ilavesiyle yapılır. İki ünlü arasında giren -y- koruyucu ünsüzünü eklediği görülmektedir.
2. Mefulileyh: -A,-yA ilavesiyle yapılır.
3. Mefulfi: DA ilavesiyle, Arabi kelimelerin başına (fi) edatı, Farisi kelimelerin başına (der) edatı getirilmesiyle yapılır.
4. Mefulminh: Dan ilavesiyle yapılır. Arabi kelimelerin başına (min, an) edatı ve Farsi kelimelerin başına (ez) edatı ilavesiyle yapılır.

5. Mefulmah: İle edatı ilavesiyle Arabi ve Farsi isimlerinin başına (b, ba, ma) edatları getirilmesiyle yapılır: *bitevfikihi teala, biemri nezareti pinahi* gibi.

6. Mefulleh: İçin edatı ilavesiyle yapılır, Arapçada (liecli), Farsçada ise (biray) edatları kullanıldığı belirtilmiştir (s.62-63-64).

Burada sert seslerden sonra gelen –de ve –den hal eklerinde sesinin etkilenmesinden söz edilmediği görülmektedir.

İzafet Edatları

Eserin on altıncı dersinde ise “izafet” edatlarından bahsedilmiştir. Bildiğimiz “muzafun ileyh” ve “muzaf edatları”dır. “Zamir-i izafi” ilavesinden sonra isimlerin isim halleriyle çekimleri tablo şeklinde verilmiştir (s.65-66-67-68). “Zamir-i izafi-i basit” muhatablarda (ñ) “ga’ibler”de de (n) ile yazıldığı belirtilmiştir. Seniñ kitabıñ onun kitabı gibi (s.69).

Edat-ı İstifham

Eserin on yedinci dersinde mürekkep isimleri yapmak üzere kullanılan edat-ı istifhamdan bahsedilmiştir. Edat-ı istifham “mİ” edatıdır. Bir şeyi sual (sormak) için kullanıldığı bol örneklerle ve ayrı ayrı tablolar halinde açıklanmıştır (s.70). Bu ekin daima düz vokal taşıdığı görülmektedir. Telaffuzları ve yazılmaları zor olduğundan dolayı mastar-ı aslinin, mefulbih ve mefulileyh şekilleri ve mastar-ı tekidinin muzafun ileyh ve muzaf heyetleri yerine mastar-ı tahfifi kullanıldığına dikkat çekmiştir (s.71). İsimler gibi, zamir, ism-i işaret, mübhemat ve sıfat ve mastarların da mürekkep hallerinin kurulabileceği bol örneklerle belirtilmiştir (s.70).

Fiil

Eserde “fiil” şu şekilde tanımlanmıştır: “Vāķi’ olan bir hādeş beyān eden kelimelerdir: Okudu, yazmış, yazacak, okuyor gibi” (s.75). Genel olarak zaman: “Zaman-ı mazi”, “zaman-ı hal”, “zaman-ı müstakbel” olmak üzere üç kısma ayrılmıştır (s.75). Fiiller; “iane”, “zatiyye”, “rabtiyye”, “sıla”, “feriyye” olmak üzere beşe ayrılmıştır (s.76). Çekimde şahısları “müferd-i mütekellim”, “cem-i mütekellim”, “müfred-i muhatap”, “cem-i muhatap”, “müfred-i ga’ib”, “cem-i ga’ib” başlıkları altında toplanmıştır. Efal-i iane: “İsim, sıfat, kinayat ve ef’al-ı sa’ireye ilave olunan yardımcı fi’illerdir.” şeklinde tanımlanmıştır (s.76). “Efal-ı iane” “siga-i ihbariyye”, “siga-i hikayye”, “siga-i rivayyet”, “siga-i şartiyye” konuları örnekler verilerek işlenmiştir (s.76-77). “Efal-i ianenin menfisi” ayrı ayrı tablolar halinde örnekler verilmiştir (s.78-79). Ardından “efal-i ianenin istifham (soru) kalıpları” üzerine de ayrı ayrı tablolar halinde örnekler verilmiştir (s.80). Daha sonra “var-yok” kelimelerinin çekiminde son sesin ünlü ile başlayan ekler gelince ğ’ye dönüştüğü görülmüştür. Örneğin: *Yoğum, yoğuz*. Ayrıca bu kelimelerin fiiller gibi bir haber bildirdiği ancak bir zamana bağlı olmadığı için efal-i nakısa olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir. Daha sonra “efal-i iane” ile kullanımlarına olumsuz ve soru şekillerine yer vermiştir (s.80-81). “Mastar-ı aslinin mef’ul fihleri” ve “mastar-ı tahfifi meful fih heyetleri” “efal-i iane” ile kullanım şekillerine de değinilmiştir (s.82).

Efal-i Zatiyye

Efal-i zatiyyeden eserin on dokuzuncu dersinde bahsedilmiştir. Basit ve mürekkep olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. “Efal-i zatiyye-i basita”; “asliyye”, “hikayye”, “rivayet”, “şartiyye” olmak üzere dörde ayrılmıştır (s.84). “Efal-i basita-i asliyye” altında “mazi-i şuhudi”, “mazi-i nakli”, “hal”, “müstakbel”, “muzari”, “vücubi”, “iltizami”, “emir”, isimleriyle sekiz çeşit ele alınmıştır (s.84). Burada da ünlü ile biten fiil ile gelecek zaman eki olan (-AcAk) kullanıldığında y ünsüzünün girdiği ile ilgili kural gözden geçmediği görülmektedir. Ayrıca geniş zaman eki ile çekimlenen fiillerin ünlü uyumlarına girdiği ile ilgili bilgiler de verilmiştir ve onların ikili şekilleri bir arada kullanışıyla ilgili bilgilere örneklerle yer verilmiştir. Örneğin: *Olur; olur, gelir; gelür.*

“Mazi” iki şekilde ele alınmıştır, “mazi-i şuhüdi”, “mazi-i nakli”. “Fiil-i hal”, “fiil-i müstakbel”, “fiil-i muzari”, “fiil-i vücubi”, “fiil-i iltizami” hakkında yazar çok detaylı örneklemelerde bulunmuştur. Her biri için ayrı ayrı tablolar halinde örnekler verilmiştir. Gerek olumlu gerekse olumsuz sigalarına örneklemeler işlenmiştir (s.84-85-86-87-88-89). Ardından “emir” sigasından bahsedilmiştir. Emr-i ga’ib’in ve emr-i muhatab’ın müsbet ve menfisi konusu örneklerle ele alınmıştır (s.89-90,91). Fiiller konusuna genel hatlarıyla baktığımızda hem anlatım açısından hem de konu başlıkları açısından günümüz dil bilgisi kurallarına çok yakın olduğu görülmektedir.

Efal-i Asliyenin İstifham Suretleri

Efal-i asliye’nin soru şekilleri ve hangi sigalarda soru edatının sonda gelebildiği, eserin yirminci dersinde açıklanmıştır (s.92-93-94).

Efal-i Hikaye

Yirmi birinci derste “efal-i hikaye” başlığı altında “hikaye-i mazi-i şuhüdi”, “hikaye-i mazi-i nakli”, “hikaye-i hal”, “hikaye-i muzari”, “hikaye-i vücubi”, “hikaye-i iltizami”, soru ve olumsuz şekillerine bolca örnekle yer verilmiştir (s.95-96-97-98-99).

Efal-i Rivaye

Eserin yirmi ikinci dersinde “efal-i rivaye” başlığı altında “rivayet-i mazi-i nakli”, “rivayet-i hal”, “rivayet-i müstakbel”, “rivayet-i muzari”, “rivayet-i vücubi”, “rivayet-i iltizami” konuları ele alınmıştır. Bu konuların müsbet (olumlu), menfi (olumsuz) ve soru şekilleri ayrı ayrı örneklerle izah edilmiştir (s.99-100-101).

Efal-i Şartiyye

“Efal-i şartiyye” ise eserin yirmi üçüncü dersinde ele alınmıştır. “Mazi-i şuhüdi-i şarti”, “mazi-i nakli-i şarti”, “hal-i şarti”, “müstakbel-i şarti”, “muzari-i şarti”, “vücubi-i şarti”, “iltizami-i şarti” konu kalıpları yine ayrı ayrı maddeler altında örneklendirilmiştir (s.102-103-104).

Efal-i Mürekkebe

“Efal-i mürekkebe” “iktidari”, “tacili”, “tamimi” olmak üzere üçe ayrılmıştır. “Mastar-ı iktidari”; “asli”, “hikayye”, “rivayet” ve “şarti” olmak üzere dörde ayrılmıştır. Bu maddelerinin “mazi”, “mazi-i nakli”, “hal”, “müstakbel”, “muzari”, “vücubi”, “iltizami” kalıpları yine ayrı ayrı maddeler altında örneklendirilmiştir. Bu örneklerde hem “müsbet” hem de “menfi” kalıpları üzerinde durulmuştur. İktidari fiilin emir sigaları olmadığı, rivayet iktidarının mazi-i şühüdi kalıbı olmadığı ve iktidari-i şartının soru sigalarının yokluğu belirtilmiştir (s.105-106-107).

Fiil-i Tacili- Fiil-i Tamimi

Eserin yirmi beşinci ve yirmi altıncı dersinde fiil-i tacili ve fiil-i tamimi maddeleri da aynı usulle anlatılmıştır (s.108-109-110-111-112).

Efal-i Rabtiyye

Eserin 26. dersinde efal-i rabtiyye: “Kelimeleri birbirine rabt eden fi’illerdir.” (s.114) denilerek açıklanmış ve beş madde halinde ele alınmıştır:

1. Siga-i atfiyye: Nihayeti sakın olan madde-i asliyyeye “-up” müteharrik olanlara “-yup” ilavesiyle teşkil olunur. Bu eki hep yuvarlak vokalla gösterildiği farkedilmiştir.

Madde-i asliyye: *Yaz-*

Siga-ı atfiyye müsbet: *Yazıp*

Siga-ı atfiyye menfi: *Yazmayıp* gibi (s.114).

2. Siga-i devamiyye: Bir işin devam halini bildirir (s.114). Üç çeşide ayrılmıştır:

a. Mazi-i şühüdi cem mütekellimin nihayetine “-ca” edatı ilavesiyle yapılan kelimeler: *Yazdıkca, yazmadıkça* gibi.

b. Fiil-i iltizami-i müfred-i ga’ibinin nihayetine hafif harekeli kelimelerde “-rek” sakil harekeli kelimelerde “-rak” ilavesiyle yapılan kelimeler: *Yazarak, yazmayarak, söyleyerek, söylemeyerek* gibi.

c. Fiil-i iltizami-i müfred-i ga’ibinin tekerrurundan yapılan sigadır: *Yaza yaza gitti* gibi. Muzari’ veya müstakbel sigalarının nihayetine iken edatı ilave olunursa siga-ı devamiyye olur: *Yazar iken, söyleyecek iken* gibi (s.115).

3. Siga-ı takibiyye: Hafif madde-i asliyyelerin nihayetine (icek) sakillere (ıcak) ilavesiyle yapılır. *Gelecek, olacak* gibi. Bir muzari’ fiilin müsbet ve menfileri birleştiği halde yine siga-ı takibiyye olur: *Yazar yazmaz, gider gitmez* gibi.” (s.116)

4. Siga-ı ibtidaîyye: Fiil-i iltizami-i müfred-i ga’ibi nihayetine “-li, -li beri, -li den beri” lafızları ilavesiyle yapılır:

Yazalı, yazalı beri, yazalıdan beri

Yazmayalı, yazmayalı beri, yazmayalıdan beri.

Ardından “siga-ı ibtidaîyye”nin diğer üç şeklinden bahsedilmiştir. 1. Nehy-i hazırın nihayetine “den” edatı ilavesiyle elde edilir: *Yazmadan* gibi. 2. Muzari’ menfinin nihayetine “den” edatı ilave olunup evvel yahud “mukaddem” lafızlarıyla yapılır: *Yazmadan evvel*. 3. Mastar-ı aslinin nihayetine “-sizin” edatının ilavesiyle yapılır: *Yazmaksızın* gibi (s.116-117).

5. Siga-ı intihaiyye: Nihayeti sakın olan madde-i asliyyelere “-nca” müteharrik olanlara “-ince” ilavesiyle yapılır: *Yazınca, söyleyince* gibi (s.117). “-ınca-ince” den sonra “ya kadar” “ya değin” “ya dek” edatları kullanılabileceği belirtilmiştir. *Gelinceye kadar, gelinceye değin, gelinceye dek* gibi.

Ardından siga-ı intihaiyye yapmak üzere iki yol daha açıklanmıştır. Bunlar:

1. Sığa-ı sılaya “gibi” ve efal-i zatiyyenin nihayetine “bile” lafızları ilavesiyle: *Yazdı bile, geldiği gibi durmadı gitti gibi* (s.112).

2. Mazi şühüdi cem mütekelliminin nihayetine “den” edatı ilavesiyle: *Yazdıktan sonra gibi* (s.118).

Bol örneklerle ve gayet anlaşılır bir dil kullanılarak anlatılmıştır. İçeriğin maddeler halinde bölünmüş olması ise konunun kavratılması adına çok yararlı olmuştur.

Efal-i Sıla

Fiilin “efal-i sıra” kısmı ise yirmi sekizinci derste açıklanmıştır. Efal-i sıra: “ef'al-ı rabtiye gibi kelimeleri rabt eden ve bazen isim, sıfat ve maşdar maşamında olan fi'illerdir.” şeklinde tanımlanmıştır. “Efal-i sıra-i mazi” ve “sıra-ı müstakbel” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her ikisi için ayrı ayrı tablolar halinde örnekler verilmiştir. Gerek olumlu gerekse olumsuz örneklemeler işlenmiştir (s.119-120-121-122).

Efal-i Feriyye

Eserin yirmi dokuzuncu dersinde ise “efal-i feriiye”ye yer verilmiştir. Efal-i feriiye: “İsm-i fail”, “ism-i meful”, “mübalağa-i ism-i fail”, “sıfat-ı müşebbehe” kısımlarından oluşmaktadır (s.123). Eserde “ism-i fail”, “ism-i meful”, “mübalağa-i fail” ve “sıfat-ı müşebbehe” şu şekilde tanımlanıp örneklendirilmiştir. İsm-i fail: “Bir işin fa'ilini bildiren kelimedir. *Yazan adam* gibi” (s.124). İsm-i failin iki sigası belirtilmiştir. Bunlar:

1. Bir mastar-ı malumun hafif madde-i asliyyesine “-en”, sakil olanlarına “-an” ilavesiyle yapılan: *Gör-, gören*, sonu müteharrik olan ve olumsuz olanlara “-en” ve “-an” den önce “y” ilavesiyle: *Söyleyen, söylemeyen* gibi.

2. Madde-i asliyyelerin nihayeti müteharrik olanlarına “-yıcı”, sakinlerine “-ici” ilavesiyle yapılan: *Sürücü* gibi.

“İsm-i meful: fâ'ilin işi kendisine ta'sir eden kelimedir: *Yazılan kitap, kırılan kalem* gibi” (s.124). “İsm-i meful” “ism-i fail”in kaidesi vecihle kurulur ancak “ism-i meful” “efal-i meçhule”den yapılır. İsm-i fail: *Bulan*, “ism-i meful”: *Bulunan* gibi. “İsm-i fail” ve “ism-i mefuller” her ikisi de mastar-ı mürekkepten yapıldığı ve sıfatlar gibi “meful” ve “izafet halleri” alabildiği örneklenerek belirtilmiştir (s.125).

Mübalağa-i İsm-i Fail, Sıfat-ı Müşebbehe

Efal-i feriiyenin “mübalağa-i ism-i fail” ve “sıfat-ı müşebbehe” kısımlarına eserin otuzuncu dersinde devam edilmiştir (s.126). Mübalağa-i ism-i fail: Ziyadelik manası veren fiilden müştek kelimedir. Bazı madde-i asliyyelerin hafiflerine “-ken”, sakillerine “-kan, -gan” lafızlarının ilavesiyle yapılır: *İşitken, utangan, çalışan* gibi (s.126). Ayrıca “-gec, -gıc” lafızlarıyla da “mübalağa-i ism-i fail” olabileceği de örnekler ile belirtilmiştir *sözgeç, dalgıç* gibi (s.127).

Sıfat-ı müşebbehe: “Sıfatlar gibi bir şeyin halini bildiren kelimelerdir.” Bunların bir kısmı “ism-i fail”, diğer kısmı ise “ism-i meful” manasını verdiği belirtilmiştir (s.127). “İsm-i fail” manasını veren sıfat-ı müşebbeheler: “Madde-i asliyye” “sakil” olup birinci harfin harekesi “zamme” olursa “-ğun” eğer “fetha” veya “kesre” olursa “-ğın” ilavesiyle teşkil olunur: *dur- durgun, kız- kızgın* (s.127). “Madde-i asliyye” “hafif”

herekeli olupta birinci harfin harekesi “zamme” olursa (-gün) “fetha” veya “kesra” olursa “-kin” ilavesiyle teşkil olunur: *Üz- üzgün, piş- pişkin* gibi. “İsm-i meful” manası veren sıfat-ı müşebbeheler: “Madde-i asliyye sakil harekeli olupta birinci harfin kelimesi zamme olursa (-uk) fetha veya kesre olursa (-ik) ilavesiyle teşkil olunur: *Uyu: uyuk, karış: karışık* gibi. “Madde-i asliyye hafif harekeli olupta birinci harfin harekesi zamme olursa (-ük) fetha veya kesra olursa (-ik) ilavesiyle teşkil olunur: *Çöz- çözüük, ez-: ezik* gibi. Madde-i asliyyenin nihayeti “müteharrik” olursa hareke harfleri silinir: *Çürümek: Çürük, köşemek: Köşek* gibi (s.128). Ayrıca sıfat-ı müşebbehenin başka bir türünden bahsedilmiştir: Nihayeti müteharrik olan madde-i asliyyeye “-lı” ve nihayeti sakin olan madde-i asliyyeye “-ılı” ilavesiyle yapılabildiği izah edilmiştir: *Sayılı, tartılı* gibi (s.128). Arapça ve Farsça efal-i feriiyyelerinden bahsetmemiştir.

Edevat

Eserin son dersi “edevat” konusuna ayrılmıştır. Eserde “edevat haliyye”, “zamaniyye”, “mekâniyye”, “nida” olmak üzere dört kısma ayrılmıştır. “Edevat” bahsinde tek tek her bir sözcük ele alınmış, ayrıca Osmanlıcada kullanılan bazı Arapça ve Farsça edevatlardan da söz edilmiştir. Bunlar: Artık, iken, içün, ile, imdi, ancak, üzere, ol, ama, eger, ez, illa, asa, illa, en, b, ba, ,b, ber, beray, bia, bigayrı, bazı, bazen, belki, başka, beraber, birle, binaenaleyh, bunca, birir, bile, be, behi, pek, tek, ta, t, cek, cak, çağın, ca, celin, ca, çünkü, hala, hatta, den, diye, zira, zar, stan, şol, şöyle, sayıd, sanki, tuba, ala, an, gayet, galiba, gayri, farazen, fakat, kadar, ke, keşki, gibi, kaan, gerek, gereği gibi, güya, göre, ki, lı, lık, lakın, li, maada, mademki, meğer, maa, misl, misli, mesela, nitekim, na, nice, ve, veş, velav, i, ya, yahud, yana, yani, yalnız, yine, yoksa, henüz, hemen, hem, her hiç, lele, erken, geç, dün, yarın, ertesi, sonra, bundan böyle, vakit bu vakit, demin, da’ima, şimdi, gah, gah be gah, şöñ, şöñunda birazdan, öteden beri, be’d, be’dehu, be’deazin, be’dema, ard, aşağı, alt, öte, orta, uzak, üzeri, üst, içeri, öñ, irak, ileri, beri, doğru, dışarı, karşı, geri, nere, yan, yakın, yukarı... (s.129-146).

Görüldüğü üzere yazar “edevat” bahsine çok geniş bir yer ayırmıştır. Zikri geçen her bir sözcüğün gerek hangi dilden alınmış olduğu gerekse de farklı kullanım şekillerini en ince ayrıntılarına varana kadar anlatmıştır. Eserin son bölümünde “tehlil-i ibare” kısmı yer almaktadır. Bu kısımda kitabın bütünüyle ilgili olarak konuların ayrıntılı bir şekilde daha iyi kavranması amacıyla özenle seçilen cümlelerin tahlili yapılmıştır (s.146-147-148-149-150). Eserin son sayfasında hata ve sevab cedveline (tablo) yer verilmiştir. Eserde yanlış yazılan kelimeler doğru yazılışı ve bulunduğu sayfa belirtilmiştir (s.151).

Sıdkı’nın bu eserinin rüşdiyyelerde okutulması tavsiye edilmiştir. Kitabın boyutları, yazı puntosu ve kağıdın kenar boşlukları biçim açısından uygundur. Eserde kullanılan yazı puntosu 12 puntoya yakındır. Eserde konuların işleniş şekli de okuyucu açısından kolaylık sağlamaktadır. Öncelikle istenen kavramın tanımı yapılmıştır. Alt başlıklara ayrılacaksa maddeler halinde sıralanmıştır. Bu da konuyu takip etmek ve anlatmakta kolaylık sağlamaktadır. Her konunun sonuna örnekler konulmuştur. Bu örnekler sayı itibarıyla gayet yeterli örneği barındırmaktadır. Ayrıca her ünite sonunda verilen sorular, konunun tekrarı yapılacak şekilde verilmiştir. Eserde biçim açısından zenginlik kazandıran bir diğer unsur ise tablo şeklinde veya maddeler halinde anlatımın ve örneklendirmelerin bolca yapılmasıdır. Bu özellik anlatılan konunun göz ile takibinde çok ciddi bir kolaylık sağlamıştır.

Tanzimat Döneminde kaleme alınan gramer çalışmalarının çoğuna genel olarak bakacak olursak, birbirleriyle örtüşme bulunmadığı görülmektedir. Önceki yıllarda yazılmış dil bilgisi kitaplarında birçok terim ortak kullanılmıştır. Örneğin; “fiil”, “şart”, “sıfat”, “zarf”, “mazi”, “emir”, “siga”, “malum”, “meçhul”, “harf”, “iktidari”, “edat”, “hal”, “mutavaat” gibi terimler neredeyse bütün kaynaklarda kullanılmıştır. Eserimizin barındırdığı terimler gerek nicelik, gerekse nitelik olarak dönemin bütün kaynaklarının dilin sadeliği ve terimleri açısından birbirine benzemektedir. Örneğin; “geniş zaman” için “muzari” terimi kullanılmış ve bu zamanın basit ve birleşik çekimleri belirtmiştir. Ancak değişik terim kullanımına bir örnek verecek olursak Manastırlı Mehmet Rıfat’ın Mükemmel Osmanlı Sarfı eserinde ve Raşit’in Külliyyat adlı eserinde kalıplaşmış birleşik fiil için “mastar-ı talimi” terimini kullanırken Ömer Sıdkı eserinde “mastar-ı tamimi” ile karşılaşmıştır. Abdurrahman Fevzi Efendi *Mıkyasü’l-Lisân* eserinde kendine özgü, terimlerin işlevlerine bakarak bir isimlendirme biçimi kullanmıştır. Örneğin; Ömer Sıdkı eserinde ve dönemin eserlerinin çoğunda da belirli ve belirsiz geçmiş zaman için “mazi-ı şühudi ve mazi-i nakli” terimini kullanırken *Mıkyasü’l-Lisân* “mazi-i mahsusü’n-nisbe” ve “mazi-i menklulun-nisbe” terimini kullanmaktadır. Ömer Sıdkı, eserini Ahmet Rasim’in *Ameli ve Nazari Ta’lim-i Lisân-ı Osmânî* eseri ve Mihri’nin *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*’si Türk eseri gibi sade ve net bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca bütün kaynaklar ya Arapça, ya da Farsça veyahut Hüseyin Cahit’in eserinde olduğu gibi Fransızca gramerinin üslubundan etkilenmiştir (Abdallah, 2016:186-188).

3.4. Ömer Sıdkı’nın *Mükemmel-i Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* Adlı Eseri ile Bazı Gramer Kitapları Arasında Bir Karşılaştırma

Türk gramerciliğinin Tanzimat Dönemiyle birlikte başladığı bilinmektedir. Bu dönemin gramer kitaplarında yöntem açısından genellikle Arap gramerciliğinin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Daha sonra Batı dünyasının etkisi Türkçede görülmeye başlamıştır. Bu dönemde ders kitabı olarak yazılan üç tane eser incelenmiştir. Çalışma konusu olan Ömer Sıdkı’nın eseri ile Raşid’in *Külliyyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* adlı eseri, Ahmet Cevad Emre’nin *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* adlı eseri ve Arapça dil bilgisi olan *Mecmuatü’s-Sarf* adlı eser, üsluplarında, konuların sayısı ve içeriğinde gibi özellikler bakımından üzerinde durulmuştur.

3.4.1. Ömer Sıdkı’nın *Mukammel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* Adlı Eseri ile Raşid’in *Külliyyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* Adlı Eseri Arasında Karşılaştırma

Külliyyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî adlı eser 1899 yılında Binbaşı Raşid tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser çalışmamızın konusu olan Ömer Sıdkı’nın eseri gibi askerî rüşdiyelerde okutulması hedefiyle ortaya çıkarılmıştır. Ömer Sıdkı ifade-i mahsusa ile Raşid de madhal ile çalışmalarına başlamışlardır. Her ikisi de Lisân-ı Osmânî üzerine Arapça ve Farsçanın etkisinden bahsedip ancak Lisân-ı Osmânînin aslının Türkçe olduğunu söylemektedir.

Raşid’in *Külliyyat* adlı eserinin genel tasnifi şöyledir: O, kitabını üç kısma ayırmıştır.

1. Birinci Kısım sarf-ı Osmânî: Burada birinci ve ikinci makale bulunmaktadır. Birinci makale “isim” başlığı altındadır. Onun içinde dört bab vardır. Birinci bab içinde: “İsm-i mutlak”, “ahval-i esma”, “esma-i Arabiyye”, “esma-i Farisiyye” ve “Esma-i ecnebiyye” bulunmaktadır. İkinci bab ise “sıfat”, “sıfat-ı Arabiyye” ve “sıfat-ı Farisiyye” içermektedir. Üçüncü babda ise “kinayat” başlığı altında “zamir”, “ism-i işaret” ve

“mubhemat” olmak üzere üçe ayrılmıştır. Dördüncü babın içinde “mastar” konusu incelenmiştir. Bu kısımda yer alan ikinci makalede ise iki fasıl bulunmaktadır: 1. Fiil 2. Furu-ı fiil

2. İkinci kısımda nahv-i Osmânî ele alınmıştır. Buradaki konu başlıkları şunlardır: “İzafet”, “cümle-i fiiliyye”, “mütemmimat-ı cümle”, “cümle-i asliyye-cümle-i feriiyye”, “cümle-i mutlaka- cümle-i mukayyide”, “sıla cümleleri”, makale- fıkra. İkinci kısımda da üçüncü makaleyi içermektedir. Burada iki kısma ayrılmıştır. 1. Edevat 2. İşaret yahut usulü tenkit.

3. Üçüncü kısımda konu başlıkları ise şunlardır: 1. İlm-i belagat 2. İlm-i ma’ani 3. Kelimenin fesahatı 4. Kelamın fesahatı 5. İlm-i beyan

Raşid’in yaptığı tasnif ile Ömer Sıdkı’nın uyguladığı tasnif arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Cümle ve söz yapma yollarından Ömer Sıdkı’nın eserinde bahsedilmezken Raşid’in bu çalışmasında bu konular geniş bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu eksiklik yadırgamaya yol açmaz çünkü o dönemde yazılan kitapların çoğu özellikle rüşdiyeler için hazırlanan Türkçe ders kitapları göz önünde alınarak bu konuların içermediği görülür. Ayrıca Raşid usul-ı tenkit, nahiv ve ilm-i belagat üzerine dururken Ömer Sıdkı’nın çalışmasında öyle bölümler bulunmamaktadır.

Terimler konusuna gelince, bu iki eserde önceki yıllarda yazılmış gramer kitaplarında olduğu gibi pek çok ortak terim kullanılmıştır. “Cem”, “müfred”, “iltizami”, “iktidari”, “lazım”, “muteaddi”, “mazi”, “muzari”, “müstakbel”, “huruf”, “isim”, “sakil”, “hafif”, “siga”, “zahir” gibi kullanılan ortak terimlerin bazılarıdır. Her iki eserde de “zarflar” ayrı başlık altında incelenmemiştir. Ancak “zarf” teriminin kullanımı görülmektedir. Örneğin: Ömer Sıdkı eserinde “DA”, “der”, “fi” “zarf edatları” olarak isimlendirmiştir. Raşid’in eserinde de “Zahir-i vasfi, zarflara yani zaman ve mekan bildiren isimlere muzafun ileylere ilhak olunarak sıfat makamına kaim olur” tanıtımında “zarf” terimini kullanması görülmektedir. Her iki eserde “zarf fiiller” “siga-ı rabtiyye/ efal-ı rabtiyye” başlığı altında ele alınmıştır. Sıfat fiillerin ise Raşid’in eserinde “-an” eki Ömer Sıdkı’nın eserinde ise “-an” ve “-miş” ekiyle kurulduğu kısaca anlatılmıştır. İncelenen eserlerin döneminde terimler arasında izlenen örtüşme yokluğu bu iki eserde de görülmüştür. Bir taraftan aynı terimle farklı konu anlatılmıştır. Örneğin; Raşid, *Külliyat* adlı eserinde “hasıl-ı mastar”ın iki kısma ayrıldığını, birincisinin “-ma” ilavesiyle yapıldığını ve “mastar-ı tahfifi” olarak adlandırıldığını, ikincisinin “ntı” ilavesiyle yapıldığını belirtmiştir “sorması, sıkıntı” gibi. Ancak Ömer Sıdkı eserinde hasıl-ı mastarın “ş” ve “yış” ekleri ilavesiyle yapıldığını belirtmiştir. Diğer taraftan da aynı konu için farklı terimle karşılanmıştır. Örnek: “Kalıplaşmış birleşik fiil” için hem “fiil-i ta’immi” hem de “fiil-i ta’limi” kullanılması, ve “ş” veya “yış” ile yapılan mastarlara hem “hasıl-ı mastar” hem de “mastar-ı nevi” terimlerinin kullanılmasıdır.

İçerik açısından bir değerlendirme yapıldığında bu eserlerin dilinin rüşdiye öğrencilere uygun olarak basit ve bol örneklerle yalın ve duru olduğu görülmektedir. Kullandıkları tanımlarda saydamlık bulunur. Her iki eserde de konular tündengelim yöntemiyle işlenmiştir. Konunun tanımı yaptıktan sonra bolca örnek verilmiş en sonunda da temrin\sual kısmına yer verilmiştir. Yani yazarlar kavramları açıklamayı yeterli görmemiş, sorular tüm konuyu tekrara sevk edilecek şekilde özenle seçmiştir. Her iki yazar kendi örnekleri kullanıldığı görülmektedir.

Raşid ile Sıdkı’nın çalışmalarındaki örtüşmeyen konulardan biri de harf sayısıdır. Raşid’in *Külliyat* adlı eserinde Arapça alfabesinden alınan yirmi sekiz harfle Osmanlıca kelimelerin hepsini yazmanın mümkün olmadığından dolayı Farsçaya ait olan “je, çe, pe, sağır kaf” harfleriyle Türkçeye ait olup “vav, nun, ye” gibi okunan “kaf-ı

Türkî” eklenmiş ve bununla Türkçenin harflerinin otuz beşe çıktığı belirtilmiştir. Ömer Sıdkı ise eserinde yalnız otuz bir harfin varlığından bahsetmiştir. *Külliyat*’ta kaf’in beş tane çeşidi varken *Mükemmel Kavâid-i Lisânı Osmânî*’de sadece üç sadadan bahsedilmiştir.

Ayrıca Raşid “ahval-i esma” konusuna çok kısa değinmiştir. Ömer Sıdkı’nın gramer kuralları ile karşılaştırıldığında birçok eksikler gözden kaçmamıştır. Mesela Raşid’in eserinde mücerred, mefulün bih, mefulün ileyh, muzafun ileyh olmak üzere sadece dört başlık altında incelerken Ömer Sıdkı, isimlerin çekimi konusunda mücerred isimleri mürekkep kılmak üzere üç yoldan bahsetmiştir. Bunlar: 1. Meful edatları: Burada “mefulün bih”, “mefulün ileyh”, “mefulün fih”, “mefulün minh”, “mefulün maah”, “mefulün leh” olmak üzere altı başlık altında açıklamıştır. 2. İzafet edatları 3. istifham edatı. Her iki eserde de Farsça tamlamaların bolca kullanıldığı görülmektedir. Örneğin: Bağ-ı cihan (Raşid, 201), huruf-ı imla (Sıdkı, 10).

Ömer Sıdkı’nın eserinde Arapça ve Farsça gramer unsurları, Türkçe unsurların arasında daha kısa olarak işlenmiştir. Ancak Raşid’in çalışmasında Arapça ve Farsça gramer unsurları ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. “Esmâ-ı Arabiyye”, “esma-ı Farisiyye”, “sıfat-ı Arabiyye”, “sıfat-ı Farsi”, “kinayet-i Arabiyye ve Farsiyye” gibi başlıklar bulunmaktadır.

Raşid’in sıfat bahsinde ve bugünkü dil bilgisi kitaplarında “ p, s, m, r” harfleriyle yapılan “pekiştirme sıfatları”, Ömer Sıdkı kitabında r’den bahsedilmemiştir. Burada yazım hatası olabileceğini düşünmekteyiz.

“Zamir” bahsi ise *Külliyat*’ta ve *Mükemmel-i Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*’de de bugünkü kitaplardaki gibi kelime durumundaki ve ek durumundaki “zamirler” olarak ayrılmamıştır. Ancak bunları beraber incelenmiştir. Raşid, zamirleri “ism-i işaret” ve “mübhemat” ile birlikte kinayat başlığı altında ele almıştır. Burada zamirler: “Zamir-i şahsi”, “zamir-i izafi”, “zamir-i vasfî”, “zamir-i nisbi”, “zamir-i fiili” olmak üzere beş kısım olarak ele alınmıştır. Ömer Sıdkı’nın eserinde ise “şahsi”, “izafi”, “vasfî”, “fiili” olmak üzere dört çeşitten bahsedilmiştir.

Mübhemat konusu ise Raşid’in eserinde “ism-i tecrid”, “kelimat-ı istifhamiyye” ve “ism-i mevsul” olarak üçe ayrılırken Ömer Sıdkı ‘nın eserinde beraber işlenmiştir.

Raşid’in yaptığı mastarların tasnifi ile Ömer Sıdkı’nın eserinde uyguladığı tasnif arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Raşid’in tasnifi şöyledir:

1. Edat ve mana itibariyle mastarlar: Burada üç kısma ayırmıştır: “Mastar-ı asli”, “mastar-ı nevi” ve “hasıl-ı mastar”.
2. Asıllar itibariyle mastarlar: “Fiili”, “ismi” ve “vasfî” şeklinde sınıflandırılmıştır.
3. Mana itibariyle mastarlar: “Amm”, “has”, “müsbet”, “menfi” olarak dörde ayrılmıştır.
4. Nisbet itibariyle mastarlar: “Mastar-ı lazım”, “mastar-ı müteaddi”, “mastar-ı malum”, “mastar-ı meçhul” dört kısım olarak sınıflandırılmıştır.

Daha sonra mastarlar, “mastar-ı basit” ve “mürekkep” kısımlarına ayrılmıştır. “Mastar-ı mürekkep” ise “iktidari”, “tacili” ve “ta’limi” isimleriyle üçe ayrılmıştır. Ayrıca “mastar-ı mutavaat” ve “siga-i müşareket” konularından bahsedilmiştir.

Ömer Sıdkı’nın tasnifi ise şöyledir: Mastarlar “basit” ve “mürekkep” olmak üzere ikiye ayrılmıştır:

1. Mastar-ı basit: Burada beş türden bahsedilmiştir: “Mastar-ı asli”, “mastar-ı tekidi”, “mastar-ı tahfifi”, “hasıl-ı mastar”, “ism-i mastar”. Daha sonra mastarlar “maluma” ve “meçhule” olarak ele alınmıştır. “Mastar-ı malum” iki kısma ayrılmıştır. Bunlar: “Müteaddi” ve “lazım”dır. “Mastar-ı mutavvat”, “mastar-ı ismi”, “mastar-ı vasfî” ve “mastar-ı müşarekat” konuları ayrı ayrı incelenmiştir.

2. Mürekkep mastarlar da üç başlık altında ele almıştır. Bunlar: Mastar-ı iktidari, mastar-i ta'cili ve mastar-ı ta'mimi. Mastar-ı ta'mimi başlığı altında Ömer Sıdkı ve Raşid aynı kural anlatmış ancak Raşid Ta'mimi terimin yerine Ta'limi terimini kullanmıştır.

Fiillerin tasnifinde de her iki eserde farklılıklar izlenmektedir. Raşid'in tasnifi şöyledir:

1. Efal-i basita: Burada “emir”, “nehiy”, “mazi”, “muzari”, “hal”, “iltizami”, “istikbal”, “vücubi” isimleriyle sekiz çeşit bulunmaktadır.
2. Efal-i mürekkebe: Burada iki kısma ayrılmıştır, “mürekkeb-i amm” ve “mürekkeb-i has”.

Fiiller konusunda da “efal-i rivayet”, “efal-i şartiyye”, “siga-i istifhamiyye”, “efal-i rabtiyye” konuları anlatılmıştır. Hususi sigalar başlığı altında “siga-i istimrari” ve “siga-i sıla” ele alınmıştır.

Ömer Sıdkı ise fiilleri zaman bakımından “zaman-ı mazi”, “zaman-ı hal”, “zaman-ı müstakbel” olmak üzere üçe ayırmıştır. Daha sonraları fiiller, “iane”, “zatiyye”, “rabtiyye”, “sıla” ve “feriyye” başlıkları altında incelenmiştir. Her iki eserde fiillerin olumsuz, soruları ve çekim biçimleri bol örneklerle gösterilmiştir. Her iki yazar da fiil çekimi yaparken birinci şahıstan başlayarak vermiştir.

“Füru-ı efal”\ “efal-i feriiyye” başlığı altında her iki eserde de “ism-i fail”, “ism-i meful”, “mübalağa-i ism-i fail” ve “sıfat-ı müşebbehe” konuları incelenmiştir. Ancak Raşid eserinde Arapça “ism-i fail”, “Arapça ism-i meful”, “Arapça mübalağa-i ism-i fail” ve “Arapça sıfat-ı müşebbehe” konularını ele alırken Ömer Sıdkı bunlara yer vermemiştir. Son olarak Külliyyat'ta nahiv ve belagat konuları ayrı ayrı anlatılırken Ömer Sıdkı'nın eserinde bu konulardan bahsedilmemiştir.

3.4.2. Ömer Sıdkı'nın Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî Adlı Eseri ile Ahmet Cevat Emre'nin Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eseri Arasında Karşılaştırma

Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eser Ahmet Cevat Emre tarafından 1326 (1910) yılında yazılmıştır. Emre bu kitabını Darü'l-Müallimin'de öğretmenlik yaparken yazmıştır. Ömer Sıdkı eserini askerî rüştiyelerde okuyan öğrencilere tahsis ederken Ahmet Cevat kitabını idadiye öğrencilerine yönelik ele almıştır. Ömer Sıdkı'nın bu eserinde Arapça kuralları az miktarda alırken Ahmet Cevat'ın eserinde en çok kelimat-ı Arabiyye kısmına önem verilmiştir. Bunun sebebinin: “Arapça kelimelerle az miktarda meşgul olmanın bizi Arapçanın sarfından kurtaramacağı...” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca kaleme aldığı bu kitabını öğrenciler tarafından okununca Arapça ve Farsça kelimelere alışmalarının sağlanacağı ümidiyle hazırlandığı belirtilmiştir. Bu eserdeki bilgilerin değişik seviyelerde olan öğrencilere göre düzenlendiğini belirtmiştir.

Ömer Sıdkı “İfade-i Mahsusa” , Ahmet Cevat Emre de “ İfade-i Muharrir” başlıklı giriş sayılabilecek bir kısım ile başlarlar. Emre ifade-i muharrir kısmında Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerine etkilerinden bahsetmiş, onların diğer yabancı diller gibi öğrenilebileceğini ve öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Eserinin dikkat çekici özelliklerinden biri de Türkçe, Arapça ve Farsça kuralları bir bütün halinde vermiş olmasıdır. Ömer Sıdkı ise dilin Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşmasından bahsetmiş ancak dilin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Bu kitabında da Türkçe kurallarına daha fazla ağırlık vermiştir. Ahmet Cevat Emre kitabında kendi örneklerini kullanmakla birlikte edebi metinler ve başka yazarların kitaplarından alıntılar da yapmıştır. Tevfik Fikret,

Victor Hugo, Hüseyin Cahit, Didero, Abdülhak Hamit gibi yazarların eserlerinden alıntı yapması onun edebi zevki, estetik duygusunun göstergesidir. Böyle bir uygulamaya gençlerin söz varlığının gelişmesi hedefiyle başvurduğu düşünülmektedir. Ömer Sıdkı çalışmasında ise sadece kendi örneklerini kullanmıştır.

Ömer Sıdkı sarf ve nahiv konuları için ayrı ciltler hazırlanıp ayrı ayrı işlemiştir. Ancak Emre eserinde her iki konuyu birleştirmiştir. Emre, dil bilgisi kurallarını öğretici bir etkinlik ile öğretmemiş ancak dilin doğru ve güzel kullanımını daha çok önemsemiştir. Eserdeki alıştırmanın temrin, kıraat, ezber, kitabet, lügatler başlıkları, öğrencilerin okuma, yazma, tekrar etme, ezberleme gibi becerilerini geliştirme amacıyla ortaya koymuştur. Öğrencilerin söz varlığını zenginleştirmek için her kısmın sonunda kelime listelerine yer vermiştir. Ancak Ömer Sıdkı'nın kitabında geleneksel bir yöntem kullanılmıştır. Kolaydan zora gidilmiştir. Lügat, imla ve tenkit gibi konulara yer verilmemiştir.

Emre kelimenin tanımıyla başlamıştır. Daha sonra daha küçük unsurları olan hece ve harf tanıtmasıyla devam etmiştir. Ömer Sıdkı ise küçük unsur olan harften başlamıştır. Emre, Ömer Sıdkı gibi harflerin 31 harf olduğunu söylemektedir. Ancak Ömer Sıdkı eserinde üç çeşit kafa bahsederken Emre eserinde ise “kaf”, “kaf-i Farisi”, “kaf-i nuni”, “kaf-i yay” olmak üzere dört çeşit olarak ele almıştır.

Emre, harfler konusu daha ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca Arapça ve Farsça gramerlerine göre işlenmiştir. Her konudan sonra imla, kıraat ve tenkit kısımlarına yer ayrıldığı görülmüştür. Ömer Sıdkı'nın eserinde ise Emre'nin eserinde görülen imla ve kıraate verilen önem görülmemiştir. Emre isimleri iki kısma ayırmıştır:

1. ism-i cins
 2. ism-i has
- İsimlerin çeşitleri ise dört kısım olarak ele alınmıştır:
1. keyfiyet isimleri (ism-i mana)
 2. zevat isimler (ism-i ayn)
 3. ism-i camî\ ism-i cem
 4. ism-i mürekkep

Ömer Sıdkı'nın eserinin isim kısmında bahsedilmeyen “keyfiyet” konusu Emre'nin eserinde ele alınmıştır. Türkçede “müzekkerlik” ve “müenneslik” yokluğuna işaret etmiştir. Emre eserinde sıfat kısmında “sıfat-ı kıyasiyye” yapmak üzere kullanılan edatlar ve kurallardan bahsetmiştir. Bu kısımda bugünkü pekiştirme sıfatları yapmak için kullanılan “p, s, r, m” harfleri, onun eserinde yalnız “p, s, m” harfleri ele alınmıştır. Ömer Sıdkı'nın kitabında ise r'den bahsedilmemiştir. Her iki çalışmada da onlar, “sıfat-ı kıyasiyye” başlığı altında incelenmiştir.

Emre sıfatları ikiye ayırmıştır:

1. Sıfat-ı vassıyye
2. Sıfat-ı tayiniyye: Burada üç çeşitten bahsetmiştir. “İşariye”, “adediyye” ve “mübhemiyeye”.

Niteleme sıfatlarının sonlarındaki isimler kaldırıldığında, bu sıfatların isim gibi çekimlenme imkanından bahsetmiştir. Örneğin; sıcağa tahammül edemem gibi (33).

“Sıfat-ı adediyye” başlığı altında “asliyye” ve “rütbiyye” olmak üzere iki çeşit olarak ele almıştır. Ancak Ömer Sıdkı eserinde “sıfat-ı adediyye” başlıklı kısım içinde “adad-ı vassıyye” ve “adad-ı tevziyye” olarak ele alınmıştır. Emre Arabi kelimeler kısmını uzun uzun ele almıştır. Bu başlık altında Arabi kelimeler on iki çeşit olarak ele almıştır. Bunlar: 1- ism-i mevsuf; 2- mastar; 3- ism-i fail; 4- ism-i meful; 5- sıfat-müşebbehe; 6- sigâ-i mübalağa; 7-ism-i tafdil; 8- ism-i tasgir; 9- ism-i mensup; 10- ism-i zaman; 11- ism-i mekan; 12- ism-i alet. Ayrıca bu kelimelerin nasıl ve nerede

kullanabilecekleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Arapça kelimelerden bahsettikten sonra Farsça kelimeler de aynı şekilde ele alınmıştır. Farsçanın ön ve son ekleri açıklanmıştır. Bu eklerin Türkçede nasıl kullanabileceklerinden de bahsedilmiştir.

Ömer Sıdkı ise sıfatları şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Sıfat-ı müştakka
2. Sıfat-ı gayrimüştakka. Burada iki başlık altında ele alınmıştır: “Sıfat-ı sema’iyye” ve “sıfat-ı kıyasiyye”. “Sıfat sema’iyye” içinde “sıfat-ı adıyye”, “sıfat-ı adediyye” olmak üzere iki çeşide ayrılmıştır. “Sıfat-ı kıyasiyye” başlığı altında ise “sıfat-ı nisbiyye”, “sıfat-ı teşbihiyye”, “sıfat-ı takliliyye”, “sıfat-ı tafziliyye”, “sıfat-ı temyiziyye” ve “sıfat-ı tekidiyye” altı kısım olarak işlenmiştir.

“İzafet” konusunda Emre’nin eserinde isim tamlamasının yirmiden fazla anlamı verilmiştir. Belirtili isim tamlamasına (muzafun ileyh marife), belirtisiz isim tamlaması için de (muzafun ileyler nekre) ismi kullanılmıştır. “İzafet-i lamiyye” ve “beyaniyye” kısımlarının Türkçede yer almadığı belirtilmiştir. Ömer Sıdkı’nın kitabında ise tamlamalar çok kısa bir şekilde anlatılmıştır. Yalnız belirtili isim tamlamasının şekline yer verilmiş ve nahiv kitabında daha ayrıntılı biçimde ele alınacağı söylenmektedir.

Emre “sıfat tamlaması” konusuna yer vermiştir (sıfatlarda izafet). Farsça tamlamaların Türkçede bolca kullanılmasını izah etmiştir. Türkçede kullanılan Arapça isim tamlamalarına yer verilmiştir. Ömer Sıdkı’nın eserinde ise “sıfat tamlaması” konusundan ve Arapça ve Farsça tamlama şeklerinden hiç bahsedilmemiştir.

“Zamir” tasnifine gelince Emre’nin eserinde “zamirler” altı çeşit olarak ele alınmıştır: 1. Zamair-i şahsiyye; 2. Zamair-i izafiyye; 3. Zamair-i mülkiyye; 4. Zamair-i işariyye; 5. Zamair-i fiiliyye; 6. zamair-i mübheme. Zamir-i mülki bahsinde kişi zamirlerinin ilgi hali ekinden sonra gelen zamir-i mülki olan “ki” ile “edat-ı vasfiyye” olan (ki) arasındaki farktan bahsedilmiştir. Ayrıca “edat-ı vasfiyye”nin zarflara ve zarf halindeki isimlere gelerek onları sıfat yaptığını açıklamaktadır. Örneğin; *düñkü gazete gibi* (Emre,2004:148). “Zamir-i şahsi” başlığı altında “kendi” zamirinin “merci” başlığı altında hem pekiştirmek hem de zamirin yerine kullanılabilmesi konusuna işaret edilmiştir. Ancak Ömer Sıdkı “kendi” kelimesini mübhemat kısmında ele almıştır. Emre, işaret ve belirsizlik sıfatları ile zamirleri arasındaki farkı belirleyen noktalar üzerinde durmuştur (149). Arabi ve Farisi zamirlerin nadiren kullanılabileceğini belirtmiştir. Ömer Sıdkı’nın kitabında ise “zamirler” kısmında “zamir-i şahsi”, “zamir-i izafi”, “zamir-i vasfi”, “zamir-i fi’ili” olmak üzere dört çeşit bulunmaktadır. Ömer Sıdkı “zamirler”, “ism-i işaret” ve “mübhemat” konularını “kinayat” başlığı altında ele alırken Emre bunları ayrı ayrı incelemiştir.

Emre, “fiil” konusunu “fiil-i hamli” ve “fiil-i cevheri” olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. “Kaziyye” terimi altında cümleyi tanıtmıştır. “Musarraḥ”, “gayr-i musarraḥ” ve fiil ile fail uyumu konuları da ele alınmıştır. Ömer Sıdkı ise fiilleri “iane”, “zatiyye”, “rabtiye”, “sıla”, “feriyye” başlıklar altında incelemiştir. Failin fiile uyumu konusuna yer vermemiştir. Emre’nin kitabında “meful” ya da “mütellikaat-ı fiil” adlı kısımda iki çeşit bulunmaktadır: “Mefulün sarıḥ” ve “mefulün gayr-i sarıḥ”. Hem cümledeki tümleç için ve hem de tamlamadaki tamlanan için meful teriminin kullanıldığı görülmüştür. “Mefulün sarıḥ”ın IU, yIyU, nInU eklerinin gelmesiyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Yalnız eksiz olabileceğine de işaret etmiştir. Örnek: *Kapıyı açtım\ kitap okudum*.

“Mefulün sarıḥ” (I,U) dışında “edat-ı mefuliyet”ler incelenmiştir. Bunlar:

- 1- (Mefulün ileyh A, YA) Burada onun üç manası bulunduğu belirtmiştir. 1. Bir istikamete teveccüh ve hareket: *Haneme gidiyorum* 2. İntiha: *Buradan Bursa’ya*

10 saatte gidilir 3. İltisak ve takarrüp: *Göğüs göğüse, süngü süngüye gelmişler*
4. Fiyat: *Şekerin okkası üç buçuk kuruşadır.*

- 2- (Mefulün fih, DA): Bu edatın zarfiyet manasını ifade ettiği belirtilmiştir (164),
- 3- (Mefulün anı\ minh DAN),
- 4- (Mefulün maa) ile,
- 5- (Mefulün ileyh) için,
- 6- (Mefulün aleyh) üzere,
- 7- Sız,
- 8- Gibi.

Daha sonra “mefulün sarıh” edatı olan (IU), “mefulün ileyh”, “mefulün fih”, “mefulün minh”, “mefulün maa”, “mefulün ileyh” ve “mefulün aleyh” edatlarının isimle çekim şekillerine örnekleriyle yer verilmiştir. Ömer Sıdkı ise isimlerin çekimi konusunda meful edatlarını “mürekkep isimler” başlığı altında incelemiştir. Burada meful edatları: “Mefulün bih”, “mefulün ileyh”, “mefulün fih”, “mefulün minh”, “mefulün maah”, “mefulün leh” olmak üzere altı başlık altında açıklamıştır. Emre’nin bahsettiği “mefulün aley” edatına yer verilmemiştir.

Emre de fiiller kısmında “müteaddi” ve “lazım” konularını ele almıştır. Her iki çalışmada da üç dereceli “müteaddi” yapabilme imkanından bahsedilmiştir. Emre’nin kitabında “malum” ve “meçhul” tasnifi ve “mutavaat fiili” de işlenmiştir. “Mutavaat” bahsinde “n, ş, l” harflerinden birinin ilavesiyle yapılmasından bahsedilmiştir. Örnek; *çekildi, çekindi, oradan savul “savuş”*. Ömer Sıdkı ise “matar-ı mutavaat” “l,n” ilavesiyle yapılabildiğini açıklamıştır. Daha sonra etken “matar-ı vasfı”ye “ş” eki getirilerek “mutavaat” anlamını verebileceğini örneklerle açıklamıştır: Fenalaşmak, iyileşmek gibi.

Her iki yazar (l) ve (n) eklerinin hem dönüşlü hem edilgen ekleri olduğunu ve onların birbirleriyle karıştırılmamaları gerektiğini vurgulamıştır. Emre fiilleri zaman bakımından dört çeşit olarak ele almıştır: 1. Mazi, 2. Hal, 3. İstikbal, 4. Muzari. Burada da geçmiş zaman; “mazi şühudi” ve “mazi nakli” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Daha sonra da fiiller “basita” ve “mürekkebe” olarak ikiye ayrılmıştır. Ömer Sıdkı ise fiilleri zaman bakımından “zaman-ı mazi”, “zaman-ı hal”, “zaman-ı müstakbel” olmak üzere üçe ayırmıştır.

Emre’nin çalışmasında siga başlığı altında on bir tane sigadan bahsedilmiştir: 1. Siga-i ihbariyye, 2. Siga-i hikaye, 3. Siga-i rivayet, 4. Siga-i emriyye, 5. Siga-i iltizamiyye, 6. Siga-i vücubiyye, 7. Siga-i şartiyye, 8. Siga-i feriyeye, 9. Siga-i sıla, 10. Siga-i rabtiyye, 11. Matar.

Fiillerin çekimi “tasrif” başlığı altında ele alınmıştır. Burada fiil-i cevherinin çekimi ile efal-i hamliyyenin çekimi işlenmiştir. Fiil-i cevherinin tasnifi kısmında fiil-i cevherinin imek fiili olduğunu belirtir ve onun olmak fiilinden kurulabileceğini söylemektedir. Emre’nin eserinde fiil-i cevherinin çekimi Ömer Sıdkı’nın eserinde “efal-i iane” başlığı altında ele alınmıştır. Ayrıca Emre’nin efal-i hamliyyenin tasnifi başlığı altında ortaya koyduğu çekimler Ömer Sıdkı’nın eserinde “efal-i basita-i asliyye” başlığı altında ele alınmıştır. Ömer Sıdkı fiil çekimini yapmak üzere birinci şahıstan başlarken Emre yalnızca üçüncü şahıs çekimini vermiştir. Bundan da anlaşılır ki Emre, böyle sıra sıra paradigmalar halinde dizdirmenin öğrencilere faydası olmadığı görüşünde bulunmaktadır.

Emre fiillerin çekimlerinde “yazmak, okumak, gülmek, istemek” fiilleri kullanmıştır. Muzari kipinin kullanmasıyla ilgili kuralları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Fiillerin hece sayısına göre muzari kipinin nasıl kullanılabileceğini izah

etmiştir. Ayrıca kurallı olmayan ve istisna olan şekillerine yer vermiştir (191). Ancak Ömer Sıdkı bunlardan ayrıntılı bir şekilde bahsetmemiştir.

Emre, fiillerin çekimleri, soru ve olumsuz şekillerine ek olarak onların kullanımlarına da yer vermiştir. Ömer Sıdkı ise yalnız fiillerin çekimleri, soru ve olumsuz biçimlerini ele almıştır. Emre “Siga-i rabtiyye” başlığı altında “siga-i atfiyye”, “siga-i haliyye”, “siga-i ibtidaiyye”, “siga-i intihaiyye”, “siga-i takibiyye”, “siga-i tevkitiyye”, “siga-i zamaniyye”, “siga-i feriyye” olmak üzere sekiz çeşit olarak ele almıştır. Ancak Ömer Sıdkı bunları “atfiyye”, “devamiyye”, “takibiyye”, “iptidaiye”, “intihaiyye” isimleriyle beş başlık altında incelemiştir.

Emre, kitabında “Siga-i feriyye” kısmı içinde “ism-i fail” yapmak üzere etken fiiline, “ism-i meful” yapmak için edilgen fiiline “-an” ve “-miş” ekleri kullanılmasıyla yapabileceğini açıklamıştır. Ancak Ömer Sıdkı çalışmasında “Efal-i feriyye” başlığı altında “ism-i fail”, “ism-i meful”, “mübalağa-ı ism-i fail” ve “sıfat-ı müşebbehe” olmak üzere dört çeşit olarak ele almıştır. “İsmi fail” etken fiiline “-an\ -n” ve “-yıcı\ -ıcı” ekleyerek, “ism-i meful” ise edilgen fiiline “-an” ve “-miş” ekleyerek yapılabildiği belirtmiştir. Emre “mastar” tasnifinde mastarları “mastar-ı asli”, “mastar-ı tahfifi”, “mastar-ı tekidi” ve “mastar-ı nevi” olarak dörde ayırmıştır. Ömer Sıdkı ise mastarları “mastar-ı basit” ve “mastar-ı mürekkep” şeklinde sınıflandırmıştır. “Mastar-ı basit” içinde “mastar-ı asli”, “mastar-ı tekidi”, “mastar-ı tahfifi”, “hasıl-ı mastar”, “ism-i mastar” olarak beş çeşit bulunmaktadır. Emre eserinde “ş” eki ilavesiyle yapılan mastar için “mastar-ı nevi” terimini kullanırken Ömer Sıdkı bu ek için “hasıl-ı mastar” terimini kullanmıştır. Emre çalışmasında “efal-i iane” başlıklı kısmında efal-i mürekkebeden bahsedilmiştir “Efal-i mürekkebe” üç kısma ayrılmıştır. Bunlar:

1. Kendi ismiyle çekimlenen; *yazı yazmak* gibi
2. (Efal-i iane) etmek, eylemek, kılmak, buyurmak mastarlarıyla çekimlenen isimler ve sıfatlar. Burada bulmak fiilini bir yardımcı fiil gibi değerlendirmemiştir
3. Fiilin anlamını değiştiren mastarlarla birleşen fiiller; 1- fiil-i iktidari 2- fiil-i tacili\ müfaca 3- fiil-i takarrübi\ mukaarebe 4- fiil-i istimrari (218).

Ömer Sıdkı ise “mürekkep mastarlar” içinde üç çeşit ele almıştır. Bunlar “mastar-ı iktidari”, “mastar-ı ta’cili” ve “mastar-ı ta’mimi”. Ömer Sıdkı da “mastar-ı tamimi” içinde bahsettiği yardımcı fiiller arasında bulmak fiiline yer vermiştir. Ayrıca “fiil-i takarrübi” ve “fiil-i istimrari” konularından bahsetmemiştir. Emre’nin bir kural için birden fazla terim kullanması gözümüzden kaçmamıştır.

Emre, eserinde yapım ekleri ve söz yapma yolları üzerinde durmuştur. Burada “efalden müştak kelimeler” ve “isim ve sıfatlardan efal teşkili” başlıkları altında fiil yapım ekleri ve isim yapım eklerine yer verilmiştir. “Mütemmimat-ı cümle” başlığı altında “temyiz”, “hal” ve “zarf” ele alınmıştır. Ömer Sıdkı çalışmasında bu konulara yer vermemiştir.

Emre, eserinde “edevat” konusunu dört çeşit olarak incelemiştir. 1. Mütemmim edatları 2. Rabit edatları 3. İştikak edatları 4. Nida. Ömer Sıdkı ise edatları “haliyye”, “zamaniyye”, “mekâniyye” ve “nida” isimleriyle dört kısma ayırmıştır.

Emre çalışmasında Türkçenin söz dizimini şöyle ele almıştır: “Tahlil-i sarfi ve nahvi” başlığı altında ismin tahlili, sıfatın tahlili, zamirlerin tahlili, fiilin tahlili, zarfların tahlili, edatın tahlili, nidanın tahlili. Daha sonra kazanya başlığı altında Ömer Sıdkı’nın eserinde yer almayan cümle bilgisi kısmına yer vermiştir. Ömer Sıdkı’nın eserinde işlenmeyen konulardan bazıları da tasvir, suvarı-i beyan ve ifadedir.

3.4.3. Ömer Sıdkı'nın *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* Adlı Eseri ile *Mecmuatü's Sarf* Adlı Eser Arasında Karşılaştırma

Mecmuatü's Sarf isimli kitabın çalışmamıza esas olan baskısı Muhammed Hadi Mardini tarafından hazırlanmış ve 189 sayfalık olarak 2007- 1428 yılında basılmıştır. Mardini'nin kitabının girişinde besmeleden sonra Allah'a şükür sunulmuştur ve Allah'ın kitabında ve sünnette ilmin önemi ile ilgili metinler bulunmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Ömer Sıdkı'nın eserinde ifade-i mahsusa ile başlanmıştır. Lisân-ı Osmânî üzerine Arapça ve Farsçanın etkisinden bahsedilip Lisan-ı Osmânînin aslinin Türkçe olduğu söylenmektedir.

Mecmuatü's Sarf kitabı Arapça ilmine başlayanlar için gerekli olan ilk kitaplar olan sırasıyla *İzzi*, *Maksud*, *Bina*, *Emsile* kitaplarını barındırmıştır. Osmanlı medreselerinde yüzyıllarca okutulmuş ve halen de okutulmaktadır. Aynı eser Ensar Aslan, Galip Akbal ve İrfan Güngörür tarafından basıma hazırlanmıştır. Bu baskıda *Emsile* ve *Bina* kitapların yazarları belli olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca *Maksud* adlı kitabın yazarının tartışılmalı olduğu ifade edilmiştir. Ancak *İzzi* adlı kitabın yazarının ez-Zencani olduğu belirtilmiştir. Ömer Sıdkı'nın eseri ise askerî rüşdiyelerde okutulması hedefiyle ortaya çıkarılmıştır. *Mecmuat'üs Sarf* kitabı geniş dipnot ve izahatları ile okuyucunun bilgiye ulaşımını kolaylaştıracak şekilde hazırlanmıştır.

Bir konu ile ilgili bilgi hemen sayfanın altında olup, rahatça okunacak büyüklükte bilgisayar yazısıyla yazılmıştır. Ömer Sıdkı'nın eserinde ise konular tündengelim yöntemiyle işlenmiştir. Konunun tanımı yaptıktan sonra bolca örnek verilmiş en sonunda da temrin\sual kısmına yer verilmiştir. *Mecmuatü's Sarf*'ın *İzzi* kısmında “harf”, “hece”, “kelime” ve “imla” konusuna değinmeden hemen fiilin bölümlerine başlanmıştır. Ömer Sıdkı ise küçük unsur olan harften başlamıştır. *İzzi*'de “fiil” şu şekilde sınıflandırılmıştır: “Sülasi” ve “rübai” bunlar da kök bakımından ya “mücerret” ya da “mezid” olmak üzere iki kısma ayrılır. Daha sonraları fiilin asli harflerinde “elif”, “vav”, “ye”, “hemze” ve aynı cinsten iki harf bulunduğu veya bulunmadığı duruma göre “salim” ve “gayr-i salim” olarak ayrılmıştır. “Sülasi mücerret”, “rübai mücerred”, “sülasi mezid” ve “rübai mezid” fiillerin vezinleri örneklerle verilmiştir. Ömer Sıdkı ise fiilleri “iane”, “zatiyye”, “rabiyye”, “sıla”, “feriyye” başlıkları altında incelemiştir. Türkçede olduğu gibi Arapçada da fiiller manalarına göre “müteaddi” ve “gayri müteaddi” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *Mecmuatü's Sarf* kitabında fiilin zamanına göre “muzari”, “mazi” ve “emir” sigaların vezinleri ve olumsuz şekilleri sunulmuştur. Muzari sigalarına sin harfi veya sevfe (سوف) eki ekleyerek müstakbel sigasının kurulabileceği ifade edilmiştir. Ömer Sıdkı ise fiilleri zaman bakımından “zaman-ı mazi”, “zaman-ı hal”, “zaman-ı müstakbel” olmak üzere üçe ayırmıştır. *Mecmuatü's Sarf* kitabının bu kısmında da “ism-i fail” ve “ism-i meful” konuları ele alınmıştır. Mücerred sülasi fiillerin ism-i faili “fail” (فاعل) vezninde olduğu belirtilmiştir. Diğer fiillerin ism-i faili ise muzari şeklini alır, baştaki muzarilik harfi atılıp yerine mazmum bir mim harfi getirilmesiyle olduğu belirtilmiştir. Bazen ismi fail anlamı taşıyan kelimelerin “ism-i fail” olarak addedildiği ifade edilmiştir, *rahim* (رحيم) gibi. İsm-i mefulün ise sülasi fiilden “meful” (مفعول) vezninde türetildiği ifade edilmiştir. Diğer fiillerin ism-i mefulleri ise meçhul muzari'den, muzari'lik harfi atılıp, yerine mazmum bir mim harfi getirilerek olduğu belirtilmiştir. Burada da bazı kelimelerin meful anlamı içerdiği ifade edilmiştir. *Katiil* (قتيل) gibi. Ömer Sıdkı çalışmasında “Efal-i feriyye” başlığı altında “ism-i fail”, “ism-i meful”, “mübalağa-i

ism-i fail” ve “sıfat-ı müşebbehe” olmak üzere dört çeşit olarak ele almıştır. “İsm-i fail” etken fiiline “-an\-n” ve “-yıcı\-ıcı” ekleyerek, “ism-i meful” ise edilgen fiiline “-an” ve “-miş” ekleyerek yapabildiği belirtilmiştir. *İzzi* kitabında da “Muzaaf” babında ikinci ve üçüncü harfi aynı olan kelimeler *adde* (عَدَّ) gibi veya birinci ve üçüncü harfi aynı olan kelimelere “muzaaf” denildiği belirtilmiştir. Buna *zelzele* (زَلْزَلَة) kelimesi örnek olarak verilmiştir. “Mutell” faslında ise fiilin asli harflerinden biri “vav”, “elif” veya “ye” olan kelimeye “mutell” ismi verildiği ifade edilmiştir. “Mutell” yedi bölüm altında incelenmiştir. 1. Misal: Asli ilk harfi vav veya ye olan kelime (وَعَدَ) 2. Ecvef: Asli ikinci harfi (aynî) harf-i illet olan kelime (بَاعَ) 3. Nakıs: Asli harflerinin üçüncüsü (lamî) harf-i illet olan kelime (رَمَى) 4. Lefif-i makrun: Asli harfi ikinci ve üçüncü harfleri harf-i illet olan kelime (شَوَى) 5. Lefif-i mafruk: Birinci ve üçüncü harfleri (fa ve lamî) harf-i illet olan kelime (وَقَى) 6. Fa ve aynî illet harfi olan (وَيْلَ) 7. Fa, ayn ve lamî illet harfi olan kelime (وَأَى). “Mahmuz” konusunda, mahmuzun sahih kelimeler kısmına girdiği belirtilmiştir. Bütün Arapça kelimeler, kendilerini teşkil eden asli harflerin mahiyet ve durumlarına göre “muzaaf”, “mutell” ve “mahmuz” olan bu konular Ömer Sıdkı eserinde ele alınmamıştır. Zaman ve yer isimlerinin iki vezinde alındığı belirtilmiştir. Bunlar; “mafıl” ve “mafal”. Örneğin: *Meclis* ve *mesken*. Ömer Sıdkı ise “ism-i mekan” hususunda ismin “İlk” Türkçe edatıyla, “zar”, “sar”, “stan”, “şan”, “gede”, “gah” gibi Farsça edatlarıyla yapılabildiğini belirtmiştir. *İzzi* kitabın sonraki konusu alet isminin vezinleridir. “ism-i merre” bir defa oluş ismine yer verilmiştir ve feletün (فَعْلَتُنْ) vezninde türetildiği ve mezid fiillerden bir defa oluş ismi yapmak için bu fiillerin mastarlarının sonuna bir dişî te’si ve vahide (واحدة) kelimesi eklenerek oluştuğu belirtilmiştir.

Maksud kitabına gelince fiilin “asli” ve “ziyadeli fiiller” olarak ayrılıp onların babları sıralanmıştır. Burada mastarların çekimleri ve yapıları ele alınmıştır. Mastarın çekimi altıya ayrılmıştır. Bunlar: “Mazi”, “muzari”, “emir”, “nehy”, “ism-i fail” ve “ism-i meful”. Mastarların “mimli” ve “gayr-i mimli” olmak üzere iki kısımdan oluştuğu çekimlenmiş vezinleri ile verilmiştir. Sıdkı ise mastarları “mastar-ı basit” ve “mastar-ı mürekkep” şeklinde sınıflandırmıştır. “Mastar-ı basit” içinde “mastar-ı asli”, “mastar-ı tekidi”, “mastar-ı tahfifi”, “hasıl-ı mastar”, “ism-i mastar” olarak beş çeşit bulunmaktadır. “Mürekkep mastarlar” içinde üç çeşit ele alınmıştır. Bunlar “mastar-ı iktidari”, “mastar-ı tacili” ve “mastar-ı tamimi”. *Maksud*’un sonraki konusunda “mübalağa” vezinlerine yer verilmiştir. Ömer Sıdkı ise mübalağa-i ism-i fail: “Ziyadelik manası veren fiilden müştak kelimedir.” şeklinde tanıtmıştır. Bazı madde-i aslıyyelerin hafiflerine “-ken”, sakillerine “-kan, -gan” lafızlarının ilavesiyle yapılır: *İştiken, utangan, çalışkan* gibi (s.126). Ayrıca “-gec, -gıc” lafızlarıyla da “mübalağa-i ism-i fail” olabileceği de örnekler ile belirtilmiştir (s.127). *Maksud* kitabında sahih fiillerin çekimi faslında fiillerin 14 vecihle çekimlendiği belirtilmiştir. “Erkek ga’ib şahıs” için üç, “dişi ga’ib şahıs” için üç, “erkek muhatab şahıs” için üç, “dişi muhatab şahıs” için üç ve “erkek ve dişi mütekellim şahıs” için iki şekilde bu vecihlerden bahsedilmiştir. Ömer Sıdkı’nın kitabında ise fiillerin çekiminde kullanılan zamirler şunlardır: “Müfred-i mütekellim”, “müfred-i muhatab”, “müfred-i ga’ib”, “cem-i mütekellim”, “cem-i muhatab”, “cem-i ga’ib”. *Maksud* kitabın içinde de “lazım fiili” “müteaddi” kılmak için üç yol ele alınmıştır. 1. Fiilin başına hemze sonuna da harf-i cer ekleyerek; *ahracathu* (أَخْرَجْتُهُ) 2. Aynî şeddeli yaparak; *harracathu* (حَرَّجْتَهُ) 3. Tefaala (تَفَعَّلَ) ve tefalala (تَفَعَّلَ) veznindeki fiillerin te harfi silinerek. İsimlerde ve fiillerde “zaid harfler” (Elyevm tansah اليوم تنسأه) sözünde toplanan harflerinden oluştuğu belirtilmiştir. Ömer Sıdkı ise “masadır-ı müteaddiyye” “semai” ve “kıyasi” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Semail müteaddi: Aslında müteaddi olan mastarlardır, kıyasi müteaddi ise aslında lazım olup (-t, -dır, -Ir) eklerinin getirilmesiyle “müteaddi” yapılan mastarlardır. *Oturmak*,

gezdirmek, taşkırmak gibi (s.47-48). *Maksud* kitabında tekrardan “mutell”, “muzaaf” ve “mahmuz” sigaları ele alınmıştır.

Bina kitabında ise tasrifin otuz beş babdan oluştuğu ifade edilmiştir. Bablar tek tek sıralanıp vezinleriyle ve örneklerle verilmiştir. Bu vezinlerin nasıl kurulduğu belirtilmiştir. “Sülası mücerred”, “sülası mezidler”, “rübai mücerred” ve “rübai mezidler”, “mülhakatlar” gibi bablardan oluşmaktadır. Hangi baba hangi fiilin gireceğine, yani “lazım fiil” mi, “müteaddi fiil” mi, “mutavaat” mı olacağına o babın binası denmektedir. *Bina*’da “mazi”, “müzari” ve “mastar” çekimleri verilmiştir.

Mesela;

أَفْعَلٌ يُفْعِلُ-إِفْعَالًا

Sülası mezidlerden olan rübailerin 1. babıdır.

Alameti mazi fiilin başına bir elif ziyade edilip, fiilin dört harfli yapılmasıdır. Binası ise “müteaddi fiil” için, bazen de “lazım fiil” içindir şeklinde açıklanmıştır. Binanın sonunda ise münhasır fiillerden (salim, gayri salim) bahsedilmiş ve en son olarak da “akşam-ı seb'a” anlatılmıştır. Yani; “sahih”, “misal”, “ecvef”, “nakıs”, “lefif”, “muzaaf”, “mehmuz fiiller”. Bu kitabın sonunda 1316 yılında bittiği belirtilmiştir.

Emsile kitabında ise besmeleden sonra Allah’tan sonra peygambere şükür sunulup nesere fiili esas alınarak fiilin tüm çekimleri ele alınmıştır. Emsile yirmi dört siğadan oluşmaktadır. Bu sigaların şahıslara çekimleri verilmiştir “müfred, tesniye, cem’i, müzekker, müennes çekimleri” gibi. Daha sonra Emsilenin şerhine yer verilmiştir. Eserin sonunda “nesere” fiilinin çekimleri tablolar şeklinde sunulmuştur. Bu tablolar şu başlıklar altında incelenmiştir: “Malum fiil-i mazi çekim kalıpları”, “meçhul fiili mazi çekim kalıpları”, “malum fiil-i muzari çekim kalıpları”, “meçhul fiili muzari çekim kalıpları”, “mimsiz mastar çekim kalıpları”, “ismi fail çekim kalıpları”, “ismi meful çekim kalıpları”, “malum fiili muzari’ cahdi mutlak çekim kalıpları”, “meçhul fiil-i muzari’ cahdi mutlak çekim kalıpları”, “malum fiil-i muzari’ cahdi mustağrak çekim kalıpları”, “meçhul fiili muzari’ cahdi mustağrak çekim kalıpları”, “malum fiili muzari’ nefy-i hal”, “meçhul fiili muzari’ nefy-i hal”, “malum fiili muzari’ nefy-i istikbal”, “meçhul fiil-i muzari’ nefy-i istikbal”, “malum fiil-i muzari’ te’kidi nefy-i istikbal”, “meçhul fiil-i muzari’ te’kidi nefy-i istikbal”, “malum emri ğaib”, “meçhul emri ğaib”, “malum emri hazır”, “meçhul emri hazır”, “malum nehy-i hazır”, “meçhul nehy-i hazır”, “ism-i alet”, “mastar bina-i merreh”, “mastar bina-i nevi”, “ismi teşğir”, “ism-i mensup”, “mubalağalı ismi fail”, “ismi tafdil”, “fiil-i teaccübi evvel”, “fiil-i teaccübi sani”. Fiilin çekimine 3. şahısla başlandığı görülmüştür. Ömer Sıdkı’nın eserinde ise fiilin çekimi birinci tekil şahısla başlamıştır. *Macmuatü’s-Sarf* kitabının sonunda “fihrist” bölümüne yer verilmiştir. Ömer Sıdkı ise eserin son bölümünde “tehlil-i ibare” kısmına yer vermiştir. Bu kısımda kitabın bütünüyle ilgili olarak konuların ayrıntılı bir şekilde daha iyi kavranması amacıyla özenle seçilen cümlelerin tahlili yapılmıştır (s.146-147-148-149-150). Eserin son sayfasında “hata” ve “sevab” cedveline (tablo) yer verilmiştir. Eserde yanlış yazılan kelimeler doğru yazılışı ve bulunduğu sayfa belirtilmiştir. Son olarak Ömer Sıdkı’nın eserini daha basit bir şekilde anlatıldığı görülmüştür. Sıdkı’nın eserinde “isim”, “zamir”, “izafet”, “sıfat”, “adet”, “meful edatları” ve “edevat” gibi konular üzerine tek tek dururken *Mecmuatü’s-Sarf* kitabında onlardan bahsedilmemiştir. Bunun sebebinin *Macmuatü’s-Sarf* kitabının daha yüksek seviyeli öğrenciler için hazırlanmış olmasıyla ilgili olabildiği düşünülmektedir.

4. MÜKEMMEL KAVÂİD-İ LİSÂN-I OSMÂNÎ

4.1. Eserin Çeviri Yazısı

Tedrisât-i Rüşdiyye
Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmâni
Birinci Kitap: Sarf

Muhariri:
Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriye Mu'allimlerinden mülâzim evvel
Ömer Sıdkı

Umûm Mekâtib-i Rüşdiyye-i Askeriye'de Tedrîsi Meclis-i Ma'ârif-i Askerî tarafından
Taşvîb ve Mekteb-i Rüşdi-i Bahriyye'de Tedrîsi daîmî Dâ'ire-i Celîle-i Bahriye
Tarafından Tensîb Olunmuştur.

Ma'ârif-i Nezâret-i Celîlesiniñ ruḥṣat-ı resmiyesini ḥâ'izdir
Bilâ'lâdaki mühür ile memhür olmayan nüshalar saḥte ve serâpâ yañlış olup ṭâbi ve
bâ'i'leri aleyhine iḳâme-i da'vâ edilecektir.

İstanbul – 1315
Aşır Matba'ası, Bâb-ı Âlî Caddesi, Numara 4

(s.2) İfâde-i Maḥşûşa

Lisân-ı azbul- beyân-ı Osmânî esâsen Arabî ve Fârisî gibi ḥâ'iz-i vüs'at ve selâset iki mühim lisân ile Türkçeniñ imtizâc-i bedî'inden ḥuşûle gelmiş bulunduğundan şervet ve leṭâfetine ḥadd ü pâyân yokdur. Faḳat es-sene-i mezkûreden alınan ve aslı Türkçe olan kelimeniñ şûret-i telaffuz ve taḥrîrleri lisân-ı Osmânî muntessibini ve ale'l-ḥuşûş mebdâi taḥşîlâtında bulunan birtakım nevresideniñ ezḥânını işkâl etmekde bulunmuşdur.

Ma'amâfih aḳvâm-i Osmâniyyeniñ mevkî' coğrafileri iktizâsınca telaffuz ve tekellümlerindeki fark, uşûl-i taḥrîr ve kitâbetde daḥi o nisbetde bir tebâdüle ḥidmet eylediği ve bi't-teḥşîş isti'mâl olunan kelimâtıñ ma'ḥaz ve iştikâkı ve şûret-i taşrîfi ekseriyetle kâle alınmayıp bâplarından (s.3) işitdikleri gibi kullanmağa kesb-i istinâs etmiş olmaları nazarı üṭalâaya alınırca, telaffuz ve imlânıñ ezḥân-i umûmiye de ḥuşûle etirdiği iḡtişâşâtıñ sbâb-i mücibesinden biri ve belki de birincisi bu mâddede olduğu tezâhür eder.

İstanbul şehrişehiri, ḥûrşid-i kemâlât bedîd-i ḥilâfetiñ bir maṭla'-i meḥâsin-i pervi olmak meziyet-i ulviyesiyle pîrâyedâr olmuş ve bedây'-i medeniye ile de tezeyyün etmiş bir iklim bulunduğundan burada lisân-ı Osmânî umumi-i memâlik-i Osmâniyyeye şâyân imtişâl bir kâ'ide-i merḡûbe irâe edecek derecede kesb-i nezâket ve şihḥat etmiş birveş müstaḥsen-i câmi' olmağla bunuñ üssül esas ittiḥâz olunması teslim gerde-i âli nazarândır.

İşte bu muharrîrkum bizâ'a mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriyede tadrîs olan lisân-ı Osmânîniñ bir kâ'ide-i muntazama (s.4) ve mutarrede taḥtına alınması arzusuyla işbu kitabıñ taḥrîrine cesâret etdim. Bu cesâret, Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriye'de bir seneden mütecâviz vâkı' olan tadrîsât ve bu sâike ile yeñi ve eski ondan ziyâde ḳavâ'id kitaplarından edilen tetebbu'ât yüzünden tecelli etdi. İnsan tetebbuât ve tedḳikâtına ne ḳadar i'timâd etse âriza-i nuḳşândan âzâde bir şey vucûde getiremeyeceğinden ve işbu kitapda ittiḥâz etdigim uşûl ve kavâ'id şimdiye ḳadar neşrolunan ḳavâ'id kitaplarına bazı mertebe muḡâyır faḳat nefsü'l-emre muvâfık gibi ise de aşḥâb-ı vuḳûf ve ḳavâ'id-i lisân müştâğılları tarafından görülen naḳâyışın ihṭârını – lisânımız ḳavâ'idiniñ mutarred ve müstaḥsen bir şûrete ifrâḡi tarafdârlığı şıfatıyla- ricâ iltimâs eylerim. Bu ricâmıñ mazhar-ı maḳbûliyet olması yek-naẓarda âciz görünen bu kitapçıḡıñ bir (s.5) derece-i mükemmeliyete irtikâsına sebeb-i müstaḳil olacağına umîdim ber kemâldır.

Bu eşer nâciz, başlıca mader-i ilim ve ma'rifet ve müşeyyid-i bünyân-ı devlet ve âfitab-ı tabinâk hikmet ve ḥilâfet olan veli-i ni'met bi- minnetimiz pâdişâh farûkı sîret

efendimiz Һazretlerine muhteş, Һalb-i ubüdiyet-i meşhûn Һakerânemi iştiğâlât-i dâ'imada bulunduran bir Һis minnetdârâne ve şükr-i güzâreneniñ maşşûludur. Cenâbi yezdân, cihânbân-i celîl'ül-unvân ve Һükümdâr-ı âmim'ül-ihsân efendimiz Һazretlerini mata'akub'ul-melevân serîr-i ârâ-i şevket ve şân buyursun âmin.

Mekteb-i Rüşdiyye-i Bahriye mu'allimlerinden

Mülâzim-i Evvel

Ömer Sıdkı

(s.6) **Ḳavā'id-i Lisân-ı Osmânî****Şarf Kısmı****Birinci Ders**

İlm-i şarf: Kelimelerin aḥvâl ve iştiḳâkından bahşeder.

Ḥarf: Ağızdan çıkan şadânın delâlet etdiği keyfiyettir.

Osmânî lisânında otuz bir ḥarf olup onlar da:

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ل ا ی

Ḥarfleridirki (elifbâ) nâmı verilir. İşbu ḥarfler muttaşıla, munfaşıla nâmlarıyla iki kısımır.

Ḥurûf-ı Muttaşıla: Kendinden soñraki ve evvelki ḥarfle bitişen şu ḥarflerdir:

ط	ض	ص	ش	س	خ	ح	ج	چ	ث	ت	پ	ب
طد	ضد	صد	شد	سد	خد	حد	جد	چد	ثد	تد	پد	بد
		ی	ه	ن	م	ل	ك	ق	ف	غ	ع	ظ
		ید	هد	ند	مد	لد	كد	قد	فد	غد	عد	ظد

Ḥurûf-ı munfaşıla: Kendinden soñra ḥarfle bitişmeyen şu ḥarflerdir:

(s.7)

و	ژ	د	ر	ذ	د	ا
---	---	---	---	---	---	---

Ḥarflerden elif (ا) ḥarfin şadâsı ayın (ع) ḥarfine; te (ت) ḥarfiniñ şadâsı tı (ط) ḥarfine; peltek se (ث) ḥarfi sin, şad (ص,س) ḥarfleriniñ şadâsına; ha (ح) ḥarfi hı, he (خ,ه) ḥarfleriniñ şadâsına; dal (د) ḥarfi dad (ض) ḥarfine; zel (ذ) ḥarfiniñ şadâsı ze, zı (ز,ظ) ḥarfleriniñ şadâsına beñzer ise de Türkce kelimelerde bir veche âtî tefrîḳ edilir.

Elif, ayın (ا,ع) Türkce kelimelerde ayın (ع) ḥarfi bulunmadığından bu şadâ bulunanları elif ile yazmamız iḳtizâ eder.

aldım, añladım, araba, alaca, gibi.

Te, tı ط,ت te (ت) ḥarfiniñ şadâsı tı (ط) tarafından incedir. Ḳaba şadâlî Türkce kelimeleri tı (ط) ile ince şadâlîlari te (ت) ile yazmalıdır. Faḳat sākin olanlar ḥafîf olsun şaḳîl olsun dâ'imâ te (ت) ile yazılır.

atlamak, atmak, şatmak, ḳatmak, patlamak, yutmak, sākin olanlar te (ت) ile .

ṭabak, ṭorba, ṭavan, oṭurmak, ṭarak, ṭuz müteḥarrik olan ḳaba şadâlîlardır.

Tüfenk, terlik, temiz, menteşe, teneke, tepsi, müteharrik olan ince şadälîlardır.

ث peltek se, sin, sad Türkce kelimelerde peltek se (ث) harfi yoktur. (s.8)

Bu şadâda bulunanların cümlesi sin (س) ile ve şakîlleri sad (ص) ile yazılır.

Sirke, sergi, süpürmek, semiz, simid, süt ince şadälîlardır.

sağlam, şarmak, şallamak, şatmak, şabon, şormak kaba şadälîlardır.

ح،خ he, hı, ha Kâdim-i Osmanlı hurûfâtında ha (ح) harfi olmadığından bu şadâda bulunanları şakîl olursa hı (خ) ile hafif olursa he (ه) ile yazmalıdır.

havlamak, harlamak, haylaz, hırpalamak, şakîl olduklarından hı (خ) ile,

Hangi, hele, heybe, lafızları gibi hafif şadâları he (ه) ile yazılır.

د dal, dad harfi Türkce kelimelerde yoktur. Bu şadâyı vermek üzere (د) harfi kullanılır.

Diger harfler gibi dal (د), tı (ط) harflerinin daği kendilerine mahşûş şadâları olduğu ve her ikisi lisânımız hurûfâtından bulunduğu cihetle dal (د)'yi tı (ط) 'ya tı (ط)'yı dal (د)'la tebdîl etmeyip her birini şadâlarına göre ya'nî dal (د) şadâsı verenleri dal (د) ile tı (ط) şadâsı verenleri tı (ط) ile yazmamız iktizâ eder.

(s.9) doğru, doğramak, davranmak, dargın, durmak, darılmak, dayanmak, gibi kelimeler dal (د) ile yazılır.^[1]

tartmak, tırmalamak, tutmak, taşımak, taş, tuğla ilh. kelimeler ise tı (ط) ile yazılır.

Zel, ze, zı (ظ,ذ) Türkce kelimelerde zel, zı (ظ,ذ) harfleri yoktur, bu şadâyı vermek üzere yalnız ze (ز) harfi kullanılır. Gezmek, yazmak, zirve, zurna, ... ilh. gibi.

Kâf ك Lisân-ı Osmânîde (ك) harfinin üç şadâsı vardırki, kâf-i Arabî kâf-i Fârisî, kâf-i Türkî nâmları verilir.

Kâf-i Arabî: Arabî kelimelerine mahşûşturki Türkce Fârisî kelimelerde daği bulunur:

Kemik, kürek, keten, lafızlarında olan kâf (ك) 'lerin şadâsı gibi.

Kâf-i Fârisî: Fârisî ve Türkî kelimelerinde bulunur.

Arabî kelimelerinde yoktur: Gelmek, görmek, geniş, lafızlarında olan kâf (ك) 'ler gibi

Kâf-i Türkî: Nûn şadâsı veren kâf (ك) 'lerdirki yalnız Türkce kelimelerinde vardır: Öñ, soñ, deñiz, baña, seniñ lafızlarında olan kâf (ك) 'ler gibi.

(s.10) Elif, vav, he, ye, ا،و،ه harfleri hareke maķâmında müsta'mel olduklarında hurûf-ı imlâ tesmiye olunur. Şadâlandıkları halde hurûf-ı imlâdan âddolunmazlar. Âyva (ا،و،ه) lafzındaki vav, ye, elif, ا،و،ه harfleri hurûf-ı aşliyyeden olup yalnız he (ه) harf-i

¹ İşbu kelimelerin dal (د) ile yazılmasında ne kıra'atca ve ne de tahricce bir mahzûr görülememiği gibi mezkûr kelimelerin tı (ط) ile yazılan şadâlarına nisbeten nezâket-i lisân daği muhâfaza edilmiş olur

İmlâdır. (Bâlî) lafzındaki elif ile nihâyetdeki ye (ی) harf-i imlâdandır. Kötü lafzındaki vavlar dahi hûrûf-ı imlâdandır.

.....

“Birinci Dersin Sû’âlleri”

Hârîñ ta’rîfi nedir?

Lisân-ı Osmanîde kaç harf vardır? Yazınız.

Harfler kaç kısımdır?

Hurûf-ı muttasıla neye derler ve hangileridir?

Hurûf-ı munfaşıla neye derler ve hangileridir?

Şadâları birbirine beñzeyen harfler hangileridir?

Elif, ayın ع , ا harflerine dâ’ir mulâhazâti söyleyin?

Bir Tütke kelimenin te ت yâhûd tı ط ile yazılacağını nasıl tefrîk edersiniz?

Pelte se, sin, sad ث , ص , س harflerini Türkçe kelimelerinde nasıl kullanılırsınız?

He, hı, ha ه , ح , خ harfleini nasıl tefrîk edersiniz?

Dal, dad د , ض harflerinden Türkçe kelimelerinde hangisi kullanılır?

Dal, tı ط , د harflerine dâ’ir mulâhazâti söyleyin?

Zel, ze, zı ظ , ز , ذ harflerinden Türkçe kelimelerine hangisi dahil olur?

(s.11) kâf ك harfinin lisânımızda kaç şadâsı vardır? Ve onlara ne tesmiye olunur?

Gergef, güzeşte, gevrek, kâtib, kütük, beñzemek, yañış, kelimelerindeki ك kâf ’lerin cinsini söyleyin?

Hurûf-ı imlâ hangi harflerdir? Kitâb, ḥ’âca, bahçe, ev, iyi, geveze kelimelerindeki hûrûf-ı imlâyı gösterin?

İkinci Ders

Hareke

Hareke: Harfleri muhtelif şadâlarda ve bir şüret-i maşşûşada telaffuz ettiren keyfiyettir.

Hareke üçtür. Fethâ (üstün), kesre (esre), zämme (ötre)dir.

He, elif (ه , ا) fethâ, elif fethâyı med eder, ye (ی) kesre, vav (و) zämme maḳâmındadır.

Bu harekelerin her biri iki nevi’ olup hafîfe ve şaḳîle nâmları verilir.

Fethâ-ı hafife: El ve ekmek kelimelerinde olan fethâlar gibi.

Fethâ-i şakîle: Akl ve tahta kelimelerinde olan fethâlar gibi.

Kesre-i hafife: İplik, ibrik kelimelerinde olan kesreler gibi.

Kesre-i şakîle: Kırık, çıkık lafızlarında olan kesreler gibi.

Žamme-i hafife: Üzüm, öksüz de olan žammeler gibi.

Žamme-i şakîle: Oruc, odun da olan žammeler gibi.

(s.12) Žamme-i hafife ve şakîle tekrar ikiye ayrılıp mebsûta maḳbûza nâmları verilir.

Dudaḳların açık olarak telaffuz olunanlar mebsûta ve dudaḳları şıḳarak telaffuz olunursa žamme-i maḳbûza olur.

Žamme-i hafife-i mebsûta: Ök, göz; žamme-i hafife-i maḳbûza: Üç, güc gibi.

Žamme-i şakîle-i mebsûta: Oy, çoç ve žamme-i şakîle-i maḳbûza: Tuz, buz, gibi.

Fethâ ve kesrelerin daḳı ḫarflerin şadâlarına göre dereceleri var ise de žamme de olduḡu vecihle tefrik olunamaz.

Yalnız Arabî kelimelerine maḫşuş olmak üzere bir ḫâreke işâreti daha vardırki, tenvîn tesmiye olunur: Ḥaḳîketen, biḫaḳḳın kelimelerinde olan iki üstün iki esre gibi. Elifleri yukarı çıḳmak üzere ḳullanılan ḫareke işâretine med tesmiye olunur: Aramak, anlamak, âraba lafızların eliflerindeki işâretler gibi.

Türkce kelimelerin birinci ḫarfiniḳ ḫarekesi şaḳil ise nihâyetki ḫarfiḳ ḫarekesi de şaḳil ve eḡer birinci ḫarfiḳ ḫarekesi ḫafif ise nihâyetki ḫarfiḳ ḫarekesi de ḫafif olur. Şaḳil ḫarekeli kelimelere şaḳil ve ḫafif ḫarekeli olanlara daḳı ḫafif kelime denir: Pencere, tahta, ibrişim, ırmaḳ lafızları gibi.

.....

(s.13) “İkinci Dersin Sû’alleri”

Ḥarekeniḳ ta’rifi nedir? Ve kaç kısımdır?

Ḥafif ve şaḳil ḫarekelerin mişâllarını söyleyiḳ?

Büyük, orta, ḳonaḳ, uşlu, söylemek, elma, ḳavun, güvercin, kırmızı, dirhem kelimelerindeki ḫarekelerin cinsini ve mebsûta ile maḳbûza ḫarekeleri gösteriḳ?

Tenvîn neye derler? Ve hangi kelimelere maḫşuşdur?

Med neye derler? Ve nerede ḳullanılır?

Türkce kelimelerin birinci ve ikinci ḫarflerin ḫarekeleri ḫafif ve şaḳil olursa ne olur?

Üçüncü Ders

Lafız: Ağzdan çıkan ma'nalı söz yâhûd ma'nasız şadâdan ibâretdir.

Kelime: Ma'nası olan bir lafızdır: Kitâb, bu, güzel, yazmak, yazdı, yazan lafızları gibi Başlı başına bir ma'nâya delâlet etmeyen kelimelere edât tesmiye olunur: İle, den, de, gibi.

Kelime: İsim, zamîr, ism-i işâret, mübhemât, şîfât, maşdar, fiil, edât, nâmlarıyla sekiz kısımdır. (Zamîr, ism-i işâret, mübhemât) bunların üçüne kinâyat nâmı verilir.

İsim

İsim: Mevcûdât ve maḥsûsâtıdan birini bildiren (s.14) kelimedir: Aḥmed, insân, ağac, şıḳıntı, keder, dünya, âḥiret, cennet gibi.

Umûmen isimler, ism-i müştak ve ism-i gayrimüştak nâmlarıyla ikiye ayrılır.

İsm-i müştak: Maşdarlardan yapılan isimlerdir: Şaliḥ, ḥ^vânende, burgu, süprüntü, aḳıntı gibi.

(İsm-i müştaklar maşdar bahşında görülecektir.)

İsm-i gayrimüştak: Maşdarlardan müştak olmayıp zaten isim olan kelimedir: Çiçek, zeytûn, ârmud, zira' gibi.

Müştak ve gayrimüştak isimlerde iki kısım olup biri ism-i cins diğeri ism-i ḥâşdır.

İsm-i cins: Bir şeyiñ cins ve nev'ine maḥşûş olarak umûm-i ma'nâ ifâde eden isimlerdir: İnsân, câmi', çiçek, memleket gibi. Bu gibi isimleriñ envâ'ı olduğundan ma'nâlarıniñ efrâdine şümûlü vardır.

İsm-i ḥâş: Ma'nası ferd-i muayyene delâlet eden isimlerdir: Aḥmed, Alî, İstanbul, İzmir gibi.

Burada Aḥmed, Alî, isimleriñ ferd-i mu'ayyene delâleti farz olduğü gibi İstanbul ve İzmir isimlerinde daḥi başka memleketler yokdur.

Mebḥaş-ı maḥşûşunda görülecegi vecihle ism-i işâretler (s.15) vâsıtasıyla ism-i cinsler ism-i ḥâş olurlar. Bu adam, şu portokâl, o ağac gibi ki bu, şu, o lafızlarıyla mezkûr ism-i cinsler ta'yin ederler.

İsimler : Ya müfred ya cem olurlar. Müfred bir, cem birden ziyâdedir. Türkcede edât-i cem (ler)'dirki Türkce kelimelere ilâve olundüğü gibi Arabî ve Fârisî kelimelerde daḥi ilâve olunur: Evler, beyitler, ḥâneler gibi.

Ḳavâid-i Arabiye ve Fârisiye üzere cemlenen (Arabî ve Fârisî ḳa'idesiyle cem ikinci kitâbda görülecektir) Arabî ve Fârisî kelimeler tekrâr (ler) edâtıyla cemlenmezler, maşârifler, cüşmânlar, mektebler demek câ'iz degildir. İsm-i ḥaşlar daḥi cemlenmezler. Faḳaṭ baʒen esmâ-i meşâhîr bu ḥuşûşda müsteşnâdırlar : Şinasiler, Ḥamidler gibi.

Ḥafîf olan isimlerin nihâyetine +cek, şaḳîl olanlara +caḳ, ilâve olunursa küçüklük ma'nâsı ifâde ederler. Bunlara ism-i taşḡîr denir: Ademcik, odacık gibi. Daha ziyâde taşḡîr murâd olunursa “caḡız”, “cegiz” ilâve olunur: Ademcegiz, odacaḡız gibi. Bu edâtlar ba'ʒen merḥamet ma'nâsı verirler: Âdemcegiz pek ihtiyarlamış, yavrucuḳ pek zayıflamış gibi.

Maḥal yâḥûd bir ḳavme maḥşûş isimlerin nihâyetine lu, li ve ye-i nisbet ilâve olunursa ism-i mensûp olur. Elḳâb-ı resmiye müsteşnâ olarak işbu, lu, li, edâtları ilâve olanacaḡı kelimenin (s.16) harekesine göre getirilir: Köylü, İştanbullu, Bağdâdlı, Arabî gibi.

Bir ismin nihâyetine “lık”, “lik”, edât-i Türkiyyeleriyle “zâr”, “sâr”, “stân”, “şen”, “kede”, “gâh” edât-i Fârisiyyeleriyle ilâve olunursa ism-i mekân olur: Bağlık, bahcelik, gülzâr, kühsâr, mezârstân, gülşen, miḥnetkede, nüzhetgâh gibi. İşbu edevât-i Fârisiyye kelimât-i Türkiye ilâve olunmaz. “Stân”, “gâh” lafızları zamân ma'nâsı da verirler: Baharstân, şubuhkâh gibiki bahar vakti şâbaḥ vakti demektir. Ordu, donanma, tabur, âlay, gibi isimler müfred oldukları ḥalde çokluğu şâmil bulunduklarında ism-i keşret tesmiye olunur.

Ḳâ'ide: Kelimelerin nihâyetinde sâkin (ق) bulunursa ḥarekeleneceḡi vaḳit (ق) gayna tebdîl olunur: Ṭoḳ, oḳ, lafızları gibi. Bazı müsteşnâları vardır.

Ḳonak ḳonaḡı. Uşak uşaḡa gibi Fârisî ve Arabî kelimelerinde bu ḳaide câri degildir.

Nihâyeti sâkin (ت) olan kelimelerin te'si harekelenince dala ḳalb olunur. Tat tadı, kurt, kurda, kurdu gibiki. Bunda daḥi bazı müsteşnâlar vardır.

“Esmâ-i A'dâd”

Esmâ-i a'dâd şayıların ismi demektir.

(s.17) Birden doḡuza ḳadar olan adedlerin isimleri, şayıların esmâ-i aşliyesidir. Ziyâdeleştikce ber veche âtî ism-i maḥşûş verilir:

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, yigirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz, iki yüz, üç yüz, dört yüz, beş yüz, altı yüz, yedi yüz, sekiz yüz, dokuz yüz, biñ, iki biñ, üç biñ, dört biñ, beş biñ, altı biñ, yedi biñ, sekiz biñ, dokuz biñ gibi.

Bir şey iki mûsâvî kısma ayrılırsa onlardan her birine yarı yâhûd “yarım” denir. Aded-i şahiî ile olan yarımlara “ buçuğ” nâmı verilir. Bir buçuğ, iki buçuğ.. ilh. gibi “nışf” Arabîsi daîhi yarısı ma’nâsınadır.

Bir şeyiñ üç kısmında bir kısmına (üçte bir) yâhûd (şülüş), üç kısımda iki kısmına (üçte iki) yâhûd (şülüşân) dendigi gibi dörtde bir (rub‘) ve beşde bir (humus) ve altıda bir sudus ve ilh. tesmiye olunur. (şülüş)(rub‘)... ilh. ondan bire kadar olan lafz-ı Arabîler lisân-ı Osmânîda müsta’mel olduğı gibi dörtde bir ma’nâsına olan (çeyrek)lafz-ı Fârisîsi daîhi kullanılır.

.....

(s.18) “Üçüncü Dersiñ Su’âlleri”

Kelime neye derler?

Kelime kaç kısımdır?

İsim neye derler? Umûmen isimler kaç nevi’dir?

İsm-i müştak neye derler mişâlî nedir?

İsm-i gayrimüştak neye derler ve mişâlî nedir?

İsm-i cins neye derler ve hangi isimlerdir?

İsm-i haş neye derler?

İnsân, Ali, bahçe, hayvan, şehir, âğac, İzmir, köy, çarşı, mahalle, gemi, Mağmudiye, portokâl, yâfa portokâl, çavuş üzümü, Bursa kestânesi isimlerinden ism-i cins ve haşları tefrîk ediñ?

İsimleriñ müfred ve cem hâllerini mişâllarıyla tefrîk ediñ?

İsm-i taşğîrî nasıl yaparsınız? Çocuk, kalem, kitâb isimlerinden ism-i taşğîr yapıñız?

İsm-i mensûp nasıl yaparsınız ve edâtları nedir?

Ortakları, durağda, ucağlarından, rızkı, ufka, berkiñ, kelimelerinde (ç)’ler niçin gayna tebdîl olunmamışdır?

İsm-i keşret hangi isimlerdir.

Esmâ-i a’dâd neye derler? Sayılarıñ isimlerini söyleyiñ?

Yarım, buçuğ lafızlarıñın nerelerde kullandıklarını söyleyiñ?

“Dördüncü Ders”

Žamîr: Ma'nası isme delâlet eden kelimedir: Ben (s.19) yazdım, sen okuduñ, onlar geldiler, siz gittiñiz, ifâdelerinde olan ben, sen, onlar, siz, lafızlarıyla yazdım'daki (m) okuduğ'daki (k) geldiler'deki (iler) gittiñiz'deki (ñiz) lafızları žamîrdirler.

Ben žamîriñiñ gösterdiği söyleyen âdamdırki mütekellim, sen žamîriñiñ karşıñda söylediğñ âdamı iş'âr etdiginden muhâtab, o žamîri görünmeyen birini imâ etdiğñün gâ'ib-i žamîri tesmiye olunur. Bu halde žamîrleriñ merc'i olmak üzere üç şahış vardırki, mütekellim, muhâtab, gâib nâmlarıyla yâd olunur. Žamîrler: Şahşı, izâfî, vaşfi, fi'li nâmlarıyla dört kısımdır.

Žamîr-i Şahsî: Eşhâşa râci' žamîrlerdir:

Ben, sen, o ve cemleri: Biz, siz, onlar.

Ben	Müfred-i Mütekellim
Sen	Müfred-i Muḥâtab
O	Müfred-i Gâ'ib
Biz	Cem-i Mütekellim
Siz	Cem-i Muḥâtab
Onlar	Cem-i Gâ'ib

İsimleriñ mükerreren cem-i câ'iz degilse de žamîr-i şahşı cem-i mütekellim ve cem-i muhâtabı ta'zîmen tekrâr cemplenebilir: Bizler sizler gibi.

(s.20) Žamîr-i izâfî: İzâfet ve mâlikîyet beyân eden žamîrler olup basît, mürekkep nâmlarıyla iki kısımdır.

Žamîr-i izâfî-i basît: Müfred ve cem isimleriñ nihâyetine ilâve olunan âti zıkr žamîrlerdir:

M	Müfred-i Mütekellim	kitabım, kitablarım
Ñ	Müfred-i Muḥâtab	kitâbıñ, kitâblarıñ
I	Müfred-i Gâ'ib	kitabı, kitâbları
Mız	Cem-i Mütekellim	kitâbımız, kitâblarımız
Ñız	Cem-i Muḥâtab	kitâbıñız, kitâblarıñız
I	Cem-i Gâ'ib	kitabı, kitâbları

İsimlerin müfred şüretinin cem-i gâ'ibinde, zamîr-i izâfînin cem-i gâ'ibi olan ye (يَ) ilâve olunur. Meşela: Kitâb lafzı müfred olduğundan kitâbları şüretinde olmaz. Çünkü onların bir kitâbı mıdır? Yoksa bir çok kitâbları mıdır? Tefrîk edilemez. Faakat cemleri teşkil olanamayan ba'zı kelimelerde cemlenir: Kendi ve hangi lafızlarının zamîr-i izâfînin cem-i gâ'ib ilâve olmuş şüretleri kendileri, hangileri olur.

Mezkûr zamîrler, Arabî, Fârisî isimlerine daği ilâve olunur. Her hangi bir ismin nihâyetinde hûrûf-ı imlâdan biri bulunursa zamîr-i gâ'ibten evvel se (س) ziyâde kıılır. (s.21)

bahçem	Vücudum	dâ'irem
bahçeñ	Vücûduñ	dâ'ireñ
bahçesi	Vücudu	dâ'iresi
bahçemiz	Vücudumuz	dâ'iremiz
bahçeñiz	Vücûduñuz	dâ'ireñiz
bahçesi	Vücudu	dâ'iresi

İmlâda dikkat edecek mādde, işbu zamîr-i izâfî-i basitlerin cem-i mütekellim ve cem-i muhâtablarıdır. Meşela: vücudumuz, vücûduñuz gibi yazarak aşıl zamîrlere ye (يَ) ilâve olunması hâtdır.

Zamîr-i izâfî-i mürekkep: Zamîr şahşiler ile zamîr-i izâfî-i basitlerin terekub etmiş şüretleridir. Bunlar isimlerin evvellerine gelir ki, âti'z-zikirdir:

Benim	Müfred-i Mütekellim	benim kalemim
Seniñ	Müfred-i Muhâtab	seniñ kalemiñ
Onun	Müfred-i Gâ'ib	onuñ kalemî
Bizim	Cem-i Mütekellim	bizim kalemimiz
Siz	Cem-i Muhâtab	siziñ kalemiñiz
Onlarıñ	Cem-i Gâ'ib	onlarıñ kalemî

“Dördüncü Dersin Sü’alleri”

Žamîriñ ta’rîfi nedir? Žamîrleriñ merci’i olan şahıslar kaçtır? İsimleri nedir?

(s.22) Žamîr kaç nevi’dir?

Žamîr-i şahşı neye derler? Hangileridir?

Žamîr-i izâfî neye derler? Kaç nevi’dir?

Žamîr-i izâfî-i basîtlar hangileridir? Ve nerelere ilâve olunurlar?

Kelime müfred olduğu halde cem-i gâ’ibde cemlenmemesi ne içindir?

Žamîr-i izâfî-i basîtlar Arabî ve Fârisî kelimelere ilâve olunur mu? Mişâllarıyla gösteriñ?

İsimleriñ nihâyeti müteharrik olursa žamîr-i gâ’ibden evvel ne gelir?

Gemi, kunda, h^vâca, âğac isimlerine žamîr-i izâfî-i basîtlar ilâve ediñ?

Žamîr-i izâfî-i mürekkep hangileridir? Nerelere ilâve olunurlar? Mişâllarıyla söyleyiñ?

.....

“Beşinci Ders”

İzâfet, Žamîr-i Vaşfî, Žamîr-i Fi’lî

İzâfet: Bir ismi diğer isme lafzen ve ma’nen rabt etmektir.

İzâfet kâ’idesiyle bir ismi diğer isme rabt etmek için evvelki ismiñ nihâyetine kâf-i Türki (ك) ve ikinci ismiñ nihâyetine ye (ي) getirilir: Kitâbıñ yaprağı, kalemiñ ucu, gibi ki kitâbıñ ve kalemiñ lafızlarında olan kâf (ك)’ler izâfet kâfi, yaprağı ve ucu lafızlarındaki ye (ي)’ler izâfet ye’sidir.

Birinci ismiñ nihâyeti müteharrik olursa kâf (ك)’den evvel nûn (ن) (s.23) ve ikinci ismiñ nihâyeti müteharrik olursa ye (ي)’den evvel bir sin (س) ilâve olunur: Bahçeniñ meyvası haneniñ pençeresi gibi.

Bahçanıñ, haneniñ lafızlarındaki (niñ)’ler meyvası, pençeresi lafızlarındaki sinler (س)’ler izâfet edâtleridir. Bu vecihle rabt olunan birinci isme muzâfun ileyh ikinci isme muzâf denir.

Tenbih: İsimleriñ muzâfun ileyh ve muzâf halleri naḥiv kısmında mufaşşalan görüleceğinden şimdilik kâf ve yâ-yı izâfetiniñ tefriḳ olunması ve muzâfun ileyh ile muzâfıñ bilinmesi lazımdır.

Zamir-i vaşfi: Kendisinde vaşif ma'nası bulunan, maḳablinde ve maba'dinde olan kelimeleri birleştiren (ki) zamīridir, isimlerin nihāyetine muttaşıl olur. Faḳat isimlere ilāve olunduḳda kendinden evvel edāt-i zarf olan (de) ilāve olunur. Mektebdeki resim, ḫanedeki ādam gibi.

Muzāfun ileyh edātından soñra gelen (ki) zamīrine mülkī tesmiye olunur: Mektebiñki, seniñki, bırāderimiñki gibiki, burada mālikiyet beyān eder.

Zamir-i fi'li: Fiilleriñ bir kısmına maḥşuş zamīrlerdir, nihāyetlerine ilāve olunur:

M	Müfred-i Mütেকellim	gördüm, ḳaldım
Ñ	Müfred-i Muḫātab	gördüñ, ḳaldıñ
I	Müfred-i Gā'ib	gördü, ḳaldı
(s.24) K,Ḳ	Cem-i Mütেকellim	gördük, ḳaldık
Ñız	Cem-i Muḫātab	gördüñüz, ḳaldıñız
İler	Cem-i Gā'ib	gördüler, ḳaldılar

Gibi...

Cem-i mütেকellime ḫafif kelimelerde (k) şaḳillerde dā'ima (ḳ) ilāve olunur.

.....

“Beşinci Dersiñ Sū'alleri”

İzāfet neye derler?

Ḳā'ide-i izāfetle bir isim diger isme nasıl rabṭ olunur?

İzāfet alāmetleri hangileri?

Mekteb ile ḫ'āce, deñiz ile şefā, çocuk ile ḳalışḳan, meyva ile a'la lafızlarını yekdigerine izāfet ḳā'idesiyle rabṭ edip izāfet edātlarını ve muzāfun ileyh ve muzāfları gösteriñ?

Zamir-i vaşfi neye derler? Hangileridir? Nerelere ilāve olunur? Mişāllarıyla gösteriñ?

Zamir-i fi'lileri söyleyiñ? Oḳudu, söyledi fiillerine ilāve ederek gösteriñ?

.....

“Altıncı Ders”

İsm-i İṣāret

İsm-i iṣāret: Ma'nasıyla muḫātaba bir şeyi gösteren lafızlardır.

(s.25) Lisān-ı Osmānī'de ism-i iṣāretler: Bu, şu, o, bura, şura, ora, böyle, şöyle, öyle.

Lafızlarından ibāretdir. İsm-i iṣāretler zamir-i izāfi-i basit ilāve olunmaz. Faḳat izāfet

edâtları ilâve olunarak muzâfun ileyh ve muzâfları teşkîl olunur: Bunuñ, burasınıñ, orasını, bunu gibi

Bu, şu, o ism-i işâretleri cemlendiklerinde ve yâhûd bir edâtla kesb-i ittişâl ile digerlerinde (n) ziyâde kılınır:

Bunlar, şunlar, onlar, bunda, şunu, onun ilh. gibi.

(Bu, şu, o) ve bunların cemleri zi-rûhî ve bi-rûhî işâret ederler: Bu âdam, şu kitâb gibi.

zamîr-i şahşîniñ müfred-i gâ'ibi olan (o) dâ'ima gâ'ib eşhâşda kullanılıp ism-i işâret olan (o) lafzı ise göze görünen eşhâş ile görünmeyen eşyâyı işâret etdiğinden birbirinden şu vecihle tefrîk edilir. Meşela: O efendi benim refîkimdir. Denildikde eger murâd olunan efendi göze görünüyor ise o lafzı ism-i işâret, görünmüyor ise zamîr-i şahsîdir. O kitâb benimdir, o bahçe bizimdir, ifâdelerinden olan (o)'ler eşyâyı işâret etdiği cihetle ism-i işâretidir.

Bura, şura, ora ism-i işâretleri bir maḥali işâret eder: Burası oradan güzeldir, buradan şurası on âdımır gibi.

(s.26) Böyle, şöyle, öyle isim işâretleri bi-rûḥ ve zi-rûḥuñ medḥ ve zemini imâ eder: Böyle çalışırsañ birinci olursuñ, şöyle aḳıllı efendi görmedim, öyle refîk az bulunur gibi.

Mezkûr ism-i işâretleriñ bir kısmı ḳarîb bir kısmı vasaṭ diger kısmı ba'îdi iş'âr ederki, âtide gösterilmiştir:

Ḳarîb	bu	bura	böyle
Vasaṭ	şu	şura	şöyle
Ba'îd	o	ora	öyle

Bunlardan maadâ (işte) lafzı eñ ḳarîbi iş'âr eden ism-i işâretidir.

Bura, şura, ora ism-i işâret maḥallerine edât-i taşğîr ilâve olup buracık, şuracık, oracık da denir.

.....

“Altıncı Dersin Sû'âlleri”

İsm-i işâret neye derler?

Lisân-ı Osmânîde ism-i işâretler hangileridir?

İsm-i işâretlere neler ilâve olunur?

Bu, şu, o ism-i işâretleri nerelerde müsta'meldir?

Żamîr-i şahşî müfred-i gâ'ibî ile isim-i işâreti nasıl tefrîk edersiniz?

Bura, şura, ora isim işâretleri nerelere râci'dir? Mişâllarıyla gösteriñ.

Böyle, şöyle, öyle isim işâretleri neyi iş'âr eder?

(s.27) Eñ yakını gösteren ism-i işâret hangisidir?

Bugün derslerimi o kadar ezberledimki, h'âcemdan mutlak bir âferin alacağım, şu zamânlarki.

Böyle tembellik ile geçirdigine soñra pişman olacak, buranın havası oradan daha güzeldir, bunların her bir işi böyledir, böyle oturma, gidip şuracıda dersini ezberle, o gün onu görüp söyleyecektim, ifâdelerindeki isimleri, zamîrleri isim işâretleri gösteriñ.

.....

“Yedinci Ders”

Mübhemât

Mübhemât: Ma'nâlarında delâlet-i şariha olmayan lafızlardır. Lisân-ı Osmânîde mübhem ma'nâ veren elfâz başlıca: Kendi, kim, biri, ne, kaç, bunca, haylî, epey lafızlarından ibâretidir.

Kendi: Yalnız bir şahşa delâlet eder, zamîr-i izâfîler ile birleşir, cemlenmez:

Kendim, kendiñ, kendisi, kendimiz, kendileri mükerrer olarak kendi kendime, kendi kendisine ilh. denir.

Kim: İnsâna ait huşûşâtta sū'âl ve ibhâm için kullanılır.

Meşela sū'âl için: Kim geldi? Ma'nâsına: Kim gelirse gelsin gibi. Nefy ma'nâsına: Benim kimim var denirki, kimsem yok demektir.

(s.28) Ba'zı ma'nâsında gelir: Kimimiz okur kimimiz yazar gibi. Bazen cemlenir ve zamîr-i izâfî dañi ilâve olunur:

(Müfred Şüreti)					
kimim	kimiñ	kimi	Kimimiz	kimiñiz	kimi
(Cem Şüreti)					
kimlerim	kimleriñ	kimleri	kimlerimiz	kimleriñiz	kimleri

Bâlâda görüldüğü vecihle kimisi kimisiniñ ilh. şüretlerinde irâdî galat olduğundan kimi kimiñ ilh. gibi kullanılmalıdır.

Her kim, kimse, her bir kimse, herkes, lafızları dañi kim lafızınıñ teferru'âtındandır.

Biri: Mübhem bir şahış imâ eder: Bir gün biri geldi, sizi sū'âl etdi, ifâdesinde olduğu gibi.

Bir kelimeniñ birinci harfi kaldırılarak (m) getirilip kelime-i mezkûre ile birlikde irâd olunursa mübhem ma'nâ verir.

İşbu mimiñ harekesi birinci harfiñ harekesine tâbi'dir: Kitâp mitâp, kalem malem, hoşka moğka gibi. Birinci harfi mim olan kelimelerde bu olamaz.

Ne: Lafzı eşyâya ait huşûşâtta sū'âl ve ibhâm için gelir sū'âl için: Ne olmuş?

İbhâm ma'nâsına: Ne olursa olsun gibi. Mükerrer irâd (s.29) olunarak yokluk ma'nâsı verir: Ne gitti ve ne gördü, gibiki, gitmedi görmedi demektir.

Ne? Lafzı hangi kelime ile bulunursa sū'âl ve ibhâm ma'nâsı verir. Ve lafz-ı mezkûruñ hâ-i resmiyesi hiçbir vecihle hâzıf olunmaz: Ne şüretle, ne vecihle, ne kadar, neye ilh. gibi.

Müfred ve cemine zamîr-i izâfî-i basît ilâve olunmuş şüretleri bir veche âtîdir:

(Müfred Şüreti)					
nem	neñ	nesi	nemiz	neñiz	nesi
(Cem Şüreti)					
nelerim	neleriñ	neleri	nelerimiz	neleriñiz	neleri

Naşıl, naşılsa, her naşılsa, her ne, ne kadar lafızları mübhemâtdandır.

Naşıl yazdın? Naşılsa veya her naşılsa yazılamadı, her ne söylerse söylesin. Gibi.

Hangi, kaç: Lafızları zât ve eşyâda istifhâm ve ibhâm ma'nâsı verir: Hangi âdam? Kaç efendi? Hangi kalem? Kaç gurus? Hangisi olursa olsun , kaç kişi gelirse gelsin gibi. Kaç lafzına (nci) ilâve olunarak kaçınıcı şüretinde yine bu ma'nâya gelir.

(s.30) İşbu lafızlar cemlenmez ve zamîr-i izâfîniñ müfred-i mütekellim ve müfred-i muhâtabları ilâve olunmaz.

hangi	hangi	hangisi	Hangimiz	hangiñiz	hangileri
kaçı	kaçıñ	kaçı	kaçımız	kaçıñız	kaçı

Her hangisi, hangi bir, her kaç, bir kaç elfâz-i mezkûre teferru'âtındırlar.

Kaç lafzının nihâyetine (r) ilâve olunursa bir şeyin müsavâten taksimî sū'asında kullanılır: Kaç gurusu verdiniz kaç kişi oturalım gibi.

Epey, bunca, hayli: Mübhem olarak çokluk ma'nası verirler: Epey yazdım, epeyce okudum, bunca zamandır görüşülemedi. Hayli yazdım, hayli gezdim gibi, hayliden hayli ve haylice dâhî denir.

.....

“Yedinci Dersin Sū'âleri”

Mübhemât neye derler? Ve hangileridir?

Kendi lafzı ne ma'nâya delâlet eder? Zâmir-i izâfî ilâve olunur mu?

Kim lafzı ne ma'nâsı verir? Zâmir-i izâfî ilâve ederek her bir hâlini gösteriñ?

Biri, lafzı ne beyân eder?

Ne lafzı nerelerde kullanılır? Zâmir-i izâfî ilâve ederek ve her bir hâlini ilâve eyleyiñ?

(s.31) Kimiñiziñ kağıdı yok, kimiñiziñ kalemi, ifâdesindeki kimiñiz ne ma'nâyadır? Ne okursañ ne yazarsañ, ifâdesindeki ne lafızları ne ma'nâ gösteriyor?

Hangi, kaç lafızları neyi iş'âr ederler? Bunlar cemlenir mi? Ve zâmir-i izâfî ilâve olunur mu?

Bunca, epey, hayli lafızları ne ma'nâ verirler?

Orada kimler var idi? Kimlerle derse çalışıyorsuñ? Neñiz gâ'ib oldu? Hangiñizi bekleyeyim? O kimiñ nesidir? O siziñ neñize lazım. hayliden hayli gitdiñ. Epeyce okudum ifâdelerinde olan mübhemâtları gösteriñ.

.....

“Sekizinci Ders”

Şıfat

Şıfat: Zî-rûh ve bi-rûhuñ iyilik, fenâlık, güzellik, çirkinlik ve büyüklük, küçüklük, renk ve daha bunlara mümâşil hâlini bildiren kelimelerdir: Güzel, kötü, çirkin, yüksek, dar, siyah, beyâz...

Şıfatlar, isimlerin evvellerine gelir. Hâlini bildirdiği o isme mevşûf tesmiye olunur. (Güzel mekteb), (fena kalem), (beyâz kağıd) ifâdelerinden olan güzel, fena

beyaz lafızları şifât, (mekteb), (kalem) ve (kağıd) isimleri daği mezkûr şifatlarıñ mevsûfları olurlar.

(s.32) Umûmen şifatlar, şifat-ı müştakğa ve şifat-ı gayrimüştağğa nâmlarıyla ikiye tefrik olunur.

Şifat-ı müştakğa: Fiilden müştak şifâtlardır: Çalışkan, dargın, şolğun gibi (teşkilât-ı fer'î-i fiil bahşinde görülecektir).

Şifat-ı gayrimüştağğa: Zaten şifat olan kelimelerdir ki, semâi ve kıyâsi nâmlarıyla iki nevi'dir.

(Şifat-ı Semâ'ıyye)

Şifat-ı semâ'ıyye: İşidilmekle bilinen şifatlardır.

Şifat-ı âdiyye ve şifat-ı adediyye nâmlarıyla ikiye ayrılır,

Şifat-ı âdiyye: Güzel, siyah, beyaz, uzun... gibi olan şifatlardır.

Şifat-ı adediyye: Bir, iki, on, yüz, biñ, yarım, üçte bir.. ilh. aded isimlerinden ibâret olan şifatlardır ki, bu daği a'dâd-ı vaşfiyye ve a'dâd-ı tevzi'ıyye nâmlarıyla iki nevidir.

A'dâd-ı vaşfiyye: Şifat-ı adediyelerin nihâyetine (nci) ilâve olunarak bir şeyiñ mertebe ve derecesini beyân eder:

Birinci, beşinci, yigirmi beşinci... ilh. gibi.

A'dâd-ı tevzi'ıyye: Şifat-ı adediyenin nihâyeti sâkin olanlara (r) müteharrik olanlara (şer) ilavesiyle teşkil olunup (s.33) bir şeyiñ müsâvâten taksim ve tevzi'inde kullanılır: Birer, ikişer gibi.

A'ded isimleri yalnız bulundukları halde isim, bir kelime ile beraber bulunurlar ise şifat olurlar ve bir şifatiñ nihâyetine (lık) ve (lik) ilâve olunursa yine isim olur.

(Şifat-ı Kıyâsiyye)

Şifat-ı kıyâsiyye: Şifat ma'nâsı vermek üzere şifatlarıñ ve ba'zen isimleriñ edevât ile terekkebünden hâşıl olan şifatlardır.

Şifat-ı kıyâsiyye, altı nevi' olup şifat-ı nisbiyye, şifat-ı teşbihiyye, şifat-ı takliliiyye, şifat-ı tafziliyye, şifat-ı temyiziyye, şifat-ı tekidiyye nâmları verilir.

Şifat-ı nisbiyye: Bir ismiñ nihâyetine (li), (lu), (ci) ilâve olunursa bir şahıs veya bir şeyiñ mensûp olduğu hali bildirmek üzere şifat-ı nisbiyye olur: Dalgalı, boylu, kitapçı

gibi. (li), (lu) edâtları ma'nâları birbirine mübâyin olan iki şıfata ilâve olunarak birlikde irâd olunur: Siyâhlı, beyâzlı, uzunlu, kışalı gibi.

Arabî ve Fârisî kelimelerin nihâyetine Fârisî edâtları olan (mend), (nek), (ban), (ver), (gîn) edâtları ilâve olunursa şıfat-ı nisbiyye ma'nâsı verirler: Lütufmend, neşvemend, (s.34) derdnek, bağban, hünerver, gamgîn gibiki, lütuflu, neşveli, derdli, bâğcı, hünarli, ğamlı demektir.

Şıfat-ı teşbihiyye: (Gibi) ma'nâsı ifâde eden şıfatlardır. Bir ismin veya bir şıfatın nihâyetine (msi) edâtı ilâvesiyle olur: Bahçemsi, tatlımsı gibi.

Bazen hafif harekeli olan şıfatların nihâyetine (mtrek) ve şakıl olanlara (mtrağ) edâtları ilave olunarak şıfat-ı teşbihiyye yapılır: Ekşimtrek, acımtrağ gibi. Fârisî ve Arabî kelimelerinin nihâyetinde (veş), (âsâ) lafızları ilâvesiyle şıfat-ı teşbihiyye olur: (Dīvâneveş), (mehveş) (cennetâsâ) gibi.

Şıfat-ı takliliyye: Azlık manası veren şıfatlardır. Şıfatların nihâyetine (+ce) ve bazen (+cik) ve (+cık) edâtları getirilerek yapılır. Eger şıfatın nihâyetinde (+k) yâhūd (+k) bulunursa (+cik) veya (+cık)'dan evvel hâzıf olunur:

Tatlıca, siyâhca, büyüçük, ufacığ gibiki az tatlı, birâz siyâh, az büyük, az ufağ demektir.

Şıfat-ı tafdiliyye: Ziyâdelik ma'nâsı veren şıfatlardır.

Şıfatların evvellerine çok, ziyâde, daha, pek, gayet, eñ lafızları ilâve olunara yapılır.

Bir şeyin bir az ziyâde medhi veya zemmi murâd (s.35) olunursa çok, ziyâde, daha lafızları kullanılır: Çok güzel, çok fena, ziyâde güzel, ziyâde fena, daha güzel, daha fena gibi. (daha), lafızıyla (çok), (ziyâde) lafızları bir olarak dahi kullanılır, daha ziyâde güzel daha çok fena gibi.

Bir şeyin pek ziyâde medh veya zemmi murâd olunduğu taqdîrde (pek), (gayet), (eñ) edâtları getirilir:

Pek güzel, pek fena, gayet güzel, gayet fena, eñ güzel, eñ fena gibi.

Arabî ve Fârisî kelimelerine (ter) edât Fârisiyyesi ilâvesiyle şıfat-ı tafdiliyye yapılır: (Balâter), (vasi'ter) gibiki, ziyâde yüksek, ziyâde geniş demektir. Türkçe kelimelere ilâve olunmaz.

Şıfat-ı temyiziyye: Nihâyetine (lik) ve yâhūd (lık) ilâve olunmuş şıfat-ı âdiyyeye (ca) edâtı ilâvesiyle olur: Güzellikce, fenalıkca gibi.

İşbu (ca) edâtı millet ve kavim isimlerine dahi ilâve olunur: Osmânlıca, Firengce, İngilizce gibi ki, Osmânlı lisânı Fireng lisânı, İngiliz lisânı demektir.

Bazen isimlere ve şıfat-ı âdiyyelere ilâve olunursa hâl ma'nâsı verir: Güzelce git, uşluca otur, insânca hareket et gibiki, (uşlu hâlde otur), (güzel hâlde git). (insâna yakışır hâlde hareket et) demektir.

(s.36) Şıfat-ı te'kidîye : Şıfat-ı âdiyyenin birinci harfinden sonra ve eger birinci harfden sonra harf-i imlâdan biri bulunursa o harf-i imlâdan sonra (p, m, z, s) harflerinden biri getirilerek teşkil olunup ziyâdelik ma'nâsı verirler: Şapşarı, dopdolu, kaşkaşı, masmavi, epesmer, bembeyâz, büsbütün gibi.

Mezkûr harflerin ne zamân getirileceğine dâ'ir bir kâide olmayıp işidilmekle muteveffıktır.

Umûmen şıfatların menfileri, şıfatlardan sonra (degil) lafzı getirilerek teşkil olunur: Fena degil, güzel degil, çok siyâh degil. ilh. gibi.

(Li, lu) edâtlarıyla isimlerden yapılan şıfat-ı nisbiyyelerin menfileri (degil) lafzı ile teşkil olunduğu gibi (siz) edât-ı nefy ilâvesiyle da teşkil olunur, faķat mezkûr edât-ı nisbiyyeler hâzf olunur: Dalgalı, dalgasız, köpüklü, köpüksüz, bulutlu, bulutsuz gibi.

Şıfatlar, ancak mevşûfları mahzûf olduğu hâlde cemlenir: Büyükler kuşura bakmaz, da'ima küçüklerin kabaķatını affederler, ifâdelerindeki büyükler küçükler gibi. Mevşûflarıyla beraber bulunurlar mevşûf cemlenir:

(s.37) Büyük âdamlar kuşura bakmaz, küçük âdamların kabaķatlarını affederler'de vakı' olduğu gibi.

Şıfat-ı âdiyyeye zamîr-i izâfî bir veche âti ilâve olunabilir:

(Müfred Şüreti)						
büyük	büyüğüm	büyüğün	büyüğü	büyüğümüz	büyüğünüz	büyüğü
(Cem Şüreti)						
büyükler	büyüklerim	büyüklerin	büyükleri	büyüklerimiz	büyükleriniz	büyükleri

Ve şıfatla mevşûf yekdiglerine izâfet kâidesiyle rabt olunduķlarında mevşûf evvel şıfat sonra gelir:

ķalemin güzeli, kaķdın fenası gibiki, mevşûflar muķaddem muzâfun ileyh, şıfatlar muahķhar muzâf olarak gelmişlerdir.

.....

Sekizinci Dersin Sü'alleri

Şıfat neye derler: Büyük bahçe, güzel hane, beyaz kağıdlar ifâdelerinde olan şıfatla mevşûfu tefrîk edîñ?

Umûmen şıfatlar kaç kısımdır?

Şıfat-ı müştakka ve gayrimüştakka neye derler? Mişâllarıyla söyleyiñ.

Şıfat-ı gayrimüştakka kaç kısımdır?

Şıfat-ı semâ'ıye neye derler? Ve kaç kısımdır?

Şıfat-ı âdiyye hangi şıfatlardır?

Şıfat-ı a'dediyye hangileridir? Ve kaç kısımdır?

A'dâd-ı vaşfiyye neye derler? Ve nasıl yapılır?

(s.38) A'dâd-ı tevzi'ıye neye derler? Ve nasıl yapılır?

Şıfat-ı kıyâsiyye neye derler? Ve kaç kısımdır?

Şıfat-ı nisbiyye neye derler? Ve nasıl yapılır? Yağ, boya kara lafızlarından şıfat-ı nisbiyye yapıñ.

Şıfat-ı teşbihiyye neye derler? Ve nasıl yapılır? Yeşil bağ lafızlarından teşkil edîñ?

Şıfat-ı taklîliyye neye derler? Ve nasıl teşkil olunur? Geniş, sık, bulanık şıfatlarını taklîle yapıñ?

Şıfat-ı tafdiliyye neye derler? Nasıl yapılır?

Şıfat-ı tafdiliyye edâtlarının her biriniñ maḥal isti'mâlini gösteriñ.

Şıfat-ı temyiziyye nasıl yapılır? Mişâlları nedir?

Şıfat-ı te'kîdiyye nasıl yapılır? ? Mişâllarıyla beyân edîñ?

Şıfatların menfîları nasıl teşkil olunur?

Şıfatların müşbet ve menfîleri nasıl ve ne vakıt cemlenir?

Şıfatlara zamîr-i izâfî ilâve olunur mu? Çok güzel, şıfatlarını zamîr-i mezkûr ile taşrîf edîñ.

Şıfatla mevşûf kâ'ide-i izâfetle yekdiglerine rabṭ olunduklarında ne ḥal vakî' olur?

.....

(Doğuzuncu Ders)

Maşdar

Maşdar: Ma'nâsı zât ve zamâna delâlet etmeyip yalnız bir iş beyan eden kelimedir: Okumak, yazmak, bilmek gibi. Maşdarların yalnız isim ve fi'le münasebâtı vardır.

Edât-ı maşdar (-mak) ve (-mek)'den ibâretdirki şakıl olan (s.39) kelimelerde -mak hafiflerde -mek bulunur. Bir maşdardan edât-ı maşdar kalktıktan sonra kalan hey'ete (mâdde-i aşliyye) tesmiye olunur.

Görmek, aramak, sormak, girmek, maşdarlarından edât-ı maşdarlar kalktıktan sonra kalan şu hey'ete: Ara-, gör-, sor-, gir- mâdde-i aşliyye denir. Fiil bahşinde göreceğimiz vecihle buña emr-i hazır da tesmiye olunur.

Maşdarlar, ya müşbet veya menfî olur.

Maşdar-ı müşbet: Ma'nâsından varlık anlaşılan maşdarlardır. Bâlâdaki maşdarlar gibi.

Maşdar-ı menfî: Ma'nâsından yokluk anlaşılan maşdarlardır. Görmemek, aramamak gibi.

Maşdar-ı müşbeti menfî kılmak: Edât-ı maşdar olan -mek ve -mak'dan evvel ya'ni mâdde-i aşliyyeye hafif kelimelerde (me) şakillerde (ma) ilâve olunarak teşkil olunur. Ve maşdar menfiden edât-ı maşdar kalktıktan sonra kalan he'yete menfî mâdde-i aşliyye ve yâhûd nehy-i hazır nâmı verirler.

Maşdar-ı Müşbet Mâdde-i Aşliyye		Maşdar-ı Menfî Mâdde-i Aşliyye	
(Emr-i Hâzır)		(Nehy-i Hâzır)	
görmek	gör-	görmemek	görme
sormak	sor-	sormamak	sorma
ağlamak	ağla-	ağlamamak	ağlama

(s.40) işbu maşdar-ı müşbet ve maşdar-ı menfilere maşâdir-i aşliyye ta'bîr olunur ki bunlara zamîr-i izâfî ilâve olunmaz.

.....

“Doğuzuncu Dersin Sü’alleri”

Maşdarın ta’rifi nedir?

Edât-ı maşdar ve mādde-i aşliyye neye derler?

Maşdar-ı müşbet neye derler? Mişâlları nedir?

Maşdar-ı menfî ne derler? Mişâlları nedir?

Maşdar-ı menfîyi nasıl yaparsınız? Menfî maşdarlardan edât-ı maşdar kalktıktan sonra kalan he’yete ne der?

şayıklamak, aňlamak, elemek, bellemek, şallamak, yollamak maşdar-ı müşbetlerinden maşdar-ı menfî teşkil edin ve menfî mādde-i aşliyyeleri gösterin.

İşbu maşdarlarına tesmiye olunur? Ve bunlara zamîr-i izâfî ilâve olunur mu?

.....

(Onuncu Ders)

Maşdarların Envâ’ı

Maşdarlar: Basîť veya mürekkep olur. Basîť olsun mürekkep olsun cemleri teşkil olunmaz.

Maşdar-ı basîť: Bir kelimeden ibâret olan maşdarlardır. Umûmen maşdarlar, maşdar-ı aşlî, maşdar-ı te’kidî , (s.41) maşdar-ı tahfîfî, hâşıl-ı maşdar, ism-i maşdar nâmlarıyla beş nevi’dir. Maşdar-ı aşlî: 9. ders ’inde tar’îf olunan maşdarlardır.

Maşdar-ı te’kidî: Maşâdır aşliyyenin hafîflerine (lik) şakîllerine (lık) ilâvesiyle yapılan maşdarlardır:

(Maşdar-ı Aşlî)	(Maşdar-ı Te’kidî)	
görmek	görmeklik	Müşbet
görmemek	görmemeklik	Menfî
bulmak	bulmaklık	Müşbet
bulmamak	bulmamaklık	Menfî

İşbu maşdar-ı te’kidîye zamîr-i izâfî-i basîť ilâve olunarak âtî’z-zıkr taşrif olunur:

(Müşbet)		
görmekligim	görmekligiñ	görmekligi
görmekligimiz	görmekligiñiz	görmekligi
(Menfi)		
görmemekligim	görmemekligiñ	görmemekligi
görmemekligimiz	görmemekligiñiz	görmemekligi

Maşdar-ı tahfifi: Maşdar ma'nası vermek üzere müşbet ve menfi mādde-i aşliyyelere (me) ilâve olunarak yapılan maşdarlardır:

(s.42)

(Müşbet ve Menfi Mādde-i Aşliyyeler)							
bil-	bilme	oku-	okuma	yaz-	yazma	bekle-	bekleme
(Müşbet ve Menfi Maşdar-ı Tahfifi)							
bilme	bilmeme	okuma	okumama	yazma	yazmama	bekleme	beklememe

Zamir-i izâfi-i basit ilâve olunarak zirde gösterilmiştir.

(Maşdar-ı Tahfifi-i Müşbet)					
bilmem	bilmeñ	bilmesi	bilmemiz	bilmeñiz	bilmeleri
(Maşdar-ı Tahfifi-i Menfi)					
bilmemem	bilmemeñ	Bilmemesi	bilmememiz	bilmemeñiz	bilmemeleri
(Maşdar-ı Tahfifi-i Müşbet)					
okumam	okumañ	okuması	okumamız	okumañız	okumaları
(Maşdar-ı Tahfifi-i Menfi)					
okumamam	okumamañ	okumaması	okumamamız	okumamañız	okumamaları

İmlâda ziyâde dikkat edilmesi lazım gelenlerden biri de işbu maşdar-ı tahfifidir. Hâ'-i resmiyyelerin hâzfiyla bilmesi, eylemleri şüretlerinde yazılmayıp bâlâda mezkûr kâ'ideye tatbiken yazılması lazımdır.

Haşıl-ı maşdar: Maşdar ma'nası vermek üzere âhiri sâkin olan mādde-i aşliyyeler (ş) müteharrik olanlara (iş) ilâvesiyle teşkil olunur:

(s. 43) Yazış, yazmayış, okuyuş, okumayış, biliş, bilmeyiş gibi.

Zamîr-i izâfî-i basîte ilâve olunarak âtide gösterilmiştir.

(Müşbet Hâşıl-ı Maşdarlar)					
bilişim	bilişin	bilişi	bilişimiz	bilişiniz	bilişleri
(Manfi Hâşıl-ı Maşdarlar)					
bilmeyişim	bilmeyişin	bilmeyişi	bilmeyişimiz	bilmeyişiniz	bilmeyişleri
(Müşbet Hâşıl-ı Maşdarları)					
okeyuşum	okeyuşun	okeyuşu	okeyuşumuz	okeyuşunuz	okeyuşları
(Menfi Hâşıl-ı Maşdarlar)					
okeymayişim	okeymayişin	okeymayişi	okeymayişimiz	okeymayişiniz	okeymayişleri

İsm-i maşdar: Maşdardan müştak birtakım isimlerdirki, bazısında maşdar ma'nası bulunur. Ve bazıları ise müstakıl isimdirler. Bir vecde âti kâ'ideler ile bir kaç türlü teşkil olunur, fakat her maşdardan yapılamazlar.

Birincisi: Mâdde-i aşliyyelere (im) yâhûd (c) ilâvesiyle yapılır. Alım, şatım, kazanc, uşanc gibi.

İkincisi: Mâdde-i aşliyyelerin hafiflerine (gi, gü) şakillerine (gı, ğu) ilâvesiyle yapıp, edevât-ı mezkûre mâdde-i aşliyyenin harekesine göre ya'ni harekesi (s.44) zamme olanlarda gü,ğu diğer hareketlerde ise gi, ği ilâve olunur:

(Mâdde-i Aşliyyeler)			
kes-	sor-	şar-	bur-
(İsm-i Maşdarlar)			
keski	sorgu	şargı	burgu

Bazı mâdde-i aşliyyelere (-kı) ilâve olunarak ism-i maşdar yapılır: Aşk, başk gibi.

Uyumağdan uyku korkmak maşdarından dahi korku lafızları uyuku korku lafızlarından tahrîf olunmuş ism-i maşdardırlar.

Üçüncüsü: Mâdde-i aşliyyelerin nihâyetlerine(-nti) ilâve olunarak yapılır:

âkmağ	şığmağ	Gezmek	süpürmek	maşdarlarından
(İsm-i Maşdar)				
âkıntı	şıkıntı	Gezinti	süpürüntü	

Nihâyetlerinde lâ-m-ı meftûha ve yâhûd nûn-ı sâkine bulunan mādde-i aşliyyelere yalnız (-ti) ilâve olunur ve nihâyetdeki hareke harfi edât-ı mezkûreden evvel hâzıf olunur:

gürlemek	eklenmek	dırlamak	uğulamak	masdarlarından
(İsm-i Maşdar)				
gürültü	ekinti	dırıltı	uğultu	

Dördüncüsü: Nihâyeti müteharrik olan bazı mādde-i aşliyyelerin hafiflerine (-k) şakillerine (-k) ilâve olunarak yapılır:

güremek	elemek	dayamak	kapamak	budamak	masdarlarından
(İsm-i Maşdar)					
gürek	elek	dayak	kapak	budak	

Balâda mezkûr ism-i maşdarların, isimlerden hiçbir farkı olmadığından isimlerde ne hâl câri ise bunlar da dahi aynı hâl câridir.

.....

“Onuncu Dersin Sü’alleri”

Maşdarlar kaç nevi’dir?

Basit maşdarlar neye derler? Ve basit olsun mürekkep olsun kaç nevi’dir?

Maşdar-ı te’kidî nasıl yapılır? Şallamak , gizlemek, maşdar-ı ahlılardan maşdar-ı te’kidî müşbet ve menfi yapın ve zâmîr-i izâfî ilâve ederek gösterin.

Maşdar-ı tahfîfi nasıl yapılır!

Azarlamak, ezmek, maşdarlarından masdar-ı tahfîfi müşbet ve menfi yapın: Ve zâmîr-i izâfî ilâve ederek gösterin.

(s. 46) Hâşıl maşdar nasıl yapılır! Avlamak, üflemek, maşdarlarından müşbat ve manfisi yapın ve zâmîr-i izâfî ilâve olunmuş şüretlerini gösterin.

İsm-i maşdar neye derler? Kaç türlü yapılır? Ölmek, sormak, yutmak maşdarlarından teşkil edin ve zâmîr-i izâfî ilâve edin.

Ölümleri bilmeñiz, görmesi, olmamañız, söylememesi, görmemekligi, bulmamaçlığıñız, gitmemesi, görmemeleri, bulmamalarıñızı, görmemelerinden, söylememeleri, görmemelerimiz kelimeleriñ imlâlarını taşhih edin

.....

(On Birinci Ders)
(Müteaddî Maşdarlar)

Maşdarlar ya ma'lûm veya mechûl olur.

Maşâdır-ı ma'lûma: Mâdde-i aşliyyelerden (l,n) harf-i zâ'idi bulunmayan maşdarlardır ki, maşdar-ı mechûlden lafzen bu vecihle tefriķ edilir. (Ma'nen tefriķi nahiv kitâbında bilinecektir)

Ma'lûm olan maşdarlar, müteaddî ve lazım nâmlarıyla ikiye tefriķ olunur.

Maşdar-ı lazım: Eger maşdarıñ ma'nâsı hâricde bir şeye te'sîr etmezse maşdar-ı lazım olur: Uyumaç, gelmek, gezmek maşdarları gibiki, uyuyan, gelen, gezen kimseleriñ işleri olup kendilerinde vâķi' olur, hârice te'sîri olmaz.

Maşdar-ı müteaddî: Eger maşdarıñ ma'nâsı hâricden (s.47) bir şeye te'sîr ederse müteaddî olur: Kıрмаç, kesmek, yazmaç gibiki, kıran, kesen, yazan kimseleriñ işleri kırılan, kesilen, yazılan şeylere ta'alluķ etdiğinden maşdar-ı müteaddî olurlar.

Maşâdır-ı müteaddîye, semâi müteaddî, kıyâsî müteaddî nâmları ile iki kısımdır.

Semâi müteaddî: Aşlında müteaddî olan maşdarlardır.

kıyâsî müteaddî: Fi'l-aşlî lazım olup edât-ı maşdardan evvel edât-ı ta'diye ilâvesiyle soñradan müte'addî yapılan maşdarlardır ki, bir veche âti kâ'ideler ile teşkil olunurlar:

Qâ'ide (1): Bir heceden ziyâde olup nihâyetinde (r) bulunan ve yâhûd nihâyeti müteharrik olan mâdde-i aşliyyelere (t) ilâve olunarak müteaddî kılınır:

(Mâdde-i Aşliyye-i Lazım)	(Maşdar-ı Müteaddî Aşlı)
otur-	oturtmaç
oyna-	oynatmaç
bekle-	bekletmek

Qâ'ide (2) Bir heceden ibâret olup nihâyetinde (r) bulunan ve yâhûd nihâyeti sâkin olan bir ve ziyâde heceli mâdde-i aşliyyelere (dir) ilâve olunarak müteaddî yapılır:

(s.48)

(Mâdde-i Aşliyye-i Lazım)	(Maşdar-ı Mütөөddi-i Aşli)	
gır-	girdirmek	nihâyetinde (r) bulunan
dur-	durdurmak	
gez-	gezdirmek	nihâyeti sâkin olan
ķarış-	ķarıştırmak	

ķâ'ide (3) Eger mâdde-i aşliyye bir heceden ibâret olupda nihâyetinde sâkin (t, ĉ, ş) harflerinden biri bulunursa (-ir) ilâvesiyle mütөөddi ķılınır:

(Mâdde-i Aşliyye-i Lazım)	(Maşdar-ı Mütөөddi-i Aşli)	
art-	artırmak	(t) bulunan
bat-	başırmak	
ķaç-	ķaçırmak	(ĉ) bulunan
geĉ-	geĉirmek	
taş-	taşdırmak	(ş) bulunan
piş -	pişirmek	

Bu ķâ'idenin bazı müsteşnâları vardır, bir maşdar, edât-ı ta'diyye ilâvesiyle üç derece mütөөddi ķılınır.

	Derece 1	Derece2	Derece3
gezmek	gezdirmek	gezdirtmek	gezdirtirmek
ķaynamak	ķaynatmak	ķaynatdırmak	ķaynatdırtmak
iĉmek	iĉirmek	iĉirtmek	iĉirtirmek

İşbu edât-ı ta'diyeler mütөөddi maşdarlara daği ilave (s.49) olup üç derece mütөөddi yapılır: Kesmek, kestirtmek, kestirtivermek gibi.

(Kıyâsî Müteaddî Maşdarlarıñ Envâ'-i Maşâdıra Taṭbiki)

Aşlî	Te'kidî	Tahfîfî	Hâşıl	Maşdar
gezdirtmek	gezdirtmeklik	Gezdirtme	gezdirtiş	müşbet
gezdirtmemek	gezdirtmemeklik	gezdirtmeme	gezdirtmeyiş	menfî
kıynattırtmak	kıynattırtmaklık	kıynattırtma	kıynattırtış	müşbet
kıynattırtmamak	kıynattırtmamaklık	kıynattırtmama	kıynattırtmayış	menfî

Bâlâda mezkûr maşdarlarıñ her birine zamîr-i ızâfî ilâve olunarak taṣrîf olanabilir.

.....

(On Birinci Dersin Sû'alleri)

Maşâdır-ı ma'lûma neye derler? Ve kaç kısımdır?

Maḍar-ı müteaddî neye derler? Mişâllarıyla gösteriñ?

Maşdar-ı lâzım neye derler? Mişâllarıyla gösteriñ?

Maşdar-ı müteaddî kaç kısımdır.

Maşdar-ı lazımı müteaddî kılmak için kaç kâ'ide vardır?

Birinci kâ'ide nedir? Uyumak, oturmak maşdarlarını müteaddî yapıñ.

İkinci kâ'ide nedir? Vurmak, kıvuşmak maşdarlarını müteaddî yapıñ.

Üçüncü kâ'ide nedir? Bunda müsteşnâlar var mıdır?

Bir maşdar kaç derece müteaddî yapılır? Salmak, kırmak maşdarlarını üç derece müteaddî yapıñ ve her bir derecesinde envâ'i maşâdıra taṭbik edip zamîr-i ızâfî ilâve ederek taṣrîf ediñ.

.....

(s.50) (On ikinci Ders)

Mechûl Maşdarlar

Maşâdır-ı mechûle: Edât-ı maşdardan evvel mādde-i aşliyyede (l) yâhûd (n) zâ'ide bulunan maşdarlardır ki âti'z-zikr kâ'ideler ile teşkil olunurlar:

kâ'ide (1) Eger mādde-i aşliyyenin nihâyetinde (l) bulunursa ve yâhûd kelimeniñ nihâyeti müteharrik olursa (n) ilâvesiyle mechûl yapılır.

Maşdar-ı Aşli-i Ma'lûm	çalmak	almak	aramak
Mâdde-i Aşliyye	çal-	al-	ara-
Maşdar-ı Aşli-i Mechûl	çalınmak	alınmak	aranmak

ķā'ide(2): Mâdde-i aşliyyeniñ nihâyeti sâkin olursa ve yâhûd (l) bulunmazsa (l) ilâvesiyle mechûl yapılır:

(Maşdar-ı Aşli-i Ma'lûm)	(Mâdde-i Aşliyye)	(Maşdar-ı Aşli Mechûl)
yazmak	yaz-	yazılmak
vermek	ver-	verilmek

(N) ilâvesiyle teşkîl olunan bazı maşdar-ı mechûl, (l) ilâvesiyle bi't-tikrâr mechûl yapılır: Aranmak, aranılmak, acınmak, acınılmak gibi.

Bir maşdara mechûl edâtı ilâve olunduktan sonra edât-ı tad'iye ilâve olunmaz, fakat müteaddî maşdarlarıñ her bir derecesinden sonra mechûl edâtı ilâve olunarak maşdar-ı mechûl yapılır.

(s.51) Kaynatmak, kaynadılmak, kaynatdırmak, kaynatdırılmak, kaynatdırtmak, kaynatdırılmak gibi.

(ihtâr1): Müteaddîleriñ her bir derecesinden teşkîl olunan maşâdır-ı mechûleniñ envâ'-i maşâdıra ta'tbikî ķā'ide-i ma'lûma üzeredir.

(ihtâr 2): Mechûl ve mu'tava'ât edâtları olan (n,l) harflerinden evvel lazım gelen hareke harflerini ekseriyye yazmak icâb eder, yazılan , görülen, yazılıp gibi.

(ihtâr 3): Edât-ı ta'diye olan (te)'niñ harekelenince dale ķalb olunması şive-i lisân iktizâsındandır.

(Maşdar-ı Mu'tava'ât)

Nihâyeti sâkin olan mâdde-i aşliyyeye (-n) ilâve olunarak maşdar-ı mechûl ķā'idesine muhâlif teşkîl olunan bir nevi' maşdar daha vardırki, buña maşdar-ı mu'tava'ât tesmiye olunur.

Naḥiv kısmında bilineceği vecihle maşdar-ı mechûllerin ma'nâsı ḥâricden fâ'il-i mechûl bir ḥâdeşe delâlet ettiği hâlde maşdar-ı muṭâv'ât ise ḥadeşin fâ'ilde vâki'olduğunu bildirdiğinden ma'nâca bu vecihle tefrîk olunurlar:

(Mâdde-i Aşliyye)	(Maşâdır-ı Mechûle)	(Maşâdır-ı Muṭâva'a)
gör-	görölmek	görünmek
gez-	gezilmek	gezinmek
sev-	sevmek	sevinmek
(s.52) sor-	sorulmak	sorunmak
dök-	dökölmek	dökünmek
bak-	bakılmak	bakınmak

.....

(On İkinci Dersin Sü'âlleri)

Maşdar-ı mechûl hangi edâtlarla yapılır?

Maşar-ı mechûl yapmakda kaç kâ'ide vardır?

Birinci kâ'ide nedir? Ödemek, uzamak maşdar-ı ma'lûmlarını mechûl yapıñ.

İkinci kâ'ide nedir? Mişâllarıyla söyleyiñ, alırmak, ezmek maşdarlarını mechûl yapıñ.

Bir maşdar mechûle tekrâr edât-ı mechûl ilâve olunabilir mi? Bellemek, beslemek maşdar-ı ma'lûmlarında mükerreren mechûl yapıñ.

Görmek, bulmak, şalmak maşdarlarını üç derece müteaddî ve her bir derecesinde mechûl edâtı ilâve ediñ ve envâ'ı maşâdıra taṭbîk edip zamîr-i izâfî-i basîṭ ile taṣrîf eyleyiñ.

Maşdar-ı muṭâva'atla maşdar-ı mechûli lafzen ve ma'nen nasıl tefrîk edersiniz?

Attırılmak, getirilmesi, okunulmaması, ḥâzrlatdırılmaları, ḥâzrlanılması, ḥâzrlanmamaklıgım, şordurulması, güldürölmekligi, bulundurulmaması, bulunmayışları maşdarlarının cinsi ve mâdde-i aşliyyelerini gösteriñ.

(On Üçüncü Ders)

Maşdar-ı İsmî, Maşdar-ı Vaşfi, Maşdar-ı Müşâreket

Hafif harekeli olan isimlerin ve sıfatların nihâyetine lâm-ı (s.53) meftûha (-le) ve şakîl harekeli olanlara (-la) ilâve olunup ba'de edât-ı maşdar getirilerek maşdar-ı müteaddî hâşıl olurki, isimlerden yapıłana maşdar-ı ismî sıfatlardan yapıłana maşdar-ı vaşfi tesmiye olunur.

İsim	Maşdar-ı İsmî	Şıfat	Maşdar-ı Vaşfi
igne	ignelemek	temiz	temizlemek
toz	tozlamak	beyâz	beyâzlamak

Maşdar-ı sâ'ire misillü bunlar üç derece müteaddî kılındığı gibi (n,l) ilâvesiyle bilkâ'ide mechûle de yapılır.

(Maşdar-ı İsmî Mechûl)	ignelenmek	tozlanmak
(Maşdar-ı İsmî Müteaddî)	igneletmek	tozlatmak
(Mechûl)	igneletilmek	tozlatılmak
(Müteaddî)	igneletirmek	tozlatırmak

(Mechûl)	(Müteaddî)	(Mechûl)
igneletdirilmek	ignelettirmek	igneletdirilmek
tozlatırmak	tozlatdırtmak	tozlatdırılmak

Maşdar-ı Vaşfi			
(Maşdar-ı Vaşfi-i Mechûl)	(Vaşfi Müteaddî)	(Mechûl)	(Müteaddî)
temizlenmek	temizletmek	temizletilmek	temizletdirmek
beyâzlanmak	beyâzlatmak	beyâzlatılmak	beyâzlatdırmak

(Mechûl)	(Müteaddî)	(Mechûl)
temizletirilmek	temizlettirmek	temizletdirilmek
beyâzlattırılmak	beyâzlatdırtmak	beyâzlatdırılmak

Maşdar-ı vaşfî ma'lûmlara (ş) ilâve olunursa muţâva'at (s.54) ma'nâsı verir: Fenalaşmak, iyileşmek gibi. Ve böyle olan maşdarlara edât-ı ta'diye ve mechûle ilâve olunur:

Fenalaştırmak, iyileştirmek, fenalaştırılmak, güzelleştirilmek gibi.

Nihâyetinde (r) bulunan bazı şifatlara (ar) ilavesiyle bir nevi' maşdar-ı hâşıl olurki muţâva'at ma'nâsı verir: Kararmak, morarmak gibi.

Maşdar-ı Müşâreket

Maşdar-ı müşâreket: İki veya daha ziyâde kimseler beyninde vuķu' bulan hâdeşi beyân eder.

Maşdar-ı vaşfiden ve ismiden maadâ mädde-i aşliyyelere (ş) ilâve olunarak teşkîl olunur:

Ķirâ'atda sühulet olmak üzere edât-ı müşâreketden muķaddem (ğ,ğ) hurûf-ı imlâlarından icâb edeni yazmak iķtizâ eder. Görüşmek, girişmek, buluşmak gibi.

İşbu maşdar-ı müşâreketiñ daħi müteaddî ve mechûlleri aynı ķâ'ide ile teşkîl olunur.

(Ma'lûm)	(Mechûl)	(Müteaddî)
görüşmek	görüşölmek	görüşdürmek
girişmek	girişölmek	girişdirmek

(55)

(Mechûl)	(Müteaddî)	(Mechûl)
görüşdürölmek	görüşdürtmek	görüşdürtölmek
girişdirölmek	girişdirtmek	Girişdirtölmek

Maşdar-ı ismî ve maşdar-ı vaşfîlerle maşdar-ı müşâreketleriñ müteaddî ve müteaddiyelerden teşkîl olunan mechûl hey'etleri maşâdır-ı sâ'ire misillü envâ'-i maşâdıra tatbîķ ve her biri zâmîr-ı izâfî-i basîķ ilâvesiyle taşrîf olunurlar:

(Maşdar-ı İsmî-i Mechûl)			
ignelenmek	ignelenmeklik	igneleneme	igneleniş
(Mûteaddiden Mechûl)			
tozlatırlmak	tozlatdırılmağlık	tozlatdırılma	tozlatdırılış
(Maşdar-ı Vaşfî-i Mûteaddî)			
temizletdirilmek	temizletdirmeklik	temizletdirme	Temizletdiriş
(Maşdar-ı Muṭâva‘at Mûteaddiden Mechûl)			
fenalaşdırılmak	fenalaşdırılmağlık	fenalaşdırılma	Fenalaşdırılış
(Maşdar-ı Müşâreket Mûteaddî)			
konuşdurtmak	konuşdurtmağlık	konuşdurtma	konuşdurtuş

Tenbih: Maşdar-ı aşlilerin mechûl mûteaddî olduğuna ve mûteaddilerden mechûl ve müşâreket olduğuna ve maşdar-ı ismî ve vaşfî-i aşlilerin mezkûr hallerde bulunduklarına göre mādde-i aşıyyeler daḥi tebdil edeceği cihetle mādde-i aşıyye ta‘birinin cümlesine ait olduğu ḥâtırdan çıkarılmalıdır.

.....

(s.56) “On Üçüncü Dersin Sü‘alleri”

Maşdar-ı ismî nasıl yapılır? Toprak, göz isimlerinden maşdar-ı ismî yapın? Mechûl ve mûteaddilerini teşkil edip envâ‘-ı maşâdıra tatbik edin?

Maşdar-ı vaşfî nasıl yapılır? Siyah, fena sıfatlarından maşdar-ı vaşfî yapın ve envâ‘-ı maşâdıra tatbik edin.

İyi, büyük şifâtlarını nasıl maşdar-ı vaşfî muṭâva‘at yaparsınız?

Maşdar-ı müşâreket nasıl yapılır? Gülmek, vurmak maşdarlarını maşdar-ı müşâreket yapınız? Mûteaddî ve mechûllerini teşkil ediniz.

tozlatdırılmağlık, topraklanması, siyahlandırılmaması, siyahlaşdırılmağlığı, fenalanmaması, güzellendirilmekliği, topraklanmamağlığı, toprakladılmayışı, siyahlatdırılmayışı, siyahlaşdırılmak, döküşmemekliğiniz, döküşdürülmemesi, şavuşulmamağlık, görüşdürülmeyişi maşdarların mechûl ve mûteaddilerini ve envâ‘-ı maşdardan hangisi olduklarını söyleyin.

.....

“On Dördüncü Ders”

Mürekkkep Maşdarlar

Mürekkkep-maşdarlar: Diger bir kelime ile birleşerek yapılan maşdarlar. Bu dañi maşdar-ı iktidârî, maşdar-ı ta‘cili, maşdar-ı ta‘mimî, nâmlarıyla üç nevi‘dir.

Maşdar-ı iktidârî: Nihâyeti sâkin olan mādde-i aşıyyeye hâ’-i resmiye, müteharrik olanlara (ye) ilâve olunarak ba‘de (s.57) bilmek maşdarıyla tereküb eden maşdardırki, iktidâr ma‘nâsı verir: Yazabilmek, söyleyebilmek gibi.

İşbu maşdarın menfisi, nihâyeti sâkin olan mādde-i aşıyyelere hâ’-i resmiye ve müteharrik olanlara (ye) ilâve olunduktan sonra edât-ı menfi ve edât-ı maşdar getirilerek yapılır: Yazamamak, söyleyememek gibi.

Maşdar-ı ta‘cili: Ahiri sâkin olan mādde-i aşıyyeniñ nihâyetine (i) ve müteharrik olanlara (yi) ilâve olunduktan sonra vermek maşdarıyla tereküb eden maşdardırki, isti‘câl ma‘nâsı verir: Yazıvermek, söyleyivermek gibi.

Menfisi ise vermek maşdarının menfi kılınması olur yazıvermemek gibi.

Maşdar-ı ta‘mimî: Bir maşdarın, isimler ve şıfatlar ile tereküb eden şuretlirdirki, üç vecihle teşkil olunur.

Birincisi: Her hangi bir maşdar-ı basit ile kelimât-ı Arabiye ve Fârisiye ve yâhûd Türkçe şıfatların ve isimlerin terekübünden hâşıl olur: Aç kalmak, ucuz bulmak, gamlı oturmak, cahil kalkmak, kalb yıkmak yağmur yağmak, gök gürlemek, ilh. maşdarlar gibi.

(s.58) İkincisi: Etmek, eyle, kılmak, yapmak, olmak, buyurmak maşdarlarıyla bunlara maşdar-ı ‘âm tesmiye olunur, isim ve şıfatların terekübünden hâşıl olan maşdarlardır.

Etmek, eylemek, kılmak, buyurmak maşdarları Türkce isimlerle nâdiren birleşir. Ekşeriya şıfatlar ve Arabî ve Fârisî isim maşdarlarıyla tereküb ederler: memnûn etmek, nâz eylemek, kerem kılmak ferâmûş buyurmak gibi.

Yapmak masdar-ı ekşeriya isimler ile tereküb eder: bahçe yapmak, hâne yapmak gibi.

Olmak maşdarı ekşeriya şıfatlarla ve bañen isimlerle tereküb ederler: Şad olmak, mesrûr olmak, fena olmak, yol olmak gibi.

Bulmak maşdarının mechûli olan bulunmak maşdarı, ekşeriya olmak ma‘nâsına gelir: rahat bulunmak, hâzır bulunmak gibi.

Üçüncüsü: Mâdde-i aşliyyeye (miş) edâtı ilâve olunduğdan sonra olmak maşdarıyla terekkeb eden maşdarlardır: Yazmış olmak, söylemiş olmak gibi. Ya mâdde-i aşliyyenin ve yâhûd olmak maşdarının menfî hâle getirilmesiyle menfî şüreti teşkil olunur.

İşbu maşdarın diğer bir şüreti var ise de fiil bahşinde görülecektir.

(s.59) Balâda ta'rîf olunan mürekkep maşdarlar, basit maşdarların aynı hâlinde bulunurlar.

Maşdar-ı iktidârî, maşdar-ı ta'cili ve maşdar-ı ta'mimîniñ üçüncü nev'ini mechûl veya müteaddî kılmak için bilmek, vermek, olmak maşdarlarından muqaddem gelen kelimelere edât-ı mechûl ve edât-ı ta'diye ilâve olunur.

Maşdar-ı tamimîniñ birinci ve ikinci şüretlerini müteaddî ve mechûl yapmak için nihâyetdeki maşdara edât-ı mahşûşası ilâve olunur. Ve edât-ı müşâreket ilâvesiyle maşdar-ı müşâreket mürekkebe dahî teşkil olunur, fakat Arabî ve Fârisî kelimeleriyle yapılan maşdar-ı tamimîniñ müşâreket şüretleri teşkil olunmaz.

İşbu maşad-ı mürekkebe, mechûl ve müteaddîleriñ envâ'i maşad-ı ta'tbikî bildigimiz kâ'ide vecihle oluğundan zirde yalnız maşdar-ı aşli mürekkepler gösterilmekle iktifâ edilmiştir.

(Müşbet)	(Menfî)
(Maşdar-ı İktidârî-i Müteaddî)	
yazdırabilmek	yazdıramamak
(Maşdar-ı İktidârî-i Mechûl)	
yazılabilmek	yazılamamak
(Maşdar-ı İktidârî)	(Müteaddîden Mechûl)
yazdırılabilmek	yazdırılamamak
(s.60)(Maşdar-ı Ta'cili-i Müteaddî)	
yazdırıvermek	yazdırıvermemek
(Maşdar-ı Ta'cili-i Mechûl)	
yazılıvermek	yazılıvermemek
(Maşdar-ı Ta'cili, Müteaddîden Mechûl)	
yazdırılıvermek	yazdırılıvermemek
(Maşdar-ı Ta'mimî-i Müteaddî)	
memnûn ettirmek	memnûn ettirmemek
(Maşdar-ı Ta'mimî-i Mechûl)	

memnûn edilmek	memnûn edilmemek
(Maşdar-ı Ta'mimî, Müteaddiden Mechûl)	
memnûn etdirilmek	memnûn etdirilmemek
(Maşdar-ı Ta'mimî Müteaddî)	
yazdırmış olmak	yazdırmış olmamak
(Maşdar-ı Ta'mimî-i Mechûl)	
yazılmış olmak	yazılmış olmamak (yazılmamış olmak)
(Maşdar-ı Ta'mimî, Müteaddiden Mechûl)	
yazdırılmış olmak	yazdırılmış olmamak (yazdırılmamış olmak)

.....

“On Dördüncü Dersin Sü'alleri”

Maşdar-ı mürekkep neye derler? kaç nevi'dir?

Maşdar-ı iktidârî nasıl yapılır? Azarlamak, göstermek, maşdarlarının iktidârî maşdarlarını teşkil edîñ.

(s. 61) Maşdar-ı ta'cili nasıl yapılır? Uzamak karışmak maşdarlarından maşdar-ı ta'cili müşbet ve menfî yapıñ.

Maşdar-ı ta'mimî nasıl yapılır? Ve kaç şüretle teşkil olunur? Her birini mişâllarıyla söyleyiñ.

Etmek, eylemek, kılmak, buyurmak maşdar-ı âmları hangi kelimeler ile birleşir? Mişâlları nedir?

Yapmak maşdarı neler ile birleşir? Mişâllarıyla söyleyiñ.

Olmak maşdarı hangi kelimeleriyle tereküb eder? Mişâlları nedir?

Maşdar-ı ta'miminî üçüncü teşkili naşıldır? Aramak, bulmak maşdarlarından maşdar-ı ta'mimî-i müşbet ve menfî yapıñ.

Maşdar-ı iktidârî, maşdar-ı ta'cili ve maşdar-ı ta'mimîlerin mechûl ve müteaddileri ne vecihle teşkil olunur?

İşitmek, anlamak maşdarlarından maşâdır-ı mürekkebe yapıñ, ve her biriniñ mechûl ve müteaddilerini teşkil edîñ.

Maşdar-ı müşâreket mürekkebe nasıl teşkil olunur.

Yazılamaması, okunulabilmesi, okunamamalık,

Gidilemeyiş, okutturulamayış, yazdırılıvermek,

Çalışılamaması, çalışılıvermesi, gözetdirilememesi,
 Okutabilmesi, gayret edilmeyiş, mahrûm kalınmağlığı, fena yaptırılması
 Maşdar-ı mürekkepleriniñ envâ'-ı maşâdırdan hangisi olduklarını ve müteaddî ve
 mechûllerini tefrîk ediñ.

.....

“On Beşinci Ders”

Ḥalât-i İsim

İsimler, ya mücerred ve yâḥûd mürekkep olur.

(s.62) Mücerred isimler: Kendisine hiçbir edât ilave olunmayanlardır: Mekteb, kağıd, kalem gibi.

Mürekkep isimler: Edevâtden biriyle beraber bulunanlardır: Mektebe, kalemîñ, kağıdı gibi.

Mücerred-ı isimler, edât-ı mef'ûl, edât-ı izâfe, zamîr-i izâfî-i basîṭ veya edât-ı istifhâm ile ism-i mürekkep ḥaline girerler.

Mef'ûl Edâtları

Türkcede mef'ûlün bih, mef'ûlün ileyh, mef'ûlün fih, mef'ûlün ma'ah, mef'ûlün leh isimleriyle altı mef'ûl vardırki her biri edâtlarıyla tefrîk olunur.

Mef'ûlün bih: Nihâyeti sâkin olan isimlere (i) ve müteḥarrik olanlara (yi) ilâvesiyle teşkil olunur: Kalemî, bahçeyi gibi.

Mef'ûlün ileyh: Nihâyeti sâkin olan isimlere hâ'-i resmiye ve müteḥarrik olanlara (ye) ilâve olunarak teşkil olunur: Mektebe, bahçeye gibi.

Bu, şu, o isim işaretleriyle zamîr-i şahşî müfredleriñ mef'ûlün ileyh hey'etleri, kâf-i Türkî şadâsında olan (ña) ilavesiyle teşkil olunur: Buña, şuña, oña, saña gibi.

(s. 63) Mef'ûlün fih: İsm-i mücerredlere (de) edâtı ilâvesiyle olur: Mektebde, bahçede gibi.

Arabî ve Fârisî kelimeleriñ evvellerine (fi) edât-ı Arabiyyesi ve yaḥûd (der) edâtı Fârsiyyesi getirilerek mef'ûlün fih teşkil olunur: Der-aḳab, fi'l-ḥâl, fi'l-ḥaḳîḳa gibi.

[²] Mef'ûlün minh: Mücerred isimlere (den) ilâvesiyle yapılır: Mektebden, bahçeden gibi.

[²] Mef'ûlleriñ taḳsimâtında sahven daḥîl edilmemiştir.

Arabî ve Fârisî kelimelerin evvellerine (min, an) edât-ı Arabiyyesi ve yahûd (ez) edât-ı Fârisîsi ilave olunursa (den)’den ma’nâsı vererek mef’ûlün minh olur: Min’l-ğadim, an aşıl, ezdil ve can gibi.

Mef’ûlün ma’ah: İsimlerin nihâyetine (ile) edât-ı ilâvesiyle yapılır: Bahçe ile, kalem ile gibi. Nihâyeti sâkin olan isimlerle muâf olan kelimelere ilâve olunduğu takdirde (i) hâzıf olunur: Kalemle, mekteble, bahçesiyle gibi.

Arabî ve Fârisî isimlerin evvellerine (bi, ba, ma’) edâtları geldiği şüretde mef’ûlün ma’ah olur:

Bitevfîkihi te’âla, bi emir-i nezâret penâhî, ma’t-teşekkür gibi.

Mef’ûlün leh: İsimlerin nihâyetine (için) edâtı (s.64) ilâvesiyle olur, muzâf edâtından sonra ekseriya (i) hâzıf olunur, bahçesiçün gibi.

Arabîde (liaceli) Fârisîde (beray) edâtları Arabî ve Fârisî kelimelerin evvellerine gelerek mef’ûlün leh ma’nâsı verir liaceli’l-imtiḥân, berây ḥâtır gibi.

“On Beşinci Dersin Sû’alleri”

İsimler kaç halde bulunurlar?

İsm-i mücerred neye derler? Mişâlları nedir?

İsm-i mürekkep neye derler? Mişâlları nedir?

Mücerred-ı isimler nasıl mürekkep haline girerler?

Lisân-ı Osmanî’de kaç mef’ûl vardır? Mef’ûlün bih alâmeti nedir?

Mef’ûlün ileyh edât-ı nedir? İsm-i işâret ve zâmîr-i şahsî müfredlerin mef’ûlün ileyhileri nasıl teşkîl olunur?

Mef’ûlün fih edâtı nedir? Hangi edâtlarla daha mef’ûlün fih yapılır?

Mef’ûlün minh alâmeti nedir? Arabî ve Fârisî kelimelerin evvellerine gelen mef’ûlün fih edâtları hangileridir?

Mef’ûlün mah alâmeti nedir? Ve mef’ûlün mah edâtının (i)’si nerelerde hâzıf olunur?

Daha hangi edâtlarla mef’ûlün mah yapılır?

Mef’ûlün leh nasıl yapılır? Ve bu edâtın (i)’si ne vakit hâzıf olunur? Başka edâtlarla mef’ûlün leh yapılır mı? Egri, doğru, su lafızlarının mef’ûl hey’etlerini teşkîl edîñ.

.....

(s.65) “On Altıncı Ders”

İzâfet Edâtları

İzâfet Edâtları: Bildirdiğimiz muzâfun ileyh ve muzâf edâtlarıdır. Mücerred isimlere ilâve olunduğu gibi zamîr-i izâfî-i basîṭ ilâve olunmuş ism-i mürekkeplere ilâve olunur:

(Zamîr-i İzâfî İlâve Olunan)						
Mekteb	mektebim	mektebin	mektebi	mektebimiz	mektebiñiz	mektebi
(Muzâfun İleyh Hey’etleri)						
Mektebiñ	mektebimiñ	mektebiñiñ	mektebiniñ	mektebimiziñ	mektebiñiziñ	mektebiniñ
(Muzâf Hey’etleri)						
Mektebi	mektebimi	mektebiñi	mektebini	mektebimizi	mektebiñizi	mektebini

Muzâfun ileyh olan isimlere mef’ûl edâtları ilâve olunamaz. Faḳaṭ muzâf olan isimlere bi’t-tikrâr muzâfun ileyh ve mef’ûl edâtları ilâve olunup buña isimleriñ ba’de’l-muzâf ḥalleri denir.

Nihâyetleri ḥurûf-ı munfasıladan olan isimleriñ ba’de’l-muzâf muzâfun ileyh ve mef’ûlün bih ve mef’ûlün ileyhlerinde edât-ı muzâf olan (i) ibkâ olunup ḥurûf-ı muttaşılardan olursa ḥazf olunur. Faḳaṭ ba’de’l-muzâf mef’ûlün fih ve mef’ûlün minhde her iki şürette de ḥazf olunduğu gibi mef’ûlün mah ve mef’ûlün leh’de ise her iki şürette daḥi ibkâ olunur.

Edât-ı cem ḥurûf-ı munfaşıladan olan (r) ile nihâyet (s.66) bulduğundan cem olan kelimelerde (i) ibkâ olunur. Zirde muḥarrer mişâllar her biriniñ ḥâlini ira’a eder:

(Ḥurûf-ı Munfaşıladan)		(Cem-i Munfaşıladan)
Ba’de’l-Muzâf Muzâfun İleyh	kitabiñ kağıdınıñ کتابک کاغذینک	kitabiñ kağıdlarınıñ کتابک کاغذلرینک
Ba’de’l-Muzâf Mef’ûlün Bih	kitabiñ kağıdını کتابک کاغذینی	kitabiñ kağıdlarını کتابک کاغذلرینی
Ba’de’l-Muzâf Mef’ûlün İleyh	kitabiñ kağıdına کتابک کاغذینه	kitabiñ kağıdlarına کتابک کاغذلرینه
Ba’de’l-Muzâf Mef’ûlün Fih	kitabiñ kağıdında کتابک کاغذنده	kitabiñ kağıdlarında کتابک کاغذلرنده

Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Minh	kitabın kağıdından کتاب کاغذ نندن	kitabın kağıdlarından کتاب کاغذلار نندن
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Mah	kitabın kağıdıyla کتاب کاغذیله	kitabın kağıdlarıyla کتاب کاغذلریله
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Leh	kitabın kağıdıçün کتاب کاغذیچون	kitabın kağıdlarıçün کتاب کاغذلریچون
	(Hurûf-ı Muttaşıladan)	(Cem-i Muttaşıladan)
Ba'de'l-Muzâf Muzâfun İleyh	ağacın yaprağının اڭاجک یاپراڭنک	ağacın yapraklarının اڭاجک یاپراقلرینک
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Bih	ağacın yaprağını اڭاجک یاپراڭنی	ağacın yapraklarını اڭاجک یاپراقلرینی
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün İleyh	ağacın yaprağına اڭاجک یاپراڭنه	ağacın yapraklarına اڭاجک یاپراقلرینه
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Fih	ağacın yaprağında اڭاجک یاپراڭنده	ağacın yapraklarında اڭاجک یاپراقلرنده
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Minh	ağacın yaprağından اڭاجک یاپراڭندن	ağacın yapraklarından اڭاجک یاپراقلرندن
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Mah	ağacın yaprağıyla اڭاجک یاپراڭیله	ağacın yapraklarıyla اڭاجک یاپراقلریله
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Leh	ağacın yaprağıçün اڭاجک یاپراڭیچون	ağacın yapraklarıçün اڭاجک یاپراقلریچون
	(Hurûf-ı Muttaşıladan)	(Cem-i Muttaşıladan)
Ba'de'l-Muzâf Muzâfun İleyh	ön bahçesinin اوک باغچه سنک	ön bahçelerinin اوک باغچه لرینک
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Bih	ön bahçesini اوک باغچه سنی	ön bahçelerini اوک باغچه لرینی
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün İleyh	ön bahçesine اوک باغچه سنه	ön bahçelerine اوک باغچه لرینه
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Fih	ön bahçesinde اوک باغچه سنده	ön bahçelerinde اوک باغچه لرنده
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Minh	ön bahçesinden اوک باغچه سندن	ön bahçelerinden اوک باغچه لرندن
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Mah	ön bahçesiyle اوک باغچه سیله	ön bahçeleriyle اوک باغچه لريله
Ba'de'l-Muzâf Me'ûlün Leh	ön bahçesiçün اوک باغچه سیچون	ön bahçeleriçün اوک باغچه لریچون

(s.67) Bu, şu, o ism-i işâretlerinde muzâf ve mef'ul edâtlarından evvel bir nûn ziyâde kılınır:

Bunu, şunuñ, onda, onu... ilh. gibi.

Žamîr-i izâfî-i basîť: Žamîr baĥşinde beyân olunan işâretidir. Bir ism-i mücerrede mef'ul edâtları, izâfet edâtları ve istifhâm edâtı ilâve olunduĥdan soñra žamîr-ı izâfî-i basîť ilâve olunamaz. Faĥať žamîr ilâve olunmuş bir isim mürekkebe edevât-ı mezkûre ilâve olunabilir:

(s.68) Žamîr-ı izâfî-i basîť ilâvesinden sonra isimlerin mef'ul ve muzâfun ileyh hâlleri:

Müfred				Cem		
	(Mütekellim)	(Muhâtab)	(Gâ'ib)	(Mütekellim)	(Muhâtab)	(Gâ'ib)
(Žamîr İlave Olanlar)						
mekteb	mektebim	mektebiñ	mektebi	mektebimiz	mektebiñiz	mektebi
(Mef'ulün Bih Heyeti)						
mektebi	mektebimi	mektebiñi	mektebini	mektebimizi	mektebiñizi	mektebini
(Mef'ulün İleyh)						
mektebe	meketebime	mektebiñe	mektebine	mektebimize	mektebiñize	mektebine
(Mef'ulün Fih)						
mektebte	mektebimde	mektebiñde	mektebinde	mektebimizde	mektebiñizde	mektebinde
(Mef'ulün Minh)						
mektebten	mektebimden	mektebiñden	mektebinden	mektebimizden	mektebiñizden	mektebinden
(Mef'ulün Mah)						
mekteble	mektebimle	mektebiñle	mektebiyle	mektebimizle	mektebiñizle	mektebiyle
(Mef'ulün Leh)						
mekteb için	mektebim için	mektebiñ için	mektebi için	mektebimiz için	mektebiñiz için	mektebi için
(Muzâfun İleyh)						
mektebiñ	mektebimiñ	mektebiñiñ	mektebinin	mektebimizin	mektebiñiziñ	mektebiniñ

(s.69) Balâda görüldüğü üzere muhâtablarda dâima (ñ) ğâ'iblerde (n) ile yazılır. Meşela onuñ kitabı seniñ kitabıñdan güzeldir. İfâdesinde (seniñ kitabıñdan) hitâb olduğundan (ñ) ile seniñ kitabıñ onuñ kitabından güzeldir. İfâdesinde onuñ kitabından ğâ'ib olduğundan (n) ile yazılır: Seniñ eviñiñ, seniñ kalemiñiñ: Seniñ bahçeñe, seniñ haneñi, seniñ kitabıñda, seniñ eviñden... şüretlerinde yazılır.

.....

“On Altıncı Dersin Sü'alleri”

İzâfet edâtları zamîr-i izâfî ilâve olunmuş isimlere ilâve olunabilir mi? Mişâllarıyla gösteriñ.

Bir isme muzâfun ileyh edâtı ilâvesinden sonra mef'ûl edâtları ilâve olunabilir mi?

Bir isme, muzâf edâtı ilâvesinden sonra muzâfun ileyh edâtı ve mef'ul edâtları ilâve olunabilir mi?

Bu hâlde olan isimlere ne tesmiye olunur? Muzâf edâtı olan (i) ne zaman hâzıf olunur? Ve nerelerde ibkâ olunur?

İstanbul'un denizi, kitabıñ qabı, cümlelerinde olan muzâflara muzâfun ileyh ve mef'ûl edâtlarını ilâve ederek gösteriñ.

İsm-i işâretlere ve mef'ûl ve izâtet edâtlarından evvel ne ilâve olunur? Mişâllarıyla beyân ediñ. Bir ism-i mücerrede zamîr-i izâfî-i basî' mi, yoksa edevât-ı sâ'ire mi evvel ziyâde kılınır?

(s.70) Kağıd, ismine zamîr-i izâfî ilâve etdikden sonra mef'ûl ve muzâfun ileyh hâllerini teşkil ediñ.

Seniñ kitabını buldum. Onlarıñ kalemleriñi görmedim. Niçin dersini öğrenmediñ. birâderiñ mektebe gitdi mi? h'âcanı gördüñ mü? İmtihânına kaç gün var? Birâderinden ne kadar büyüñ? Onlarıñ evleriñi, o evleriñiñ bahçeleriñi gördüñ mü? İfâdelerinde imlâ hatâları var mıdır?

.....

“On Yedinci Ders”

Edevât-ı İstifhâm

Edât-ı İstifhâm: (Mi) edâtdırki bir şey sū’al için kullanılır? Mücerred isimlere ve mürekkep isimlerin her bir hâlinin nihâyetine ilâve olunur:

“İstifhâm Şüretleri”			
Kitap mı		(Mef’ûlün Bih)	(Mef’ûlün İleyh)
		kitabı mı	kitaba mı
(Mef’ûlün Fih)	(Mef’ûlün Minh)	(Mef’ûlün Mah)	(Mef’ûlün Leh)
kitabda mı	kitabdan mı	kitabla mı	kitab için mi

Zamîr-i izâfî ba’de’l-ilâve teşkîl olunan mef’ûl hâllerinin daği istifhâm şüretleri biaynihi teşkîl olunur.

İsimler gibi zamîr, ism-i işâret, mübhemât ve şîfat ve maşdarlarında mürekkep hâlleri teşkîl olunur:

(s.71)

“kinâyât”					
(Mef’ûl Heyh’etleri)					
beni	bana	bende	Benden	benim ile	benim için
(İstifhâm Hey’etleri)					
beni mi	baña mı	bende mi	benden mi	benim ile mi	benim için mi?
(İsm-i İşâret)					
bunu	buna	bunda	Bundan	bunuñla	bunuñ için
(Mübhemât)					
neyi	neye	nede	Neden	ne ile	ne için

“Şîfat”							
(Mef’ûl ve Muzâfun İleyh)							
fena	fenayı	fenaya	fenada	fenadan	fena ile	fena için	fenanın

(İstifhâm)							
fena mı	fenayı mı	fenaya mı	fenada mı	fenadan mı	fena ile mı	fena için mı	fenanın mı

Yalnız maşdar-ı aşlîniñ muzâfun ileyh ve muzâf hey'etleri yapılamaz. İşbu maşdar-ı aşlîniñ mef'ûl hey'eti ve maşâdır-ı sâ'iriniñ de muzâfun ileyh, muzâf ve mef'ûl hâlleri isimleriñ teşkilâtı gibidir.

Maşdar-ı aşlîniñ mef'ûlün bih ve mef'ûlün ileyh şüretleriyle maşdar-ı te'kidiniñ mef'ûl, muzâfun ileyh ve muzâf şüretleri lisâna şıklet ve imlâca şu'ûbet verdiğinden ekşeriya bunların yerine maşdar-ı tahfîfi kullanılır:

(s.72) Oğumağa gitdi, oğumağı isterim, yerine oğumaya gitdi, oğumayı isterim, gitmekligi lâzımdır, gitmesi lâzımdır, gitmeklige söz verdi, oğumağlığa hevesi var. Yerine gitmeye söz verdi, oğumaya hevesi var denir.

(Maşdar-ı Aşlîniñ Mef'ûl Hey'etleri)		
	Oğumağ	Oğumağ mı
Mef'ûlün Bih	oğumağı	oğumağı mı
Mef'ûlün İleyh	oğumağa	oğumağa mı
Mef'ûlün Fih	oğumağda	oğumağda mı
Mef'ûlün Minh	oğumağdan	oğumağdan mı
Mef'ûlün Mah	oğumağla	oğumağla mı
Mef'ûlün Leh	oğumağ için	oğumağ için mı

(Zamîr İlâvesiyle)			
Oğumaklık	oğumaklığım	oğumaklığın	oğumaklığı
	oğumaklığımız	oğumaklığınız	oğumaklığı
(Mef'ûlün Bih)			
Oğumaklığı	oğumaklığımı	oğumaklığını	oğumaklığını
	oğumaklığımızı	oğumaklığınızı	oğumaklığını
(Mef'ûlün İleyh)			
Oğumaklığa	oğumaklığıma	oğumaklığına	oğumaklığına
	oğumaklığımıza	oğumaklığınıza	oğumaklığına
(Mef'ûlün Fih)			
Oğumaklıkda	oğumaklığımda	oğumaklığında	oğumaklığında
	oğumaklığımızda	oğumaklığınızda	oğumaklığında
(s.73) (Mef'ûlün Minh)			
Oğumaklıktan	oğumaklığımdan	oğumaklığından	oğumaklığından
	oğumaklığımızdan	oğumaklığınızdan	oğumaklığından
(Mef'ûlün Mah)			
Oğumaklıkla	oğumaklığımle	oğumaklığınle	oğumaklığıyla
	oğumaklığımızla	oğumaklığınızla	oğumaklığıyla
(Mef'ûlün Leh)			
Oğumaklıkcün	oğumaklığımçün	oğumaklığınıçün	oğumaklığıçün
	oğumaklığımızçün	oğumaklığınızçün	oğumaklığıçün
(Muzâfün İleyh)			
Oğumaklığın	oğumaklığımın	oğumaklığının	oğumaklığının
	oğumaklığımızın	oğumaklığınınızın	oğumaklığının

Maşdar-I Tahfifiniñ Mürekkep Hey'etleri

(Zamîr İlâvesiyle)			
Oğuma	oğumam	oğumañ	oğuması
	oğumamız	oğumañız	oğumaları
(Mef'ûlün Bih)			
Oğumayı	oğumamı	oğumañı	oğuması
	oğumamızı	oğumañızı	oğumalarını
(Mef'ûlün İleyh)			
Oğumaya	oğumama	oğumaña	oğumasına
	oğumamıza	oğumañıza	oğumalarına
(Mef'ûlün Fih)			
Oğumada	oğumamda	oğumañda	oğumasıda
	oğumamızda	oğumañızda	oğumalarında
(s.74) (Mef'ûlün Minh)			
Oğumadan	oğumamdan	oğumañdan	oğumasından
	oğumamızdan	oğumañızdan	oğumalarından
(Mef'ûlün Mah)			
Oğuma ile	oğumamla	oğumañla	oğumasıyla
	oğumamızla	oğumañızla	oğumalarıyla
(Mef'ûlün Leh)			
Oğuma için	oğumam için	oğumañ için	oğumasıçün
	oğumamız için	oğumañız için	oğumalarıçün
(Muzâfün İleyh)			
Oğumanıñ	oğumamıñ	oğumañıñ	oğumasınıñ
	oğumamızıñ	oğumañızıñ	oğumalarınıñ

Hâşıl maşdarıñ mürekkep şüretleri balâdakiler mişllu teşkil olunur. Menfî istifhâm şüretleri dañı bildigimiz kâ'ide vecihle yapılır.

.....

“On Yedinci Dersin Sü’alleri”

Edât-ı istifhâm nedir? Ve ne için kullanılır? Mişâllarıyla söyleyin?

Kinâyât ve şıfatların mürekkep halleri nasıl teşkil olunur? Mişâllarıyla gösterin.

Maşdar-ı aşlının muzâf, muzâfun ileyh ve mef’ûl heyetleri teşkil olunur mu? Yazmak maşdarlarının mef’ûl hey’etlerini teşkil edin.

Maşdar-ı aşlının mef’ûlün bih ve mef’ûlün ileyh ve maşdar-ı te’kidinin ahvâl umûmiyesi yerine hangi maşdar müsta’meldir?

(s.75) Aldatmaçlık maşdar-ı te’kidîniñ zamîr ilâve olunmuş şüretlerinde mef’ûl ve muzâfun ileyh teşkil edin.

Azarlamak, maşdar tahfîfisinden mef’ûl ve muzâfun ileyh teşkil edin.

Oğumayış, hâşıl maşdarının zamîr ilâve olunmuş şüretlerinden mef’ûl ve muzâfun ileyh ve bunların istifhâmını teşkil edin.

Senin gelmekliğine, senin yazmaçlığını, onun okumaçlığında, senin okumanı, onun yazmasında, senin gelmenden, onun gitmemesinden, senin gelişinden, onun gelmeyişinden kelimelerindeki imlâları taşhîh edin.

.....

“On Sekizinci Ders”

Fiil

Fiil: Vâkı’ olan bir hâdeş beyân eden kelimelerdir. Okudu, yazmış, yazacak, okuyor gibi.

Ale’l-umûm zamân: Zamân-ı mâzî, zamân-ı hâl, zamân-ı müstağbel nâmlarıyla üç kısma ayrılır.

Zamân-ı mâzî, geçmiş olan zamân, zamân-ı hâl, o ândaki zamân, zamân-ı müstağbel, hâlden sonra gelecek zamanlardır ki fiillerin ma’nâsı beheme hâl bu üç zamandan birine delâlet eder.

Fiiller, mādde-i aşliyyeden yapılır, faḳaṭ bir mādde-i aşliyye edât-ı maşdarın ḥazfiyle ḥâşıl olduğunu bildigimizden fiillerin aşıl meahizleri maşdarlar olduğu anlaşılır.

(s.76) Mādde-i aşliyyeye edât-ı maḥşûşası ilâvesiyle teşkil olunan fiillerin her bir ḥâline şîga ta’bîr olunur.

Fiiller, i’âne, zâtiyye, rabṭiyye, şıla, ferî’iyye nâmlarıyla beş nevi’dir?

“Ef’âl-i İ’âne”

Ef’âl-i i’âne: İsm, şıfat, kinâyât ve ef’âl-i sâ’ireye ilâve olunan yardımcı fiillerdir. Olmak maşdarından bir takım gayrimuntazam şîgalar olup ihbârî hikâye, rivâyet, şart, nâmlarıyla dört nevi’dir bunlar başlı başına zamân iş’âr edemediklerinden ef’âl-i naķışa daği tesmiye olunur.

Şîga-i ihbâriyye: Bir haber tam veren âtidaki lafızlardır:

Müfred-i Mütেকellim	Müfred-i Muḥâṭab	Müfred-i Ga’ib	Cem-i Mütেকellim
im	siñ	dir	iz
Cem-i Muḥâṭab	Cem-i Ga’ib		
siñiz	dirler		

Kelimelere ilâve olunduğda müfred ve cem-i mütেকellimiñ (i)’si ekşeriya ḥazf olunur insanım (انسانم), insanız (انسانز) gibi.

Nihâyeti müteḥarrik olan kelimelerde müfred-i mütেকellim ve cem-i mütেকellim şîgalarından evvel (y) ziyâde kılınır: H’âcayım, alâyız gibi.

Müfred-i gâ’ib bazı fiillere ilâve olunmaz.

(s.77) Şîga-i hikâye: Zamân-ı mâzide muḥaḳḳaḳ vuku’ bulan bir işi beyân etmek üzere kullanılan âti’z-zıkr şîgalarıdır.

Zamîr-i fi’li ilâvesiyle bir veche âti taşrif olunur:

(Müfred-i mütেকellim)	(Müfred-i Muḥâṭab)	(Müfred-i Gâ’ib)
idim	idiñ	idi
(Cem-i Mütেকellim)	(Cem-i Muḥâṭab)	(Cem-i Gâ’ib)
idik	idiñiz	idiler

Bir şeye ilâve olunduğlarında ekseriya (i) ḥazf edilir: Çalışkandım, çalışkandıñ gibi.

Şîga-i rivâyet: İşidilen bir vâkıayı veya mübhem bir işi beyân etmek üzere kullanılan âti’z-zıkr şîgadırki, şîga-i ihbâriyye ile taşrif olunur:

imişim	imişiñ	imiş	imişiz	imişiñiz	imişler
--------	--------	------	--------	----------	---------

(İ)'niñ Maḥzûf Şüreti:

mişim	mişin	miş	mişiz	mişiniz	mişler
-------	-------	-----	-------	---------	--------

İsim veya sıfatlara ilâve olunduḡda cem-i gâ'ibda yalnız (ler) getirilir:

Âlimmişler, insânmişlar gibi.

Şîga-i şartıyye: Şart ma'nâsı veren âtî'z-zıkr şîgalardır:

Zamîr-i fi'liniñ müfred-i gâ'ibinden mâadâsı ilâve olunarak taşrîf olunur:

(s.78)

isem	iseñ	İse	isek	iseñiz	İseler
------	------	-----	------	--------	--------

Yâḥûd:

sem	señ	Se	sek	señiz	Seler
-----	-----	----	-----	-------	-------

Ef'âl-i i'âneniñ menfisi ef'âl-i mezkûreniñ her bir şîgasından evvel (degil) lafzı getirilerek teşkil olunur:

(Menfî İḥbârî-i Mütেকellim)	(Menfî Hikâye-i Mütেকellim)
degilim	degildim
(Menfî Rivâyet-i Mütেকellim)	(Menfî Şart-ı Mütেকellim)
degilmişim	degilsem

Ef'âl-ı mezkûreniñ isimlere ilâve olunmuş şüretleri:

(İhbârî)	(Menfî)	(Şîga-i Hikâye)	(Menfî)
inşanım	insân degilim	insân idim	insân degildim
insânsıñ	insân degilsıñ	insân idiñ	insân degildiñ
inşandır	insân degildir	insân idi	insân degildi
inşanız	insân degiliz	insân idik	insân degildik
insânsıñız	insân degilsıñız	insân idiñiz	insân degildiñiz
inşandırlar	insân degildirler	insân idiler	insân degildiler
(Şîga-İ Rivâyet)	(Menfî)	(Şîga-i Şartıyye)	(Menfî)
insân imişim	insân degilmişim	insân isem	insân değilsem
insân imişsin	insân degilmişsin	insân iseñ	insân değilseñ
insân imiş	insân degilmiş	insân ise	insân değilse
insân imişiz	insân degiliz	insân isek	insân değilsek
insân imişsiñiz	insân degilmişsiñiz	insân iseñiz	insân değilseñiz
insân imişler	insân degilmişler	insân iseler	insân değilseler

(s.79)

Ef'âl-i mezkûreniñ sıfatlara ilâve olunmuş şüreti:

(Müşbet-i İhbârî)	(Menfî)	(Hikâye)	(Menfî)
fenayım	fena degilim	fena idim	fena degildim
fenasıñ	fena degilsıñ	fena idiñ	fena degildiñ
fenadır	fena degildir	fena idi	fena degildi
fenayız	fena degiliz	fena idik	fena degildik
fenasıñız	fena degilsiniñiz	fena idiñiz	fena degildiñiz
fenadırlar	fena degildiler	fena idiler	fena degildiler
(Rivâyet)	(Menfî)	(Şartıyye)	(Menfî)
fena imişim	fena degilmişim	fena isem	fena değilsem
fena imişsin	fena degilmişsin	fena iseñ	fena değilseñ
fena imiş	fena degilmiş	fena ise	fena değilse
fena imişiz	fena degilmişiz	fena isek	fena değilsek
fena imişsiñiz	fena degilmişsiñiz	fena iseñiz	fena değilseñiz
fena imişler	fena degilmişler	fena iseler	fena değilseler

Ef'âl-i i'ânenin kinâyâta ilâve olunmuş şûret:

(İhbâriyye)	(Menfî)	(Hikâye)	(Menfî)
benim	ben degilim	ben idim	ben değildim
sensiñ	sen degilsin	sen idiñ	sen değildiñ
odur	o degildir	o idi	o değildi
biziz	biz degiliz	biz idik	biz degildik
onlardırlar	onlar degiller	onlar idiler	onlar degildiler
(s.80)(Rivâyet)	(Menfî)	(Şartîyye)	(Menfî)
ben imişim	ben degilmişim	ben isem	ben değilsem
sen imişsin	sen degilmişsin	sen isen	sen değilsen
o imiş	o degilmiş	o ise	o degilse
biz imişiz	biz degilmişiz	biz isek	biz değilsek
siz imişsiniz	siz degilmişsiniz	siz iseniz	siz degilseniz
onlar imişler	onlar degilmişler	onlar iseler	onlar degilseler

(İstifhâm Sûretleri)

Ef'âlin istifhâm şûretleri, edât-ı istifhâm fi'l-i iâne şîğalarından evvel getirilerek teşkil olunur. Fiiller hâdeş beyân etdiklerinde sūâl hâdeşine dâ'ir olur:

fena mıyım	fena mısıñ	fena mıdır	fena mıyız	fena mısıñız	fena mıdırlar
fena degil miyim	fena degil misiñ	fena degil midir	fena degil miyiz	fena degil misiñiz	fena degil midirler

gibi.

Bir ifâdede edât-ı istifhâm hangi kelimeye ilâve olunursa sūâl o kelimeye dâ'ir olur meşela: O qalem fena mıdır? Denildikde sūâl qalemin fena olup olmadığına dâ'irdir. O qalem mi fenadır denildikde sūâl qaleme dâ'ir olup fena olan o qalem mi? Demekdir.

(Var) lafzı dañi olmak maşdarının gayrı muntazam bir kelimesi olup fiiller gibi bir haber tam ifâde eder. Zamāna ta'alluķu olmayıp ef'âl-i nâķışadandır. Dâ'ima isim ve yâhūd

(s.81) Zâmirden soñra gelir: Benim kitabım var, bende kalem var gibi . Bunuñ menfisi yok lafzıdır: Benim kitabım yok, bende kalem yok gibi.

Kelime-i mezkûre ef'âl-ı i'âne ile terekkeb edip âti'z-zikr taşrîf olunur:

(Müşbet)	(İhbâri-i Menfi)	(Hikâye-i Müşbet)	(Hikâye-i Menfi)
varım	Yoğum	var idim	yok idim
varsıñ	yoksuñ	var idiñ	yok idiñ
vardır	yokdur	var idi	yok idi
varız	Yoğuz	var idik	yok idik
varsıñız	yoksuñuz	var idiñiz	yok idiñiz
vardırlar	yokdurlar	var idiler	yok idiler

(Rivâyet-i Müşbet)	(Rivâyet-i Menfi)	(Şartıye-i Müşbet)	(Şartıye-i Menfi)
var imişim	yok imişim	var isem	yok isem
var imişsiñ	yok imişsiñ	var iseñ	yok iseñ
var imiş	yok imiş	var ise	yok ise
var imişiz	yok imişiz	var isek	yok isek
var imişsiñiz	yok imişsiñiz	var iseñiz	yok iseñiz
var imişler	yok imişler	var iseler	yok iseler

İstifhâm şüretleri dañi kâ'ide-i ma'lûma vecihle iki şüretle teşkil olunur. Var mı? Yok mu? Var mıñız? Yok musuñuz? Ben mi yoğum? O mu yokdur? Siz mi yokduñuz? Ben mi yokmuşum?... gibi.

(s.82) Maşdar-ı aşlilerin mef'ûlün fih'leri ef'âl-ı i'âne ile terkeb edip fi'l-i hal maķâmında kullanılır.

yazmağdayım	yazmağda idim	yazmağda imişim	yazmağda isem
yazmağdasıñ	yazmağda idiñ	yazmağda imişsiñ	yazmağda iseñ
yazmağdadır	yazmağda idi	yazmağda imiş	yazmağda ise
yazmağdayız	yazmağda idik	yazmağda imişiz	yazmağda isek
yazmağdasıñız	yazmağda idiñiz	yazmağda imişsiñiz	yazmağda iseñiz
yazmağdalar	yazmağda idiler	yazmağda imişler	yazmağda iseler

Menfileri maşdar-ı aşlı-ı menfiden teşkîl olunur:

Yazmamağdayım, yazmamağda idim, yazmamağda imişim, yazmamağda isem... ilh. gibi.

Maşdar-ı taḥfifiniñ mef'ûlün fih he'yetleri daḥi baḥen ef'âl-ı i'âne ile terkib eder: Yazmadayım yazmada idim gibi.

Maşdar-ı aşlıleriñ nihâyetlerine (üzere) edâtı ilâve olunup ef'âl-ı i'âne ile terkib eder ve bir işiñ hemen vukuu bulacaḡını ifâde eder:

Yazmağ üzereyim, yazmağ üzere idim gibi.

.....

On Sekizinci Dersiñ Sû'âlleri

Fiil neye derler? Fiiller neden yapılır?

Alâ'l-umûm zamân kaç kısımdır?

şîğa neye derler?

(s.83) fiiller kaç kısımdır?

Ef'âl-ı i'âne neye derler? Ve kaç şîğası vardır? Ne ile terekkeb ederler?

Şîğa-ı ihbâriyye neye derler? Ve hangileridir? Müfred ve cem-i mütakellimlerinde ne ḥal vâki' olur?

Şîğa-i ḥikâye neye derler? Ve hangileridir? Ne ile taşrîf olunur? (i)'niñ ḥazfî câiz midir?

Şîğa-i rivâye neye derler? Hangileridir ne ile taşrîf olunur? İsim , şifatlara, ilâve olunduḡda cem-i gâ'ibî naşıldır? (i) ḥazf olunuarak taşrîf olunur mu?

şîğa-i şartiyye neye derler? Ne vasıtasıyla taşrîf olunur?

Ef'âl-ı i'âneniñ menfisi naşıl teşkîl olunur?

Ef'âliñ istifhâm şüretleri ne vecihle teşkîl olunur?

Bahâdır, arslan , alâ, ne , kelimelerine ef'âl-i mezkûreyi ilâve ederek müşbet ve menfilerini istifhâm şüretlerini taşrîf ediñ.

Var, yok kelimeleri nedir? Ve nerelerde kullanılır? Ve bunlar ef'âl-i i'âne ile taşrîf olunurlar mı?

Maşdarların hangileri ef'âl-i i'âne ile tereküb eder? Memnûn olmak maşdarını ef'âl-i i'âne ilâvesiyle müşbet ve menfî şüretlerini ve istifhâm hey'etini teşkil ve taşrîf ediñ.

.....

On Doğuzuncu Ders

Ef'âl-ı Zâtiyye

Ef'âl-i zâtiyye: Ma'nası zât ve zamâna delâlet edip bir hâdeş bildiren fiillerdir. Basîṭ , mürekkep nâmlarıyla iki nevî'ir.

(s.84) Ef'âl-i Zâtiyye-i Basîṭa

Ef'âl-i zâtiyye-i basîṭa: : Basîṭ maşdarlardan yapılan fiillerdirki, ef'âl-i aşliyye, ef'âl-i hikâyye, ef'âl-i rivâyet, ef'âl-i şartiyye, nâmlarıyla dört kısımdır.

Ef'âl-i basîṭa-ı aşliyye: Edevât-ı maḥşûşası ilâvesiyle her birinin ma'naları ezmîne-i şelâşeden birine delâlet etmek üzere teşkil olunan fiillerdir, mâzî-ı şuhûdî, mâzî-ı naklî, ḥâl, müstaḳbel, muẓârî', vüçübî, iltizâmî, emir, nâmlarıyla sekiz nevî'dir. Ve ekşer şîğası şîga-i ihbâriyye i'ânesiyle taşrîf olunur.

Mâzî-i şuhûdî: Hâdeşin, mâzîden ḥale ḳadar olan bir zamanda bilâ şübhe vukû'una delâlet eder.

Mâdde-i aşliyyenin nihâyetine dâl-ı meksûre ilâve olunarak zâmir-i fi'li ile taşrîf olunur: Yazmak, söylemek maşdarlarının müşbet ve menfî mâdde-i aşliyyeleri:

(Müşbet Mâdde-i Aşliyye)	yaz-	söyle-
(Menfî Mâdde-i Aşliyye)	yazma	Söyleme

(Müşbet Mâzî -i Şuhûdî-i şakl)	(Menfî)	(Müşbet Ḥafîf)	(Menfî Ḥafîf)
(s.85) yazdım	yazmadım	söyledim	söylemedim
Yazdın	yazmadın	söyledin	söylemediñ
Yazdı	yazmadı	söyledi	söylemedi
yazdık	yazmadık	söyledik	söylemedik

Yazdıñız	yazmadıñız	söylediñiz	söylemediñiz
Yazdılar	yazmadılar	söylediler	söylemediler

Mâzî-i naklî: Mâzîdeki bir hâdeşi mübhem olarak bildiren şîgadır. Mâdde-i aşliyyeniñ nihâyetine şîga-i rivâyet ilâvesiyle teşkîl ve taşrîf olunur:

(Müşbet şakîl)	(Menfî)	(Müşbet Hafif)	(Menfî)
yazmışım	Yazmamışım	söylemişim	söylememişim
yazmışsın	Yazmamışsın	söylemişsin	söylememişsin
yazmış	Yazmamış	söylemiş	söylememiş
yazmışsınız	Yazmamışsınız	söylemişsiniz	söylememişsiniz
yazmışsınız	Yazmamışsınız	söylemişsiniz	söylememişsiniz
yazmışlar	Yazmamışlar	söylemişler	söylememişler

Hâl: Hâdeşin , ĩini ifâdede vukû'î devâmına delâlet eden şîgadır. Mâdde-i aşliyyeleriñ nihâyetlerine (yor) edâtı ilâve olunarak teşkîl ve şîga-i ihbâriyye ile taşrîf olunur:

(Müşbet şakîl)	(Menfî)	(Müşbet Hafif)	(Menfî)
yazıyorum	yazmıyorum	söylüyorum	söylemiyorum
yazıyorsun	yazmıyorsun	söylüyorsun	söylemiyorsun
(s.86) yazıyor	yazmıyor	söylüyor	söylemiyor
yazıyoruz	yazmıyoruz	söylüyoruz	söylemiyoruz
yazıyorsunuz	yazmıyorsunuz	söylüyorsunuz	söylemiyorsunuz
yazıyorlar	yazmıyorlar	söylüyorlar	söylemiyorlar

Mustaķbel: Bir işin veya bir keyfiyetin gelecek zamanda vukû'una delâlet eder. Nihâyeti sâkîn olan mâdde-i aşliyyeniñ nihâyetine hâ-i resmiye ba'de hafif harekeli kelimelerde (cek) ve şakîllerde (caķ) ilâve olunur. Ve nihâyeti müteħarrik olan mâdde-i aşliyyelerde cek, caķ edâtlarından muķaddem (y) getirilir. Şîga-i ihbâriyye i'ânesiyle taşrîf olunur:

(Müşbet şakîl)	(Menfî)	(Müşbet Hafif)	(Menfî)
yazacağım	yazmayacağım	söyleyeceğim	söylemeyeceğim
yazacağsın	yazmayacağısın	söyleyeceksiniz	söylemeyeceksin
yazacak	yazmayacak	söyleyecek	söylemeyecek
yazacağız	yazmayacağız	söyleyeceğiz	söylemeyeceğiz
yazacağsınız	yazmayacağsınız	söyleyeceksiniz	söylemeyeceksiniz
yazacaklar	yazmayacaklar	söyleyecekler	söylemeyecekler

Muzâri': Bir iş veya bir keyfiyetin zamân-ı hâl ve istikbâlde vukû'na delâlet eder. Muzâri'-i müşbet yapmak için mādde-i aşliyyenin nihâyetine “-r, -ar, -ur, -ir” ilâve olunur: Geç- geçer, çık- çıkar, bul-, bulur, gel-, gelir gibi.

(s.87) Nihâyeti müteharrik olan mādde-i aşliyyelerin cümlesine (-r) ilâve olunarak muzâri' yapılır:

Oķu-: Oķur, āġla-: Aġlar, āġrı-: Aġrır gibi.

Nihâyeti hâ-i resmiye ile müteharrik olanların hâ-i resmiyesi muzâri' edâtı ilâve olundukda ĥazf olunur: İste-: İster, eyle-: Eyler gibi.

Diğer muzâri' edâtlarının ne zaman ilâve olunacağına dâ'ir bir kı'ide-i maĥşûsa gösterilemez.

Ölçer, çarpar, yüzer, şular, yazar. ilh.

Bu gibi kelimelerin edât-ı muzâri'i tebdil olunamaz ise de bazıları tebdil olunabilip muhtelif şüretlerde yazabildiginden bu gibi olanların şive-i lisâna göre yazılmasına i'tinâ lazımdır. Meşela: Olur, bulur, kalır, görür, gelir alır, söylenir, aldatır, muzâri'lerini olur, bulır, kalır, görür, gelür, alır, söylenür, aldatır şüretlerinde yazmamalıdır.

Muzâri'-i menfî yapmak için mādde-i aşliyyeye mütekellimlerden maâdasına (z) ilâve olunur. Faķat müşbetlerde olduġu gibi hafif ĥarekeli menfî mādde-i aşliyyelerde olan hâ-i resmiye ĥazf olunur, şiga-i iĥbâriyye i'ânesiyle taşrif olunur:

(s.88) (Fiil-i Muzâri')			
(Müşbet şakîl)	(Menfî)	(Müşbet Hafif)	(Menfî)
yazarım	yazmam	söylerim	söylemem
yazarsın	yazmazsın	söylersin	söylemezsin
yazar	yazmaz	söyler	söylemez

yazarız	yazmayız	söyleriz	söylemeyiz
yazarsınız	yazmazsınız	söylersiniz	Söylemezsiniz
yazarlar	yazmazlar	söylerler	Söylemezler

Vücübî: Bir hâdeşin zamân-ı hâl ve istikbâlde beheme hâl vukûu lüzûmuna delâlet eder.

Mâdde-i aşliyyeye ^[3] (-malı) edâtı ilâve olunarak teşkîl ve şîga-i ihbâriyye ilâvesiyle taşrîf olunur:

(Fî'l-i Vücübî)			
(Müşbet-i şakîl)	(Menfî)	(Müşbet-i Hafîf)	(Menfî)
yazmalıyım	yazmamalıyım	söylemeliyim	söylememeliyim
yazmalısınız	yazmamalısınız	söylemelisiniz	söylememelisiniz
yazmalıdır	yazmamalıdır	söylemelidir	söylememelidir
yazmalıyız	yazmamalıyız	söylemeliyiz	söylememeliyiz
yazmalısınız	yazmamalısınız	söylemelisiniz	söylememelisiniz
yazmalıdırlar	yazmamalıdırlar	söylemelidirler	söylememelidirler

.....

(s.89) İltizâmî: Arzu veya bir lüzûm üzerine vâkı' olan hâdeşe delâlet eder.

Nihâyeti sâkin olan mâdde-i aşliyyelere hâ-i resmiyye ve müteharrik olanlara ve menfilere (y) ilâvesiyle teşkîl olunur. Şîga-i ihbâriyye ilâvesiyle taşrîf olunup iktizâyı lisân şîga-i ihbâriyyenin cem-i mütekellimi yerine (-lim) getirilir:

^[3] Bazı kavâ'id kitâblarında ve resâ'il-i mevķûta maķalâtında işbu vücübî edâtları (-meli) ve (-malı) şûretlerine tebdîl olunmuş ise de edât-ı maşdar olan (-mek) edâtını (-maķ) şûretine tahvîl edemediğiniz gibi vücübî edâtını dağı ayırmaķ muvâfiķ ķâ'ide olamaz. Bunun gibi (-cek) edât-ı müstaķbeli dağı (-caķ) şûretinde yazılamaz.

(Fî'l-i İltizâmî)			
(Müşbet-i şakıl)	(Menfî)	(Müşbet-i Hafif)	(Menfî)
yazayım	yazmayayım	söyleyeyim	söylemeyeyim
yazasıñ	yazmayasıñ	söyleyesıñ	söylemeyesıñ
yaza	yazmaya	söyleye	söylemeye
yazalım	yazmayalım	söyleyelim	söylemeyelim
yazasıñız	yazmayasıñız	söyleyesıñız	söylemeyesıñız
yazalar	yazmayalar	söyleyeler	söylemeyeler

Emir: Muḥâtaba veya gâ'ibe bir şey' buyurmak ya'ni emir etmek için irâd olunan şîgadır.

Müşbet maşdarların mādde-i aşliyyesi emr-i ḥâzır şîgasıdır. Menfisi menfî maşdarların mādde-i aşliyyesi olup nehy-i ḥâzır tesmiye olunur.

Şîga-i mezkûreniñ müttekellimi olmayıp muḥâtabla gâibden ibâretdirki muḥâtablara emr-i ḥâzır, nehy-i ḥâzır, gâ'iblere emr-i gâ'ib , nehy-i gâ'ibi tesmiye olunur.

(s.90) (Şîga-ı Emriñ Muḥâtabı)

Ḥâzır bulunan şahsa emir için irâd olunan şîgadır.

Nihâyeti sâkin olan emr-i ḥâzırlara (-ñ) yâḥûd (-ñız) ve nihâyeti müteḥarrik olanlarda ve nehy-i ḥâzırlarda edât-ı mezkûreden evvel (y) ziyâde kılinarak cemleri teşkil olunur.

(-ñız) ilâvesiyle cemlenenler ta'zîm için irâd olunur:

(Müfred)	(Cem)		Emr-i Ḥâzır
yaz	yazıñ	yazıñız	
söyle	söyleyiñ	söyleyiñiz	

(Müfred)	(Cem)		Nehy-i Ḥâzır
yazma	yazmayıñ	yazmayıñız	
söyleme	söylemeyiñ	söylemeyiñiz	

(Şıga-i Emriñ Gâ'ibi)

Hâzırda bulunmayan ya'ni gâ'ibde gibi eşşâşa emir için kullanılan şıgadır.

Emr-i hâzırñ nihâyetine (- sin) yâhüd (-sun) ilâve olunarak teşkîl olunup (emr-i gâ'ib) tesmiye olunur. Menfisi nehy-i hâzıra edât-ı mezkûreniñ ilâvesiyle yapılırki, (nehy-i gâ'ib) tesmiye olunur (ler) ile cemlenirler.

(s.91) Emr-i hâzır zâmme ile nihâyet bulursa (-sun) ve sâ'ir harekeli olursa (sin) ilave olunur. Ya'ni edâtlardan biriniñ ilâvesi emr-i hâzır hâzırñ harekesine tâbî'dir. Görsün, bulsun, okusun, bilsin, aňlasın, söylesin, ilh. gibi.

Müfred	Cem	
yazsın	yazsınlar	Emri Gâ'ib
söylesin	söylesinler	
		Nehy-i Gâ'ib
yazmasın	yazmasınlar	
söylemesin	söylemesinler	

“On Dokuzuncu Dersin Sü'âlları”

Ef'âl-i zâtiyye neye derler? Ve kaç kısımdır?

Ef'âl-i basîta neye derler? kaç kısımdır?

Ef'âl-i basîta-ı aşliyye neye derler ve nasıl yapılır? Ne i'ânesiyle taşrîf olunurlar?

Mâzî-i şuhûdî neye derler? Ve nasıl yapılır? Ve ne ile taşrîf olunur? Oğmak, bilmek maşdarlarından mâzî-i şuhûdî müşbet ve menfî teşkîl edip taşrîf ediniz.

Mâzî-i naklî neye derler? Ve nasıl teşkîl ve ne i'ânesiyle taşrîf olunur? Almak, gitmek maşdarlarından mâzî-i naklî-i müşbet ve menfî teşkîl ederek taşrîf edin.

Şıga-i hâl neye derler? Ve hangi zamâna delâlet eder? Ve nasıl teşkîl olunur? kâlkmak, görmek maşdarlarından teşkîl edip taşrîf edin.

(s.92) Şîga-i müstaḳbel neye derler? Ve nasıl teşkîl olunur? Hangi zamâna delâlet eder? Azarlamak, elemek maşdarlarından müstaḳbel şîgası bi't-teşkîl müşbet ve menfisi taşrîf ediñ.

Muzâri' neye derler? Ve nasıl teşkîl olunur? Ne vâkıit yalnız “r” ilâvesiyle muzâri' yapılır? Nihâyetinde hâ-ı resmiyye bulunan mādde-i aşliyyelerin muzâri'i müşbet ve menfilerinde ne ḥâl vâkı' olur? şatmak, elemek maşdarlarından muzâri'-i müşbet ve menfî teşkîl ederek taşrîf ediñ.

Şîga-i vücûbî neye derler? Ve ne ilâvesiyle teşkîl olunur? Ağlamak, bilinmek maşdarlarından müşbet ve menfisini teşkîl ve taşrîf ediñ.

Şîga-i iltizâmî neye derler? Nasıl teşkîl olunur, bağlanmak, işidilmek maşdarlarından müşbet ve menfisini taşrîf ediñ

Şîga-i emrine neye derler? Müşbet ve menfisi nasıl yapılır? Ve her birine ne tesmiye olur?

Şîga-i emriñ kaç şîgası vardır? Okutmak, yazdırmak, maşdarlarından şîga-i emriñ muḥâtab ve gâ'ib şîgalarını ve onların cemlerini teşkîl ediñ.

.....

Yigirminci Ders

Ef'âl-i Aşliyyeniñ İstifhâm Hey'etleri

Ef'âl-i i'ânede beyân olduğı vecihle teşkîl olunur. Emir şîgalarıyla mâzî şuhûdî ve iltizâmî şîgalarında edât-ı istifhâm nihâyete ve diger şîgalarda şîga-i ihbâriyeden evvel getirilir.

(s.93) Bir cümle-i istifhâmiyede edât-ı istifhâm fiilden evvel bulunan ya'nî sū'âl edilmesi murād olunan zamîr-i şahşîye ve yâḥūd bir isme ve ya bir şîfâta ilâve olunur. Sen mi yazdın? Birâderiñ mi yazdı? Taḥta mı kırıldı? Fena mı oldu? Gibi. Bu vecihle teşkîl olunan istifhâm şüretlerinden inkâr ve ta'accüb ma'naları da anlaşılır.

Ef'âl-i aşliyyeniñ istifhâm şüretleri bir veche âtî teşkîl olunur. Menfî şîgaların istifhâm şüretlerinden istifhâm-ı inkârî ma'nası da anlaşılırki bundan sū'alların aksî ifhâm olunur.

(Mâzî-i Şühûdî)		(Hâl)	
yazdım mı	yazmadım mı	yazıyor muyum	yazmıyor muyum
yazdın mı	yazmadın mı	yazıyor musun	yazmıyorsun
yazdı mı	yazmadı mı	yazıyor mu	yazmıyor mu
yazdık mı	yazmadık mı	yazıyor muyuz	yazmıyoruz
yazdınız mı	yazmadınız mı	yazıyor musunuz	yazmıyorsunuz
yazdılar mı	yazmadılar mı	yazıyorlar mı	yazmıyorlar mı
(Mâzî-i Naklî)		(Müstakbel)	
yazmış mıyım	yazmamış mıyım	yazacak mıyım	yazmayacak mıyım
yazmış mısın	yazmamış mısın	yazacak mısın	yazmayacak mısın
yazmış mı	yazmamış mı	yazacak mı	yazmayacak mı
yazmış mıyız	yazmamış mıyız	yazacak mıyız	yazmayacak mıyız
yazmış mısınız	yazmamış mısınız	yazacak mısınız	yazmayacak mısınız
yazmışlar mı	yazmamışlar mı	yazacaklar mı	yazmayacaklar mı
(s.94)	(Mużârî‘)	(İltizâmî)	
yazar mıyım	yazmaz mıyım	yazayım mı	yazmayayım mı
yazar mısın	yazmaz mısın	yazasın mı	yazmayasın mı
yazar mı	yazmaz mı	yaza mı	yazmaya mı
yazar mıyız	yazmaz mıyız	yazalım mı	yazmayalım mı
yazar mısınız	yazmaz mısınız	yazasınız	yazmayasınız mı
yazarlar mı	yazmazlar mı	yazalar mı	yazmayalar mı
(Vücûbî)		(Emr-i Hâzır)	(Ney-i Hâzır)
yazmalı mıyım	yazmamalı mıyım	yaz mı	yazma mı
yazmalı mısın	yazmamalı mısın	yazın mı	yazmayın mı
yazmalı mı	yazmamalı mı	yazınız mı	yazmayınız mı
yazmalı mıyız	yazmamalı mıyız	(Emr-i Gâ’ib)	(Nehy-i Gâ’ib)
yazmalı mısınız	yazmamalı mısınız	yazsın mı	yazmasın mı
yazmalılar mı	yazmamalılar mı	yazsınlar mı	yazmasınlar mı

“Yigirminci Dersin Sü’alleri”

Ef’âl-i aşliyyenin istifhâm şüretleri nasıl teşkil olunur? Ve hangi şigalarda istifhâm edâtı nihâyete gelir?

Kaç türlü istifhâm şüreti teşkil olunur? Mişâllarıyla gösterin.

Yazdırdık, bekletilmek, azaltmak maşdarlarından ef’âl-i aşliyyenin müşbet ve menfî istifhâm şüretlerini teşkil ve taşrif edin.

.....

(s.95) “Yigirmi Birinci Ders”

Ef’âl-i Hikâye

Ef’âl-i hikâye: Ef’âl-i aşliyye şigalarının müfred-i gâ’ib nihâyetine şiga-i hikâyenin ilavesiyle yapılan fiillerdir.

Hikâye-i mâzî-i şuhûdî, hikâye-i mâzî-i naklî, hikâye-i hâl, hikâye-i muzâri’, hikâye-i vücûbî, hikâye-i iltizâmî nâmlarıyla yedi şigası vardır.

Şiga-i hikâyenin (i) ‘si hâzıf olunarak teşkil olunan şüretlerine ittişâl şüreti ve ibkâsıyla yapılan şigalara dahi infişâl şüreti tesmiye olunurki, her iki şüretle teşkil ve irâdî câ’izdir. Şigaların ittişâl şüretinin cem-i mütekelliminde (-idik) fi’linin (-k)’si şakıl harekeli fiillerde (k)’ya tebdil olunur:

İnfişâl Şüretleri				
kalmış idik	yazacak idik	yazıyor idik	oğur idik	oğumalı idik
İttişâl Şüretleri				
kalmışdık	yazacaktık	yazıyorduk	oğurduk	oğumalıydık

Zirdeki taşrifâtta ittişâl şüretleri tatvilden ictinâba yalnız menfî şigalarda gösterilmiştir.

(s.96) (Hıkāye-i Mâzi-i Şuhûdî)

İşbu hıkāye-i mâzi-i şuhûdîniñ iki nevi' taşkîli vardır. Biri ef'âl-ı aşliyyeniñ mâzî – i şuhûdisi müfred gâ'ibine şîga-i hıkāyeniñ ilâvesiyle digeri ef'âl-i aşliyye mâzî-i şuhûdisiniñ her bir hâline şîga-i hıkāyeniñ yalnız müfred gâ'ibiniñ ilâvesiyle taşrîf olunur.

(Ef'âl-i Aşliyye-i Müfred-i Gâ'ibinden)		(Şîga-i Hıkāye-i Müfred-i Gâ'ibinden)	
yazdı idim	yazmadıydım	yazdım idi	yazmadımdı
yazdı idiñ	yazmadıydıñ	yazdıñ idi	yazmadıñdı
yazdı idi	yazmadıydı	yazdı idi	yazmadıdı
yazdı idik	yazmadıydık	yazdık idi	yazmadıkdı
yazdı idiñiz	yazmadıydıñız	yazdıñız idi	yazmadıñızdı
yazdı idiler	yazmadıydılar	yazdılar idi	yazmadıldardı

(Hıkāye-i Mâzi-i Naklî)			
yazmış idim	yazmış idik	yazmamışdım	yazmamışdık
yazmış idiñ	yazmış idiñiz	yazmamışdıñ	yazmamışdıñız
yazmış idi	yazmış idiler	yazmamıştı	yazmamışdılar

İşbu hıkāye-i mâzî-i naklîniñ ittişâl şüretlerinde fiil hıkāyeniñ yalnız elifi hâzîf edilerek yazmışıdım (يازمشيدم), yazmamışıdı (يازمامشيدى), görmüşıdı (كورمشيدى). Görmemişıdı. (كورمه مشيدى) ilh. şüretlerinde yazılması aşla cā'iz olmadığından yazmışıdım, yazmamışıdım ilh. şüretlerinde yazılmak icāb eder.

(s.97)	(Hıkāye-i Hāl)	(Hıkāye-i Muẓārî')	
yazıyor idim	Yazmıyordum	yazar idim	yazmazdım
yazıyor idiñ	Yazmıyordun	yazar idiñ	yazmazdıñ
yazıyor idi	Yazmıyordu	yazar idi	yazmazdı
yazıyor idik	yazmıyorduk	yazar idik	yazmazdık
yazıyor idiñiz	Yazmıyordunuz	yazar idiñiz	yazmazdıñız
yazıyor idiler	Yazmıyordılar	yazar idiler	yazmazdılar

(Hikâye-i Müstaḳbel)		(Hikâye-i Vücûbî)	
yazacaḳ idim	yazmayacaḳdım	yazmalı idim	yazmamalıydım
yazacaḳ idiñ	yazmayacaḳdıñ	yazmalı idiñ	yazmamalıydıñ
yazacaḳ idi	yazmayacaḳdı	yazmalı idi	yazmamalıydı
yazacaḳ idik	yazmayacaḳdık	yazmalı idik	yazmamalıydık
yazacaḳ idiñiz	yazmayacaḳdıñiz	yazmalı idiñiz	yazmamalıydıñiz
yazacaḳ idiler	yazmayacaḳdılar	yazmalı idiler	yazmamalıydılar
(Hikâye-i İltizâmî)			
yaza idim	yaza idik	yazmayaydım	yazmayaydık
yaza idiñ	yaza idiñiz	yazmayaydıñ	yazmayaydıñiz
yaza idi	yaza idiler	yazamayaydı	yazmayaydılar

Ef'âl-i Hikâyenîñ İstifhâm Şüretleri

Ef'âl-i hikâyenîñ istifhâm şüretleri ef'âl-i aşliyye gibi teşkil olunur. Müşbet infişâl şüretlerinin istifhâm şigaları âtîde gösterildi:

(s.98) (Mâzî-i Şuhûdî)		(Müstakbel)	
yazdım mı idi	yazdık mı idi	yazacak mı idim	yazacak mı idik
yazdıñ mı idi	yazdıñız mı idi	yazacak mı idiñ	yazacak mı idiñiz
yazdı mı idi	yazdılar mı idi	yazacak mı idi	yazacak mı idiler
(Mâzî-i Naklî)		(Mużârî‘)	
yazmış mı idim	yazmış mı idik	yazar mı idim	yazar mı idik
yazmış mı idiñ	yazmış mı idiñiz	yazar mı idiñ	yazar mı idiñiz
yazmış mı idi	yazmış mı idiler	yazar mı idi	yazar mı idiler
(Hâl)		(Vücûbî)	
yazıyormu idim	yazıyor mu idik	yazmalı mı idim	yazmalı mı idik
yazıyor mu idiñ	yazıyor mu idiñiz	yazmalı mı idiñ	yazmalı mı idiñiz
yazıyor mu idi	yazıyor mu idiler	yazmalı mı idi	yazmalı mı idiler
(İltizâmî)			
yaza idim mi	yaza idik mi		
yaza idiñ mi	yaza idiñiz mi		
yaza idi mi	yaza idiler mi		

“Yigirmi Birinci Dersin Sü’alleri”

Ef’âl-i hikâye neye derler? kaç şıgası vardır?

Şıgaların ittişâl ve infişâl şüretleri ne demektir?

şakıl harekeli fiillerin cem-i gâ’ib şıgasında ne hâl vâkı’ olur?

(s.99) Hikâye-i mâzî-i şuhûdî kaç navi’teshkîl olunur? Söylenmek maşdarından her iki türlüşünü teşkil edip müşbet ve menfisini taşrîf edin.

Gizlemek maşdarından hikâye-i mâzî-i naklî teşkil edip müşbet ve menfisini taşrîf edin.

İyileşmek maşdarından hikâye-i hâl teşkil edip müşbet ve menfisini taşrîf edin.

Gözetlemek maşdarından hikâye-i müstakbel teşkil edip müşbet ve menfisini taşrîf edin.

Karartmak maşdarından hikâye-i mużârî‘ teşkil ve taşrîf edin.

Fenalaştırmak maşdarından hikâye-i vücûbî bi’t-teşkîl taşrîf edin.

Bildirtmek maşdarından hikâye-i iltizâmî yapıp müşbet ve menfisini taşrîf edin.

Ef’âl-i hikâyenin istifhâm şüretleri nasıl teşkil olunur? Konuşturulmak görüştürülmek maşdarlarından infişâl ve ittişâl şüretlerinin her bir şıgasını taşrîf edin.

.....

(Yigirmi İkinci Ders)

Ef'âl-i Rivāye

Ef'âl-i rivāye: Ef'âl-i aşliyyenin her bir şiganiñ müfred-i gâ'ibî nihâyetine şiga-i rivāyeiniñ ilâvesiyle yapılan fiillerdir:

(s.100) Rivāyet-i mâzî-i naqlî, rivāyet-i hâl, rivāyet-i müstaḳbel, rivāyet-i muẓarî' rivāyet-i vücûbî, rivāyet-i iltizâmî, nâmlarıyla âltı şigası vardır. İşbu ef'âl-i rivāyeniñ daḥi ittîşâl ve infişâl şüretleri ef'âl-i ḥikāye gibidir. Ve şiga-i rivāyeniñ muḥâṭablarında (imişsiñ) (imişsiñiz) şüretlerinde (s)'yi ḥazf olunaraḳ (imişin) ve (imişiniz) şüretlerinde daḥi câ'izdir: Görüyor muşuñ, görüyormuşuñuz, ölüyormuşuñuz gibi.

(Rivāyet-i Mâzî-i Naqlî)

Ekşeriya şiganiñ yerine ef'âl-i aşliyyeniñ mâzî-i naqlisi kullânılır.

(Rivāyet-i Müstaḳbel)			
yazmış imişim	yazmamışmışım	yazacak imişim	yazmayacakmışım
yazmış imişin	yazmamışmışın	yazacak imişsin	yazmayacakmışsin
yazmış imiş	yazmamışmış	yazacak imiş	yazmayacakmış
yazmış imişsiz	yazmamışmışız	yazacak imişsiz	yazmayacakmışız
yazmış imişsiñiz	yazmamışmışiñiz	yazacak imişsiñiz	yazmayacakmışsiñiz
yazmış imişler	yazmamışmışlar	yazacak imişler	yazmayacakmışlar
(Rivāyet-i Hâl)		(Rivāyet-i Vücûbî)	
yazıyor imişim	yazmıyormuşum	yazmalı imişim	yazmamalımışım
yazıyor imişin	yazmıyormuşuñ	yazmalı imişsin	yazmamalımışin
yazıyor imiş	yazmıyormuş	yazmalı imiş	yazmamalımış
yazıyor imişsiz	yazmıyormuşuz	yazmalı imişsiz	yazmamalımışız
yazıyor imişsiñiz	yazmıyormuşuñuz	yazmalı imişsiñiz	yazmamalımışsiñiz
yazıyor imişler	yazmıyormuşlar	yazmalı imişler	yazmamalımışlar
(s.101) (Rivāyet-i İltizâmî)			
yaza imişim	yaza imişiz	Yazmayaymışım	yazmayaymışız
yaza imişsin	yaza imişsiñiz	Yazmayaymışsin	yazmayaymışsiñiz
yaza imiş	yaza imişler	Yazmayaymış	yazmayaymışlar

(Ef'âl-i Rivâyenîñ İstifhâm Sûretleri)

Ef'âl-i rivâyenîñ istifâm sûretleri digerleri gibi bir vechle âti teşkil olunur:

(Mâzî-i Naklî)	(Hâl)	(Müstakbel)
yazmış mı imişim	yazıyor mu imişim	yazacak mı imişim
yazmış mı imişsiñ	yazıyor mu imişsiñ	yazacak mı imişsiñ
yazmış mı imiş	yazıyor mu imiş	yazacak mı imiş
yazmış mı imişiz	yazıyor mu imişiz	yazacak mı imişiz
yazmış mı imişsiñiz	yazıyor mu imişsiñiz	yazacak mı imişsiñiz
yazmış mı imişler	yazıyor mu imişler	yazacak mı imişler
(Mużârî')	(Vücübî)	(İltizâmî)
yazar mı imişim	yazmalı mı imişim	yaza imişim mi
yazar mı imişsiñ	yazmalı mı imişsiñ	yaza imişsiñ mi
yazar mı imiş	yazmalı mı imiş	yaza imiş mi
yazar mı imişiz	yazmalı mı imişiz	yaza imişiz mi
yazar mı imişsiñiz	yazmalı mı imişsiñiz	yaza imişsiñiz mi
yazar mı imişler	yazmalı mı imişler	yaza imişler mi

İttişâl ve menfî sûretleri de bu vechle teşkil olunur.

(s.102)

(Yigirmi İkinci Dersin Sû'âlleri)

Ef'âl-i rivâye neye derler? Kaç şıgası vardır?

Sayıklamak, bellemek, maşdarlarında rivâyet şıgalarının müşbet ve menfisini ittişâl ve infişâl sûretlerini teşkil ediñ. Ef'âl-i rivâyenîñ istifhâm sûretleri nasıl teşkil olunur? Bâlâdaki maşdarlardan her bir şıganın istifhâm sûretlerinin müşbet ve menfisini teşkil ediñ.

.....

(Yigirmi Üçüncü Ders)

Ef'âl-i Şartîye

Şart manası vermek üzere ef'âl-i aşliyyeniñ müfred-i gâ'ib ile şîga-i şartiyeden yapılan fiillerdir: Mâzî-i şuhûdî-i şartî, mâzî-i naklî-i şartî, hâl-i şartî, müstaḳbel-i şartî, muzâri'-i şartî, vücûbî-i şartî, iltizâmî-i şartî nâmlarıyla yedi şîgası vardır. Mâzî-i şuhûdîsi ef'âl-i hikâye gibi iki vecihle teşkil olunur. İnfişâl ve ittişâl şüretleride digerleri gibidir.

(Mâzî-i Şuhûdî-i Şartî)			
(Şîga-i Şartîye-i Müfred-i Gâ'ibinden)		(Ef'âl-i Aşlî-i Müfred-i Gâ'ibinden)	
yazdım ise	yazmadımsa	yazdı isem	yazmadıysam
yazdıñ ise	yazmadıñsa	yazdı iseñ	yazmadıysañ
yazdı ise	yazmadıysa	yazdı ise	yazmadıysa
(s.103)yazdık ise	yazmadıkça	yazdı isek	yazmadıysak
yazdıñız ise	yazmadıñızsa	yazdı iseñiz	yazmadıysañız
yazdılar ise	yazmadılarsa	yazdı iseler	yazmadıysalar
(Mâzî-i Naklî-i Şartî)		(Hâl-i Şartî)	
yazmış isem	yazmamışsam	yazıyor isem	yazmayorsam
yazmış iseñ	yazmamışsañ	yazıyor iseñ	yazmayorsañ
yazmış ise	yazmamışsa	yazıyor ise	yazmayorsa
yazmış isek	yazmamışsak	yazıyor isek	yazmayorsak
yazmış iseñiz	yazmamışsañız	yazıyor iseñiz	yazmayorsañız
yazmış iseler	yazmamışsalar	yazıyor iseler	yazmayorsalar
(Müstaḳbel-i Şartî)		(Muzâri-i Şartî)	
yazacak isem	yazmayacağsam	yazar isem	yazmazsam
yazacak iseñ	yazmayacağısañ	yazar iseñ	yazmazsañ
yazacak ise	yazmayacağısa	yazar ise	yazmazsa
yazacak isek	yazmayacağısak	yazar isek	yazmazsak
yazacak iseñiz	yazmayacağısañız	yazar iseñiz	yazmazsañız
yazacak iseler	yazmayacağısalar	yazar iseler	yazmazsalar
(vücûbî-i şartî)			
yazmalı isem	yazmalı isek	yazmamalıysam	yazmamalıysak

yazmalı iseñ	yazmalı iseñiz	yazmamalıysañ	yazmamalıysañız
yazmalı ise	yazmalı iseler	yazmamalıysa	yazmamalıysalar
(İltizāmī-i Şartī)			

İltizāmī-i şartī şığasının infişāl şüreti yokdur

(s.104) Ve iltizāmī edâtı olan (y) ve yâhûd hâ'-i resmiyye hâzıf olunur:

yazsam	yazsağ	yazmasam	yazmazsağ
yazsañ	yazsañız	yazmasañ	yazmasañız
yazsa	yazsalar	yazmasa	yazmasalar

Ef'âl-i şartiyeniñ istifhâm şüretleri yokdur. Ancak iltizāmī-i şartī şığasının istifhâm şüreti âti'z-zikr teşkil olunur:

yazsam mı	yazsağ mı	yazmazsam mı	yazmazsağ mı
yazsañ mı	yazsañız mı	yazmasañ mı	yazmasañız mı
yazsa mı	yazlar mı	yazmasa mı	yazmasalar mı

Bir cümlede şığa-i şartiyeden sonra diger bir fiil gelirki, oña fi'l-i cezâ denir: Gidersem görürüm, okursalar verecekler gibi ki, gidersem, okursa ef'âl-i şartiyeden, görürüm, verecekler fiilleri dağı fi'l-i cezâ olur.

Ef'âl-i şartiyyeye (mı) edât-ı istifhâmi ilâve edilmeyip dâ'ima ondan sonra gelen fi'l-i cezâyâ ilâve olunur: Gidersem görür müyüm? Okursalar verecekler mi? gibi.

.....

“Yigirmi Üçüncü Dersin Sü'alleri”

Ef'âl-i şartiyye neye derler? Nasıl yapılır? Beyazlatırmak,

(s.105) Özlemek, maşdarlarından ef'âl-i şartiyeniñ cümlelerini teşkil edip müşbet ve menfisini taşrif ediñ.

Fi'l-i cezâ neye derler? Mişâl ile irâe ediñ

Ef'âl-i şartiyeniñ istifhâm şüretleri teşkil olunur mu?

İltizāmī-i şartiyede ne hâl vaqı' olur?

“Yigirmi Dördüncü Ders”

Ef’âl-i Mürekkebe

Ef’âl-ı mürekkebe: Maşâdır-ı mürekkebeden yapılan fiillerdirki, fi’l-i iktidârî, fi’l-i ta’cili, fi’l-i ta’mimî nâmlarıyla üç kısma ayrılır.

“Fi’l-i İktidârî”

Fi’l-i İktidârî: Maşdar iktidârîden teşkil olunan fiillerdir: İktidârî-i aşlı, iktidârî-i hikâye, iktidârî-i rivâyet, iktidârî-i şartî nâmlarıyla dört nevi’dir. Şîğaları ef’âl-i basîtanın kâ’idesi vecihle teşkil olunduğundan yalnız mütekellim şîğaları âtîde sırasıyla gösterilmiştir:

“ İktidâr-ı Aşlı”			
(Mâzi-i Şuhûdî-i İktidârî)		(Mâzi-i Naklî-i İktidârî)	
yazabildim	yazamadım	yazabilmişim	yazamamışım
(Hâl-i İktidârî)		(Müstakbel-i İktidârî)	
yazabiliyorum	yazamıyorum	yazabileceğim	yazamayacağım
(s.106) (Muzâri’-i İktidârî)		(Vücûbî-i İktidârî)	
yazabilirim	yazamam	yazabilmeliyim	yazamamalıyım
(İltizâmî-i İktidârî)			
yazabileyim		yazamayayım	

Emir şîğaları yokdur. Emri-i gâ’ib ve istifhâm şüretleri dahi ef’âl-i basîta gibidir.

“Hikâye-i İktidârî”

İktidârî-i aşliyyelerin şîga-i hikâye ile terekkeb etmiş şüretleridir. İnfişâl ve ittîşâl şüretleri ef’âl-i basîta gibidir:

(Mâzi-i Şuhûdî)	(Mâzi-i Şuhûdî)	(Mâzi-i Naklî)	
yazabildi idi	yazabildi idim	yazabilmiş idim	
yazamadımdı	yazamadıydım	yazamamıştım	

(Hâl)	(Müstakbel)	(Mużârî‘)	
yazabiliyor idim	yazabilecek idim	yazabilir idim	
yazamayordum	yazamayacaktım	yazamazdım	
(Vücübî)		(İltizâmî)	
yazabilmeli idim	Yazamamalıydım	yazabile idim	yazamayaydım

“Rivāyet-i İktidārî”

İktidārî-ı ahlîler ile şîga-i rivāyetiñ terekkeb etmiş şüretleridir. Rivāyet-i mâzî-i şuhûdî-i iktidārî yokdur.

(Mâzî-i Naklî)	(Hâl)	(Müstakbel)
yazabilmiş imişim	yazabiliyor imişim	yazabilecek imişim
yazamamış imişim	yazamıyormuşum	yazamayacakmışım
(s.107) (Mużârî‘)	(Vücübî)	(İltizâmî)
yazabilir imişim	yazabilmeli imişim	yazabile imişim
yazamazmışım	yazamamalıymışım	yazamayaymışım

“İktidārî-i Şartî”

İktidārî-ı ahlîler ile şart şîgalarının terekkeb etmiş hey’etleridir. İstifhâm şüretleri yokdur:

(Mâzî-i Şuhûdî)	(Mâzî-i Naklî)	(Hâl)
yazabildi isem	yazabilmiş isem	yazabiliyor isem
yazamadıysam	yazamamışsam	yazamıyorsam
(Müstakbel)	(Mużârî‘)	(Vücübî)
yazabilecek isem	yazabilir isem	yazabilmeli isem
yazamayacağsam	yazamazsam	yazamamalıysam
(İltizâmî)		
yazabilsem	yazamazsam	

“Yigirmi Dördüncü Dersin Sü’alleri”

Ef’âl-i mürekkebe neye derler? Ve kaç kısımdır? İsimlerini söyleyiniz.

Fi’l-i iktidârî neye derler? Kaç kısımdır? İsimleri nedir?

Bekleyebilmek. Okunabilmek, maşdar-ı iktidârlarından iktidârî-i aşlî-i hikâye , iktidârî-i rivâyeti iktidârî-i şartî şîgalarını teşkil ve müşbet ve menfisini ve istifhâm şüretlerini taşrif edîñ.

.....

(s.108) (Yigirmi Beşinci Ders)

Fi’l-i Ta’cili

Fi’l-i ta’cili: Maşdar-ı ta’ciliden yapılan fiillerdir. Aşlî, hikâye, rivâyet, şart şîgaları olup kâ’ide-i ma’luma vecihle teşkil olunur:

“ Ta‘cili-i Aşlı”			
(Mâzi-i Şuhûdî)	(Naqlî)	(Hâl)	
yazıverdim	yazıvermişim	yazıveriyorum	
yazıvermedim	yazıvermemişim	yazıvermiyorum	
(Müstakbel)	(Mużârî‘)	(Vücübî)	
yazıvereceğim	yazıveririm	yazıvermeliyim	
yazıvermeyeceğim	yazıvermem	yazıvermemeliyim	
(İltizâmî)			
yazıvereyim		yazıvermeyeyim	
(Emr-i Hâzır)	(Emr-i Gâ’ib)	(Nehy-i Hâzır)	(Nehy-i Gâ’ib)
yazıver	yazıversin	yazıverme	yazıvermesin
“Hikâye-i Ta‘cili”			
(Şuhûdî)	(Şuhûdî)	(Naqlî)	
yazıverdim idi	yazıverdi idim	yazıvermiş idim	
yazıvermedimdi	yazıvermediydim	yazıvermemişdim	
(s.109) (Müstakbel)	(Hâl)	(Mużârî‘)	
yazıverecek idim	yazıveriyor idim	yazıverir idim	
yazıvermeyecekdım	yazıvermiyordum	yazıvermezdim	
(Vücübî)		(İltizâmî)	
yazıvermeli idim	yazıvermemeliydim	yazıvere idim	yazıvermeyeydim

“Rivāyet-i Ta‘cili”

Māzi-i şuhūdisi yokdur.

(Naḳlî)	(Müstakbel)	(Hāl)
yazıvermiş imişim	yazıverecek imişim	yazıveriyor imişim
yazıvermemiş imişim	yazıvermeyecekmişim	yazıvermiyormuşum
(Mużārî‘)	(Vücübî)	(İltizāmî)
yazıverir imişim	yazıvermeli imişim	yazıvere imişim
yazıvermezmişim	yazıvermemeliymişim	yazıvermeyeymişim
“Ta‘cili-i Şartî”		
(Şuhūdî)	(Şuhūdî)	(Naḳlî)
yazıverdi isem	yazıverdim ise	yazıvermiş isem
yazıvermedi isem	yazıvermedim ise	yazıvermemiş isem
(Müstakbel)		
yazıvercek isem	yazıvermeyeceksem	
(Hāl)	(Mużārî‘)	(Vücübî)
yazıveriyor isem	yazıverir isem	yazıvermeli isem
yazıvermiyorsam	yazıvermezsem	yazıvermemeliysem
(İltizāmî)		
Yazıversem	yazıvermesem	

(s.110) Ef‘âl-i şartiyede yalnız iltizāmî-i şartiyelerin istifhām şüretleri teşkil olunur.

Yazıyorsam mı, yazıverseñ mi gibi

.....

“Yigirmi Beşinci Dersin Sü‘alleri”

Fi‘l-i ta‘cili nasıl yapılır? kaç nevi‘dir?

Ta‘cili aşlîde kaç şîga vardır?

Söyleyi vermek maşdarından ta‘cili-i aşlî, hikāye, rivāyet, şart şîgalarının müşbet ve menfisini ve istifhām şüretlerini taşrif ediñ.

Ta‘cili-i şartının istifhām şüretleri teşkil olunur mu?

(Yigirmi Âltıncı Ders)

Fî'l-i Ta'mimî

Fî'l-i ta'mimî, maşdar-ı ta'mimîlerden yapılan fiillerdirki bunun da aşlı, hikâye, rivâyet, şart şigaları bildiğimiz kâ'ide vechle teşkil olunur:

Ta'mimî-i Aşlı			
(Şuhûdî)	(Naqlî)	(Hâl)	(Müstakbel)
memnûn oldum	memnûn olmuşum	memnûn oluyorum	memnûn olacağım
(Muzâri')	(Vücûbî)	(İltizâmî)	(Emr-i Hâzır)
memnûn olurum	memnûn olmalıyım	memnûn olayım	memnûn ol
(s.111)(Emr-i Gâ'ib)	(Nehy-i Hâzır)	(Nehy-i Gâ'ib)	
memnûn olsun	memnûn olma	memnûn olmasın	

Hikâye-i Ta'mimî

memnûn oldu idim, memnûn olmuş idim, memnûn oluyor idim, memnûn olacak idim, memnûn oluyor idim, memnûn olur idim, memnûn olmalı idim, memnûn ola idim.

Rivâyeti-i Ta'mimî

Mâzî şuhûdisi yoktur.

Memnûn olmuş imişim, memnûn oluyor imişim, memnûn olacak imişim, memnûn olur imişim, memnûn olmalı imişim, memnûn ola imişim.

Ta'mimî-i Şartî			
(Şuhûdî)	(Naqlî)	(Hâl)	(Müstakbel)
memnûn olduysam	memnûn olmuşsam	memnûn olmalıysam	memnûn olsam
(Muzâri)	(Vucûbî)	(İltizâmî)	
memnûn olursam	memnûn olmalıysam	memnûn olsam	

İşbu fî'l-i ta'mimîniñ bit'tikrâr iktidârî ve ta'cili şüretleri teşkil olunabilir. Memnûn olabildim, memnûn oluverdim gibi.

“Fî’l-i Ta‘mimî Üçüncü Şüreti”

İşbu maşdar-ı ta‘mimîniñ diger bir şüreti vardırki, olmak maşdarından muḳaddem gelen kelime müstaḳbel hey’etindedir. Yazacak olmak, söyleyecek olmak gibi.

Şiga-i rivâyetle teşkil olunan işbu fî’l-i ta‘mimleriñ mâzî-i naḳlîleri olmadığı gibi müstaḳbel şigasıyla yapılan fî’l-i ta‘mimîleriñ daḥi istikbal şigaları yoḳdur:

(s.112)

	Ta‘mimî-i Aşlî	Hikâye-i Ta‘mimî	Rivâyet-i Ta‘mimî	Şart-ı Ta‘mimî
(Şuhûdî)	yazmış oldum	yazmış olduydum	(şuhudisi yoḳdur)	yazmış oldumsa
	yazacak oldum	yazacak olduydum	...	yazacak oldumsa
(Hâl)	yazmış oluyorum	yazmış oluyordum	yazmış oluyormuşum	yazmış oluyorsam
	yazacak oluyorum	yazazacak oluyordum	yazacak oluyormuşum	yazaca oluyorsam
(Müstaḳbel ve Mazî-i Naḳlî)	yazmış olacağım	yazmış olacaḳdım	yazmış olacaḳ mışım	yazmış olacaḳsam
	yazacak olmuşum	yazacak olmuşdum	yazacak olmuş imişim	yazacak olmuşsam
(Muzârî)	yazmış olurum	yazmış olurdum	yazmış olurmuşum	yazmış olursam
	yazacak olurum	yazacak olurdum	yazacak olurmuşum	yazacak olursam
(Vücûbî)	yazmış olmalıyım	yazmış olmalıydım	yazmış olmalıymışım	yazmış olmalıysam
	yazacak olmalıyım	yazacak olmalıydım	yazacak olmalıymışım	yazacak olmalıysam
(İltizamî)	yazmış olayım	yazmış olaydım	yazmış olaymışım	yazmış olsam
	yazacak olayım	yazacak olaydım	yazacak olaymışım	yazacak olsam

(s.113) Mezkûr ef'âl-i ta'mimîyenîñ menfîleri ve istifhâm şüretleri digerleriniñ aynı olduğundan yalnız müşbet şüretleri gösterilmekle iktifâ olunmuştur.

.....

“Yigirmi Altıncı Dersin Sü'alleri”

Fi'l-i ta'mimî hangi fiillerdir? Kaç nevi'dir?

Ta'mimî aşlının kaç şıgası vardır?

Feramuş etmek maşdar ta'mimîsinden, aşlı, hikâye, rivayet, şart şıgalarını ve bunların istifhâmlarını teşkil ve taşrîf ediñ.

Fi'l-i ta'mimîniñ, iktidârî ve ta'cilî şüretleri teşkil olunur mu? İkrâm eylemek maşdarından

Fi'l-i ta'mimî iktidârî ve ta'cilî teşkil ediñ.

Fi'l-i ta'mimîniñ üçüncü teşkilatını gösteriñ.

İşbu ta'mimî-i aşlının kaç şıgası vardır?

Görmüş olmak, gidecek olmak, maşdar-ı ta'mimîlerinden aşlı, hikâye, rivâyet, şart şıgalarının müşbet ve menfîleriyle istifhâm şüretleriniñ müşbet ve menfîsini taşrîf ediñ.

Giderseñ, gidersem, gitsem, gidecek olsam, gitmiş olsaydım, gidecek olsaydım, memnûn kalsam, memnûn edecekmişler, gidiver idiñiz, gitmiş olmaz mıyım, gitmez misiñ ,görmüş olmam mı, yazacak olsa idiñiz, gitseñ mi, gidecek olsañiz mi, gidecek olmazsañız, gitmemiş olmalısıñ, yazmaz mıydılar. Fiilleriniñ hangi şıgadan olduklarını söyleyiñ.

.....

(s.114) “ Yigirmi Yedinci Ders”

Ef'âl-i Rabtiyye

Ef'âl-i rabtiyye: Kelimeleri biri birine rabt eden fiillerdir: Aţfiyye, devâmiyye, ta'kbiyye, ibtidâ'îyye, intihâ'îyye nâmlarıyla beş nevi'dir ki her biri birer şıgadan ibâret olup ef'âl-i zâtiyye gibi faķaķ taşrîf olunmaz. Ve cemleri daği teşkil olunmaz.

Şıga-i aţfiyye: Kelâma hüsn-i irtibât vermek ve bir sığayı tekrâr etmemek üzere irâd olunur. Gidip geldi gibi ki, gitti geldi demek olup iki fi'lin bir şıgada bulunmaması için gidip şıga-i aţfiyyesi irâd olunmuştur. Dâ'ima kendinden şoñra gelen fi'lin şıgası

zamânına delâlet eder. Nihâyeti sâkin olan mādde-i aşliyyeye (up) müteharrik olanlara (yup) ilâvesiyle teşkil olunur:

Mādde-i Aşliyye	yaz -	söyle -	ara-
Şıga-i Atfiye Müşbet	yazıp	söyleyip	arayıp
Şıga-i Atfiye Menfi	yazmayıp	söylemeyip	aramayıp

Şıga-i devâmiyye: Bir işin devâm hâlini bildirirki üç nevi'dir.

(s.115) Birincisi: Mâzî şuhûdî cem-i mütekelliminiñ nihâyetine (ca) edâtı ilâvesiyle yapılır ki vakit ma'nâsı da verir.

Mâzî-i Şuhûdî-i Cem-i Mütekellimi	yazdık	söyledik	aradık
Devâmiyye Müşbet	yazdıkça	söyledikce	aradıkça
Devâmiyye Menfi	yazmadıkça	söylemedikce	aramadıkça

Çalışdıkça tefeyyuz ederseñ gibi ki, çalışmaya devâm ederseñ tefeyyuz edersin ve yâhûd çalışdığın vakit tefeyyuz edersin demektir.

İkincisi: Fi'l-i iltizâmî müfred-i gâ'ibin nihâyetine hafif harekeli kelimelerde (-rek) şakillerde (-rak) ilâve olunup teşkil olunur:

İltizâmî-i Müfred-i Gâ'ibî	yaza	söyleye	araya
Devâmiyye-i Müşbet	yazarak	söyleyerek	arayarak
Devâmiyye-i Menfi	yazmayarak	söylemeyerek	aramayarak

Üçüncüsü: Fi'l-i iltizâmî müfred-i gâ'ibinin tekerründen hâşıl olan hey'etdir: Yaza yaza gitdi, okuya okuya geldi gibi. Mużârî' veya müstaḳbel şıgalarının nihâyetine iken edâtı ilâve olunursa şıga-i devâmiyye olur: Yazar iken, söyleyecek iken gibi.

Şıga-i ta'ḳibiyye: Bir işden sonra diger bir işin vukû' bulacağını bildirir.

(s.116) Hafif mādde-i aşliyyelerin nihâyetine (-icek) şakillere (-ıcaḳ) ilâvesiyle yapılır, gelicek, olıcaḳ, gibi.

İşbu şıga dâ'ima gâ'ib eşḡâşda kullanılırsa da metrûk hükümündedir: Gelicek söylerim gibi.

Atide görecek olduğumuz şîga-i şılaya gibi edâtı ilâvesiyle de mezkûr şîga hâşıl olur:

Geldigi gibi söyleyeceğim gitdigi gibi yazacağım, ifâdelerinde olduğu gibi.

Bir fi'lin müzâri' müşbet ve menfîleri birleşdiği hâlde yine şîga-i ta'kibiyye olur: Yazar yazmaz, gider gitmez gibi. Yazar yazmaz gideceğim, gider gitmez yazacağım gibi.

Şîga-i ibtidâ'yye: Bir işin ibtidâ' vukûu zamânına delâlet eder.

Fi'l-i iltizâmî müfred-i gâ'ibî nihâyetine (-li, -li beri, -li den beri) lafızları ilâvesiyle teşkîl olunur.

yazalı	yazalı beri	yazalıdan beri	Şîga-i İbtidâ'yye Müşbet
yazmayalı	yazamayalı beri	yazamayalıdan beri	Şîga-i İbtidâ'yye Menfî

Bir işin vukû'î zamanında evvelki zamana âti'z-zîkr teşkîl olunur:

Birincisi: Nehy-i hâziriñ nihâyetine (den) edâtı (s.117) ilâvesiyle yapılır: Yazmadan, söylemeden, gitmeden gibi.

İkincisi: Müzâri' menfîniñ nihâyetine (den) edâtı ilâve olunup (evvel) yâhûd (muḳaddem) lafızlarıyla terekkeb eder: Yazmadan evvel, söylemeden muḳaddem gibi.

Üçüncüsü: Maşdar-ı aşlılarıñ nihâyetine (sizin) edâtınıñ ilâvesiyle teşkîl olunur: yazmaḳsızın, söylemeksizin gibi.

Şîga-i intihâ'yye: Bir işin nihâyet vukûu zamanına delalet eder. Bir veçhe âti teşkîl olunur:

Nihâyeti sâkin olan mādde-i aşlıylere (-nce) müteḥarrik olanlara (-ince) ilâvesiyle teşkîl olunur:

Yazınca, söyleyince gibi yazınca okuyacağım, söyleyince gidecek gibi.

Mezkûr (-nca -ınca)'den sonra (ye kadar)(ye degin) (ye dek) edâtları daḥi ilâve olunur: Gelinceye dek, gelinceye kadar, söyleyinceye degin gibi. Şîga-i aşlıyyeye (gibi) ve ef'âl-i zâtiyyeniñ nihâyetine (bile) lafızları ilâve olunursa şîga-i intihâ'yye olur. Geldigi gibi durmadı gitdi, yazdı bile, okudu bile gibi. İşbu şîga-i intihâ'yye şîga-i ta'kibiyye maḳâmında daḥi kullanılır. Bir işiñ nihâyet vukûu zamanında sonraki zamanı (s.118) irâe etmek üzere âti'z-zîkr şîga kullanılır: Mâzi-i şuhûdî cem-i mütekelliminiñ nihâyetine (den) edâtı ilâve olunup (sonra) lafzıyla terekkeb eder:

Yazdıḳdan sonra, söyledikden sonra gibi.

İşbu ef'âl-i rabṭiyye, mürekkep maşdarlarından teşkîl olunduḳda nâm maḥşuşları ile yād olunurlar.

(Yigirmi Yedinci Sû'alleri)

Ef'âl-i rabtiyye neye derler? Kaç kısımdır?

Ef'âl-i rabtiyyenin taşrifleri ve cemleri var mıdır?

Şıga-i atfiya neye derler? Ve nasıl teşkil olunur? Aramak maşdarından müşbet ve menfisini teşkil edin.

Şıga-i devâmiye neye derler? Kaç nevi'dir? Araştırmak maşdarından üç türlüşünü de teşkil edin.

Şıga-i ta'kibiyye neye derler, kaç türlüdür? Okunabilmek maşdarından teşkil edin.

Şıga-i ibtidâ'ya neye derler? Kaç nevi'dir? Öğütürülürmek maşdarından envâ'ini teşkil edin.

Şıga-i intihâ'ye neye derler? kaç türlüdür? Nasıl taşkil olunurlar? Görüşdürülmek maşdarından envâ'ini teşkil edin.

Çalışmadıkça, gitmiş olalıdan beri, memnun etmeden, gidilmezden muğaddem, gidile gidile, yazdırılınca kadar, anlaşılamayınca, konuşdurulmayarak, unutturulmayıp kelimelerin hangi şigadan olduklarını söyleyin.

.....

(s.119) (Yigirmi Sekizinci Ders)

Ef'âl-i şıla: Ef'âl-i rabtiye gibi kelimeleri rabt eden ve bazen isim, şıfat ve maşdar maşamında olan fiillerdir ki şıla-ı mâzî, şıla-ı müstağbel namlarıyla iki nevi'dir.

Şıla-ı mâzî: Ma'nası geçmiş zamâna delâlet etmek üzere mâzî-i şuhûdî-i cem -i mütekelliminden yapılan şıla fiilleridir.

Mâzî-i şuhûdî cem-i mütekellimine zamîr-i izâfî ilâvesiyle teşkil olunan şüretler, (şıla-ı mâzînin mütekellim), (muğâtab), (gâ'ib) şüretleridir. Zamîr-i fi'li olan (k, k)'den evvel bir (i) ziyâde kılınır. (Ler) ile cemplendikde (i) ilâve olunmaz:

	(Mâzî-i Şuhûdî)	(Mütekellim)	(Muğtab)	(Gâ'ib)
Yazdık	yazdığım	yazdığın	yazdığı	Müfred-i Şıla Fiilleri
	yazdığımız	yazdığınız	yazdığı	
Yazdıklar	yazdıklarım	yazdıklarının	yazdıkları	Cem-i Şıla

	yazdıklarımız	yazdıklarınız	yazdıkları	Fiilleri
--	---------------	---------------	------------	-----------------

(s.120)

Menfî				
(Mâzî-i Şuhûdî-i Menfî)	(Mütেকellim)	(Muḥâṭab)	(Gâ'ib)	
Yazmadık	yazmadığım	yazmadığın	yazmadığı	Müfred-i Şıla Fiilleri
	yazmadığımız	yazmadığınız	yazmadığı	
Yazmadıklar	yazmadıklarım	yazmadıkların	yazmadıkları	Cem-i Şıla Fiilleri
	yazmadıklarımız	yazmadıklarınız	yazmadıkları	

Şıla-1 müstaḳbel: Şığa-1 istikḳalın müfred-i gâ'ibine zâmîr-i izâfî-i basîṭ ilâvesiyle yapılan şûretlerdirki, ma'nası gelecek zamâna delâlet eder:

Müşbet Şıla-i Müstaḳbel			
(Müstaḳbel)	(Mütেকellim)	(Muḥâṭab)	(Gâ'ib)
Yazacak	yazacağım	yazacağın	yazacağı
	yazacağımız	yazacağınız	yazacağı
Yazacaklar	yazacaklarım	yazacaklarının	yazacakları
	yazacaklarımız	yazacaklarınız	yazacakları

Menfî			
	(Mütেকellim)	(Muḥâṭab)	(Gâ'ib)
Yazmayacak	yazmayacağım	yazmayacağın	yazmayacağı
	yazmayacağımız	yazmayacağınız	yazmayacağı
Yazmayacaklar	yazmayacaklarım	yazmayacaklarının	yazmayacakları
	yazmayacaklarımız	yazmayacaklarınız	yazmayacakları

İşbu şıla-1 mâzî ve şıla-1 müstaḳbelin isimler gibi mef'ûl muzâfun ileyh, muzâf ve be'd'l-muzâf hey'etleri teşkil olunur:

(s.121) Şıla-ı Mâzîniñ Hâlâtı			
(Müfred-i Mütেকellim)		(Müfred-i Muḥâtab)	(Cem-i Gâ'ib)
Şıla Fiilleri	yazdığım	yazdığını	yazdığı
Mef'ûlün Bih	yazdığımı	yazdığını	yazdığını
Mef'ûlün İleyh	yazdığıma	yazdığınına	yazdığına
Mef'ûlün Fih	yazdığımda	yazdığında	yazdığında
Mef'ûlün Minh	yazdığımdan	yazdığından	yazdığından
Muzâfun İleyh	yazdığımıñ	yazdığınıñ	yazdığınıñ
(Cem-i Mütেকellim)		(Cem-i Muḥâtab)	(Cem-i Gâ'ib)
Şıla Fiilleri	yazdığımız	yazdığınız	yazdığı
Mef'ûlünbih	yazdığımızı	yazdığınızı	yazdığını
Mef'ûlün İleyh	yazdığımızıa	yazdığınıza	yazdığınıza
Mef'ûlün Fih	yazdığımızda	yazdığınızda	yazdığınızda
Mef'ûlün Minh	yazdığımızdan	yazdığınızdan	yazdığınızdan
Muzâfun İleyh	yazdığımızıñ	yazdığınızıñ	yazdığınıñ

Şıla-ı Müstaḳbel Hâlâtı			
Müfred	(Mütেকellim)	(Muḥâtab)	(Gâ'ib)
Şıla-ı Müsaḳbel	yazacağım	yazacağını	yazacağı
Mef'ûlün Bih	yazacağımı	yazacağını	yazacağını
Mef'ûlün İleyh	yazacağıma	yazacağına	yazacağına
Mef'ûlün Fih	yazacağımda	yazacağında	yazacağında
Mef'ûlün Minh	yazacağımdan	yazacağından	yazacağından
Muzâfun İleyh	yazacağımıñ	yazacağınıñ	yazacağınıñ
(s.122) Cem-i (Mütেকellim)	(Muḥâtab)		(Gâ'ib)
Şıla-i Müsaḳbel	yazacağımız	yazacağınız	yazacağı
Mef'ûlünbih	yazacağımızı	yazacağınızı	yazacağını
Mef'ûlün İleyh	yazacağımıza	yazacağınıza	yazacağına
Mef'ûlün Fih	yazacağımızda	yazacağınızda	yazacağında
Mef'ûlün Minh	yazacağımızdan	yazacağınızdan	yazacağından

Muzâfun İleyh	yazacağımızıñ	yazacağınızıñ	yazacağınıñ
----------------------	---------------	---------------	-------------

Menfîleriniñ ve cemleriniñ dañi mef'ûl ve muzâfun ileyh hâlleri teşkil olunur. Balâdaki görüldüğü üzere muhtabların kâf-i hitâbla yazılması hâtırdan çıkarmamalıdır. İşbu şıla fiilleri ef'âl-i mürekkebeden dañi yapılp şıla-ı mürekkebe tesmiye olunur. Yazabildiği, göremedim, okuyuverdiği, yazmış olacağı, mahzûn kalacaklarından gibi.

Bir maşdarıñ nihâyetine (de) ilâvesinden soñra olmak, bulmak maşdarlarınıñ şîga-i şıllarıyla birleşirse şıla-ı mürekkebe hâşıl olur: Yazmağda olduğu, görmekte olduğu, gitmekte bulunduğum gibi.

.....

(s.123) “Yigirmi Sekizinci Dersiñ Sû'âlleri”

Ef'âl-ı şıla neye derler? Kaç kısımdır?

Şıla-ı mâzî nasıl yapılır? Cemlenir mi? Beklemek, kalkmak maşdarlarından şıla-ı mâzîniñ müfred ve cemlerini teşkil edin.

Şıla-ı müstağbel nasıl yapılır? Añlatmak, gidilebilmek maşdarlarından müşbet, menfî, Şıla-ı müstağbel teşkil edin.

Ef'âl-i şılanıñ isimler gibi mef'ûl ve muzâfun ileyh ve be'd'l-muzâf hâlleri yapılabilir mi? Çalışdırılmak maşdarından ef'âl-i şılanıñ müşbet ve menfîsiniñ mef'ûl ve muzâf hâllerini teşkil edin.

Şıla-ı mürekkep nasıl yapılır?

Senin okuduğunu añlamadım, seniñ yazdığını bağıyorum, seniñ geldigine memnun oldum, okudugunda ne var? Seniñ gelmediginden dolayı gücendim ne yazacağını biliyor musun? İfadelerinde imla yañlışları var mıdır?

.....

(Yigirmi Dokuzuncu Ders)

Ef'âl -i Feriyye

Ef'âl-i fer'iye: Hadeş beyan eden ve şıfat ma'nası veren kelimelerdir.

Mezkûr tarîfden anlaşıldığı üzere işbu fer'i fiilleriñ yalnız fiil ve şıfata münâsebetleri vardır: İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûl, mübâlağa-ı ism-i fâ'il, şıfat-ı müşebbehe namlarıyla dört kısımdır.

(s.124) İsm-i fâ'il: Bir işiñ fâ'ilini bildiren kelimedir. Yazan adam gibiki, yazan ism-i fâ'il olup yazı işini icrâ edeni bildirmiş ve şıfat maķâmında bulunmuşdur.

Bir maşdar-ı ma'lûmuñ hafif-i mādde-i aşliyesine (-n) şakıl olanlarına (-an) ilâvesiyle yapılır. (ler) ile cemlenir:

(Mādde-i Aşliye)	gör-	bul-
(İsm-i Fâ'il-i Müfred)	gören	bulan
(İsm-i Fâ'il-i Cem)	görenler	bulanlar

Nihâyeti müteharrik olan mādde-i aşliyelere ve menfilere (-n) ve (-an)'dan evvel (y) ziyâde kılınır:

(Mādde-i Aşliyye)	söyle-	ağla-	görme	bulma
(İsm-i Fâ'il)	söyleyen	ağlayan	görmeyen	bulmayan

Mādde-i aşliyelerin nihâyeti müteharrik olanlarına (-yıcı) sakinlerine (-ici) ilâvesiyle de diger ism-i fâ'il şıgası hâşıl olurki. Bu nevi' ism-i fâ'iller bazen bir şeye ilim olur: Sorucu, arayıcı, yazıcı gibi.

İsm-i mef'ûl: Fâ'iliñ işi kendisine te'sîr eden kelimedir: Yazılan kitâb, kırılan kalem gibiki, yazılan, kırılan ism-i mef'ûl olup fâ'iliñ işi kendileri üzerinde vâķî olmuşdur.

İsm-i mef'ûl daķı ism-i fâ'iliñ kâ'idesi vecihle teşkil (s.125) olunursa da, ism-i fâ'il, ef'âl-i ma'lûmadan ism-i mef'ûller ise ef'âl-i mechûleden yapılır:

Mechûl Mâdde-i Aşliyyeler	görül-	(بولن)bulun-	yazıl-
İsm-i Mef'ûl Müşbet	görülen	(بولنان)bulunan	yazılan
İsm-i Mef'ûl Menfî	görülmeyen	bulunmayan	yazılmayan

İsm-i fâ'il ve ism-i mef'ûlleri, maşdar-ı mürekkeplerinden yapılırsa her birine ism-i mahşûşları verilir:

(İsm-i Fâ'il)				
	(İktidârî)	(Ta'cîlî)	(Ta'limî)	(Ta'mimî)
(Müşbet)	gidebilen	yazıveren	maẖzûn eden	oğumuş olan
(Menfî)	gidemeyen	yazıvermeyen	maẖzûn etmeyen	oğumamış olan
(İsm-i Mef'ûl)				
(Müşbet)	gidilebilen	yazılıveren	maẖzûn edilen	oğunmuş olan
(Menfî)	gidilemeyen	yazılıvermeyen	maẖzûn edilmeyen	oğunmamış olan

Ef'âl-i mechûleniñ mâdde-i aşliyyesine (-mış) şîga-i rivâyeti ilave olunarak diğer türlü ism-i mef'ûl teşkil olunur: Yazılmış, gidilmiş, oğunmuş gibi.

İşbu ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllarıñ dañı şîfatlar gibi mef'ûl ve izâfet hâlleri teşkil olunur:

Mücerred	Mef'ûlün Bih	Ma'f'ûlün İleyh	Mef'ûlün Fih	Mef'ûlün Minh	Muzâfun İleyh	
giden	gideni	gidene	gidende	gidenden	gideniñ	İsm-i Fâ'il
gidilen	gidileni	gidilene	gidilende	gidilenden	gidilenin	İsm-i Mef'ûl

.....

(s.126) (Yigirmi Dokuzuncu Dersiñ Sü'âlleri)

Ef'âl-i ferî'yye neye derler? Kaç kısımdır?

İsm-i fâ'il neye derler? Nasıl yapılır? Bağlamak, bellemek maşdarlarından müşbet ve menfî ism-i fâ'il yapıñ. Diğer nevi ism-i fâ'il nasıl yapılır? Görmek maşdarından yapıñ?

İsm-i mef'ûl neye derler? Kaç şüretle teşkil olunur? Gözetlemek, taramak, maşdarlarından müşbet ve menfî ism-i mef'ûl yapıñ.

İsm-i fâ'il ve ism-i mef'ûllarıñ mef'ûl ve muzâfun ileyh hâlleri teşkil olunur mu? Mişâllarıyla gösteriñ.

İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûluñ mürekkep hâllerini gösteriñ.

İsm-i fâ'il, ism-i mef'ûllar cemlenir mi?

.....

(Otuzuncu Ders)

(Mübâlağa-i İsm-i Fâ'il, Şıfat-i Müşebbehe)

Mübâlağa-ı ism-i fâ'il: Ziyâdelik ma'nası veren fiilden müştak kelimelerdir. Her fiilden teşkil olunamayıp bazı mādde-i aşliyyelerin hafiflerine (-ken) şakillerine (-kan, -ğan) lafızlarının ilâvesiyle yapıp menfileri “değil” lafzı ile birlikde irād olunur:

Mādde-i Aşliyye	ışit-	utan-	çalış-
Mübâlağa-i İsm-i Fâ'il	ışitken	utangan	çalışkan

(-gec, -gic) lafızları dañı bazı mādde-i aşliyyeye (s.127) ilâve olunursa mübâlağa ile ism-i fâ'il olur. Bu vecihle yapılanlar bir şeye ilim olur: Sözgec, dalgıc gibi.

Şıfat-ı Müşebbehe: Şıfatlar gibi bir şeyiñ hâlini bildiren kelimelerdir bunların bir kısmı ism-i fâ'il, diğerk kısmı ism-i mef'ûl ma'nası verirken, âti'z-zıkr teşkil olunurlar lakin her fiilden yapılmaz.

“Ekşeriyetle ism-i fâ'il ma'nası veren şıfat-ı müşebbeheler”

Mādde-i aşliyye şakıl harekeli olupda birinci harfiñ harekesi zamme olursa (-ğün) eğer fetħa veya kesre olursa (-ğın) ilâve olur:

Mādde-i Aşliyye	dur-	dal-	kız-
Şıfat-i Müşebbehe	durğün	dalgın	kızgın

Mādde-i aşliyye hafif harekeli olupda birinci harfiñ harekesi zamme olursa

(-gün) fetħa veya kesre olursa (-kin) ilâve olur:

Mâdde-i Aşliyye	üz-	piş-	kes-
Şıfat-ı Müşebbehe	üzgün	pişkin	keskin

“Ekseriyetle ism-i mef’ûl ma’nâsı veren şıfat-ı müşebbeheler”

Mâdde-i aşliyye şakîl harekeli olupda birinci harfiñ kelimesi zamme olursa (-uğ) fetħa veya kesre olursa (-ığ) ilâvesiyle teşkîl olunur:

(s.128)

Mâdde-i Aşliyye	oy-	karış-	kır-
Şıfat-ı Müşebbehe	oyuk	karışık	kırık

Mâdde-i aşliyye hafif harekeli olupda birinci harfiñ harekesi zamme olursa (ük) fetħa veya kesre olursa (ik) ilâvesiyle teşkîl olunur.

Mâdde-i Aşliyye	çöz-	az-	çiz-
Şıfat-ı Müşebbehe	çözük	azık	çizik

Mâdde-i aşliyyeniñ nihâyeti müteharrik olursa hareke harfleri hâzıf olunur: Çürümek, çürük, gevşemek gevşek gibi.

Bir nevi’ şıfat-ı müşebbehe daha vardırki nihâyeti müteharrik olan mâdde-i aşliyyeye (-li) ve nihayeti sâkin olan mâdde-i aşliyyeye (-ili) ilâvesiyle yapılır: Kapalı, sayılı, tartılı gibi.

Tenbih: Bâlâda mezkûr kı’ideleriñ hilâfinde teşkîl olunan bazı müsteşnâlar vardır: Korkak, ıslak gibi.

Şıfat-ı müşebbeheler iki heceden ziyade olan mâdde-i aşliyyelerden teşkîl olunamaz, oluk, koruk, erik, kaşık, körük... ilh. gibi isimlerin nihâyetinde bulunan edâtlar nefis-i kelimededen olup şıfat-ı müşebbehe edâtları degildir.

(s.129) (Otuzuncu Dersin Sü’alleri)

Mübâlağa-ı ism-i fâ’il neye derler? Ve nasıl yapılır? Alışmak, şolunmak, maşdarlarından teşkîl ediñ.

Şıfat-ı müşebbehe neye derler? Ma’nâca kaç nevi’dir?

İsm-i fâ’il ma’nâsı verenler nasıl teşkîl olunur? Mişâllarıyla söyleyin.

İsm-i mef'ûl ma'nâsı verenlerin kaç vecihle teşkîl olunduğunu mişâllarıyla beyân edîñ. şolmak, şalmak, girmek, bozmak , alışmak, yırtmak, küsmek, delmek maşdarlarından şıfat-ı müşebbehe yapıñ.

Mübâlağa-ı ism-i fâ'il ve şıft-ı müşebbehe her fiilden yapılır mı? Ve bunlarda kıā'ideye muhâlif teşkîi olanlar var mıdır?

Şıfat-ı müşebbeheler kaç heceli kalimelerden yapılır?

(Otuz Birinci Ders)

EDEVÂT

Edevât: Kelimelerin ve cümlelerin ma'nalarına ziyâdelik veren bir takım lafızlardırki: Hâliyye, zamâniyye, mekâniyye, nidâ namlarıyla dört kısma ayrılır. Hâliyye: Fiillerin ve şıfatların hâline delâlet eden âtideki lafızlardır:

- Artık: Kifâye edâtıdır.

Bir kere yaptık artık yapma gibi.

- (s.130) İken: Hâl edâtıdır. Söyler iken yaz.

Nihâyeti sâkin olan kalimelerde bazen (i) hâzıf olunur: Yazarken, söylerken gibi.

- İçin: Sebep içindir. Çalışdığın için birinci olduñ gibi.

Muzâf olan kelimelerde(i) hâzıf olunur: Gelmesiçün, gitmesiçün gibi.

- İle: Teşrik, isti'âna, atf içindir.

Refikiñizle çalışın. [teşrik] pıçak ile kesdim. [isti'âna]

“Dersâdete muvaşalâtla şitânîñ en şiddetli zamânında”... atf

Bazı mağallarda (i)'niñ hâzıfı cā'izdir. Bir veya iki heceli olup nihâyeti sâkin olan kelimelerde ve muzâf edâtlarından sonra ilâve olunduğda (i) hâzıf olunarak (le) şüretinde kalır.

Kağıdla, kağıdıyla , kalemle, birâdarıñla gibi.

- İmdi: Tefsir edâtıdır.

İmdi bize lüzümü olan şey ancak çalışmak olup.

- Ancak: İstidrâk , hâşr edâtı olup Türkî ve Fâriside müsterekdir.

Hepimiz gittik. Ancak Muhammed Efendi gidemedi.[istidrâk]

Te'mîn-i ma'îşet etmek ancak çalışmakla olur. [hâşr]

- (s.131) Üzere: İsti'lâ edâtıdır: İfâdeñiz üzere yazdım gibi.

- Evvel: İşâret-i tenkîr. Evvel zamân sizi göreydim.

- Ama: Ta'accüb, şart, istidrâk edâtları.

(Ta'accüb): Ama acele ediyorsuñ!

(Şart): Çalışmazsañ ama sonra ma'hcüb olursuñ.

(İstidrâk): Birâderim geldi ama durmadı gitdi.

- Eger, egerçe: Fârisiden me'hûzdur. Şart ma'nâsınadır. Ef'âl-i şartiyye ve iltizmiyyeden evvel gelir.

Eger (egerçe) görürsem söylerim.

- Ez: Dan ma'nâsına Fârisî edât olup beyân içindir: Ezcümle, ezdil ve can gibi.
- İllâ, (ilâki): Arabîden mâ'hûz olup isti'nâ, mu'tlaqıyyet edâtıdır.

Ben güzel yazamam ilâ Muhammed efendi yazar. (isti'nâ)

Beklerim illâ (illaki) geleceksiñ. (mu'tlaqıyyet)

- Āsâ: Edât-ı Fârisî olup (gibi) ma'nâsına teşbih içindir: Burası cennetâsâ bir ravza dilârâder.
- İlâ: Arabî olup kadar ma'nâsına edât-ı intihâdır. Okudukları mı ile'l-ebed unutmam.
- Eñ: Tafdil edâtıdır. İnsâna eñ lüzümü olan şey şıh'hatdır.
- (s.132) B, bâ, b: Evvelki ikisi Fârisî ve nihâyet ki Arabî olup (ile) ma'nâsına isti'âna edâtlarıdır. Bâ-emr-i nezâret penahi mektebimizin imti'hânlarına bed olundu. Bi-tevfikihite'alâ ma'hal-ı ma'tlûba muvâşalât olundu.
- Bi: Fârisî olup (siz) ma'nâsına edât-ı selbdir. Çalışmayan bi-hüner kalır.
- Ber: Fârisî olup (üzere) ma'nâsına edât-ı isti'lâdır: Berdevam ve berkemal olan...
- Beray: Fârisî olup (için) ma'nâsına edât-ı beyân ve sebeptir:

Beray hâtır geldim. Beray tahşil Londra'ya gitdi.

- Bilâ: Arabî olup (siz) ma'nâsına edâtı selbdir:

Ba'na bilâ sebep gücendiñiz idi.

- Bigayir (Bilâ) mişlü edât-ı selb Arabiyyedir:

Muâlimi tarafından bigayri hâk tekdir olundu.

- Bazı: Bir cinsiniñ bir kaçını beyân eden edât-ı tenkirdir:

Bazı âdam çabuk hîdetlenir, bazısı gec hîdetlenir.

- Bazen: Bazı gibidir. Fa'at ma'nâsı dâ'ima zamâna ma'tûfdur. Bazen çok yazırım bazen hiç yazmasını istemem.
- Bari: Temenni içindir. Hiç olmazsa ma'nâsında gelir:

(s.133) O yazmadı bâri siz yazıñız. (temenni)

Dersiñe çalışmayorsañ bâri uşlu otur.

- Belki: Şübhe ve zan ma'nâsınadır:

Meşguliyeti olduğundan belki gelmez.

- Başka: İstişnâ içindir:

Biraderñizden değil, başkasından işitdim.

- Beraber: Refâket içindir: Beraber gidelim.
- Birle: Sebep içindir. Daima maşdarlardan sonra gelir: Gitmek birle, yazmak birle gibi.
- Binaen, binaen aleyh: Atf içindir.

(binâen aleyh), Cümleleri atf ve rabt eder:

Sayı gayretine binaen birinciliği ihrâz etdi. Aḥmed Efendi Sınıfının birinciliğini kazanmak için sene başında itibaren kemal-ı şevk ile derslerine çalışdı, binaen aleyh bu arzusuna nâ'il oldu.

- Bunca: Keşret içindir:

“Etrafını ihâta eden bunca aşḥâb ma'rifeti da'imâ huzûrunda bahş etdirir.”

- Biri: Tenkîr içindir: Biri gelip sizi sordu.
- Bile: Atf, terfîk içindir:

Azarlamağ değil dövmek bile kâr etmiyor. (atf) Mektebe pederiyle bile gitdi. (terfîk)

- Be, behey: Teyakḳuz, tahdit edâtıdır. İsimlerin evveline gelir. Bazen (be) lafzı nihâyete getirilir:

(s.134) Ne fena âdamsıñ be. (tehdit)

Be âdam ne söyliyorsuñ. (tehdit)

Behey çocuk dersiñe çalışsın â. (teyakḳuz)

- Pek: Mübâlaga edâtıdır. Şıfatların evvellerine gelir: Şihhat pek güzel sermaye-i gayretidir.
- Tek: Temennî içindir: Tek oku da ne isterseñ alırım.
- Ta: Fârisî ve Türkcede müşterek edât-ı intihâdır. İsimlerin evvellerine gelir:

“Atına güvenenler ta sâhila varıncaya kadar peşimden ayrılmazlar.”

İşbu ta-ı Fârisiyyeden sonra ekşeriya (b) edât-ı Fârisiyye gelir: Tâ bişabaḥ (tâ bi saḥar) oturdum.

- T: Arabî edâtı olup (lık, lik) ma'nāsına edât-ı maşdariyetdir. Arabî ism-i fâ'il ve ism-i mefûllere, olana bir ye-i nisbet ziyade kılınarak ilâve olunur: (memnuniyet), (maḥzûniyyet), (maḥrûmiyyet), (nâ'iliyet) gibi.
- Cik, cık, cegiz, çağız (Ders 3)
- Ca: Taşğir, temyiz, ḥâl edâtı olup kelimelerin nihâyetine ilâve olunur. İsimlerin ve maşdarların nihâyetinde temyiz ve ekşeriya şifatlarda taşğir ma'nası verir: Bahçemiz büyükçedir. (taşğir)

Çocukça bulunup arsızca hareket etme. (ḥâl)

Biraderim okumağca, yazmağca velḥâşıl dersce arkadaşlarına fâ'ikdir. (temyiz)

- (135) Celin: Teşbih içindir: Mütakellim ve muḥâṭab zamîr-i şahşilere ilâve olunursa da isti'mâldan mahcûrdur:

Ben celin, sen celin. "Var mı bir bencelin nefis-i nefis"

- Cek, cak: edât-ı intihâdır:

Şu dağın tepesine cek çıktım.

Haydi İstânbûl'a cak gidelim.

- Ce: Fârisî olup ve Türkîde müşterektir, atf ve izâh içindir.

Sene başı ta'îl olamadı, çünkü henüz âltıncı imtiḥânları ḥitâm bulmadı.

- ḥala: Edât-ı ḥâldir:

ḥala gelmedi. ḥala bekliyorum.

- ḥatta: Ârabî olup lisân-ı Osmânîde tafşil ve te'yîd kelâm için kullanılır:

Dün birâderiñizi gördüm, ḥata siziñ mektebe gelmeyecegiñizi söylemişdi.

- Den: Mef'ûlün minh edât-ı olup ibtidâ, beyan, tafdîl ma'nâlarındadır:

Dersini ezberlemeden mektebe gitmedi. (ibtidâ)

Birâderim senden şikâyet ediyor. (beyân)

(s.136) Muḥammed efendi Aḥmed efendiden çalışkandır. (tafdîl)

- Diger: İstiṣnâ içindir:

Bu degil digeri daha iyidir.

- Daḥi: Aṭf içindir:

Siziñ geldiñizi Muhammed Efendi daḥi söyledi.

- Daha: Tafdîl ve devam edâtıdır:

Biraz âz daha getir.(tafdîl) işiñiz daha bitmedi mi? (devam)

- Degil: Nefy ve rabṭ içindir:

O kitabın ibaresi iyi degildir. Tenbellik seni beni degil, cümle âlemi ihtiyâca sevķ eder. (rabt).

- Den dolayı, Den ötürü: Beyân ve sebep edâtlarıdır:

O işden dolayı geledim, o işden ötürü geledim.

- De: Me'ûlün fih edâtı ya'ni edât-ı zarftır. Atf içindir de gelir. Bu hâlde munfaşıl yazılır:

Mektebde dört yüz talebe vardır. (zarf)

Ben gidiyorum sen de gel. (atf)

- Dek, degin: edât-ı gayet:

Mektebe dek (degin) gidecegem.

- Der: Fârisî olup (de) ma'nâsına edât-ı zarfdır: Derhal geldi deraķb gitdi.
- Diye: Bir fi'lin vukuuunu umid ve ma'mûl etmekde kullanılır. O naşiheti size bir te'siri olur diye (s.137) vermişdim gibi bazen (diyüb) şîga-i atfiyyesi maķâmında gelir. Birâderiñizi ma'mûriyetden gelmiş diye haber âldım gibi.
- Zira: Fârisî ve Türkide müşterek işbât ve izâh edâtı olup (çünkü) gibidir:

İnsan küçüklüğünde terbiye olur. Zira kalın ağaclar kolaylıkla egilmez.

- Zar: Fârisî olup edât-ı maķalliyetdir:

Gülzar, çimenzar gibi ki (güllük) (çimenlik) demektir.

- Siz, sizin: Nefy edâtları. (sizin) edâtı maşdarların nihâyetine gelir:

Kitabsız mektebe gidilmez.

Beni görmeksizin gitme.

- Stan: Fârisî olup edât-ı maķalliyetdir: Mezarstan, Arapstan gibi.
- Şol: İşâret-i tenkîr: Şol insan ki, şol vecihle ki gibi.
- Şöyle ki: Tafdîl içindir: "Şöyle ki: Edât-ı maşdar hâzıf olunarak yerine ..."
- Şayet, şayet ki: Fârisî ve Türkide müşterek edât-ı şartdır:

Şayet görürsem söylerim.

Şayetki görmezsem siz söylersiniz.

- (s.138) Sanki: Teşbih edâtıdır:

Hava evvel derece kararadı ki sanki gece idi.

Adem-i müşâbehet, nefy, ve istifhâm-ı inkârî manalarına da gelir:

Yazı, okuma bilmiyor, o da sanki avukat. (adem-i müşâbehet)

Sanki yazdı. (nefy)

Sanki okudu mu? (istifhâm-ı inkârî)

- Tıbkî: Teşbih içindir.

Tıbkî bizim mektebimizdeki uşul.

- Topu: Ta'mîm içindir. Hepsi ma'âmındadır:

Topu iki kalemim var hangisi vereyim?

- Adetâ: Teşbih içindir:

Bir sıcâkki adetâ hammam.

- Alâ: Arabî olup üzere ma'nâsına edât-ı isti'lâdır: Alâ'l-acele, alâ'l-ekşer, alâ merâtibihim gibi

Da'imâ Arabî kelimelerin olana getirilir.

- An: Arabî olup (den) ma'nâsıdır: An aşıl İstanbulludur gibi.
- Gâyet: İfrâtiyyedir: Bahçemiz gayet büyüktür gibi.
- Gâliba: Zân ma'nâsıdır: Gâliba geldi gâliba gidecek gibi.
- Gayır: Arabî olup nefy içindir: Mektebden bir gün kalmağlığım gayrı kabildir. Arabî kelimelerle terekkeb eder.
- Gayır, den gayrı: Başka ma'nâsına isti'nâdır: Mu'tala'adan gayrı bir şeyle anılanılmaz gibi.
- (s.139) Farazen, bi'lfarez: Arabî olup temsil ve beyân içindir:

Ferezen "bi'lfarez" ben sizin hakkınızda bir fena kelam şarf etmiş olsa idim siz güçlenmez miydiniz?

- Fa'at: Haşr, istidrâk edâtıdır:

Hizmet-i eskeriye fa'at istikâmetle olur. (haşır)

Dünyada her şey fena bulur, fa'at niknam bâkîdir. (istriâk)

- Fî: Arabî olup (de) ma'nâsına edât-ı zarftır. Arabî kelimelerle terekkeb eder.

Fi'l-vâkı' sizi bugün pek âradım. Fa'at bulamadım.

Qadar: İntihâ edâtıdır: Şuraya kadar okuyunuz.

- Ke: Arabî olup teşbih edâtıdır: : Kelsemi, kelneksi fi'l-ğacer. Gibi.
- Keşki: Fârisî ve Türkî'de müsterekdir. Temenni ve nedamet ma'nâlarıdır: Türkcede (keşke) şüretinde de yazılır. Şunu keşke yazıyorsañ. (temenni)

Zamânlar mı boş geçirmeyip keşke çalışsa idim (nedamet)

- Gibi: Teşbih edâtı olup şıla fiilleriyle bulunduğu halde intihâ ma'nâsı verir:

Arkadaşların gibi çalış da ducâr mecâzât olma. (teşbih)

Yazdığı gibi gitdi. (intihâ)

- Keenne: Arabî olup lisân-ı Osmânide sanki güya ma'nalarına teşbih ve temsîl edâtıdır: keenne yazdı.
- (s.140) Gerek: Edât-ı şartdır:

Gerek çalışsın gerek çalışmasın her hâlde mektebi terk edemez.

Ekşeriya ma'nâca mütehâlif olan kelimeler beyinde tekerrür eder. Gerek taş gerek toprak gibi.

- Geregi gibi: Teşbih-i ifrâtidir: Geregi gibi iyi olmuş.
- Güyâ, güyâ ki: Teşbih ve temsîl edâtıdır:

“Güya ki o şefeğler şemşir himmetlerin âfâkgîr olan şa'sa'a-ı nazar rûbasından yâdigâr olmuştur”

- Göre: Bazen (için) ma'nâsına edât-ı ta'lîl olur:

Muhammed efendiye göre o iş kolaydır gibi.

Bazen daği (bakınca) ma'nâsına gelir: Benim fikrime göre o iş öyle olmalıydı, gibi bu maḥalde (nazaren) lafzı daği kullanılır: Benim fikrime nazaren o iş öyle olmalıdır gibi.

- Ki: Rabṭ ve tafsil içindir. Da'ima munfaşıl yazılır:

Mutâla'a ki, her eglenceden iyidir, niçin böyle boş durursunuz? (rabṭ)

“Yine o asır içinde idiki, Yemen'den ḳahve, Amerika'dan tütün biribini mut'âḳib ḥalḳıñ ma'rız hevesâtine atılarak... (tafdîl)

- Li, lu: Nisbet edâtıdır: Mektebli, köylü gibi.
- Lik, lık: Maşdariyyet, isimlerde maḥalliyet âlet (s.141) ma'nâları verir. Nihâyeti ḥafîf ḥarekeli kelimelere (-lik) şaḳîllere (-lık) ilave olunur:

fenalık	iyilik	doğruluk	Maşdariyyet
çimenlik	bağlık	bahçelik	Maḥalliyet
güzellik	dizlik	başlık	Alet

- Lakin: Edât-ı istidrâk. Ya'ni bir ḥâṭırayı def ' için kullanılır:

Bugün mektebe pek çok efendi gitmedi, lakin ben gitdim.

- Li, liecli: Arabî olup için ma'nâsındadır.

Liecli'l-taḥşîl Paris'e gitdi. İbreten lilsâ'ilin...

- Maada: istiṣnâ içindir:

Sizden maada kimseyi görmedim.

- Mâdemki: Şart edâtıdır:

Mademki mektebe devam ediyorsañız, zamânînızı boş geçirmeyip çalışmalısınız.

- Meger: İstişnâ edâtıdır. Fârisî ve Türkîde müsterekdir.

Ekşeriya zaniñ aksini beyânda kullanılır:

Bu hâlde sınıftan geçemez, megerki çalışa. (istişnâ)

Ben onu cesur bilirdim, meger pek korkak imiş. (zaniñ aksi)

İstişnâ ma'nāsına olduğu halde cümle, fi'l-i iltizâmî, ve yâhûd emr-i gâ'ib ve nehy-i gâ'ib şîgalarıyla nihâyet bulur. Diğerinde ise fi'l-i rivâyet ile hitâm bulur.

- (s.142) Ma': Arabî olup (beraber), (ile) ma'nāsınadır: Ma't-teşekkür, ma'l-iftihâr gibi.
- Mişl, mişlli: Arabî olup teşbih içindir: İmtihânımız geçen sene olduğu mişlli bu senede takriri olacaktır.
- Meşela: Temşil ve beyân içindir: Meselâ bir âlim ile bir cahili tasavvur edelim.
- Nitekim: Temşil ve teşbîh içindir:

"Nitekim Sinân paşa ve Ahmed paşa hakkında olan mu'ameleleri ki şikâyetde tafşilen maşûrdur, bu davâyâ şahid olur."

- Na: Fârisî olup edât-ı nefydir: Na ehil olanlardan hizmet beklenilmez."
- Nice: Edât-ı tekkîrdir: " Nice mekânâta na'il olursañ."

Mükerrer olarak dañi getirilir. İstifhâm maqâmında isti'mâlî şimdilerde mahcûrdur.

- Ve: Edât-ı atfdır: İnsana yemek, içmek ve uyku lazımdır.

Vav-ı âtifelerine ekşeriya virgöl işareti vez' olunur. Eñ aziz rafiklerim Muhammed, Ahmed, İsmâ'il efendilerdir.

- Veş: Fârisî olup teşbih içindir: Mehveş gibi ki ay gibi demektir.
- Velav: Arabîde (ise) (dañi) ma'nāsına müsta'meldir: Velav konuşsuñ ve velav konuşsuñ gibi.
- (s.143) î: Arabîde nisbet Fârisîde hem nisbet ve hem de maşdariyet içindir:

Arabî, şehri Araba mensûp, şehirli demektir nisbet.

Şâdî (Şadlık) nikî (iyilik) ma'nāsına maşdariyetdir.

Nihâyetinde hâ'-i resmiye bulunan Arabî kelimlere ye-i nisbet ilave olunduğda hâ-i resmiye vava kalb olunur: Senevî, kürevî, halkavî gibi:

- Ya, yâhûd: Şübhe içindir, ya gelir, ya gelmez, okur yâhûd okumaz gibi.
- Yaña: Taraf ma'nāsınadır: Ondan yaña söyleme, benden yaña söyle gibi ki " ondan tarafa söyleme benden tarafa söyle" demektir.

- Ya'ni: Arabî olup tefsir içindir: Bundan iki mah muḳaddem ya'nî Ḥaziran'ın yigirmisinde.
- Yalnız: Haşr edâtıdır:

Bugün ben yalnız kitâbcıye gidebildim başka bir iş yapamadım.

- Yine: Tekerrür Beyân eder: Yine görüşelim gibi.
- Yoksa: Terdid, istidrâk:

Geldi mi yoksa gelmedi mi (terdid)

O havada gidemeyecekdiniz yoksa hava açdı. (istidrâk)

- Henüz: Edât-ı hâldir: Bekleyorum henüz gelmedi.
- (s.144) Hemen: Fârisiden ma'hûz olup haşır ve isti'câl edâtıdır:

Sefinenin hemen yigirmi mil süratı var idi. (haşr)

Şimdi hemen gidip söyleyiniz. (isti'câl)

- Hem, hem de: Teşrik ve atf edâtı olup ekşeriya biri birini ta'ḳib eder. Fârisiden ma'hûzdur: Biraderiyle hem hâldir. (teşrik)

“Hem eñ mahir ḳomandanı hem eñ mahir askerî idi.” (atf)

- Hep: Edât-ı ta'mimdir. Ekşeriya cem olan kelimelerin olanda bulunur.

Mektebe hep çocuklar geldiler.

Hepsi, hepimiz lafızları zâmîr-i izâfî ilâve olunmuş şüretleridir.

- Her: Edât-ı ta'mimdir, dâ'ima müfred kelimelerle birleşir:

Oḳumaḳ, yazmaḳ her çocuk için lâzımdır.

- Hiç: Fârisî ve Türkîde müşterek te'kîd-i nehy içindir. (Hep)'in muḳâbilidir:

Hiç beğenmezdim. Hiç bilmiyorum.

- Hele: İstiṣnâ, tehdîd:

“Hele zamânında ta'lîf olunan kitâbların ḳiymetini.” (istiṣnâ)

Hele çalışma da baḳ...(tehdit)

Vuḳû'u arzu olunan bir şeyin vuḳû'u nihâyetinde söylenir: Hele gitdi. Hele yazdım bitirdim gibi.

(s.145) Ekşeriya şifatlarda, edevât-ı ḫaliyyeden addolunur.

Bu hâlde fiillerin olanda bulunur: Çok çalışdım. Güzel yazdı. İfadelerinde olan (çok) (güzel) şifatları gibi.

“Zamāniyye”

Zamān ira’ā eden âti’z-zikr kelimelerdir:[⁴]

Erken, geç, dün, yarın, ertesi, sonra, bundan böyle vakit bu vakit, demin, dâ’ima, şimdi, gâh, gâh be gâh, şöñ, şöñunda birazdan, öteden beri, ba’d, ba’dehu, ba’d ezîn, ba’dema.

“Mekāniyye”

Mekāna dâ’ir olan âtide ki kelimelerdir.

Ard, âşağı, âlt, öte, orta, uzak, üzere, üst, içeri, öñ, irak, ileri, , beri, doğru, dışarı, karşı, geri, nere, yan, yakın, yukarı.

“Nidā”

Ta’accüb, korku, sevinç, nefret ve bu gibi halleri irāe eden ve başlı ma’naları olan âti’z-zikr kelimelerdir.

(s.146)

ā	İstigrab ve Ta’accüb içindir	haşa	İnkār	arş	Teb’id ve Teşvîk
çok şey					
acâyıb		aşla		haydı	
vay					
ây		hayır		yallah	

ha	İhtirâz	Hani	Sū’âl	inşallah	Rağbet ve İştîyâk
sağın					
sağın ha		hani ya			

āh	İztirâb ve Elem İçindir	Âmân	İstihsân	ey	Munadât için
of		Ferin		hey	
vah		oñ		ya	
vay		Hah		yahu	
ây		Maşallah			
aman					

[⁴] zamāniyye, mekāniyye ve nedālara mişâl yazmak tatvilâtı mûcib olacağından şarf-ı nazar edilmiştir

vaveyl	Te'ssuf, Şafket	evet	Taşdık
vaesefâ		hay hay	
hayfa		ey vallah	
ayva		elbet	
yazık		Elbete	
diriga			

“Taḥlîl-i İbâre”

Bir çocuğun derslerine çalışması ancak kendi fâ'idası içindir. İhtiyârlığında sıkındı çekmek istemeyen çocuklar mektebe devam ederek okumalı, yazmalı ve mektebde gösterilen dersleri ezberlemelidir. Mekteb zamânlarını soḡaḡlarda oyun ile geçirenler sonunda nedamete düşürler.

(s.147) Bir: Edât-ı tenkîrdir.

Çocuğun: Çocuk: İsm-i cinsdir. (ñ) muzâfun ileyh edâtıdır. (ķ) harekelendigi için (ğ)'e tebdîl olunmuştur. Muzâfun ileyh olur.

Derslerine: Ders: İsimdir. (ler) edât-ı cem, ba'de'l-muzâf mef'ûlün ileyh olarak (derslerine) olmuştur. Muzâfdır.

Çalışması(چالیشماسی): Evvela bunun imlâsı yañlıştır. Doğrusu (چالیشمه سی) çalışması'dır. Maşdar taḥfifiniñ zamîr-i izâfî ilâve olunmuş gâ'ib hey'etidir.

Ancak: Edât-ı ḡaşrdır.

Kendi: Mübhemâtdandır. Kendiniñ demek olduğundan muzâfun ileyhdir.

Fâ'idesi: Fâ'ide: Arabî maşdarlarından. Nihâyeti müteḡarrik olduğundan zamîr-i izâfî edât-ı olan (i)'den evvel (s) ḡarfî ilâve olunarak (fâide-si) hey'eti almıştır, muzâfdır.

İçindir: İçin edât-ı sebeb, (dir) fi'l i'ânenen ihbârî ga'ibtir.

İhtiyârlığında: İhtiyâr: Arabî maşdar olup nihâyeti şaḡîl ḡarekeli olduğundan Türkce (-lık) edâtı maşdarı ilâve olunmuştur.

(s.148) İhtiyârlığında: İhtiyârlık lafzının ba'd'el-muzâf mef'ûlün fih hey'etidir.

Sıkındı(صقندی): İmlâsı yañlıştır. Doğrusu: sıkıntı(صقنتی): İsm-i maşdardır.

Çekmek: Maşdar-ı aḡlî ḡafîf.

İstemeyan(ایسته میان): Evvelâ bunun imlâsı yañlıştır. Doğrusu istememek maşdar-ı menfîsinden (ایسته مه ین istemeyen) olup ism-i fâ'ildir.

Çocuklar: Çocuk ism-i cinsdir ve (ler) edât-ı cem ve bu hâlde çocuklar: İsm-i cins cemi'dir.

Mektebe: Mekteb: İsm-i cinsdir, (e) mef'ûlün ileyh edâtı. Mektebe: Mef'ûlün ileyh olur.

Devam ederek (دوام اید رك): Devam etmek maşdar mürekkebinden şîga-i devâmiyye olup imlâsı da (دوام اید ه رك)'dir.

Oğumalı (اقومالی): Şîga-i vücûbiyenin müferd gâ'ibi olup (اقو ملی) yazılmalıdır. Çünkü vücûbî edâtıdır: Maşdar-ı hafif ve şakillerde daimâ (ملی)'dir.

Yazmalı (يازمالی): şîga-i vücûbiyenin mufred gâ'ibidir (ياز ملی) şûretinde yazılmalıdır.

Ve: Harf-i atf.

(s.149) Mektebde: Mekteb: İsm-i cins, (de) edât-ı zarfdır. Mef'ûlün fih olur.

Gösterilen (كوستر يلان): Bunuñ imlâsı yañlıştır. Doğrusu (كوستر يلن) olup (gösterilmek) maşdar-ı meçhûlundan ism-i mef'ûldur.

Dersleri: Ders: İsm-i cins, (i) mef'ûlün bih edâtı. Dersleri: Mef'ûlün bih olur.

Ezberlemelidir (ازبر له ملید): İmlâsı yañlıştır. (ازبر له ملید) şûretinde yazılmalıdır. Fi'l-i vücûbî müfred-i gâ'ib.

Mekteb: İsm-i cins, müfred. Mektebin demek olduğundan muzâfun ileyhdir.

Zamânlarını: Zamân: İsim, zamânlarını: Ba'de'l-muzâf maf'ûlün bih hey'eti.

Soğaklarda: Soğak: İsim, (ler): Edât-ı cem, de: Edât-ı zarf olup, soğaklarda: İsmiñ cem-i mef'ûlün fih hey'etidir.

Oyun: İsim

İle: İsti'âne edâtıdır.

Geçirenler: Geçirmek maşdarından ism-i fâ'ilin cem hey'etidir.

Şoñunda: Zamân edâtının mef'ûlün fih hey'etidir.

(s.150) Nedâmete: Nedâmet: Arabî maşdarı, (e) mef'ûlün ileyh edâtı olup nedâmete:

Maşdar-mef'ûlün ileyh hey'etidir.

Düşürler: Düşmek maşdar lâzımından fi'l-i muzâri'in cem-i gâ'ibidir.

şoñ

“Hata ve Cevab cedveli”			
şayfa	satır	hata	şavâb
17	16	Arabîsi	lafz-ı Arabîsi
18	8	ism-i haş neye derler?	ism-i haş neye derler ve kaç kısımdır
27	20	kim geldi? ma'nâsına	kim geldi? ibhâm ma'nâsına
30	8	fezînî	lafzını
33	8	Terkinden	Terekünden
34	13	Nihâyenine	Nihâyetine
36	14	Lunduğu	Olunduğu
40	7	ne derler?	neye derler?
48	2	Gezdirmek	Girdirmek
48	21	şaynasak	şaynamak

4.2. Dizin

Çalışmamızda Tanzimat Dönemi'nde , Tâhir Kenan'ın *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, Ahmet Rasim'in *Ameli ve Nazari Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî*, Ahmet Cevat Emre'nin *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*, Raşid'in *Külliyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* ve Mehmet Rıfat'ın *Mükemmel Osmanlı Sarfı* gibi eserlerin üzerine yapılan çalışmalarını tarayarak eserimizdeki gramer terimlerini inceledik. Eserimizin barındırdığı terimler gerek nicelik, gerekse nitelik olarak dönemin bütün kaynaklarının dilin sadeliği ve terimleri açısından birbirine benzemektedir. Örneğin; “geniş zaman” için “muzari” terimi kullanılmış ve bu zamanın basit ve birleşik çekimleri belirtmiştir. Ancak değişik terim kullanımına bir örnek verecek olursak Manastırlı Mehmet Rıfat'ın *Mükemmel Osmanlı Sarfı* eserinde ve Raşit'in *Külliyat* adlı eserinde kalıplaşmış birleşik fiil için “mastar-ı talimi” terimini kullanırken Ömer Sıdkı eserinde “mastar-ı tamimi” ile karşılaşmıştır. Ömer Sıdkı, eserini Ahmet Rasim'in *Ameli ve Nazari Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî* eseri ve Mihri'nin *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*'si Türk eseri gibi sade ve net bir şekilde anlatmıştır.

-A-

a'dād-ı tevzî'iyye: Üleştirme sayıları. 32
38

a'dād-ı vasfiyye: Sıra sayıları. 32,37

a'ded-i sahih: Asıl sayı. 17

arabî kelime: Arapça kelime. 12, 16,34,
143

-B-

basit: Kök halinde mürekkep olmayan.

20

beyân ve sebep edâtı: - den dolayı, -den
ötürü. 136

-C-

cem: Çokluk. 15, 17, 18, 19,20, 25, 28,
29, 37, 40, 66, 90, 91, 114, 115, 118, 122,
123, 144

cem'-i gâ'ib: 3. çokluk şahıs. 19, 20, 21,
22, 24, 76, 77, 83, 98, 118, 121

cem'-i muhâtab: 2. çokluk şahıs. 19, 20,
21, 24, 76, 77, 121

cem'-i mütekellim: 1. çokluk şahıs 19,
20, 21, 24, 76, 77, 83, 89, 115, 121, 122

-E-

edât: Tek başına manaya delalet
etmeyen kelime. 13,33, 44, 59, 63, 76,
90, 128,147

edât-ı Arabiyye: Arapça edât. 63

edât-ı atf: Bağlama edâtı, ve. 142, ile.
130, bile. 133, -ca. 135

edât-ı beyân: Beray. 132

edât-ı cem: Çokluk eki. 15, 65, 147, 148,
149

edât-ı Fârisiyye: Farsça edât. 63

edât-ı gâyet: -dek, -degin. 136

edât-ı hâl: İken. 130, -ca. 134, hala. 135,
henüz. 143

edât-ı haşr: Özgünlük bildiren ek; ancak. 147

edât-ı istidrâk: Ama. 131, faakat. 139, lakin. 141

edât-ı intihâ: İla 131, -cAk 135, ta134.

edât-ı istifhâm: Soru edâtı; mÎ 62, 70, 74, 80, 92, 95, 104

edât-ı isti'lâ: Yükselme, üste çıkma, üstün gelme anlamı taşıyan edat; üzere 131 ber 132, ala 138.

edât-ı izâfe: Tamlama edatı. 62,

edât-ı maḥalliyet: -zar, -stan. 137

edât-ı masdar: -mAk mastar eki. 38, 39, 40, 47, 50, 53, 57, 75, 88, 137

edât-ı masdariyet: Mastar eki; -t 134, -lik 140.

edât-ı mef'ûl: Tümleç edatı. 62

edât-ı muzâf: Tamlanan eki olan i. 65, 87

edât-ı muzâri: Geniş zaman eki olan r, ar, ur, ır. 87

edât-ı müstakbel: -acaḳ. 88

edât-ı müşâreket: -ş. 54, 59

edât-ı nefy: Siz 36, -mA 39, na142; siz-sizin 137

edât-ı nisbiyye: ıI, IU, sIz, sUz. 36

edât-ı sebep: İçin 147, den dolayı, dan ötürü. 136

edât-ı selb: Bi, bigayır, bila, bigayır. 132

edât-ı şart: Şayet, şayedki 137, gerek 140.

edât-ı ta'diye: -t, -tır, -ır. 47.48.50, 54, 59

edât-ı ta'lîl: Göre. 140

edât-ı ta'mîm: Her, hep. 144

edât-ı tasgîr: Küçültme eki; çık, cik. 26

edât-ı teksîr: Nice. 142

edât-ı tenkîr: Belirsizlik edâtı; bazı 132, bir 147.

edât-ı teşbîh: Benzerlik edâtı; asa 131, celin 135, adeta, sanki 138, ke, gibi, keena 139, güya 140, misl misli, veş 142.

edât-ı Türkiyye: Türkçe edat. 16.

edât-ı zarf: -DA 23,135,149; der 136; fi 139

edevât: Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan, farklı tür ve görevdeki sözcükler ve kavramlar arasında anlam ilgisi kurmaya yardımcı olan sözcüklerdir. 33, 43, 62, 67, 69, 84, 129

edevât-ı Fârisiyye: Farsça edatlar. 16

edevât-ı hâliyye: Hal edatları. 145

edevât-ı mechûl: Edilgen edatları. 59

ef'âl: Fiiller. 80, 78, 83

ef'âl-i asliyye: Asıl fiiller. 84, 92, 93, 94, 95, 99, 100, 102

ef'âl-i basita Basit fiiller, tek kökten yapılan fiil. 91, 105, 106

ef'âl-i basita-i asliyye: Asıl basit fiiller. 84, 91

ef'âl-i fer'iyye: Bir neve isim fiil, fiilden türemiş isim. İsm-i fail, ism-i meful, mübalağa-ı isim fail, sıfat-ı müşebbehe. 123, 126

ef'âl-i hikâye: Birleşik kipli fiillerden hikaye çekimine verilen isim (yazacak idi... gibi). 84, 95, 97, 98, 99, 100

ef'âl-i i'âne: Ek fiiller, yardımcı fiiller. 76, 78, 79, 81, 82, 83, 92

ef'âl-i ma'lûma: Etken fiillerdir. 125

ef'âl-i mechûle: Edilgen fiillerdir. 125

ef'âl-i mürekkebe: Birleşik fiiller. 105, 107, 109, 122

ef'âl-i nâkışa: Başlı başına zaman iş'ar edemeyen fiillerdir (ef'al-i i'ane: ek fiiller, yardımcı fiiller). 76, 80

ef'âl-i rabtiye: Zarf fiil. 114, 118, 119

ef'âl-i rivâye: Rivayet fiilleri. 84, 99, 100, 101, 102

ef'âl-i sıla: İyelik eki almış “-DIK ve AcAk” ekli sıfat- fiil. 119, 123

ef'âl-i şartiyye: Şart fiilleri. 84, 102, 104, 105, 110, 131

emr-i gâ'ib: Teklik ve çokluk 3. şahıs emir 89, 94, 108, 111, 141.

emr-i hâzır: Teklik ve çokluk 2. Şahıs emir. 39, 89, 90, 91, 94, 108, 110

esmâ: İsimler. 17

esmâ-i a'dâd: Sayı isimleri 16, 18.

esmâ-i asliyye: Asıl isimler. 17

esre: Arap Alfabetinde “ı” ve “i” ünlülerini okutturan hareke. 11, 12

-F-

fiil: Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte

şahıs kavramı veren kelime. 13, 23, 24, 32, 39, 58, 75, 76, 80, 82, 83, 84, 92, 95, 98, 99, 102, 104, 105, 110, 111, 113, 114, 116, 119, 123, 126, 127, 129, 136

fi'l -i cezâ: Şart sıygasından sonra gelen fiile fiil-i ceza denir (gidersem görürüm... gibi). 104, 105

fi'l-i i'âne: Yardımcı fiil, ek fiil. 147

fi'l-i iktidârî: Yeterlilik fiili. 105, 107

fi'l-i iltizâmî: İstek kipi. 89, 105, 115, 116

fi'l-i muzârî: Geniş zaman kipi. 88, 150

fi'l-i rivâyet: Birleşik kipli fiillerde rivayet çekimine verilen isim. 141

fi'l-i ta'cîlî: Tezlik bildiren fiil. 105, 108, 110

fi'l-i ta'mîmî: Olmak ile yapılan birleşik fiil. 105, 110, 111, 113

fi'l-i vücûbî: Gereklilik kipi. 88, 149

-G-

gâ'ib: 3. şahıs. 25, 31, 68

gâ'ib zamîri: 3. şahıs zamiri. 19

gâ'ib-i eşhâş: 3. şahıslar. 25

-H-

hâ-i resmiyye : (Arap alfabesindeki “he” harfi a.e ünlülerini gösteren (◌) harfi. 29, 86, 87, 89, 92

hâl: Zarf, şimdiki zaman. 86, 93, 98, 101, 106, 107, 108, 109, 110.

hâlât-i isim: İsim halleri. 61, 111.

hâl edâtı: İken, -cA 130, hala 135, henüz. 143

hâl-i şartî: Şimdiki zamanın şartı. 102, 103

hareke: Arap alfabesindeki ünsüz harflere ünlü özelliği kazandırmak için kullanılan ek işaretlere denir. 10, 11, 1328, 43, 44, 91, 127, 128

harf: Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 28, 36, 44, 46, 48, 126, 127, 128, 147

hasr edâtı: Ancak. 130

hasr ve isticâl edâtı: Hemen. 144

hasr ve istidrâk edâtı: Fakat. 138

hikâye-i hâl: Şimdiki zaman kipinin hikayesi. 95, 97, 99

hikâye-i iktidârî: Yeterlilik fiilin hikayesi. 106

hikâye-i iltizâmî: İstek kipinin hikaye çekimine verilen isim. 95, 97, 99

hikâye-i mâzî-i naklî: Öğrenilen geçmiş zaman kipinin hikayesi. 95, 96, 99

hikâye-i mâzî-i şuhûdî: Görülen geçmiş zaman kipinin hikayesi. 95, 96, 99

hikâye-i muzârî: Geniş zaman kipinin hikayesi. 95, 97, 99

hikâye-i müstaḳbel: Gelecek zaman kipinin hikayesi. 97, 99

hikâye-i ta'cîlî: -Iver ile yapılan tezlik fiilinin hikayesi. 108

hikâye-i ta'mîmî: Olmak ile yapılan birleşik fiilin hikayesi. 111

hikâye-i vücûbî: Gereklilik kipinin hikayesi. 95, 97, 99

hurûfat: (8) Matbaa harfleri.

hurûf-ı imlâ: Türkçe kelimelerde üstün, esre ve ötreye karşılık olarak yazılan harf, ünlüler. 10, 11, 20, 54

hurûf-ı munfasıla: Kendilerinden sonra gelen harflere bitişmeyen harfler. 6, 8, 10, 65, 66.

hurûf-ı muttasıla: Kendilerinden sonra gelen harflere bitişen harfler. 6, 8, 65, 66.

-İ-

iktidârî-i hikâye: Yeterlilik hikayesi. 105, 107

ikidârî -i rivâyet: Yeterlilik rivayeti. 105, 107

iktidârî-i şartî: Yeterlilik şartı. 106, 107

iltizâmî: İstek kipi. 84, 92, 94, 98, 101, 107

iltizâmî-i iktidârî: Abil- ile yapılan yeterlik fiilinin istek kipiyle çekimlenmiş hali. 106

intihâ edâtı: İla 131, ta 134, cAk 135, kadar 139.

isbât ve izâh edâtı: Delil ve açıklama edatı; Zira. 137

ism-i cins: Cins ismi. 14, 15, 18, 147, 148, 149

ism-i fâ'il: Etken çatılı sıfat- fiil. 123, 124, 126, 127, 129, 148, 149

ism-i gayrimüştak: Türememiş isim. 14

ism-i hâs: Özel isim 14, 15, 150.

ism-i işâret: İşâret ismi. 13, 14, 25, 26, 27, 67, 70, 71

ism-i keşret: Çokluk ismi. 16

ism-i masdar: Mastar eki almayıp manası içeren kelimeler. 41, 43, 45, 148

ism-i mef'ûl: Edilgen çatılı sıfat-fiil. 123, 124, 125, 126, 127, 134, 149

ism-i mekân: Yer ismi. 16

ism-i mensûp: Nispet ismi. 15

ism-i mücerred: Yalın haldeki isim. 63, 69

ism-i mürekkep: Birleşik isim. 62, 65

ism-i müştak: Türemiş isim. 14

ism-i tasgîrî: Küçültmeli isim. 15, 18

isti'âne: Yardım edilme. 130

isti'âne edâtı: İle 149; b, ba 132

istidrâk edâtı: Ancak 130, ama 13, fakat 139, lakin 141, yoksa. 143

istifhâm: Soru. 29, 70, 71, 74, 75, 80, 83, 92, 93, 94, 97, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 110, 113

istifhâm edâtı: Soru edatı. 67, 94

istifhâm-ı inkârî: Anlamı kuvvetlendirmek için sorulan olumsuz soru 93, 138.

isti'lâ edâtı: Yükselme edatı, üzere 131, ber 132, Ala 138.

istisnâ edâtı: Meğer. 141

işâret-i tenkîr: Şol. 137

ıştıkak: Kök bilgisi, türetme. 2, 6

izâfet edâtı: Tamlama edatı. 25, 67

izâfet: İsim tamlaması. 20, 24, 37

izâfet-i kâfi: İlgi hali eki, tamlayan eki olan bir varlığın kime ait olduğunu bildiren ektir(ñ). 22

-K-

kadim-i Osmânî: Eski Osmanlı Türkçesi. 8

kavâid-i Arabiyye ve Fârsiyye: Arapça ve Farsça kuralları. 15

kelime: Anlamı olan ses birliği, söz veya sözlük. 8, 12, 18, 22, 29, 33, 56, 111

kesre: Arap Alfabetinde “ı” ve “i” ünlülerini okutturan hareke. 11, 12, 127, 128

kesre-i hafife: Harfin ince (i) okunacağını gösteren işaret. 11

kesre-i sakile: Harfin kalın (ı) okunacağını gösteren işaret. 11

keyfiyet: Cins, nitelik. 11, 6, 86

kifâye edâtı: Artık. 129

kinâyât: Maksadı kapalı sözlerle ifade etme 13, 71, 74, 76, 79.

kıyâsî: Kurallı. 32

kıyâsî-i müteaddî: Kurallı geçişli fiil. 47, 49

-L-

lafz: Kelime, söz. 9, 16, 44, 64, 76, 88, 126, 129, 133

lisân-ı Osmânî: Osmanlıca (giriş). 2, 3, 6, 9, 10, 17, 25, 26, 64, 135, 139

lüzumi: Gerekli. 130, 131

-M-

mâdde-i asliyye: Kelime kökü, taban. 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 75, 76, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 114, 117, 124, 125, 126, 127, 128.

mâdde-i asliyye-i lâzım: Geçişsiz fiil kökü. 47, 48

makbûza: “ u” ve “ü” sesleriyle okunan “vav” harfi. 12, 13

masâdır-ı asliyye: -mAk ekli mastarlar. 40

masâdır-ı malûma: Etken mastarlar. (46)

masâdır-ı mechûle: Edilgen mastarlar. 50

masâdır-ı mürekkebe: Türemiş, birleşik mastarlar 105.

masdar: Mastar, yalnız iş ifade eden ve zaman göstermeyen kelime. 13, 38, 39

masdar-ı âm: Ancak kendinden önceki adlar ile birleşerek birer anlam kazanmış olan yardımcı fiillerdir (etmek, eylemek, kılmak, yapmak, olmak, bulmak, buyurmak). 58, 61

masdar-ı aslî: Türkçede -mAk ekli masdar. 41, 45

masdar-ı aslî-i malûm: Etken -mAk ekli masdar. 50

masdar-ı aslî-i mechûl: Edilgen çatılı fiil masdar. 50

masdar-ı basit: Basit mastar 40

masdar-ı iktidârî: Abil ile yapılan yeterlik fiili. 56, 59, 61

masdar-ı iktidârî-i mechûl: Edilgen çatılı, Abîl ile yapılan yeterlik fiili. 59

masdar-ı iktidârî-i müteaddî: Geçişli çatılı Abîl ile yapılan yeterlik fiili. 59

masdar-ı ismî: Kökü isim olan kelimeler. 52, 53, 55, 56

masdar-ı ismî-i mechûl: Edilgen çatılı kökü isim olan kelimelerdir. 53, 55

masdar-ı ismî-i müteaddî: Geçişli çatılı kökü isim olan kelimelerdir. 53

masdar-ı lâzım: Geçişsiz mastar 46.

masdar-ı ma'lûm: Etken mastar. 52

masdar-ı mechûl: Edilgen çatılı mastar. 46, 51, 52

masdar-ı mutâvâa: Dönüşlülük mastar. 51, 52, 55

masdar-ı mürekkep: Türemiş, birleşik masdar. 60, 61

masdar-ı müteaddî: Geçişli mastar. 46, 47, 49, 53

masdar-ı müteaddî-i aslî: -mAk ekli geçişli mastar. 47, 48

masdar-ı müşâreket: İşteşlik mastarı. 52, 54, 55, 56, 59, 61

masdar-ı müşâreket-i müteaddî: Geçişli işteşlik mastarı. 55

masdar-ı ta'cîlî: -Iver ile yapılan birleşik fiil. 56, 57, 59, 60, 61

masdar-ı ta'cîlî-i mechûl: Edilgen çatılı -Iver ile yapılan birleşik fiil. 60

masdar-ı ta'cili-i müteaddi: Geçişli – Iver ile yapılan birleşik fiil. 60

masdar-ı tahfifi: Hafifletilmiş mastar – mA ekli mastar. 41, 45

masdar-ı tahfifi-i menfi: -mA ekli olumsuz mastar. 42

masdar-ı tahfifi-i müsbet: -mA ekli olumlu mastar. 42

masdar-ı ta'mimi: Olmak ile yapılan birleşik fiil bk. fiil-i ta'mimi. 56, 57, 59, 59, 60, 61

masdar-ı te'kidî: Kuvvetlendirilmiş masdar; -mAlik ekli mastar. 41, 45

masdar-ı vasfî: Kökü sıfat olan mastar 52, 53, 54, 55, 56.

masdar-ı vasfî-i mechûl: Kökü sıfat olan geçişsiz mastar. 53

masdar-ı vasfî-i müteaddi: Kökü sıfat olan geçişli mastar. 55

masdariyyet edâtı: Te, -lik edatı 134, 140.

mâzî-i naklî: Öğrenilen geçmiş zaman kipi. 85, 91, 98, 101, 106, 107

mâzî-i naklî-i iktidârî: -Abîl ile yapılan yeterlik fiilinin öğrenilen geçmiş zaman fiil kipiyle çekimlenmesi. 105

mâzî-i naklî-i şartî: Öğrenilen geçmiş zaman kipinin şartı. 102, 103

mâzî-i şuhûdî: Görülen geçmiş zaman. 84, 91, 92, 93, 96, 98, 102, 106, 107, 108, 111, 115, 118, 119

mâzî-i şuhûdî-i şartî: Görülen geçmiş zaman kipinin şartı. 102

mebsûta: Açık “o” sesi 12, 13.

med: Uzatma işareti 11, 12, 13.

mef'ûl edâtı: Tümleç edatları. 62

mef'ûlün bih: Yükleme hali. 62, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 74, 125, 149

mef'ûlün fih: Bulunma hali. 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 82, 121, 122, 125, 148, 149

mef'ûlün ileyh: Yönelme hali 62, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 121, 122, 147, 150.

mef'ûlün leh: Sebep bildiren zarf; için, liecli, beray edatları. 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 74

mef'ûlün mah: Vasita hali. 62, 63, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 74

mef'ûlün minh: Çıkma hali. 63, 64, 65, 66, 68, 70, 73, 74, 121, 122, 125, 135.

menfi: Olumsuz. 38, 45, 57, 58, 61, 83, 89, 91, 92, 93, 95, 101, 126

mevsûf: Tamlanan, nitelenen 31, 36, 37, 38

muhâtab: 2. Şahıs. 19, 24, 69, 89, 119, 120, 121, 122.

muttasıl: Bitişik. 23

muzâf: Tamlanan. 23, 24, 25, 37, 63, 65, 67, 71, 72, 120, 123, 130, 147, 148

muzâf edâtı: Tamlanan edatı olan bk. edat-ı muzaf. 64, 65, 69, 74, 130

muzâfun ileyh: Tamlayan. 23, 24, 25, 37, 65, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 120, 122, 123, 125, 126, 147, 149

muzâf sûretleri: Tamlama suretleri. 71, 80

muzâri': Geniş zaman kipi. 86, 8, 92, 94, 98, 102, 107, 108, 109, 110

muzâri' edâtı: bk. Edat-ı muzari. 87

muzâri'-i iktidârî: -Abilir 106.

muzâri'-i şartî: Geniş zaman kipinin şarti. 102, 103

muzâri'-i vücûbî: Geniş zamanın gereklilik birleşik çekimi. 84

mübâlâğa edâtı: Abartma; pek 134

mübâlâğa-i ism-i fâ'il: Fiilden isim yapan yapım eklerinden (ken, kıan, ğan, gıc, gic) biriyle türetilen isimler. 123,126, 129

mübhemât: Belgisizlik sıfatları. 13, 27, 29, 30, 31, 70, 71, 147

mücerred: Yalın hal. 61, 125

mücerred isimler: Yalın hal isimleri. 62, 63, 64, 65, 70

müfred: Teklik. 14, 16, 18, 20, 22, 29, 62, 64,68, 90, 121, 123, 124, 144, 149

müfred-i gâ'ib: Teklik 3. şahıs. 19, 20, 21, 23, 25, 26, 76, 77, 95, 96, 99, 102, 120, 149

müfred-i muhâtab: Teklik 2. şahıs. 19, 20, 21, 23,30, 76, 77, 121

müfred-i mütekellim: Teklik 1. şahıs. 19, 20, 21, 23, 30, 76, 77, 83, 121

müfred sûreti: Tekil şekli. 20, 28, 29, 37

mülkî: Sahiplik. 23

mürekkep: Birleşik. 20, 40, 45, 61, 70, 73, 74, 83, 126

mürekkep isimler: Birleşik isimler. 62, 70

mürekkep masdarlar: Birleşik mastarlar. 56, 59, 118

müsbet: Olumlu. 38, 39,41, 45, 48, 59, 81, 83,87, 92, 94, 97, 99, 102, 105, 107, 110, 113,118, 123, 125, 126

müstakbel-i şartî: Gelecek zamanın şarti. 84, 86, 93, 98, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 120

müşâreket: İşteşlik. 54, 55, 56

müteaddî: Geçişli. 46, 47, 48, 48, 49, 52, 53, 54, 56,59, 61

müteaddî masdarlar: Geçişli mastarlar. 46, 50

müteharrik: Harekeli. 7, 22, 23, 32, 42, 45, 47, 50, 56, 57, 62, 76, 86, 87, 89, 90, 114, 117,124, 128, 147.

-N-

nefy: Olumsuzluk. 136, 138,142

nehy-i gâ'ib: Olumsuz 3.şahıs emir. 89, 90, 94, 108, 111

nehy-i hâzır: Olumsuz 2.şahıs emir. 39, 89, 90, 108, 111, 116

nidâ: Ünlem. 129, 145

nisbet edâtları: -II,-Lu. 140

-R-

rivâyet-i hâl: Şimdiki zaman kipinin rivayeti. 100

rivâyet-i iktidârî: Yeterlilik fiilinin rivayeti. 106

rivāyet-i iltizāmī: İstek kipinin rivayeti. 100, 101

rivāyet-i māzī-i naklī: Öğrenilen geçmiş zaman kipinin rivayeti. 100

rivāyet-i muzārī: Geniş zaman kipinin rivayeti. 100

rivāyet-i müstakbel: Gelecek zaman kipinin rivayeti. 100

rivāyet-i ta'cīlī: -Iver ile yapılan ve tezlik bildiren fiilinin rivayeti. 103, 109

rivāyet-i ta'mīmī: Olmak ile yapılan birleşik fiilin rivayeti. 111

rivāyet-i vücbī: Gereklilik kipinin rivayeti. 100

-S-

sadā: Ses. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 62

sakīl: Kalın ünlü 8, 11, 13, 15, 24, 38, 39, 43, 116.

sarf: Şekil bigisi (g), 6.

semā'ī-i müteaddī: İşitme esasına dayanan, kuralsız geçişli kelime. 47

sıfat-ı adediyye: Sayı sıfatları. 32, 37

sıfat-ı ādiyye: Niteleme sıfatı. 32, 35, 36, 37

sıfat-ı gayrimüştake: Türememiş sıfat. 32, 37

sıfat-ı kıyāsiyye: Kurallı sıfat 33, 38.

sıfat-ı müşebbehe: Nitelik sıfatı. 123, 126, 127, 128, 129

sıfat-ı müştakka: Türemiş sıfat. 32, 37

sıfat-ı nisbiyye: Yalın isimlerin sonlarına isimdem isim yapan yapım ekleriyle (-II,

-IU, mend, nak, ban, ver, kin) yapılan nitelik sıfatları 33, 34, 36, 38.

sıfat-ı semā'iyye: Kuralsız sıfat. 32, 37

sıfat-ı tafdīliyye: Üstünlük bildiren sıfat. 33, 34, 35, 38

sıfat-ı taklīliyye: -cA'lı sıfatlar. Sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan sözlere gelerek eklendiği kelimeye “oldukça” anlamı katan, benzerlik ve azlık işlevinde küçültme sıfatları yapar. 33, 34, 38

sıfat-ı te'kidīyye: Pekiştirme bildiren sıfat. 33, 34, 36, 38

sıfat-ı temyiziyye: Yalın isimlerin sonlarına isimden isim yapan yapım eklerinden (-IIkcA) ekinin getirilmesiyle yapılan kelimeler. 33, 34, 35, 38

sıfat-ı teşbīhiyye: Yalın isimlerin sonlarına isimden isim yapan yapım eklerinden(-msI, -mtIrAk, -veş, -asa) eklerinin getirilmesiyle yapılan kelimeler. 33, 34, 38

sıla-ı māzī: (-DIğI, -mAdIğI) ile yapılan sıfat-fiil. 121, 123, 119

sıla-ı mürekkebe: Bir in nihayetine (de) ilavesinden sonra olmak, bulmak mastarlarının siga-ı sılalarıyla birleşerek oluşturan yapı. 122, 123

sıla-ı müstakbel: (-AcAğI, -mAyAcAğI) ile yapılan sıfat-fiil. 119, 120, 121, 122, 123.

sîga-i atfiyye: -Ip, -Up, ile yapılan zarf-fiil. 114, 118

sîga-i atfiyye menfi: -Ip, -Up, - ile yapılan zarf- fiilinin olumsuzu. 114

sîga-i atfiyye müsbet: -Ip, -Up, - ile yapılan zarf- fiilinin olumlu yapısı. 114

sîga-i devamiyye: -cA, -rAk, -iken, -A-A ile yapılan zarf- fiil. 114, 115, 118, 148

sîga -i emir: Emir kipi. 92

sîga-i emr-i gâ'ib: Teklik ve çokluk 3. şahısların çekimleri. 90

sîga-i emrin muhâtabı: 2. şahıs emir kipi. 90, 92

sîga-i hâl: Şimdiki zamanın çekimi. 91

sîga-i hikâye: Hikayye birleşik zamanı. 77, 79, 83, 95, 96, 106

sîga-i ibtidâiyye: Fiilin -eli,-alı,-AlI beri, - AlIdAn beri ekleriyle yapılan zarf fiil. 115, 118

sîga-i ihbâriyye: Bildirme kipi. 76, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92

sîga-i iltizâmî: İstek kipi. 92.

sîga-i intihâ'îyye: - ncA, -ncaya kadar, - ncAyA degin, - ncAya dek, - dIkIdAn sonra ile yapılan zarf- fiil. 117, 118

sîga-i müstakbel: Gelecek zaman kipi. 92

sîga-i rivâyet: Rivayyet birleşik zamanı. 77, 79 85.99.100, 106, 111, 125

sîga-i sıla: -DIĞI, MADIĞI, - AcAĞI, mAyAcAĞI ekleriyle yapılan sıfat-fiil. 116, 122

sîga-i ta'kibiyye: -IcAk, -Ar- mAz, -dİĞI gibi ekleriyle elde edilen zarf – fiil. 115, 116, 118

sîga-i vücûbî: Gereklilik kipi. 92, 148

sûret-i tasrîf: Çekim sûreti. 4

-Ş-

şart edâtı: Mademki 141; şayet, gerek. 122

şart-i ta'mîmî: Olmak ile yapılan birleşik fiilin şartı. 112

-T-

ta'accüb: Ünlem işareti. 93, 131, 145, 146

tâcîlî-i şartî: -Iver ile yapılan tezlik fiilinin şart kipiyle çekimlenmiş hali. 107, 109, 110

ta'diye: Geçişlilik. 47, 48, 51, 54, 59.

tafdîl ve devam edâtı: Daha. 136

tafdîl: Üstünlük. 131, 135, 137, 140

ta'mîmî-i aslî: Asıl tamimi. 112, 113, 125

ta'mîmî-i şartî: Fiil köklerinin öncesine isim veya sıfat ilavesiyle yapılan fiillerin şartı. 111

tasgîr: Küçültme. 26

tefsîr edâtı: İmdi. 130

tenkîr: Belirsizleme, Arapça

'da bir ismi belirsiz duruma getirme. 131, 132, 133, 137, 147

tenvîn: Kelimenin sonuna -An, -In, - Un getirmek; bunun için kullanılan işaret. 12, 13

teşbîh edâtı: Benzetme edatı; sanki 138; gibi 139; ke 139; bk. edat-ı teşbîh

teşbîh ve temsîlî edâtı: Keenne, güya. 139

teşrîk ve atf edâtı: Hem, hem de. 144

teyyakkuz tehdîd edâtı: Beh, behi. 133

-V-

vücübî: Gereklilik kipi. 84,88, 94, 98, 101, 106, 107, 108, 109, 110

vücübî edâtı: MAII. 88, 148

vücübî iktidârî: Gereklilik kipinin yeterlilik çekimi. 106

vücübî-i şartî: Gereklilik kipinin şartı. 102, 103

-Y-

yâ-yı nisbet: Nisbet i'si. 143

yâ-yı izâfet: İyelik, tamlanan eki. 23

-Z-

zamân-ı hâl: Şimdiki zaman. 75, 86, 88

zamân-ı mâzî : Geçmiş zaman. 75, 77

zamân-ı müstakbel: Gelecek zaman. 75

zamîr-i fiilî: İyelik kökenli şahıs ekleri. 23, 24, 77, 84, 119

zamîr-i gâ'ib: 3. şahıs zamiri bk. ga'ib zamiri. 20,22

zamîr-i izâfî: İyelik eki 20, 27, 28, 30, 31, 37, 38, 40, 45, 46, 49, 65, 69, 70, 119, 144, 147.

zamîr-i izâfî-i basit: Tamlayanın sonuna gelen -im,-in,, -i, -imiz, -iniz, -leri

eklerdir. 20, 21, 22, 25, 29, 41, 42, 43, 52, 55, 62, 65, 67,67, 68, 120

zamîr-i izâfî-i mürekkep: Şahıs zamiriyle zamir-i izafi-i basitlerin birleşmesinden oluşan zamirlerdir. 21, 22

zamîr-i şahsî: Şahıs zamiri. 19, 22, 25, 26, 62, 64, 93, 135

zamîr-i vasfî: Ki, aitlik eki. 22, 23,24

zamme: Ötre denilen ve o,ö, u,ü ünlülerini okutturan hareke. 11, 12, 44, 91, 127, 128

zamme-i hafife: ö,ü ünlülerini okutturan hareke; ötre. 11, 12

zamme-i hafife-i makbûza: ü sesini veren ötre. 12

zamme-i hafife-i mebsûta: ö sesini veren ötre. 12

zamme-i makbûza: u,ü ünlülerini okutturan ötre. 12

zamme-i sakîle: o,u ünlülerini okutturan ötre. 11, 12

zamme-i sakîle-i mebsûta: o sesini veren ötre. 12

4.3.Sözlük

-A-

âfâkgir: Her tarafa yayılmış, çok. 140

âfitâb: Güneş. 5

a'lâ: Üst, üzere. 24

alaca: Rengarenk. 7

ale'lhusûs: Özellikle. 2

an aslı: Aslında. 138

atide: Önde bulunma, gelecek olan. 26, 43, , 76, 97, 105, 116, 129, 145

atizzikr: Alt tarafta, zikr olan. 20, 21, 37, 41

azade: Serbest. 4

azb: Tatlı, hoş, latif. 2

bihakkın: Hakkıyla, layık vecihle, tam olarak, gereği gibi. 12

beheme hâl: Her ne olursa olsun. 75

bilaşebih: Benzersiz. 84

birrveş: İyi gibi. 3

bi-ruhi: Cansız. 25

bit'tehsis: Özellikle, hele. 2 45

-B-

ba'd ezîn: Bundan sonra. 145

bağban: Bahçevan. 34

bahâristân: Bağlık. 16

baîd: Uzak. 26

bâyi: Satan.

bâlâter: Çok yüksek, yüce. 35

bâlâda: Yukarıda. 28, 39, 42, 45, 49, 59, 69, 74, 102, 123, 128

bâli: Deneyen, tecrübe eden, bilen. 10

bân: Farsça isimlerine gelince isimlere – cI ekinin anlamı verir. 33

berķiñ: Şimşegin 18.

bedāyi: Mükemmel 3.

bedid: Görünür, meşhür, su az az akma. 3

bed olundu: Başlamak. 132

beray: İçin, maksadıyla. 64, 132

berdevam: Devamlı. 132

Bizā'a: Sermaya, birikim. 3

beytler: Evler. 15

biaynihi: Aynı olduğu gibi. 70

biemri'llah: Allahın emriyle. 63

-C-

cari: Geçmekte olan, şimdiki bugünkü. 16, 45

cedvel: Liste. 146

celin: Teşbih, temsil beyan eden haller, yapmaya yarar. 135

cennetāsā: Cennet gibi. 34

cihetle: Sebebiyle. 8, 25, 55

cūsmanlar: Organlarla birlikte vücudunun tamamı, her nesnenin cismi ve cesedi. 15

-Ç-

çakerâne: Köle gibi. 5

çiminzar: Çiminlik. 137

çünki: Çünkü. 20, 135, 137, 148

-D-

dargın: Darılmış. 9

derakab: Arkasından. 136

derdnak: Dertli 34

dersaadet: İstanbul. 130

dilārādîr: Gönlü dinlendiren, huzur veren. 131

dīvâneveş: Deli gibi. 34

düçâr: Hedef, çatmış, düşkün. 139

-E-

ekseriyetle: Çoğunlukla. 127

elfâz: Kelimeler. 27, 30

elkab: Lakaplar. 15

esâmi-i meşahîr: Ünlülerin isimleri. 15

eşhâs: Kişiler. 25, 90

evvelki: Önceki. 3, 22, 116, 132

ezhân: Zihinler. 3

-F-

fireng: Avrupa. 35

ferâmûş: Unutma, hatırdan çıkarma. 58

-G-

gâh: Zaman bildiren edat. 145

gâh be gâh: Zaman zaman. 145

galat: Yanlış, yanlış. 2 8

gamgîn: Kederi, hüznü, gamlı. 34

gayri: Başka, diğer. 138

gayr-i kabil: Mümkün ve kabil değil, imkansız, olamaz. 138

gayr-i muntazem: Düzensiz. 76

gerde: Olunmuş, yapmış, etmiş. 3

gergef: Nakış işi. 11

gûlşan: Gülbahçesi. 16

gûlzar: Gülbahçesi. 16, 137

güzarenenin: Geçirenin. 5

güzeşte: Geçen, geçmiş. 11

-H-

hadd ü pâyân: Ucu ve son sınırı.

halkavî: Halaka biçiminde olan. 143

hanende: Şarkıcı. 14

hâtır: Fikir, zihin, akıl, saygı. 55

hazf: Çıkarma, silme. 29, 34, 37, 45, 63, 64, 65, 69, 76, 77, 83, 87, 95, 96, 100, 104, 128, 130, 137

hevesât: Hevesler. 140

hokka: Mürekkep kabı. 28

humus: Beşte bir. 17

hurşid: Güneş. 3

husûle gelmiş: Meydana gelme, olmuş. 2

husûle getirdi: Meydana getirmek gerçekleştirmek. 3

-İ-

ibhâm: Kapalı kalma. 27, 28, 29, 150

ibrişim: İpekten yapılmış iplik. 12

ictinaben: Kaçınarak, sakınarak. 95

için: için 22, 27, 28, 49, 59, 63, 68, 70, 71, 72, 74, 86, 87, 89, 90, 114, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147

ifhâm olmak: Bildirmek. 93

ifrağî: Kalıba dökmek, şekil verme, dönüştürme. 4

ifratî: Mübalağa. 140

ifrâtiyye: Mübalağa, aşırılık bildiren sıfat. 138

ihraz: Kazanma, erişme. 133, 133

ihtâr: Hatırlatma, uyarma. 51

ikâme-i da'vâ: Dava açma. (giriş)

İktidârî: Güç ve yeterlilikle alakalı. 57, 11, 113, 125

iktizâ: Gerekme, lazım gelme. 7, 8, 51, 54, 89

iktizâsınca: Gereğince. 2

ilh.: vb. 9, 17, 25, 27, 28, 29, 32, 36, 37, 82, 129

illâ: Meğer. 131

imtisâl: Uymak, tutunma, misal edinme. 3

imtizâc: Kaynama. 2

intihâ: Sona erme. 131, 134, 135, 139

irâe etmek: Göstermek, bildirmek. 6, 118, 145

irtikâ: Yukarı çıkma, yükselme. 5

isti'câl: Acele etdirme. 57

istidrâk: Ulaşmış, mail olmak. 130, 143

istinâs etmiş: Alışma. 3

işâr: Tahriren haber verme, sezdirme. 19, 26, 31, 76

iştigâlât: Meşgul olma, uğraşma. 5

ittisâl: Bitişme. 25, 95, 96, 98, 99, 100, 102, 106

-K-

kadim-i Osmânî: Eski Osmanlıca. 8

kalb: Değiştirme bir halden diğer bir hale çevirme. 5, 16, 51, 143

karib: Yakın. 26

-kede: Farsi edatı, isimlere ilave edilerek ism-i mekan yapılır. 16

ke'l nekiş: Nakış gibi. 139

keşki: Keşke. 139

kin: -II 33

kîrâtca: Okuma. 9

koruk: Henüz olgunlaşmamış ekşi üzüm. 128

kûhsar: Dağlık yer. 16

kürevî: Küre şekilli. 143

kütük: Kalın, ağaç gövdesi. 11

-L-

lâfzen: Sözle. 22, 46, 52

liecli: İçin. 141

lisân-ı Osmânî: Osmanlıca. 9, 10, 17, 25, 26, 27, 64, 135

-M-

maada: -den başka, gayri. 26

maal'iftihar: İftiharla, övünçle. 142

maat'teşekkür: Teşekkürle. 63, 142

maba'dinde: Sonradaki. 23

mader: Ana. 5

mâh: Ay. 143

mahal: Yer, yöre. 15, 25

mahrumiyet: Yoksunluk. 134

mahzûf: Silinmiş. 36, 77

mahzuniyet: Tasa, gam, kader. 134

mahzûr: Sakınacak şey, korkacak şey. 9

makablinde: Önündeki. 23

makalât: Makaleler. 88

makbûliyet: Geçerlilik, makbullük. 5

makbûza: Kapalı. 12

malikiyet: Sahip olma. 20, 23

ma'mafih: Böyleyken, bu haliyle beraber. 4

ma'mûl: Emel ve umid olunan. 139

manen: Manaca. 22

mâ'rız: Bir şeyin görüldüğü yer, sergi.

140

mastur: Yazılmış. 142

matlâ: Göz cisimlerinin doğması. 4

matlûb: İstenilen. 132

mazhar: Görüldüğü yer veya kimse. 5

meahiz: Kaynaklar. 75

mebâdi: Başlangıç, başlama. 4

mecazât: Hakikat dışı. 139

medh: Övme. 26

mehâsin: Güzellik. 3

mehcûr: Bırakılmış, ayrılmış. 135

meḥûz: Alınmış. 131

mehsûsât: His edilenler. 13

mehveş: Ay gibi. 34

mekâtib: Okullar.

melevan: Gece ve gündüz. 5

mend: -li(nak) 33

menteşe: Reze. 7

merâtib: Mertebeler. 138

merci: Başvurulacak yer veya makam
dönülecek yer. 12,19

mergûbe: İstenilen. 3

mertebe: Derece, miktar, rütbe. 4, 32

meşḥûn: Doldurulmuş, dolu, sevinçli. 5

metrûk: Bırakılmış, terk edilmiş. 116

mevcudât: Var olan kâinat. 13

mevkuta: Süreli. 88

meziyet: Üstünlük vasıflar. 3

mezkûr: Zikri ve bahsi geçmiş,
dediğimiz. 9

mihnetkede: Gam ve kader çekilen yer.

16

minnetdârâne: Minnet duyarak. 5

mislli: Benzer, gibi. 142

misillü: Benzeri 53

muahar: Sonra gelen. 37

muayyene: Belirlenmiş, tayin edilmiş. 14

mücib: İcab eden, sepeb olan-. 145

mücibe: Gerektiren. 3

mugayir: Farklı, uygun olmayan. 4

muhâfaza: Saklama, koruma. 9

mukaddem: Önce gelen. 37, 54, 59, 86,
111, 117, 118, 143

mutarrede: Bir sıra ve tertib üzere, bir
düzeye üzere. 6

mutlâk: Salt, kaytsız, şartsız. 27

mutlâkiyyet: Kayıtsız., şartsız. 131

muvâfık: Uygun, uyar. 4, 88

muvasalât: Ulaşma. 130, 132

mübâyın: Aykırı, uymaz. 33

mükerrer: Tekrarlanmış. 27, 28, 124

mükerreren: Tekrar edilerek. 19, 52

mülâhazat: Düşünceler. 10

müntazeme: Sıraya konmuş, tertibli. 3

müntesibini: İrtibatı olanı. 4

müsâvâten: Eşit olarak. 30

müsâvî: Eşit, denk. 17

müstamel: Kullanılan, eski. 10

müstesnâ: Kural dışı, ayırık. 15, 16, 48

müştagıl: Çalışan, uğraşan. 4

mütâlâa: Bir işi iyice ve etraflıyla
düşünmek, anlama şartıyla düşünmek. 3

mütecâviz: Aşan, fazla. 4

müteveffik: Muvaffak olmak. 36

-N-

nâciz: Değersiz, hiçbir şey. 5
nâiliyet: Erişme. 134
nak: -li. 33
nazar rûbasından: Celb-i nazar eden. 140
nefs-i kelime: Kelime kökü. 128
neşvemend: Neşeli, sevinçli. 33
nev': Tür, çeşit. 11, 14, 18, 22, 32, 41, 45, 51, 54, 56, 59, 60, 76, 83, 84, 96, 105, 110, 113, 114, 118, 119, 124, 126, 128, 129
nihâyetde: Sonunda. 10, 15, 16, 20, 22, 32, 33, 34, 65, 116, 117, 118, 128, 130, 132, 133, 134, 137, 143, 144
niki: Yeni. 143
niknam: İyi ünlü. 139
nisbeten: Oranla, göre, şöyle böyle. 9
nüzhetgâh: Eğlence yeri. 16

-P-

penahî: Sığınma, sığınacak yeri. 132
pîrâye: Süs, güzellik. 3

-R-

rabt: Bağlama. 17, 22, 119, 133, 136, 140
-rüba: Eklendiği söze kapan uyandırıcı anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur. 140
rubu: Dörtte bir. 17
rüşdiye: Eskiden orta tahsil derecesindeki okul. 4, 5

-S-

sâika: Sepeb, mucib. 4
sair: Yaygın. 71, 91
saire: Başka, diğer. 53, 55, 76
sakin: Yanında ünlü olmayan ünsüz. 16, 124
sarfetmek: Harcamak, kullanıp tüketmek, kullanmak. 139
sarf-ı nazar: Bir şeyden vazgeçme, cayma. 145
sariha: Açık, aşık. 27
selâset: Akıcılık. 2
senevî: Yıllık. 143
serâpâ: Bütün, hep, baştan başa.(g)
serir-i ara-i şevket: Heybetli padişah. 5
servet: Mal mülk, zenginlik. 4
sıklet: Ağırlık, yük. 71
suâl: Soru. 10, 13, 21, 26, 30, 37, 40, 49, 52, 56, 60, 64, 69, 74, 82, 91, 94, 98, 102, 107, 110, 113, 118, 123, 126, 129
subhgâh: Sabah vakti. 16
sudus: Altıda bir. 17
suûbet: Güçlük, zorluk. 71
sühulet: Kolaylık. 54
sülûs: Üçte bir. 17
sülûsan: Üçte iki. 17
süpürüntü: Süpürge ile temizlik yapıldığında toplanan toz ve çöp. 14

-Ş-

şâyân: Münasib, layık, uygun. 3
şehir: Ay. 18
selâse: Üç. 84
şemşir: Kılıç. 140

şevk: İstek, heves. 133

şitâ: Kış. 130

-T-

tâbi': Yayıcı.

tabınak: Parlak. 5

tafsilen: Ayrıntılı olarak. 142

tahrîr: Yazmak. 89

tâkam: Zümre, sınıf, miktar, heyet. 4

tallük: İlgili olma. 47

tarif: Tanıtım. 10

tasrif etmek: Çekmek. 2, 38, 49, 83, 91, 118

tatvil: Uzatma. 95

tatvilât: Emrin icab ettiği şey. 145

teakub: Birbiri ardınca olmak, peşinde olmak. 5

tebdîl: Değiştirme. 8, 55

tebîd: Uzaklaştırma. 146

tadrîsât: Ders öğretme.(g)

tefeyyuz etmek: Yükselme, ilerleme. 115

tefsir: Açıklama, tanımlama. 143

tefrîk: Ayırma, ayırt etme, seçme. 7,18

tekdir: Bulanık etme, azarlam. 132

telaffuz: Söyleyiş. 3, 11, 12

tensib: Münasib uygun görme.(g)

terdid: Şiddetle reddetme.143

terekküb etmek: Bir şeyin birkaç parçadan meydana gelmesi 61, 57, 58

terfik: Birinin yanına katma, arkadaş etme. 61,62, 133

tesvîb: Doğru bulma, bir fikrin olduğunu beyan etme.

teşbih: Benzeti. 131, 135, 138, 139, 140, 142

teşrik: Ortak etme. 130, 144

teşvik: İsteklendirme. 146

tettebbuât: Arayıp öğrenmeler, araştırıp incelemeler. 4

tetkikat: İncelemeler. 4

tevzî: Dağıtma. 33

teyakkuz: Uyanıklık durma. 133, 134

teyîd: Pekiştirmek. 135

tezâhür: Belirme3

tezeyyün: Süslenme. 3

tıbkı: Aynı. 138

-U-

uğulamak: Gürültü ve karışık bir ses işitmek. 44

umûm: Bütün herkes. 3, 14

umûmiye: Genel. 74

umûmen: Hep, bütün. 14, 18, 32, 36, 37, 40

Ulviye: Değeri yüce. 3

-V-

vasat: Orta.26

vasitir: Geniştir. 35

vech: Tarz, yön, şekil, sebep. 7, 17, 29, 37, 43, 47, 77, 93, 101

velav: Olsa da, bile, hatta. 142

ver-: İsmi önüne gelerek sahip manasıyla sıfalar yapar. 33

vüsât: Genişlik. 2

-Y-

yadigâr: Bir kimseyi veya bir olayı
hatırlatan nesne veya kişi. 140

yekdigêrine: Bir başkası.. 24, 37, 38

yezdân: Cenab-ı hak. 5

-Z-

zem: Bir kimseyi kötöleme, yerme. 26

zeytûn: Zeytin. 14

zîrde: Aşağıda. 42, 59, 65, 95

zî-ruhi: Canlı. 25

ziyade: Fazla, çok. 15

5. SONUÇ

İletişimin vazgeçilmez ögesi, kültür ve medeniyetin önemli bir unsuru olan dil, milletlerin hayatındaki en önemli vasıtalarındandır. Dünya dilleri arasında ise Türkçenin uzun bir geçmişe sahip olması ve geniş coğrafya içinde yer alması dikkate değer bir dil olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Türkçesi, Türkçenin 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Arapça ve Farsçadan etkilenmiş, Osmanlı Devleti'nin genelinde kullanılmış olan Türk dili şeklinde tanımlanır. Dilin isminin, günümüze kadar bilim adamları tarafından en uzun tartışılan konulardan olduğu ortaya çıkmıştır. II. Mahmut döneminde açılan rüştiyeler ve maarif mekteplerinde Türkçenin bir öğretim dersi olarak okutulmaya başlandığı görülmüştür. Görüldüğü üzere Türkçenin öğretimine Kaşgarlı Mahmut'tan bugüne dek, planlı ve programlı bir şekilde ancak Tanzimat'tan sonra başlanmıştır. Bu dönemde eğitimin hemen hemen her konusuyla ilgilenen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi kurulmuştur. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarının kurulmasıyla zamanın dil bilimcileri tarafından hazırlanan sarf ve nahiv kitapları kullanılarak Türkçe öğretiminin hız kazandığı görülmüştür. Ancak beceri konularından çok dil bilgisi konularına odaklanılmıştır.

Zaman geçişiyle Türkçeye verilen önemle birlikte Türkçe üzerine çalışmalar da artmıştır. Ancak gramerlerin bazıları Arapça ve Farsça etkisi altında kalırken bazıları ise Batı gramerlerinin etkisi altındadır. Bu dönemde ders kitabı olarak yazılan üç tane eser incelenmiştir. Çalışma konusu olan Ömer Sıdkı eseri ile Raşid'in Külliyyat-ı Kavâid-i Lisân-ı Osmânî adlı eseri ve Ahmet Cevat Emre'nin Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eseri ve Arapça dil bilgisi olan Mecmuatü's-Sarf adlı eser üsluplarında, konuların sayısı ve içeriğinde gibi özellikler bakımından üzerinde durulmuştur. Bu çalışmaları inceledikten sonra elde edilen bilgileri şu şekilde açıklayabiliriz:

- Ömer Sıdkı ve Raşid'in eserleri askerî rüşdiyelerde okutulması hedefiyle ortaya çıkarılmıştır. Ahmet Cevat Emre kitabını idadiye öğrencilerine yönelik ele almıştır. Macmuatü's-Sarf kitabı ise Osmanlı medreselerinde yüzyıllarca okutulmuş ve halen de okutulmaktadır.
- Eserin döneminde kaleme alınan dil bilgisi kitaplarında da bazı konulara bakarak birbirleriyle örtüşmediği fark edilmiştir. Örneğin, Raşid'in Külliyyat adlı eserinde Arapça alfabesinden alınan yirmi sekiz harfle Osmanlıca kelimelerin hepsini yazmanın mümkün olmadığından dolayı Farsçaya ait olan je, çe, pe, sağır kaf harfleriyle Türkçeye ait olup (vav, nun, ye) gibi okunan kaf-ı Türkî eklenmiş ve bununla Türkçenin harflerinin otuz beşe çıktığı belirtilmiştir. Ömer Sıdkı eserinde ise yalnız otuz bir harfin varlığından bahsetmiştir. Külliyyat'ta kafın beş tane çeşidi varken *Mükemmel Kavâid-i Lisânı Osmânî*'de sadece üç sadadan bahsetmiştir. Ahmet Cevat Emre eserinde ise “kaf”, “kaf-i Farisi”, “kaf-i nuni”, “kaf-i yai” olmak üzere dört çeşit olarak ele almıştır. Görüldüğü gibi alfabedeki harflerin sayısında bile fark bulunmuştur.
- “İzafet” konusunda Emre'nin eserinde isim tamlamasının yirmiden fazla özelliği verilmiştir. Belirtili isim tamlamasına (muzafun ileyh marife), belirtisiz isim tamlaması için de (muzafun ileyler nekre) ismi kullanılmıştır. Ömer Sıdkı'nın kitabında ise tamlamalar çok kısa bir şekilde anlatılmıştır. Yalnız belirtili isim tamlamasının şekline yer verilmiş ve nahiv kitabında daha ayrıntılı biçimde ele alınacağı söylenmektedir. Raşid'in eserinde ise izafet üç başlık altında ele alınmıştır. “İzafet-i lamiye”, “izafet-i beyaniye” ve “izafet-i

teşbihiye” şeklinde ele alınmıştır. *Macmuatü’s-Sarf* kitabında izafetten bahsedilmemiştir. *Macmuatü’s-Sarf* kitabında ise bu konudan bahsedilmemiştir.

- “Mefulün sarih” edat-ı olan (IU), “mefulün ileyh”, “mefulün fih”, “mefulün minh”, “mefulün maa”, “mefulün ileyh” ve “mefulün aleyh” edatlarının isimle çekim şekillerine örnekleriyle yer verilmiştir. Ömer Sıdkı ise isimlerin çekimi konusunda meful edatlarını “mefulün bih”, “mefulün ileyh”, “mefulün fih”, “mefulün minh”, “mefulün maah”, “mefulün leh” olmak üzere altı başlık altında açıklamıştır. Emre’nin bahsettiği “mefulün aley” edatına yer verilmemiştir. Raşid’in eserinde “mücerred”, “mefulün bih”, “mefulün ileyh”, “muzâfun ileyh” olmak üzere sadece dört başlık altında incelemiştir.
- *Mazcmuatü’s Sarf* kitabında bütün Arapça kelimeler, kendilerini teşkil eden asli harflerin mahiyet ve durumlarına göre “muzaaf”, “mutell” ve “mahmuz” olan bu konular diğer eserlerde ele alınmamıştır.
- Dil bilgisi terimleri konusunda da fikir birlikteliği görülmemiştir. Aynı terimle farklı kavram ve konuların anlatıldığı tespit edilmiştir. Bunu Raşid, *Külliyat* adlı eserinde hasil-ı mastarın iki kısma ayrıldığını, birincisinin “-ma” ilavesiyle yapılan ve “mastar-ı tahfifi” olarak adlandırılan, ikincisinin “ntı” ilavesiyle yapıldığını belirtmiştir “sorması, sıkıntı” gibi. Ancak Ömer Sıdkı eserinde hasil-ı mastarın “ş” ve “yış” ekleri ilavesiyle yapıldığını belirtmiştir. Bu dönemde rastlanan problemlerden biri de bir kuralın, birden fazla terimle gösterilmesidir. Örneğin kalıplaşmış birleşik fiil için hem “fiil-i tamimi” hem de “fiil-i talimi” kullanılması, ve “ş” veya “yış” ile yapılan mastarlara hem “hasil-ı mastar” hem de “mastar-ı nevi” terimlerinin kullanılmasıdır.
- “Sıfat-ı tekidiyye” bahsinde “ p, m, z, s” harfleriyle yapılan pekiştirme sıfatları, günümüz dil bilgisi kurallarıyla kıyaslama yapılırken “r” pekiştirme harfinden bahsedilmeme konusu dikkati çeken konulardandır. Raşid eserinde hepsinden bahsederken Ömer Sıdkı ve Emre’nin eserlerinde yalnız “p, s, m” harfleri ele alınmıştır.
- “Fiiller” konusuna genel hatlarıyla bakınca hem anlatım açısından hem de konu başlıkları açısından günümüz dil bilgisi kurallarına çok yakın olduğu görülmüştür. Ömer Sıdkı ve Raşid fiil çekimine 1. Tekil şahısla başlarken Emre fiil çekimine yalnızca 3. Tekil Şehis çekimini vermiştir. *Macmuatü’s-Sarf* kitabında ise fiilin çekimine 3. Tekil şahısla başlandığı görülmüştür.
- Üslup bakımından Ömer Sıdkı ve Raşid’in kitaplarında geleneksel bir yöntem kullanılmıştır. Kolaydan zora gidilmiştir. Emre, dil bilgisi kurallarını öğretici bir etkinlik ile öğretmemiş ancak dilin doğru ve güzel kullanımını daha çok önemsemiştir. *Mecmuat’üs-Sarf* kitabı ise geniş dipnot ve izahatları ile okuyucunun bilgiye ulaşımını kolaylaştıracak şekilde hazırlanmıştır.
- Emre kitabında kendi örneklerini kullanmakla birlikte edebi metinler ve başka yazarların kitaplarından alıntılar da yapmıştır. Ömer Sıdkı ve Raşid ise sadece kendi örneklerini kullanmışlardır. *Macmuatü’s-Sarf* kitabında da örnekler verirken başka kitaplardan alıntı yapılmamıştır.
- Cümle ve söz yapma yollarından Ömer Sıdkı’nın eserinde ve *Macmuatü’s-Sarf* kitabında bahsedilmezken Raşid’in ve Emre’nin çalışmalarında bu konular geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Yapılan çalışmayla Ömer Sıdkı’nın *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* eseriyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. 1315/1896 yılında yazılan eserde sarf konusunun ne şekilde değerlendirildiği belirtilmiştir. Dil bilgisi yanında, Türkçe eğitimi açısından önemli olan okuma, yazma, konuşma becerilerine de değinilmiştir. Örneğin: Türkçe

kelimelerde bulunmayan se (ث), sad (ص) gibi harflerin ne ile yazılacağı belirtilmiştir. Okuma eğitimi ile ilgili ise Türkçe olmayan harflerin hangi sada ile karşılaştırabileceğimiz üzerinde durulmuştur. Mesela, Türkçe kelimelerde zel, zı (ظ, ز) harfleri yoktur. Bu sadayı vermek üzere yalnız (ج) harfi kullanılır. Bu eser, dönemdeki askerî rüştiyelerde ders kitabı olarak okutulduğu için okulların seviyelerine göre kolaydan zora doğru yapılmıştır.

Dönemin dil bilgisi konusuna ait diğer kitaplarla karşılaştırma yapılırsa, bu eserde Arapça ve Farsça dil bilgisinden çok, Türkçe dil bilgisi üzerinde durulmuştur. Örneğin, Arapçadaki “cem-i salim” ve “cem-i mükesser” konuları, Arapçadaki ve Farsçadaki “keyfiyyet” isimlerin müzekker “eril” ve müennes “dişil” sınıflandırılması, Arapçanın mekan isimlerinin vezinleri, Arapça ve Farsça zamirlerin lisan-ı Osmânîde kullanıp kullanılmadığı, Farsça ve Arapçadaki mübhemat Osmanlı lisanında bazı istisnalar dışında kullanıp kullanılmadığı, Arapça ism-i mensupların vezinleri, Arapçada “lazım” bir fiilin belli vezinlere sokularak “müteaddi” bir fiil haline nasıl getirilebileceği, Arapça ve Farsça “efal-i feriiyyeleri”, masadır-ı Arabiyyedeki “sülesi mücerred”, “rûbai mücerred”, “sülesi mezid-i fih” ve “rubai mezid-i fih” konuları, Farsça isimlerin nasıl çoğul yapılabileceği gibi konular üzerinde durulmamıştır.

Türkçeye ait olmayan unsurların dil bilgisi açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusuna az da olsa değinilmiştir. Örneğin: Arabi ve Farsi kelimeler tekrar (ler) edatıyla çoğul yapılamazlar, masarifler demek caiz değildir. Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen ve bu eserde bahsedilen bazı konular ise Farsça mekan isimlerinin ekleri, Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen sayıları, Farsça ve Arapçadaki “sıfat-ı kıyasiyye” yapmak için kullanılan ekler, Farsça “ism-i mensupları”, Arapça ve Farsça bazı hal edatları gibi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçen kelimeleri atılması, yerlerine Türkçe kökenli kelimeler getirilmesiyle dilin Türkçeleştirmesine çabalanmıştır. Böylece eserimizde yer alan terimlerin çoğu, günümüz ana dil eğitim-öğretimi alanında farklı olarak adlandırılmaktadır. Bu Türkçeleştirme çabalarına rağmen “cümle”, “edat”, “fiil”, “harf”, “hece”, “isim”, “mastar”, “kelime”, “sıfat”, “zamid”, “zarf” terimleri ise bugünkü terminolojide aynen kullanılmıştır. Arap ve Fars dili kurallarına göre tamlamalarla yapılan terimler ise, Türkçenin dil bilgisi kurallarına uyarak düzenlenmiştir.

Ömer Sıdkı’nın *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî* eseri, kurallar tanımlanması ardından örnekler açıklanmış ve etkinliklerle konu tamamlanması için her açıdan olmasa da geleneksel yaklaşımla yazılmış bir dil bilgisi kitabı olduğu görülmektedir. Bu yöntemde öğrenci bilgiyi araştırma, keşfetme ve sezdirme yerine sözlü bilgilere ve ezberleme yöntemi üzerine yoğun bir şekilde durulmuştur. Diğer taraftan konular basitten karmaşığa doğru ele alınmıştır.

Eser, içerik açısından değerlendirildiğinde rüştiye öğrencilerinin yaş grubuna uygun olduğu görülmüştür. Yazar, kitapta dil bilgisi kurallarını tanımlarken Türk dilinin kendi terimlerinden çok Arapça terimlerle açıklamıştır bu yüzden öğrencilere kendi dil bilgisi kurallarını başka bir dilin terimleriyle öğretilmesinin zor ve kafa karıştırıcı olabileceği düşünülmektedir. Yine de gramer terimleri bakımından zengin olduğu ve gramer terimleri üzerine araştırmalar hazırlayanlara faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ABDALLAH, S.G.E., 2016. Tanzimat Döneminde Kullanılan Gramer Terimleri, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ADIGÜZEL, F.B., 2007. "Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Orta Öğretim Dil Bilgisi Öğretim Programlarının Tarihsel Gelişim Süreci", www.Academia.edu, ss. 1361- 1386s. Erişme tarihi: 03.11.2018.
- AHMET CEVAT EMRE, 2004., Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv, (hızl. Sağol, Gülden., Şahin, Erdal. ve Yıldız, Nurgül), Türk Dil Kurumu, Ankara, 556s.
- AHMET CEVDET PAŞA, 2000. Belagat-ı Osmânîyye, (hızl. Turgut Karabey ve Mehmet Atalay), Akcağ Bası Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara, 296s.
- AHMET CEVDET PAŞA, 2000. Medhal-i Kavâid, (hızl. Nevzat Özkan) Türk Dil Kurumu, 55s.
- AHMET CEVDET PAŞA- FUAT PAŞA, 2000. Kavâid-i Osmânîyye, (hızl. Nevzat Özkan), Türk Dil Kurumu, Ankara, 316s.
- AHMET CEVDET PAŞA, 2007., Tertib-i Cedid Kavâid-i Osmânîyye, (hızl. Esra KARABACAK), Türk dil Kurumu, Ankara, 162s.
- AHMET RASİM, 2017. Ameli ve Nazari Talim-i Lisân-ı Osmânî, (hızl. Metin DEMİRCİ), Karahan Kitabevi, Adana, 236s. Ankara, 146s.
- AKDAĞ, E., 2016. "Rüştiye Okulları ve Kazancızade Emin Edib'in Tuhfe-i Hulusiyye fi Usulî'l-Ehadisi'n-Nebeviyye Adlı Hadis Usulü Ders Kitabı", Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , ss. 51-76.
- AĞAR, M.E., 2004. "Türkçe Öğretiminin Tarihçesi", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi ISSN: 1303-5134, www.İnsanbilimleri.com adresinden alındı.
- ALTINOVA, A., 2010. "Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ATA, A. (Gülsevin, G., Tulum, M.M. Ed.), 2011. Orhun Türkçesi , Açık Öğretim Fakültesi yayını, t.c. Anadolu Üniversitesi yayını, Eskişehir, 101s.
- ATILGAN, Ö., 2018. "Mutavval Sarf-ı Osmânî, İnceleme- Metin", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- BAŞAR, U., 2014. "Yüzbaşı İhsan'ın kava'id-i imla ve tahrir'inin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi" Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- BAŞKAN, Ö., 2003. Lingüistik Metodu, Multilingual yayınları, İstanbul
- BOA (Başkanlık Osmanlı Arşifi), 2014. Osmanlı Eğitimi'nde Modernleşme, İstanbul, 348s.
- BİÇER, N., 2012. "Hunlardan Günümüze Yabancılar Türkçe Öğretimi", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 107-133s.
- BİNBAŞIOĞLU, C., 2009. Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi, .Anı Yayıncılık, Ankara, 654s.
- CEVAD, M., 2001. Ma'arif-i 'Umumiyye Nezaretî. Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, hızl. Mustafa Ergün - Tayyip Duman - Sebahattin Arıbaş - Hüseyin Dilaver, MEB, İstanbul, 490s.
- CAFEROĞLU, A., 1984. Türk Dili Tarihi, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 264s.
- ÇAĞIR, M. ve TÜRK, İ.C., 2017. "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 62-75s.

- ÇAM, Y., 1991. Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar Rüştîye- İdadi- Harbiye (1892- 1902), Genelkurmay Basımevi, Ankara
- ÇOBANZADE, B., 1926. Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü, Baku
- DAĞDELEN, S., 2003. “ Selim Sabit Efendi'nin “Nahv-i Omani” Adlı Eserinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.
- DEMİREL, Ö. KOÇ, S. TOPBAŞ, S. ODABAŞ, F. Gürcan NAMLU, A. YANGIN, B. MÜFTÜOĞLU, G. “Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi” Türkçe Öğretimi Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları NO: 587 <http://www.turkceogretimi.com>\ erişme tarihi: 22.09.2018.
- DEVELLİOĞLU, F., 2007. Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, 24. Baskı, aydın Yayınları, Ankara, 1195s.
- DOĞANAY, Fatma Kaya, 2011. “ Tanzimat'tan Cumhuriyete Rüşdiye Mektepleri”, Doktora tezi, , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- DURSUNOĞLU, H., 2006. “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkçe ve Edebiyat Öğretiminin Orta Öğretimdeki Tarihi Gelişimi”, Milli Eğitim, 169.
- EMİROĞLU, G., 1995. ‘II. Abdülhamid Dönemi Lahiyalarında Eğitim ve Öğretim Meseleleri’ Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış).
- ERCİLASUN, AB., 2015. Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dil Tarihi, 15. Baskı, Akçağ yayınları, Ankara, 486s.
- ERENOĞLU, D., “Gramer- Dil bilgisi”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi• 139 , 139-147
- ERGİN, M., 2013. Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım, İstanbul, 407s.
- ERGİN, O., 1977. Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, Cilt 1-2 -1-831 Cilt 3-4-839-1597 Cilt 5-1605-2228 s.
- FORTNA, C. B., 2005. Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam Devlet ve Eğitim, İletişim Yayınları, İstanbul, 320s.
- GÖĞÜŞ, B., 1971. “Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış”, Ankara: Türk Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Ötüken neşriyat, İstanbul 2018, 254s.Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten.
- GÖĞÜŞ, B., 1978. Orta dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, Ankara: Gül Yay.
- GÖĞÜŞ, B.,1994. "Türk Dilindeki Gelişmelerin Öğretim-Eğitim Etkinliklerine Yansıması". Dilbilim Araştırmaları Dergisi 5 / 11-16.
- GÜRSOY, Ü., (2007), “Edebiyat Programları Üzerine Bir Değerlendirme”. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 162-164.
- HALİT ZİYA BEY, 1999. Kavâid-ı Lisân-ı Türkî, (hzl. Kaya Türkay), Türk Dil Kurumu, Ankara,174s.
- HÜSEİN CAHİT, 2000. Türkçe Sarf Ve Nahiv, (hzl. Leyla Karahan ve Dilek Ergöneç), Türk Dil Kurumu, 720s.
- İDBEN, E.İ., 1999. Abdullah Ramiz Paşa Emsile-i Türkiye, Türk Dil Kurumu, Ankara, 434s.
- İĞÜS, E., 2016. “II. Abdülhamid Dönemi Askerî Rüşdiyelerini Mimari Planları Üzerinden Okumak”, Sosyal Ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler 1. cilt 293- 315
- İĞÜS, E., 2008. “II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler”, Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul .

- İPŞİRLİ, M., 2003. "Mahreç" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara, 388s.
- İŞIKSALAN, N., 2000. "Cumhuriyet Dönemi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi". Dil Dergisi, 97, 12-37.
- KARAL, E. Z., 1994. Osmanlı arihinde Türk Dili Sorunu. Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARATAMU, S., 1971. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), Genel-kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi yayınları, Ankara, 343s.
- KARATAŞ, A., 2016. " Raşid'in Külliyyat-ı Kavâid-ı Lisan-ı Osmânî Adlı Eserinin Metin Çevirisi ve İncelemesi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- KİTAPÇI, Z., 1995. Orta Asya Türklüğünün Büyük İslam Kültür ve Medeniyetindeki Yeri, Damla Matbaası, Konya, 160.
- KANAR, M., 2008. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, 1167 s.
- KILIÇ, S., 2005. "Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923–1938)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (XXI)61.
- KOÇER, H. A., 1991. Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi 1848- 1967, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 465s.
- KORKMAZ, Z., 1992. Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, s.VII
- MAKSUDOĞLU, M., 1990, Arapça Dil bilgisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı yayınları İstanbul , 363s.
- MANASTIRLI MEHMET RIFAT, 2016. Hace-i Lisan-ı Osmânî, (hızl. Fatih KAYA), KesitYayınları, İstanbul, 320s.
- MANASTIRLI MEHMET RIFAT, 2013. Mükemmel Osmanlı Sarfı, (hızl. Ferhat TAMKOÇ) , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 214s.
- MECMUAT'ÜS SARF, 2007. (hızl. Muhammed Hadi Mardini), Seyda Kitapevi, Diyarbakir, 189s.
- MECMUAT'ÜS SARF, 2011. (hızl Ensar Aslan, Galip Akbal ve İrfan Güngörür), Şifa Yayınevi, İstanbul, 271s.
- MEHMET SADIĞ, 2006. Üss-i Lisan-ı Türkî, (hızl. Hazırlayan: Recep Toparlı , Ali İlgin), Türk Dili Kurumu yayınları , Ankara, 58s.
- OKAN, K., Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerinde Bir İnceleme, ,Başlanmamış Bir inceleme, MilliKütüphane, No. 1971, AD. 4339, 1971 1971(Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938,272).
- ÖZÇAM, Ç., 1997. "Türkiye Türkçesi ile ilgili Gramer Çalışmaları- Bibliyografya Denemesi- Türk Dünyası araştırmaları", S.110, s. 121-163
- ÖZTÜRK, C., 1997. RÜŞDİYE, cilt: 35, <http://www.islamansiklopedisi.info>, Türkiye diyanet vakfı, İslam araştırmaları merkezi, 300-303s.
- PARLATIR, İ., 2006. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınları, Ankara, 2164s.
- RAŞİD, 1899. Külliyyat-I Kavâid-İ Lisan-ı Osmânî, İstanbul, 324s.
- SAMİ, Ş., 2011. Kamus-ı Türkî, 1. Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 1213s.
- SAMİ, S., 2018. Nev-Usul Sarf-ı Türkî (hızl. Furkan Hamit), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 153s.
- SELMAN, R., 2008. " Selim Sabit'in Sarf-ı Osmânî Adlı Eserinin Çeviri Yazısı- Terimler- Lügatçe – Metin", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- SOMEL, S.A., 2011. Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839- 1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin, İletişim Yayınları, Ankara.

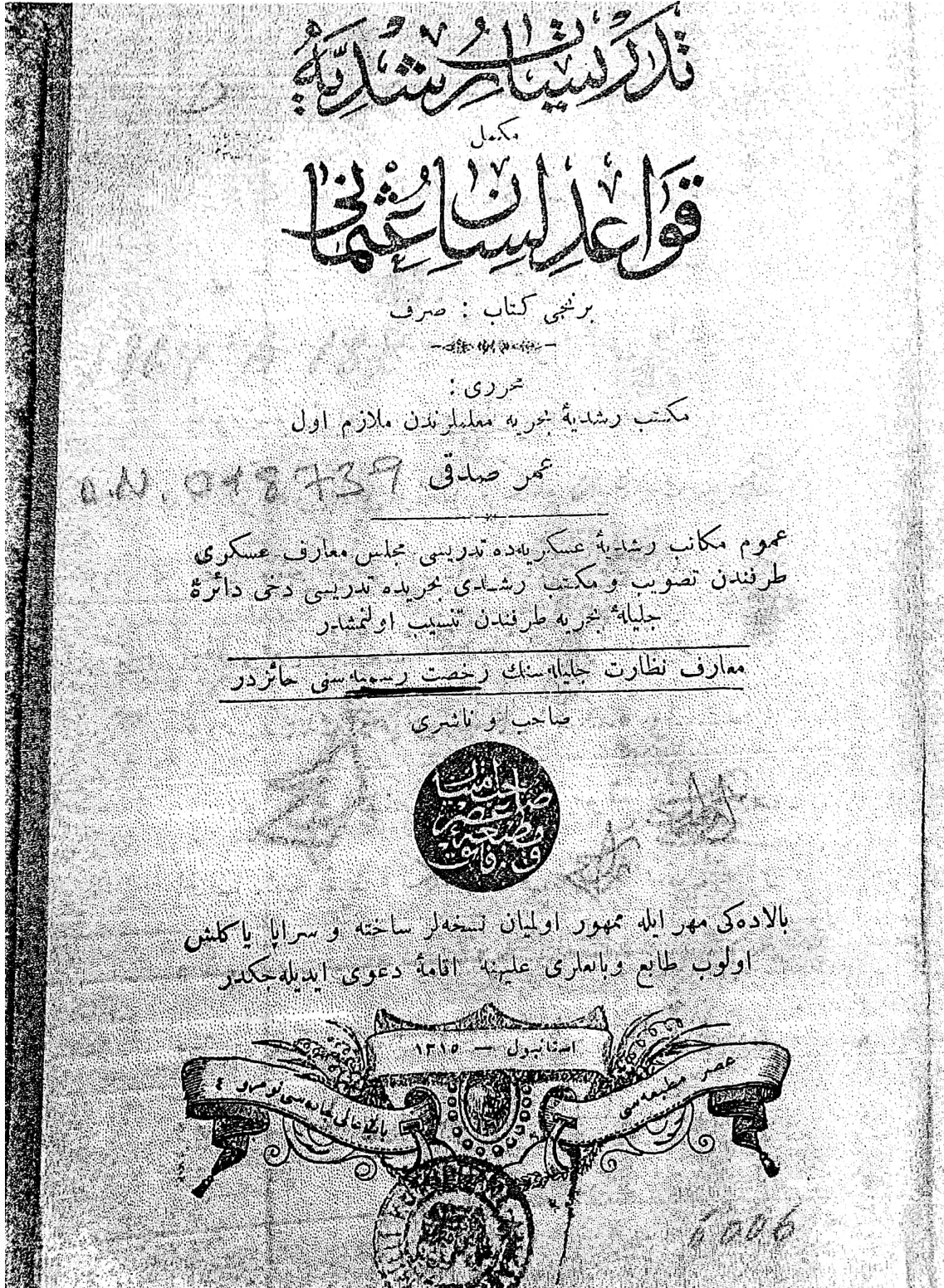
- SOMEL, S.A., 2015. "Tanzimat Dönemi'nde Eğitim Reformunun Dönüm Noktası: 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Esbab-ı Mucibe Layihası ve İdeolojik Temelleri", Kültür-Medeniyet Serisi (12). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, pp. 136-167. ISBN 978-605-4700-83-7.
- TAHİR KENAN, 2004. Kavâid-i Lisan-ı Türkî (hızl. Leyla Karahan ve Ülkü Gürsoy), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 548s.
- TEKELİ, İ., İlkin, S., 1999. Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 222s.
- TENGER, S., 2005. "Rüşdiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TİMURTAŞ, F. K., 1996. "Türkçenin İncelenmesi, Grameri ve Lügati", Diller ve Türkçemiz (hızl. Mustafa Özkan), Alfa Bas., İstanbul.
- TİMURTAŞ, F., Osmanlı Türkçesi Grameri, 15. Baskı 2015, İstanbul Melisa Matbaacılık, Alfa Basım Yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.
- TOPARLI, R. ÇÖGENLİ, S. YANIK, N.H., 1999. Elkavaninü'külliyye Li-Zabti'l-lügat't- Türkiye, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 137s.
- UNAT, F. R., 1964. Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 200s.
- YAZIBAŞI, M.A., 2014. "II. Meşrutiyet Dönemi Sıbyan/İptidai ve Rüşdiye Mekteplerinde Ahlak Eğitim ve Öğretimi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YAVUZ, K. (1983).XIII-XVI. Asır Dil Yادigarlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri. Türk Dünyası Araştırmaları, Faruk Timurtaş'a Armağan, ,s.9-57.
- YAVUZ, K., 2000. Aşık Paşa Garib-Name, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 531s.
- YÜCEL, S., "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Okulları" <http://www.fikircografyasi.com>, m,21 Haziran 2016. Erişme Tarihi: 20.09.2018.
- USTA, H. İ. " Türk Gramer Tarihinde Kavâid kitaplarının yeri", Türkoloji Dergisi, Cilt: 11, sayfa sayı: 283-299 yayın tarihi: 1993, <http://dergiler.ankara.edu.tr/> adresinden alındı.
- ZÜLFİKAR, H., 2017. "Cumhuriyet Dönemi'nde İşlerlik Kazanan Türkçe" Türk Dili: 68 Sayı: 791, 47-54

İnternet Kaynakları

- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkçe>
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, II: 478-484, İstanbul.
- Tevhidi Tedrisat Kanunu, https://tr.wikisource.org/wiki/Tevhid-i_Tedrisat_Kanunu_e.t 01.09.2018
Türk Ansiklopedisi, Cilt XVIII, 58

EKLER

ÖMER SİDKİ MÜKEMMEL KAVÂİD-İ LİSÂN-I OSMÂNÎ ADLI ESERİNİN İLK SAYFALARI

EHT 1964 A 188

1999

S. A. Mustafa Karaman
 افادۀ مخصوصه

لسان عذب الیہان عثمانی اساساً عربی و فارسی
 کبی حائر و وسعت و سلاست ایکی مهم لسان الیہ
 ترکیبہ نیک امتزاج بدینندن حصول کلمش بولندیغندن
 ثروت و لطافتنه حد و پایان یوقدر . فقط السنہ
 مذکورہ دن آلمان ، واصلی ترکیبہ اولان کلماتک صورت
 تلفظ و تحریر لری لسان عثمانی منتسب دینی و علی
 الخصوص مبادی تحصیلاتده بولسان بر طاقم
 فورسید کاتک اذہانتی اشکال ایتیمکده بولنمشدر .
 مع مافیہ اقوام عثمانیہ نیک موقع جغرافیہ لری
 اقتضا سنجہ تلفظ و تکامل رندہ کی فیر ، اصول تحریر
 و کتابتده دخی او نسبتده بر تبدلہ خدمت الیہ دیکی
 و بتخصیص استعمال اولنان کلماتک ، اخذ و اشتقاقی
 و صورت تصریفی اکثریتله قالہ آلمایوب بابا لرندن

ایشه تدکری کبی قوللانغه کسب استیناس ایتش
 اوله لری نظر مطالعیه آنیرسه ، تلفظ واملانک
 اذهان عمومیه ده حصوله کتیردیکی اغتشاشاتک
 اسباب موجبہ سندن بری و بلکه ده برنجیسی بوماده
 اولدینی تظاهر ایدر .

استانبول شهر شهیری ، خورشید کالات بدید
خلافتنک بر مطلع محاسن پروی اولق مزیت علویه
 سیله پیرایه دار اولمش و بدایع مدنیہ ایله ده ترین
 ایتش بر اقلیم بولندیغندن بوراده لسان عثمانی عموم
 ممالک عثمانیه شایان امثال بر قاعده مرغوبه ارا نه
 ایده جک درجه ده کسب تراکت وصحت ایتش
 بروش مستحسنی جامع اولمغله بونک اس الاس
 اتخاذ اولمہ سی تسلیم کرده عالی نظر اندر .

ایشته بو محررکم بضاعه مکتب رشدیہ بحریه ده
 تدریس اولان لسان عثمانینک بر قاعده منتظمه

افادۀ مخصوصه

۴

ومطرده تختہ آئینہ سی آرزو سیلہ اشبو کتابک
 تحریرینہ جسارت ایتدم . بوجسارت ، مکتب
 رشیدیہ بحریہ دم برسندن متجساوز واقع اولان
 تدریسات وبوسائقہ ایلہ یکی واسکی اوندن زیاده
 قواعد کتابلر نذر ایدیلن تنبہات یوزندن تجلی ایتدی .
 انسان تنبہات وتدقیقاتنه نه قدر اعتماد ایتسه
 عارضه نقصانندن آزاده برشی وجوده کتیره مہیہ .
 جکندن واشبو کتابده اتخاذایتدیکم اصول وقواعد
 شمدی یه قدر نشر اولنان قواعد کتابلرینہ بعض
 مرتبه مغایر فقط نفس الامرہ موافق کبی ایسه ده
 اصحاب وقوف وقواعد لسان مشغلاری طرفلرندن
 کورولن نقایصک اخطارینی - لسانمز قواعدینک
 مطرد ومستحسن بر صورتہ افراغی طرفدارلغی
 صفتیلہ - رجا التماس ایلرم . بورجامک مظهر مقبولیت
 اولمہ سی یک نظرده عاجز کورونن بو کتابچغک بر

درجه مکملیه ارتقا سنه سبب مستعمل اوله جنبه
امیدم بر کمالدر .

بواثر ناجیز، باشلیجه مادر علم و معرفت، و مشید
بنیان دولت، و آفتاب تابناک حکمت و خلافت
اولان ولی نعمت بی متمز پادشاه فاروقی سیرت
افندیز حضر تلرینه مختص، قلب عبودیت مشحون
چا کرانه می اشتغالات دائمه ده بولندیران برحس
مستدارانه و شکر گذارنه نک محصولیدر. جناب
یزدان، جهان بان جلیل العنوان، و حکمدار عمیم
الاحسان افندیز حضر تلرینی ماتعاقب الملوان سریر
آرای شوکت و شان بیورسون آمین .

مکتب رشیدیة بحریه معلمیندن
ملازم اول
عمر صدقی

قواعد لسان عثمانی

صرف قسمی

« برنجی درس »

علم صرف : — کله لک احوال واشتقاقندن بحث ایدر .

حرف : — آغزندن چیقان صدانک دلالت ایتدیکی کیفیتدر .

عثمانلی لساننده اوتوز بر حرف اولوب اولوزده : —

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن و ه لای
حرفلریدر که (الف با) نامی ویریلیر. اشیو حرفلر متصله ، منفصله ناملریله ایکی قسمدر .

حروف متصله : — کندندن صوکره کی واولکی حرفلره بتیشن شو حرفلردر :

ب	پ	ت	ث	ج	چ	ح	خ	س	ش	ص	ض	ط
بد	پد	تد	ثد	جد	چد	حد	خد	سد	شد	صد	ضد	طد
ظ	ع	غ	ف	ق	ک	ل	م	ن	و	ه	ی	
ظد	عد	غد	فد	قد	یکد	لد	مد	ند	هد	ید		

حروف منفصله : — کندندن صوکره کلن حرفلره بتیشمین شو حرفلردر : —

ا د ذ ر ز ژ و

حرفلردن الف (ا) حرفنك صداسی (ع) حرفنه
(ت) حرفنك صداسی (ط) حرفنه (ث) حرفی (س، ص)
حرفلرینك صداسنه (ح) حرفی (خ، ه) حرفلرینك
صداسنه (د) حرفی (ض) حرفنه (ذ) حرفنك
صداسی (ز، ظ) حرفلرینك صداسنه بکزر ایسه ده
ترجه کلمه لرده بروجہ آتی تفریق ایدیلیر .

ا، ع — ترجه کلمه لرده (ع) حرفی بولمادیغندن
بوصداده بولانلری الف ایله یازمه من اقتضا ایدر .

الدم ، آکلادم ، آرابه ، آلاجه ، کبی .

ت . ط — (ت) حرفنك صداسی (ط) طرفندن
اینجهدر . قابا صدالی ترجه کلمه لری (ط) ایله اینجه
صدالیلری (ت) ایله یازمایدیر . فقط ساکن اولانلر
خفیف اولسون قیل اولسون دائماً (ت) ایله یازیلیر .
آتلامق ، آتمق ، صاتمق ، قاتمق ، پاتلامق ، یوتمق ،
ساکن اولانلر (ت) ایله .

طباق ، طوربه ، طاوان ، اوطورمق ، طراق ، طوز ،
متحرک اولان قابا صدالیلردر .

توفنك ، ترلیك ، تمیز ، منتشه ، تنبکه ، تنسی . متحرک
اولان اینجه صدالیلردر .

ث، س، ص — ترجه کلمه لرده (ث) حرفی یوقدز .

بوصداده بولنانلرک جمله سی (س) ایله وثقیلاری (ص)
ایله یازیلیر .

سیرکه ، سرکی ، سوپورمک ، سیز ، سید : سوت .
اینجہ صدالیلردر .

صاغلام ، صارمق ، صالامق ، صاتمق ، صابون ، صورمق .
قابا صدالیلردر .

ح ، خ ، ه — قدیم عثمانلی حروفاتنده (ح) حرفی
اولمادیغندن بوصداده بولنانلری ثقیل اولورسه (خ) ایله
خفیف اولورسه (ه) ایله یازمایدیر .

خاولامق ، خارلامق ، خایلاز ، خیربالامق ، ثقیل اولدقلرندن
(خ) ایله ، هانکی ، هاه ، مکبه ، لغظلری کبی خفیف
صدالیلر (ه) ایله یازیلیر .

د ، ذ — حرفی ترکیجه کلمه لرده یوقدر . بوصدایی
ویرمک اوزره (د) حرفی قوللانیلیر .

دیگر حرفلر کبی د ، ط حرفلرینک دخی کندیلرینه
مخصوص صدالری اولدینی وهر ایکسی لسانمز حروفاتندن
بولدینی جهتله (د) نی (ط) یه (ط) نی (د) له تبدیل
ایتمه یوب هر برینی صدالرینه کوره یعنی (د) صداسی
ویرنلری (د) ایله (ط) صداسی ویرنلری (ط) ایله یازمه مز
اقتضا ایدر .

صرف قسمی

دوغری ، دوغرامق ، داورانق ، دارغین ، دورمق ، دارلق ،
دایانق کبی کله لر (د) ایله یازیلیر [۹]

طارتمق ، طیرمالامق ، طوتمق ، طاشیق ، طاش ، طوغا . .
الخ کله لر ایسه (ط) ایله یازیلیر .

ذ ، ز ، ظ ، — ترکیه کله لرده (ذ ، ظ) حرفاری
یوقدر ، بو صدائی ویرمک اوزره یالکز (ز) حرفی
قولانیلیر. کزیمک ، یازمق ، زیروه ، زورنا ، .. الخ کبی .
ک — لسان عثمانیده (ک) حرفنک اوچ صداسی
واردرکه ، کاف عربی کاف فارسی ، کاف ترکی ناملری
ویریلیر .

کاف عربی — عربی کله لرینه مخصوصدر که ترکیه
فارسی کله لرده دخی بولنور :

کیمک ، کورک ، کتن ، لفظلرنده اولان (ک) لرك صداسی کبی .
کاف فارسی : — فارسی و ترکی کله لرده بولنور .
عربی کله لرده یوقدر: کیمک ، کورمک ، کنیش ، لفظلرنده
اولان (ک) لر کبی .

کاف رکی : — نون صداسی ویرن (ک) لردر که
یالکز ترکیه کله لرده واردر: اولک ، صوک ، دکز: بکا، سنک ،
لفظلرنده اولان (ک) لر کبی .

[۹] اشبوکله لرك (د) ایله یازلمه سنده نه قرائتجه ونه ده تحریرجه
یرمخدور کوروله مه دیکی کبی مذکور کله لرك (ط) ایله یازیلان
صدالزیه نسبتاً نزاکت لسان دخی محافظه ایدلمش اولور .

قواعد لسان عثمانی

۱۰

ا، و، ه، ی — حرفلری حرکه مقامنده نیستند.
اولدقلرندن حروف املا تسمیه اولنور. صدالاندقلری
حاله حروف املا دن عد اولماسلر . آیوه لفظنده کی
ا، ی، و حرفلری حروف اصلیه دن اولوب یالکز
(ه) حرف املا در. (بالی) لفظنده کی الف ایله نهایتده کی
(ی) حرف املا دندر. کوتو لفظنده کی واولر دخی
حروف املا دندر.

—

« برنجی درسک سؤالری »

حرفک تعریفی نه در ؟
لسان عثمانیه قاچ حرف واردر ؟ یازکز .
حرفلر قاچ قسدر ؟
حروف متصله نهیه دیرلر وهانکیلیردر ؟
حروف منفصله نهیه دیرلر وهانکیلیردر ؟
صدالری بری برینه بکزه یین حرفلر هانکیلیردر ؟
ا، ع حرفلرینه دائر ملاحظاتی سویله یک ؟
بر ترکیه کله نک ت یاخود ط ایله یازیله جفتی فصل تفریق
ایدرسکز ؟
ث، س، ص حرفلرینی ترکیه کله لرنده فصل قوللانیرسکز ؟
ح، خ، ه حرفلرینی فصل تفریق ایدرسکز ؟
د، ض، ح حرفلرندن ترکیه کله لرنده هانکیسی قوللانیلیر ؟
د، ط حرفلرینه دائر ملاحظاتی سویله یک ؟
ذ، ز، ظ حرفلرندن ترکیه کله لرینه هانکیسی داخل اولور ؟

۹۱ صرف قسمی

لک حرفنک لسانم زده قاچ صداسی وارد در؟ و اولنزه نه تسمیه
اولنور؟
کک رکف، کندخته، که و رک، کاتب، کوتوک، بکزه ملک، یا کلش،
کله لرنده کی لک لک جنسی سویله یکه!
حروف املا هانکی حرفلر در؟ کتاب، خواجه، باغچه، او.
ای، کوه زه کله لرنده کی حروف املا یی کوسترک.

«ایکنجی درس»

حرکه

حرکه — حرفلری مختلف صدالرده و بر صورت
مخصوصه ده تلفظ ایتدیرن کیفیتدر.

حرکه اوچدر. فتحه (اوستون)، کسره (اسره)،
ضمه (اوتره) در.

(ه، ا) فتحه — الف فتحه یی مد ایدر — (ی)،
کسره (و) ضمه مقامنده در.

بوحرکه لک هربری ایکی نوع اولوب خفیفه، و ثقیله
ناماری ویریلیر.

فتحه خفیفه — ال واکمک کله لرنده اولان فتحه لر کی.

فتحه ثقیله — عقل و تحته کله لرنده اولان فتحه لر کی.

کسره خفیفه — ایپلک، ابریق کله لرنده اولان کسره لر کی.

کسره ثقیله — قیریق، چیقیق لفظلر نده اولان کسره لر کی.

ضمه خفیفه — اوزوم، اوکسوزده اولان ضمه لر کی.

ضمه ثقیله — اوروج، اوچورده اولان ضمه لر کی.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı- Soyadı : Merve DENDUŞ
Uyruğu : Suriye Arab Cumhuriyeti+ Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Yeri ve Tarihi : İdlib- 01.01.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Halep Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
YDS : 86.25
Yabancı Diller : İngilizce- Türkçe
Bilimsel Faaliyetleri : 26-28 ekim 2017 tarihleri arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde düzenlenen 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda Son Beş Yılda Türkiye'de Yayımlanan Dil Bilim Çalışmaları adlı bildiri çalışması

İş Deneyimi

: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, İMKB İlkokulu, Adıyaman Çadirkent Konaklama Tesisleri, Esentepe Etüt Merkezi'nde İngilizce Öğretmenliği ve Arapça Öğretmenliği ve Gökküşağı Derneği'nde Tecümanlık yaptım.

İletişim

E-Posta Adresi : marwadandosh@gmail.com
Tel. : 05070789001
Sürekli Adresi : Altınşehir Mah. 30151 Sk. Yeni Konutları Sitesi A blok No: 7a İç Kapı No: B3 Merkez/Adıyaman